

2024

Zamanın İzleri...

2024

Bu kitap, kadınların toplum içinde üstlendiği rollerin izini sürüyor ve kadın olmanın zaman içinde aldığı farklı biçimleri derinlemesine inceliyor. Her biri alanında uzman akademisyenlerin kaleminden çıkan makalelerle, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemini vurgularken, kadınların ruh sağlığı üzerindeki toplumsal cinsiyet rolleri ve davranışsal bağımlılık gibi konuları ele alıyor. Anneliğin çeşitlenen anlamlarından infertilitenin gölgesinde kırılğan umutlara, kadınların edebiyat ve bilim dünyasında bıraktıkları izlere kadar geniş bir perspektif sunuyor.

Göçmen kadınların zorlu deneyimlerinden, bilim ve teknoloji alanında göz ardı edilen katkılarına kadar geniş bir yelpazeye yayılan bu eser, kadınların toplumdaki rolünü ve yaşadığı zorlukları görünür kılmayı hedefliyor. "Zamanın İzleri: Kadın", okuru derin bir düşünceye davet ederken toplumsal cinsiyetin her alanda değişen yüzünü gözler önüne seriyor.

KADIN

KADIN

"Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde göklere yükselmeye lâyıksın."
Mustafa Kemal Atatürk

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ZAMANIN İZLERİ:
KADIN

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ZAMANIN İZLERİ: KADIN

Editörler

Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA

Doç. Dr. Badegül CAN EMİR

Doç. Dr. Serkan DEMİREL

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Serkan DEMİREL

Dr. Öğr. Üyesi Öznur SEMİZ

Arş. Gör. Didem TURAN

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Bahadır GÜNEŞ

Prof. Dr. Bayram SEVİNÇ

Prof. Dr. Hatice ODACI

Prof. Dr. İsmail KÖSE

Prof. Dr. Mehmet YAVUZ

Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER

Prof. Dr. Naci KAYAOĞLU

Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK

Prof. Dr. Uğur KAYA

Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ

Prof. Dr. Ülkü ELİUZ

Doç. Dr. Muzaffer BAŞKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Hakan SOYDAŞ

Hakemler

Prof. Dr. Bayram SEVİNÇ

Doç. Dr. Gökhan ŞAHİN

Doç. Dr. Nazan YILDIZ

Kapak Tasarımı

Arş. Gör. Didem TURAN

ISBN: 978-605-2271-72-8

Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları (2024)

-Üniversiteler yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.-

© Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayımlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasasından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

ZAMANIN İZLERİ: KADIN

KADIN HAKLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

KADINLARDA DAVRANIŞSAL BAĞIMLILIK

Adil Kaval ve Dr. Öğr. Üyesi Nesibe Olgun Kaval 2

ANNELİĞİN FARKLI GÖRÜNÜMLERİ: TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ
ODAĞINDA BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Güleycan AKGÖZ AKTAŞ ve Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE 20

KIRILGAN UMUTLAR: KADIN RUH SAĞLIĞI ÜZERİNDE INFERTİLİTENİN
GÖLGESİ

Arş. Gör. Dr. Özge Nur MUSLU 42

KADINLARIN EDEBİYAT DÜNYASINDAKİ ROLÜ VE ETKİSİ

KADIN YAZARLARIN EDEBİYAT DÜNYASINDAKİ ROLLERİ

Prof. Dr. Sibel YILDIZ 58

KADINLARIN GÖÇMENLİK VE MÜLTECİLİK DENEYİMLERİ

MAĞRİPTEN MAŞRIKA DÜNYANIN BİR UCUNA: ARTVİN
KEMALPAŞA'NIN FASLI GELİNLERİ

Prof. Dr. Mine Gözübüyük Tamer, Sultan Lukumci ve Gonca Yelman Gerçek 74

KAHVEHANELERDE ÇALIŞAN GÜRCÜ KADINLAR: ARTVİN
KEMALPAŞA'DA BİR İNCELEME

Prof. Dr. Mine Gözübüyük Tamer, Aleyna Şanlı, Buket Şahin ve Sümeyye Aslan ... 116

GÖÇMEN KADINLARIN RUH SAĞLIĞINI İYİLEŞTİRMEYE YÖNELİK
MÜDAHALELER; SİSTEMATİK BİR İNCELEME

Prof. Dr. Mine Gözübüyük Tamer, Ahmet Köroğlu 138

KADINLARIN BİLİM VE TEKNOLOJİDEKİ YERİ

GİZLİ KAHRAMANLAR: KADINLARIN BİLİM VE TEKNOLOJİDEKİ ROLÜ

Prof. Dr. Arzu FIRAT ERSOY 190

ZAMANIN İZLERİ: KADIN

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi olarak 2015 yılından itibaren yayınlamakta olduğumuz Zamanın İzleri kitap serimizin 2024 yılı 10. sayısı, Kadın temasına sahiptir.

Kadınların tarih boyunca üstlendikleri roller, karşılaştıkları zorluklar ve toplumsal cinsiyet konusundaki eylemleri, akademik araştırmaların ve toplumsal tartışmaların en önemli konuları arasında yer almaktadır. Toplumların sosyo-kültürel ve ekonomik gelişiminde kadınların katkısı yadsınmazken, bu katkıların tarihsel süreç içinde çoğu zaman görünmez kılındığı bir gerçektir. Bu gerçeklerden yola çıkarak hazırlanan "Zamanın İzleri: Kadın" başlıklı bu eser, toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmalarını konularında geniş bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Kitapta yer alan bölümler, kadın hakları, toplumsal cinsiyet, kadınların ruh sağlığı, göç ve annelik deneyimleri gibi çeşitli alanları kapsamlı bir şekilde ele alırken, kadınların edebiyat, bilim ve teknoloji dünyasındaki rollerine de ışık tutmaktadır. Her bir bölüm, alanında uzman akademisyen ve araştırmacıların özenle hazırladıkları çalışmalar sonucunda ortaya konmuş ve titiz bir bilimsel incelemeye dayanmaktadır.

Bu eser, toplumsal cinsiyetin bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyokültürel etkilerini irdeleyerek, kadın olgusunun çok boyutlu bir yapıda ele alınmasını sağlamaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet konusuna yönelik katkılarıyla, bu alandaki akademik birikime önemli bir ek yapmaktadır.

Birbirinden kıymetli yazılarıyla uzun bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkan *Zamanın İzleri: Kadın* kitabını, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi olarak bilim dünyasının takdirine sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Eserin oluşmasında katkılarını esirgemeyen öğretim elemanlarına, danışma ve yayın kurullarına teşekkür ederiz. Ayrıca kitabın yayın hayatına geçişini sağlayan üniversitemiz yönetimine ve bilhassa Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Hamdullah ÇUVALCI'ya kalbî şükranlarımızı sunarız.

Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA
Editör Kurulu Adına

**KADIN HAKLARI VE TOPLUMSAL
CİNSİYET EŞİTLİĞİ**

KADINLARDA DAVRANIŞSAL BAĞIMLILIK

Adil KAVAL*

Nesibe OLGUN KAVAL**

1. Davranışsal Bağımlılığın Tanımı ve Türleri

Davranışsal bağımlılıklar, bağımlılık kavramının yalnızca kimyasal maddelere değil, aynı zamanda bireylerin belirli davranışlara da bağımlılık geliştirebileceğini gösteren bir olgudur. Kumar oynama, internet kullanımı, oyun oynama, alışveriş yapma, egzersiz yapma ve hatta yemek yeme gibi aktiviteler bazı bireyler için bağımlılık haline gelebilmektedir. Bu tür bağımlılıklar, bireylerin yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyerek psikolojik, sosyal ve fiziksel sorunlara yol açabilmektedir.

Davranışsal bağımlılık, bireylerin belirli bir davranışa karşı sürekli ve kontrolsüz bir çekim hissetmesiyle karakterize edilmektedir. Bu tür bağımlılıklar, yalnızca bireyin psikolojik sağlığını değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerini, iş yaşamını ve genel yaşam kalitesini de olumsuz yönde etkiler.¹ Davranışsal bağımlılık türleri arasında en yaygın olanları şunlardır:

Kumar Bağımlılığı: Kumar bağımlılığı, bireylerin şans oyunlarına karşı kontrolsüz bir çekim hissetmeleri ve bu nedenle maddi, sosyal ve duygusal sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Kumar bağımlılığı, çoğu zaman bireyin mali durumunu kötüleştirir ve aile ilişkilerini zedeler.² Kumar bağımlılığına sahip kadınlar, çoğunlukla sosyal etkileşimlerde bulunmak amacıyla bu davranışı sergilerken, zamanla bağımlılık geliştirme riski taşımaktadırlar.³

Alışveriş Bağımlılığı: Alışveriş bağımlılığı, bireylerin gereksinim duymadıkları ürünleri satın alma davranışlarını kontrol edememeleriyle

* Uzm. Psikolojik Danışman, Trabzon Faruk Başaran Bilim ve Sanat Merkezi, PDR Birimi, Trabzon.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Trabzon, nesibekaval@ktu.edu.tr

¹ Mark Griffiths, "A "Components" Model of Addiction within A Biopsychosocial Framework", *Journal of Substance Use*, Volume 10, No 4, 2005, p. 191-197.

² Amerikan Psikiyatri Birliği, "DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı", Çev. Ertuğrul Köroğlu, *Hekimler Yayın Birliği*, Ankara, 2013, ss. 231-290.

³ Louise Holdsworth, Nerilee Hing & Helen Breen, "Exploring Women's Problem Gambling: A Review of the Literature", *International Gambling Studies*, Volume 12, No 2, 2012, p. 199-213.

karakterizedir. Alışveriş, birçok kadın için stresle başa çıkmanın bir yolu olarak görülse de, bu durum finansal problemleri ve sosyal izolasyonu beraberinde getirebilir. Alışveriş bağımlılığı, kadınların kendilerini değerli hissetme arayışlarıyla doğrudan ilişkilidir.⁴

Yeme Bağımlılığı: Yeme bağımlılığı, bireylerin yeme davranışlarını kontrol edememesi ve bu davranışların duygusal durumlarla ilişkili olmasıdır. Bu bağımlılık, kadınlarda beden imajıyla sıkı bir ilişkiye sahiptir ve obezite gibi sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Kadınlar, duygusal sorunlarla başa çıkmak için aşırı yeme davranışına yönelebilirler.⁵

Sosyal Medya ve İnternet Bağımlılığı: Sosyal medya ve internet bağımlılığı, bireylerin sanal dünyada aşırı zaman geçirmesi ve bu durumun gerçek hayattaki ilişkilerini olumsuz etkilemesiyle ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, sosyal medya platformlarında kendilerini ifade etme, onay alma ve sosyal bağlantı kurma arayışındadırlar; ancak bu durum zamanla bağımlılık geliştirmelerine neden olabilir.⁶

Bu tür bağımlılıklar, genellikle bireylerin içsel boşluk ve stres gibi duygusal sorunlarla başa çıkma mekanizmaları olarak gelişmektedir. Tedavi süreci, bireylerin sağlıklı başa çıkma stratejileri geliştirmesini ve bağımlılık davranışlarını değiştirmeyi hedeflemektedir.⁷

Son yıllarda davranışsal bağımlılıklarda belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu artışın nedenlerinden biri, dijital teknolojilerin ve internetin yaygınlaşmasıdır. Özellikle internet bağımlılığı ve oyun bağımlılığı, dijital çağın önemli sorunları haline gelmiştir. İnternete erişimin artması, sosyal medya platformlarının çoğalması ve çevrimiçi oyunların cazibesi, bu tür bağımlılıkların yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Teknolojinin yanı sıra, modern yaşamın getirdiği stres, toplumsal baskılar ve bireylerin duygusal sorunlarla başa çıkma yöntemlerindeki yetersizlikler de davranışsal

⁴ Tony Cassidy and Zara Adair, "Psychological Aspects of Shopping Addiction: Initial Test of A Stress and Coping Model", *International Journal of Psychological and Brain Sciences*, Volume 6, No 2, 2021, p. 29-35.

⁵ Elin Monell, Louise Högdahl, Emma Forsen Mantilla, & Andreas Birgegård, "Emotion Dysregulation, Self-image and Eating Disorder Symptoms in University Women", *Journal of Eating Disorders*, Volume 3, 2015, p. 1-11.

⁶ Cecilie Schou Andreassen, Stale Pallesen, & Mark Griffiths, "The Relationship Between Addictive Use of Social Media and the Degree of Social Interaction", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, Volume 20, No 5, 2017, p. 360-366.

⁷ Stefan G. Hofmann, Anu Asnaani, Imke J.J. Vonk, Alice T. Sawyer, & Angela Fang, "The Efficacy of Cognitive Behavioral Therapy: A Review of Meta-analyses". *Cognitive Therapy and Research*, Volume 36, No 5, 2012, p. 427-440.

bağımlılıkları tetikleyen faktörler arasında yer almaktadır. Ayrıca, pandemi sürecinin de davranışsal bağımlılıkların artışında önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Evde geçirilen sürelerin artması, sosyal izolasyon ve belirsizlik gibi faktörler, özellikle dijital bağımlılıklara olan eğilimi artırmıştır. Pandemi sürecinde yapılan çalışmalarda, bireylerin dijital platformlara ve oyunlara daha fazla yöneldiği, bu yönelimin ise bağımlılık davranışlarını tetiklediği görülmüştür.

Özellikle de teknoloji modern yaşamın kaçınılmaz bir parçası haline gelmiş olsa da davranışsal bağımlılıklar son yıllarda giderek artan bir sorun olarak her yaştan bir çok kişiyi etkilemektedir. Gerek bireysel gerekse bir toplum ruh sağlığı problemi^{8,9} olarak bu problem ile mücadele etmek gerekmektedir. Toplumda bu bağımlılık türlerine dair farkındalık yaratılması, erken müdahale ve uygun tedavi yöntemleri ile bireylerin yaşam kalitesinin korunması önem taşımaktadır.

2. Kadınlarda Davranışsal Bağımlılık: Genel Bakış

Kadınlarda davranışsal bağımlılık, toplumun kültürel ve sosyal dinamikleri ile yakından ilişkilidir. Kadınlar, genellikle erkeklere göre farklı sosyal roller ve sorumluluklar üstlenmektedirler; bu da bağımlılık davranışlarını etkileyen önemli bir faktördür.¹⁰ Kadınların bağımlılık deneyimleri, yaş, sosyal çevre ve kültürel normlar gibi değişkenlerle şekillenmektedir. Kadınlar arasında yaygın olan davranışsal bağımlılıklar arasında alışveriş bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı öne çıkmaktadır. Alışveriş, birçok kadın için hem sosyal bir aktivite hem de stresle başa çıkma yöntemi olarak görülmektedir. Ancak bu durum, kadınların zamanla bağımlılık geliştirmelerine ve mali sorunlar yaşamalarına yol açabilir.^{11,12}

⁸ Mark D. Griffiths, Daria J. Kuss, & Daniel L. King, "Video Game Addiction: Past, Present and Future", *Current Psychiatry Reviews*, Volume 8, Number 4, 2012, p. 308-318.

⁹ Daria Joanna Kuss, Mark D. Griffiths, L. Karilla, & J. Billieux, "Internet Addiction: A Systematic Review of Epidemiological Research for the Last Decade", *Current Pharmaceutical Design*, Volume 20, Number 25, 2014, p. 4026-4052.

¹⁰ Jill B. Becker, Michelle McClellan, & Beth Glover Reed, "Sociocultural Context for Sex Differences in Addiction", *Addiction Biology*, Volume 21, No 5, 2016, p. 1052-1059.

¹¹ Derya Sasman Kaylı ve Şevval Özge Özlem, "Alışveriş Bağımlılığında Cinsiyet Farklılığı Bildiren Çalışmaların Analizi", *Bağımlılık Dergisi*, Volume 23, No 3, 2022, ss. 383-391.

¹² Ertuğrul Karakaya, "Alışveriş Bağımlılığıyla İlişkili Faktörler ve Sonuçları: Kırıkkale İlinde Gerçekleştirilen Bir Çalışma", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 4, No 57, 2024, ss. 435-456.

Sosyal medya kullanımı, kadınların sosyal bağlantılarını artırabilirken, aynı zamanda bağımlılık gelişimine de zemin hazırlayabilir. Kadınlar, sosyal medya platformlarında kendilerini ifade etmekte, onay almakta ve sosyal kabul arayışında olabilmektedirler. Ancak, bu tür etkileşimlerin sıklaşması, yalnızlık ve izolasyon hissini artırabilir.^{13,14} Kadınlarda davranışsal bağımlılıkların yaygınlığı, cinsiyet rollerinin etkisi altında şekillenmektedir. Geleneksel toplumsal normlar, kadınların duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için alışveriş veya sosyal medya gibi davranışlara yönelmelerine neden olabilir.¹⁵ Ayrıca, kadınların bağımlılıklarının sosyal destek arayışlarıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Sosyal ilişkilerdeki zayıflama, bağımlılık davranışlarını tetikleyebilir. Kadınların bağımlılık deneyimleri, bireysel psikolojik faktörlerin yanı sıra, toplumsal normlar ve kültürel yapıların etkisi altında şekillenir. Örneğin, Türkiye'de kadınlar, toplumsal cinsiyet normları nedeniyle bağımlılıklarını gizli tutma eğiliminde olabilirler. Bu durum, kadınların bağımlılıklarını anlamalarını ve bunlarla başa çıkmalarını zorlaştırabilir.

3. Cinsiyet Farklılıkları

Cinsiyet farklılıkları, bağımlılıkların gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Kadınlar, erkeklere göre farklı bağımlılık türlerine ve tedavi süreçlerine sahiptir. Kadınların bağımlılıklarının sebepleri arasında duygusal durumlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyal destek sistemleri önemli bir yer tutmaktadır.¹⁶

Kadınlar, duygusal stresle başa çıkmak için bağımlılık davranışlarına yönelme eğilimindedir. Örneğin, alışveriş bağımlılığı, kadınların stresle başa çıkma yöntemlerinden biri olarak görülebilir. Yapılan araştırmalar, kadınların alışveriş yaparken hissettikleri tatminin, erkeklere göre daha yoğun olduğunu göstermektedir.¹⁷ Ayrıca, kadınlar sosyal medya kullanımında daha fazla zaman harcayabilir ve bu durum sosyal izolasyon hissetmelerine yol açabilir. Kadınların bağımlılık tedavisi, genellikle cinsiyet duyarlı yaklaşımlar gerektirmektedir. Kadınlar, destek gruplarında ve terapilerde diğer kadınlarla

¹³ Ercan Aktan, "Sosyal Medya ve Sosyal Kaygı: Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk İletişim*, Cilt 11, Sayı 2, 2018, ss. 35-53.

¹⁴ Elaine Wallace & Isabel Buil, "Hiding Instagram Likes: Effects on Negative Affect and Loneliness", *Personality and Individual Differences*, Volume 170, 2021, p. 110509.

¹⁵ Becker et al., p. 1052-1059.

¹⁶ Daria Joanna Kuss & Mark D. Griffiths, "Internet Gaming Addiction: A Systematic Review of Empirical Research", *International Journal of Mental Health and Addiction*, Volume 10, 2012, p. 278-296.

¹⁷ Karakaya, ss. 435-456.

etkileşim kurarak daha etkili bir destek alabilirler.¹⁸ Bu tür etkileşimler, kadınların bağımlılıklarını aşmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Kadınların deneyimlerini paylaşmaları, hem sosyal destek sağlarken hem de duygusal yüklerini hafifletebilir.

Kadınlar, genellikle duygusal düzenleme amacıyla davranışsal bağımlılıklara daha fazla yönelmektedirler. Stres, kaygı, depresyon gibi duygusal durumlarla başa çıkmak için alışveriş yapma, aşırı yeme ya da sosyal medyada vakit geçirme gibi bağımlılıklara başvurabilirler. Erkekler ise çoğunlukla rekabetçi veya risk içeren bağımlılık türlerine daha fazla eğilim göstermektedirler. Özellikle kumar ve video oyunları gibi bağımlılıklar, erkekler arasında daha yaygın görülür. Erkekler bağımlılıklarını kontrol etmekte zorlandıklarında, bu durum genellikle risk alma ve ödül arayışı gibi faktörlerle ilişkilendirilmektedir.

Kadınların bağımlılık davranışları üzerindeki etkiler, sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de incelenmelidir. Toplumsal normlar ve kültürel dinamikler, kadınların bağımlılık deneyimlerini şekillendiren önemli faktörlerdir. Kadınlar, toplumsal baskılar nedeniyle bağımlılıklarını gizleme eğiliminde olabilirler ve bu durum tedavi süreçlerini zorlaştırabilir.

Kadınlar ve erkekler arasında hangi bağımlılık türlerinin daha yaygın olduğu konusunda belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, sosyal roller, biyolojik yapılar ve psikolojik dinamiklerle şekillenir.

• **Alışveriş Bağımlılığı:** Araştırmalar, alışveriş bağımlılığının kadınlar arasında daha yaygın olduğunu göstermektedir.¹⁹ Kadınlar genellikle alışverişini duygusal boşlukları doldurma, stresle başa çıkma ve kendini ödüllendirme aracı olarak kullanırlar. Erkeklerde ise alışveriş bağımlılığı daha az görülmekle birlikte, daha çok teknoloji ve lüks ürünlere yönelik olabilir.

• **Yeme Bağımlılığı:** Kadınlar, erkeklere kıyasla duygusal yeme davranışlarına ve yeme bağımlılığına daha yatkındırlar.²⁰ Özellikle stres, kaygı ve depresyon gibi duygusal durumlar, kadınlarda aşırı yeme davranışını tetikleyebilir. Erkeklerde ise bu bağımlılık türü daha nadir görülür ve genellikle stres yerine açlık hissiyle ilişkilidir.

¹⁸ Irvin Yalom, *Grup Terapisinin Teori ve Pratiği*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

¹⁹ Z. Kalo, "Woman Aspects of Behavior Addiction, Including Gambling", *European Psychiatry*, Volume 66, Number S1, 2023, p. S35-S35.

²⁰ Manal Mansoury, "The Degree of Emotional Eating Among Female University Students and Its Impact on Their Pattern of Eating Behaviors", *Journal of Pioneering Medical Sciences*, Volume 13, Issue 3, 2024, p. 51.

• **Kumar Bağımlılığı:** Kumar bağımlılığı, erkeklerde kadınlara kıyasla daha yaygındır.^{21,22} Erkekler, kumar oynamaya genellikle risk alma ve heyecan arayışı nedeniyle başlarlar. Kadınlar ise kumarı daha çok kaçış amaçlı bir aktivite olarak görürler. Erkekler kumarda daha agresif ve kontrolsüz davranışlar sergileyebilirken, kadınlar bu bağımlılığı daha uzun vadeli ve gizli bir şekilde sürdürebilirler.

• **İnternet ve Sosyal Medya Bağımlılığı:** Hem kadınlar hem de erkekler internet ve sosyal medya bağımlılığı geliştirebilirler, ancak kullanım amaçları farklılık gösterebilir. Kadınlar genellikle sosyal medya bağımlılığı geliştirir ve sosyal onay, iletişim kurma ya da başkalarıyla kendini kıyaslama amacıyla bu platformlarda zaman geçirirler. Erkeklerde ise internet bağımlılığı genellikle video oyunları ve çevrimiçi bahis gibi aktivitelere yöneliktir.

• **Egzersiz Bağımlılığı:** Egzersiz bağımlılığı, erkeklerde daha yaygın görülmektedir.²³ Erkekler genellikle kas geliştirme ve fiziksel görünümü iyileştirme amacıyla aşırı egzersiz yapabilirler. Kadınlarda ise egzersiz bağımlılığı, genellikle zayıf kalma ve ideal beden imajına ulaşma hedefiyle ilişkilidir.

4. Kadınlarda En Yaygın Davranışsal Bağımlılıklar

Kadınlarda en yaygın davranışsal bağımlılıklar arasında alışveriş bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, yeme bağımlılığı ve kumar bağımlılığı öne çıkmaktadır.

Alışveriş Bağımlılığı: Bu bağımlılık, bireylerin alışveriş yaparken hissettikleri geçici mutluluk hissi ile başlar. Ancak bu durum, zamanla finansal sorunlar, duygusal zorluklar ve sosyal izolasyona yol açabilir. Kadınlar, alışverişini stresle başa çıkma yöntemi olarak kullanma eğilimindedirler.²⁴ Bu durum, bireylerin kendilerini değerli hissetme arayışlarıyla ilişkilendirilebilir.

²¹ Rosalind Baker-Frampton, "Sex Differences, and Resulting Treatment Differences, in a Cohort of Harmful Gamblers", *BJPsych Open*, Volume 9, Supplement S1, 2023, p. S45-S45.

²² Louise Miller, Mikael Mide, Elin Arvidson, & Anna Söderpalm Gordh, "Clinical Differences Between Men and Women in a Swedish Treatment-Seeking Population with Gambling Disorder", *Frontiers in Psychiatry*, Volume 13, 2022, p. 1054236.

²³ Mia B. Lichtenstein, Alin Andries, Stinus Hansen, Jan Frystyk & Rene K. Støving, "Exercise Addiction in Men is Associated with Lower Fat-Adjusted Leptin Levels", *Clinical Journal of Sport Medicine*, Volume 25, Number 2, 2015, p. 138-143.

²⁴ Cassidy & Adair, p. 29-35.

Kadınların alışveriş bağımlılığı, kültürel normlarla da bağlantılıdır. Örneğin, bazı toplumlarda kadınların alışveriş yaparken daha fazla sosyal kabul gördükleri düşünülmektedir. Bu durum, alışverişin bir sosyal aktivite olarak algılanmasına ve kadınların bu tür davranışlara yönelmesine yol açabilir. Alışveriş bağımlılığı tedavisinde, bireylerin alışveriş motivasyonlarını anlamak ve duygusal ihtiyaçlarını ele almak önemlidir.

Sosyal Medya Bağımlılığı: Sosyal medya bağımlılığı, kadınların kendilerini başkalarıyla karşılaştırma eğilimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Sosyal medya platformları, kadınların benlik saygısını etkileyebilir; bu da aşırı kullanım ve bağımlılık gelişimine yol açabilir.²⁵ Kadınlar, sosyal medyada beğeni, yorum ve takipçi sayısını artırmak için sürekli olarak içerik üretmeye çalışırlar. Bu süreç, bireylerin sosyal ilişkilerini derinleştirmekten ziyade, yüzeysel ve geçici tatminler elde etmelerine neden olabilir.

Sosyal medya bağımlılığı, ayrıca bireylerin gerçek hayattaki sosyal ilişkilerini de olumsuz etkileyebilir. Kadınlar, sanal dünyada daha fazla zaman harcadıkça, yüz yüze etkileşimlerde azalma yaşar ve bu durum yalnızlık hissini artırır. Yapılan araştırmalar, sosyal medya bağımlılığının anksiyete ve depresyon ile güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir.²⁶ Kadınlar, sosyal medya platformlarında kendilerini sürekli olarak başkalarıyla karşılaştırdıklarında, olumsuz duygular geliştirme olasılıkları artmaktadır.

Yeme Bağımlılığı (Yeme Bozukluğu): Yeme bağımlılığı, kadınların duygusal durumlarına bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer önemli bağımlılık türüdür. Duygusal yeme, stres, kaygı veya depresyon gibi durumlarla başa çıkma mekanizması olarak gelişebilir. Kadınlar, duygusal sorunlarını çözmek için aşırı yeme davranışına yönelebilirler.²⁷ Bu bağımlılık, kadınların beden imajı ile ilgili olumsuz algılar geliştirmesine yol açabilir ve bu durum, sağlıksız kilo alma veya kilo kaybı gibi sorunlara neden olabilir.²⁸

Yeme bağımlılığı tedavisinde, bireylerin duygusal durumlarını ele almak ve sağlıklı beslenme alışkanlıkları geliştirmelerine yardımcı olmak önemlidir. Grup terapileri ve bireysel terapi yöntemleri, kadınların bu bağımlılıkla başa çıkmalarında etkili olabilir.²⁹ Ayrıca, kadınların yeme

²⁵ Andreassen, et al., p. 360-366.

²⁶ Kuss & Griffiths, p. 278-296.

²⁷ Monell, et.al., p. 1-11.

²⁸ Gülden Gökçen, *Yeme Davranışları, Beden Memnuniyeti, Problemlerli İnternet Kullanımı ve Dürtüsellik Arasındaki İlişkiler: Farklı Yapısal Modellerin Denenmesi Üzerine Bir Araştırma*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2024.

²⁹ Hofmann, et. al., p. 427-440.

davranışlarını etkileyen toplumsal normların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kumar Bağımlılığı: Kumar bağımlılığı, kadınlar arasında giderek yaygınlaşan bir davranışsal bağımlılıktır. Kadınlar, genellikle sosyal etkileşim arayışında iken kumar oynamaya yönelmektedirler. Kumar oynamak, başlangıçta eğlenceli bir etkinlik olarak görünse de, zamanla ciddi finansal ve duygusal sorunlara yol açabilir. Kadınların kumar bağımlılığı, stres ve boşluk hissi gibi duygusal sorunlarla ilişkilidir ve bu durum tedavi süreçlerini zorlaştırabilir.^{30, 31}

Kumar bağımlılığının tedavisinde, bilişsel-davranışçı terapi yöntemleri sıklıkla kullanılmaktadır. Bireylerin kumar oynama motivasyonlarını anlamak, tedavi sürecinde önemli bir adımdır. Kadınlar için sosyal destek grupları oluşturmak, bağımlılıkla başa çıkmalarına yardımcı olabilir. Kumar bağımlılığı, genellikle aile dinamikleri ile de ilişkilidir; bu nedenle aile terapisi, tedavi süreçlerinde etkili bir yöntem olduğu bilinmektedir.^{32, 33}

5. Kadınlarda Davranışsal Bağımlılıkların Nedenleri

Kadınlar arasında alışveriş, yeme, sosyal medya kullanımı ve kumar gibi davranışsal bağımlılıklar sıklıkla görülmekte olup, bu bağımlılıkların arkasında farklı motivasyonlar ve etmenler bulunmaktadır. Kadınlarda davranışsal bağımlılıkların nedenlerini anlamak, hem tedavi süreçlerini hem de bağımlılıkların önlenmesi için stratejilerin geliştirilmesini kolaylaştırabilir.

5.1. Psikolojik Faktörler

Kadınlarda davranışsal bağımlılıklara yol açan en önemli faktörlerden biri psikolojik faktörlerdir. Kadınlar, erkeklere kıyasla duygusal stres, kaygı ve depresyon gibi ruhsal sağlık sorunlarına daha yatkın olabilmektedirler. Bu durum, bazı kadınların stresle başa çıkma mekanizması olarak belirli davranışlara yönelmesine neden olabilmektedir.³⁴ Örneğin, yoğun stres

³⁰ Holdsworth, et. al., p. 199-213.

³¹ Cassidy & Adair, p. 29-35.

³² Sanju George & Roy Abraham Kallivayalil, "Family Therapy Interventions in India for Persons with Gambling Disorder", *Asia-Pacific Psychiatry*, Volume 13, No 1, 2020, p. e12435.

³³ Sanju George, & Henrietta Bowden-Jones, "Family Interventions in Gambling". In: *A Clinician's Guide to Working with Problem Gamblers*. Routledge, 2015. p. 163-171.

³⁴ Anna Gersamia, Ksenia Pochigaeva, YuE Less, Renat G. Akzhigitov, Alla B. Guekht, Natalia V. Gulyaeva, "Gender characteristics of depressive disorders: clinical, psychological, neurobiological and translational aspects" *S.S. Korsakov Journal of Neurology and Psychiatry*. Volume 124, Number 3, 2024, p. 7-16.

altındaki bir kadın, alışveriş yaparak veya yemek yiyerek kısa süreli rahatlama sağlayabilir. Ancak bu tür davranışlar, kontrol edilmediğinde bağımlılık haline dönüşebilir.

- **Duygu Düzenleme Güçlüğü:** Kadınlar, duygusal dalgalanmalara karşı belirli davranışlara yönelme eğiliminde olabilmektedir. Alışveriş veya aşırı yeme gibi bağımlılıklar, genellikle stresli veya üzüntülü anlarda geçici bir rahatlama sağlar. Bu rahatlama hissi, zamanla tekrarlanarak bağımlılık döngüsüne yol açabilir.

- **Kaygı ve Depresyon:** Yapılan araştırmalar, kadınların erkeklere oranla daha yüksek oranda anksiyete ve depresyon yaşadığını göstermektedir. Bu ruhsal durumlar, bağımlılık gelişimini tetikleyebilir. Kadınlar, bu olumsuz duygularla başa çıkmak için internet, sosyal medya veya alışveriş gibi faaliyetlere aşırı şekilde yönelebilir.

5.2. Sosyal ve Kültürel Baskılar

Toplumsal normlar, güzellik standartları ve kadınlara yönelik toplumsal beklentiler de davranışsal bağımlılıkların gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Kadınlar, genellikle toplumsal rollerinin gerektirdiği baskılar altında kalabilirler ve bu baskılar, bağımlılık davranışlarını tetikleyebilir.

- **Güzellik Standartları ve Beden Algısı:** Medyanın ve sosyal medyanın dayattığı güzellik algısı, kadınlar üzerinde ciddi bir baskı yaratmaktadır. Özellikle sosyal medyada sürekli olarak mükemmel vücut imajlarının sergilenmesi, kadınların bedenlerini daha eleştirel bir şekilde değerlendirmelerine neden olabilir. Bu durum, aşırı egzersiz yapma, yeme bozuklukları geliştirme ya da sürekli alışveriş yapma gibi bağımlılıklara yol açabilir.³⁵

- **Toplumsal Rol Dayatmaları:** Kadınların annelik, eş olma, iş hayatında başarılı olma gibi çeşitli toplumsal rolleri yerine getirme baskısı altında kalmaları, duygusal ve zihinsel bir yük oluşturabilmektedir. Bu yük, bazı kadınların stresle başa çıkmak için bağımlılık davranışlarına yönelmesine yol açmaktadır. Örneğin, yoğun iş yükü ve aile sorumlulukları arasında denge kurmaya çalışan bir kadın, rahatlamak için internet bağımlılığı ya da sosyal medya bağımlılığı geliştirebilir.³⁶

³⁵ Sumera Batool, Naveed Iqbal & Bisma Arshad, "Mediated Perfect Body Images and Women: Understanding Role of Social Media in Creating Pressures on Young Women Facing Height, Weight and Complexion Stigma", *Pakistan Journal of Social Research*, Volume 04, Issue 3, p. 397-403.

³⁶ Kalo, p. S35-S35.

5.3. Duygusal Başa Çıkma Stratejileri

Kadınlar, duygusal sorunlarla başa çıkmak için farklı stratejiler geliştirmektedirler. Davranışsal bağımlılıklar, bu başa çıkma stratejilerinden biri olabilir. Örneğin, duygusal bir boşluk yaşayan bir kadın, bu duygusal açığı doldurmak için sürekli olarak alışveriş yapabilir veya aşırı derecede sosyal medyada vakit geçirebilir. Duygu düzenleme becerilerinin yetersiz olması, kadınların daha hızlı bir şekilde bağımlılıklara yönelmesine neden olabilir.³⁷

• **Kaçış Arayışı:** Kadınlar, zorlayıcı yaşam koşulları, ilişki sorunları veya iş stresinden kaçmak için belirli davranışlara bağımlı hale gelebilirler. Alışveriş yapmak, yeme davranışları veya internet kullanımı, gerçek dünyadaki sorunlardan uzaklaşmanın bir yolu olarak görülebilir. Ancak bu davranışlar, kaçış aracı olarak kullanıldığında, bağımlılığın gelişmesi kaçınılmaz hale gelmektedir.

• **Düşük Benlik Saygısı:** Kadınlarda düşük benlik saygısı, bağımlılık geliştirme riskini artıran önemli bir faktördür. Özellikle sosyal medya kullanımında, diğer insanlarla sürekli olarak kendini kıyaslama ve mükemmellik arayışı, kadınlarda düşük özsaygıya yol açabilmektedir. Bu da sosyal medya veya alışveriş gibi davranışların bağımlılık haline gelmesine neden olabilmektedir.³⁸

5.4. Biyolojik ve Genetik Faktörler

Kadınlarda davranışsal bağımlılıkların gelişiminde biyolojik ve genetik faktörler de etkili olabilmektedir. Kadınların hormonal yapıları, duygusal dalgalanmalar yaşamalarına ve stresli durumlara daha duyarlı hale gelmelerine neden olabilir. Özellikle menstruasyon döngüsü, hamilelik ve menopoza gibi dönemlerde yaşanan hormonal değişiklikler, kadınların duygusal tepkilerini etkileyerek bağımlılık geliştirme riskini artırabilir. Ayrıca, genetik yatkınlık da davranışsal bağımlılıklarda önemli bir rol oynayabilir.³⁹

• **Hormonal Değişiklikler:** Kadınlar, hormonların etkisi altında duygusal dalgalanmalar yaşayabilirler. Örneğin, menstruasyon öncesi dönemde kadınların duygu durumu değişiklikleri, aşırı yeme veya alışveriş

³⁷ Juan C. Melendez, Teresa Mayordomo, Patricia Sancho, Jose M. Tomas, "Coping Strategies: Gender Differences and Development Throughout Life Span", *Spanish Journal of Psychology*, Volume 15, Issue 3, p. 1089-1098.

³⁸ Hala Chebli, Farah Azraf, Hajar Berrada, Maria Sabir & Fatima El Omari, "Self-Esteem and Addictions", *SAS Journal of Medicine*, Volume 9, p. 941-944.

³⁹ Yvonne H. C. Yau, Robert F. Leeman, Marc N. Potenza, "Biological Underpinning of Behavioral Addictions and Management Implications", *Textbook of Addiction Treatment: International Perspectives*, 2021, p. 889-910.

yapma gibi davranışsal bağımlılıkları tetikleyebilir. Bu tür hormonal değişiklikler, bağımlılık döngüsünü güçlendiren bir unsur olabilir.

- **Genetik Yatkınlık:** Araştırmalar, bağımlılıkların genetik olarak aile üyeleri arasında aktarılabilirliğini göstermektedir. Davranışsal bağımlılıklar da bu genetik yatkınlıkla ilişkili olabilir. Ailede bağımlılık geçmişi olan kadınlar, bu tür davranışlara daha yatkın olabilirler.

6. Kadınlarda Davranışsal Bağımlılık ve Kültürel Etkenler: Küresel ve Türkiye Perspektifi

Küresel ölçekte kadınların davranışsal bağımlılıkları, kültürel ve toplumsal normların etkisi altında şekillenmektedir. Gelişmiş ülkelerde, kadınların bağımlılık davranışları daha görünür hale gelmiştir. Kadınlar, özellikle sosyal medya ve alışveriş gibi alanlarda bağımlılık geliştirme riski taşımaktadırlar. Bu durum, kadınların sosyal etkileşimlerindeki rollerinin değişmesi ve bağımlılık davranışlarının toplumda daha fazla kabul görmesi ile ilişkilidir.^{40,41,42,43} Örneğin, kadınların bağımlılık davranışları üzerine yapılan araştırmalar, cinsiyet eşitliği ve sosyal destek sistemlerinin güçlü olduğu toplumlardaki kadınların bağımlılıklara karşı daha dirençli olduğunu göstermektedir.⁴⁴ Bu tür ülkelerde, kadınlar bağımlılıkla başa çıkmak için daha fazla kaynak ve destek bulabilmektedirler. Gelişmekte olan ülkelere ise durum farklıdır. Kadınların eğitim ve istihdam olanaklarının kısıtlı olması, onların bağımlılık davranışlarına yönelmelerini kolaylaştırabilir. Alışveriş bağımlılığı gibi durumlar, çoğu zaman kadınların stresle başa çıkma yöntemleri olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, geleneksel cinsiyet rollerinin baskısı altında, kendilerini ifade etmek için alışverişe yönelebilirler.⁴⁵

⁴⁰ Christine Lagrotta, "Gender Differences in Addiction", *Current Addiction Reports*, Volume 8, 2021, p. 64-70.

⁴¹ Yasmin Zakiniaez, & Marc N. Potenza, "Gender-Related Differences in Addiction: A Review of Human Studies", *Current Opinion in Behavioral Sciences*, Volume 23, 2018, p. 171-175.

⁴² Jill B. Becker, Michele L. McClellan, & Beth Glover Reed, "Sex Differences, Gender and Addiction", *Journal of Neuroscience Research*, Volume 95, Issue 1-2, 2016, p. 136-147.

⁴³ Florence Thibaut, "Overview of Women and Addiction", In: *Mental Health and Illness of Women*. Singapore: Springer Singapore, 2020. p. 423-442.

⁴⁴ Marina Bosque-Prous, Albert Espelt, Carme Borrell, Montse Bartroli, Anna M. Guitart, Joan R. Villalbi, & M. Teresa Brugal, "Gender differences in hazardous drinking among middle-aged in Europe: the role of social context and women's empowerment", *The European Journal of Public Health*, Volume 25, Issue 4, 2015, p. 698-705.

⁴⁵ Karakaya, ss. 435-456.

Türkiye'de kadınlarda davranışsal bağımlılık konusundaki araştırmalar, kültürel ve toplumsal normların etkilerini göstermektedir. Türk kadınları, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle bağımlılıklarını gizli tutma eğilimindedirler. Bu durum, bağımlılıkların tespit edilmesini ve tedavi edilmesini zorlaştırmaktadır.⁴⁶ Alışveriş bağımlılığı, Türkiye'de önemli bir sorun haline gelmiştir ve kadınlar, sosyal kabul arayışında bu tür davranışları sergileyebilirler.

Türkiye'de sosyal medya kullanımı da oldukça yaygındır. Genç kadınlar, sosyal medya üzerinden kendilerini ifade etme ve toplumsal kabul arayışı içindedirler. Ancak, bu durum sosyal medya bağımlılığına ve olumsuz duygusal sonuçlara yol açabilir.⁴⁷ Kadınların sosyal medya üzerindeki sürekli karşılaştırma eğilimleri, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Türkiye'deki kadınların davranışsal bağımlılıklarla başa çıkmaları için sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Aile yapısı, sosyal çevre ve toplumsal normlar, kadınların bağımlılık davranışlarını etkileyen önemli faktörlerdir. Kadınlar, sosyal destek arayışında bulunarak bağımlılıklarını aşmak için daha etkili stratejiler geliştirebilirler.⁴⁸

7. Tedavi ve Müdahale Stratejileri

Kadınlarda davranışsal bağımlılıkların tedavisi, multidisipliner bir yaklaşım gerektirir. Bireylerin bağımlılık davranışlarını değiştirmeleri için psikolojik destek, grup terapileri ve sosyal hizmetler gibi çeşitli stratejiler kullanılabilir.

Psikoterapi: Bilişsel-davranışçı terapi (BDT), kadınlarda davranışsal bağımlılıkların tedavisinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. BDT, bireylerin olumsuz düşünce ve davranış kalıplarını değiştirmelerine yardımcı olur. Kadınlar, bu tür terapiler aracılığıyla bağımlılıklarının altında yatan duygusal sorunları ele alabilir ve sağlıklı başa çıkma mekanizmaları geliştirebilirler.⁴⁹ BDT, kadınların kendilerini ifade etmelerine ve bağımlılıklarını anlamalarına olanak tanır.

Grup Terapileri: Kadınların benzer deneyimlere sahip diğer kadınlarla bir araya gelmesi, destek bulmalarını kolaylaştırır. Grup terapileri, kadınların kendilerini ifade etmeleri ve sosyal destek almaları açısından

⁴⁶ Demet Atlam, Gül Nur Demirtaş, Derya Sasman Kaylı ve Umut Kırılı, "Kadınlarda Bağımlılık ve Kadına Özgü Tedaviler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, Volume 3, Issue 2, 2023, p. 263-281.

⁴⁷ Kuss & Griffiths, p. 278-296.

⁴⁸ Atlam et al., ss. 263-281.

⁴⁹ Hofmann et. al., p. 427-440.

önemli bir platform sunar.⁵⁰ Bu tür terapiler, kadınların bağımlılıkları ile başa çıkma süreçlerinde önemli bir rol oynar. Kadınların deneyimlerini paylaşmaları, gruptaki diğer bireylerle duygusal bir bağ kurmalarına yardımcı olabilir.

Aile Terapisi: Aile terapisi, kadınların bağımlılık davranışlarının aile dinamikleri ile olan ilişkisini incelemek için etkili bir yöntemdir. Aile üyeleri ile yapılan terapiler, kadınların destek sistemlerini güçlendirmelerine yardımcı olabilir. Bu tür bir terapi, aile içindeki iletişimi artırarak, bağımlılıkların üstesinden gelinmesine katkı sağlar.^{51,52} Aile terapisi, kadınların bağımlılıklarının aileleri üzerindeki etkilerini anlamalarına ve çözüm yolları bulmalarına yardımcı olabilir.

İlaç Tedavisi: Bazı durumlarda, davranışsal bağımlılıklar için ilaç tedavisi de önerilebilir. Özellikle anksiyete ve depresyon gibi psikiyatrik durumların eşlik ettiği bağımlılıklarda, psikiyatrik ilaçlar tedavi sürecine dahil edilebilir. Ancak ilaç tedavisinin, bireylerin davranışsal bağımlılıklar üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu unutmamak gerekir.⁵³ İlaç tedavisi, genellikle psikoterapi ile birlikte uygulanmalıdır.

8. Sonuç ve Gelecek Araştırmalar

Kadınlarda davranışsal bağımlılık, kültürel, sosyal ve psikolojik faktörlerin etkisi altında şekillenen karmaşık bir durumdur. Alışveriş, sosyal medya, yeme ve kumar bağımlılığı gibi davranışsal bağımlılıklar, kadınların yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir. Bu bağımlılıkların tedavi süreçlerinde, cinsiyet duyarlı yaklaşımların benimsenmesi büyük önem taşımaktadır. Kadınlar, destek gruplarında diğer kadınlarla etkileşim kurarak daha etkili bir destek alabilirler. Gelecek araştırmalar, kadınlarda davranışsal bağımlılıkların gelişiminde etkili olan faktörleri daha ayrıntılı bir şekilde incelemelidir. Ayrıca, toplum bazlı müdahale programlarının etkili olup olmadığını değerlendirmek de önemlidir. Kadınların bağımlılıklarla başa çıkmalarında sosyal destek sistemlerinin rolü daha fazla araştırılmalıdır.

Sonuç olarak, kadınlarda davranışsal bağımlılıklar, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal destek ve psikolojik yardım gibi alanlarda bütünsel bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu konuda daha fazla araştırma ve müdahale stratejisi geliştirilmesi, kadınların sağlıklı yaşam biçimleri oluşturmalarına katkı sağlayacaktır.

⁵⁰ Yalom, 2005.

⁵¹ George & Kallivayalil, p. e12435.

⁵² George & Bowden-Jones, p. 163-171.

⁵³ Hofmann et. al., p. 427-440.

Kaynakça

AKTAN, Ercan, “Sosyal Medya ve Sosyal Kaygı: Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk İletişim*, Cilt 11, Sayı 2, 2018, ss. 35-53.

AMERİKİAN PSİKİYATRİ BİRLİĞİ, *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, Çev. Ertuğrul Köroğlu, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 2013.

ANDREASSEN, Cecilie Schou, PALLESEN, Stale, & GRIFFITHS, Mark, “The relationship between addictive use of social media and the degree of social interaction”, *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, Volume 20, No 5, 2017, p. 360-366.

ATLAM, Demet, DEMİRTAŞ, Gül Nur, SASMAN KAYLI, Derya ve KIRLI, Umut, “Kadınlarda Bağımlılık ve Kadına Özgü Tedaviler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, Volume 3, Issue 2, 2023, p. 263-281.

BAKER-FRAMPTON, Rosalind, “Sex Differences, and Resulting Treatment Differences, in a Cohort of Harmful Gamblers”, *BJPsych Open*, Volume 9, Supplement S1, 2023, p. S45-S45.

BATOOOL, Sumera, IQBAL, Naveed, & ARSHAD, Bisma, “Mediated Perfect Body Images and Women: Understanding Role of Social Media in Creating Pressures on Young Women Facing Height, Weight and Complexion Stigma”, *Pakistan Journal of Social Research*, Volume 04, Issue 3, p. 397-403.

BECKER, Jill B., McCLELLAN, Michele L., & REED, Beth Glover, “Sex Differences, Gender and Addiction”, *Journal of Neuroscience Research*, Volume 95, Issue 1-2, 2016, p. 136-147.

BECKER, Jill B., McCLELLAN, Michelle, & REED, Beth Glover, “Sociocultural Context for Sex Differences in Addiction”, *Addiction Biology*, Volume 21, No 5, 2016, p. 1052–1059.

BOSQUE-PROUS, Marina, ESPELT, Albert, BORRELL, Carme, BARTROLI, Montse, GUITART, Anna M., VILLALBI, Joan R., & BRUGAL, M. Teresa, “Gender Differences in Hazardous Drinking among Middle-aged in Europe: The Role of Social Context and Women’s Empowerment”, *The European Journal of Public Health*, Volume 25, Issue 4, 2015, p. 698-705.

CASSIDY, Tony, & ADAIR, Zara, “Psychological aspects of shopping addiction: initial test of a stress and coping model”, *International Journal of Psychological and Brain Sciences*, Volume 6, No 2, 2021, p. 29-35.

CHEBLI, Hala, AZRAF, Farah, BERRADA, Hajar, SABIR, Maria & OMARI, Fatima El, "Self-Esteem and Addictions", *SAS Journal of Medicine*, Volume 9, p. 941-944.

GEORGE, Sanju, & BOWDEN-JONES, Henrietta, "Family Interventions in Gambling". In: *A Clinician's Guide to Working with Problem Gamblers*. Routledge, 2015. p. 163-171.

GEORGE, Sanju, & KALLIVAYALIL, Roy Abraham, "Family Therapy Interventions in India for Persons with Gambling Disorder", *Asia-Pacific Psychiatry*, Volume 13, No 1, 2020, p. e12435.

GERSAMIA, Anna G., POCHIGAEVA, Ksenia I., LESS, YuE, AKZHIGITOV, Renat G., GUEKHT, Alla B., GULYAEVA, Natalia V., "Gender characteristics of depressive disorders: clinical, psychological, neurobiological and translational aspects" *S.S. Korsakov Journal of Neurology and Psychiatry*. Volume 124, Number 3, 2024, p. 7-16.

GÖKÇEN, Gülden, *Yeme Davranışları, Beden Memnuniyeti, Problemler İnternet Kullanımı ve Dürtüsellik Arasındaki İlişkiler: Farklı Yapısal Modellerin Denenmesi Üzerine Bir Araştırma*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2024.

GRIFFITHS, Mark, "A "components" model of addiction within a biopsychosocial framework", *Journal of Substance Use*, Volume 10, No 4, 2005, p. 191-197.

GRIFFITHS, Mark D., KUSS, Daria J. & KING, Daniel L., "Video Game Addiction: Past, Present and Future", *Current Psychiatry Reviews*, Volume 8, Number 4, 2012, p. 308-318.

HOLDSWORTH, Louise, HING, Nerilee, & BREEN, Helen, "Exploring women's problem gambling: A review of the literature", *International Gambling Studies*, Volume 12, No 2, 2012, p. 199-213.

HOFMANN, Stefan G., ASNAANI, Anu, VONK, Imke J.J., SAWYER, Alice T., & FANG, Angela, "The Efficacy of Cognitive Behavioral Therapy: A Review of Meta-analyses", *Cognitive Therapy and Research*, Volume 36, No 5, 2012, p. 427-440.

KARAKAYA, Ertuğrul, "Alışveriş Bağımlılığıyla İlişkili Faktörler ve Sonuçları: Kırıkkale İlinde Gerçekleştirilen Bir Çalışma", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 4, No 57, 2024, ss. 435-456.

KALO, Z. “ Woman Aspects of Behavior Addiction, Including Gambling”, *European Psychiatry*, Volume 66, Number S1, 2023, p. S35-S35.

KUSS, Daria Joanna & GRIFFITHS, Mark D., “Internet Gaming Addiction: A Systematic Review of Empirical Research”, *International Journal of Mental Health and Addiction*, Volume 10, 2012, p. 278-296.

KUSS, Daria Joanna, GRIFFITHS, Mark D., KARILLA, L., & BILLIEUX, J., “Internet Addiction: A Systematic Review of Epidemiological Research for the Last Decade”, *Current Pharmaceutical Design*, Volume 20, Number 25, 2014, p. 4026-4052.

LAGROTTA, Christine, “Gender Differences in Addiction”, *Current Addiction Reports*, Volume 8, 2021, p. 64-70.

LICHTENSTEIN, Mia B., ANDRIES, Alin, HANSEN, Stinus, FRYSTYK, Jan & STØVING, Rene K., “Exercise Addiction in Men is Associated with Lower Fat-Adjusted Leptin Levels”, *Clinical Journal of Sport Medicine*, Volume 25, Number 2, 2015, p. 138-143.

MANSOURY, Manal, “The Degree of Emotional Eating Among Female University Students and Its Impact on Their Pattern of Eating Behaviors”, *Journal of Pioneering Medical Sciences*, Volume 13, Issue 3, 2024, p. 51.

MELLENDEZ, Juan C., MAYORDOMO, Teresa, SANCHO, Patricia, & TOMAS, Jose M., “Coping Strategies: Gender Differences and Development Throughout Life Span”, *Spanish Journal of Psychology*, Volume 15, Issue 3, p. 1089-1098.

MILLER, Louise, MIDE, Mikael, ARVIDSON, Elin, & SÖDERPALM GORDH, Anna, “Clinical Differences Between Men and Women in a Swedish Treatment-Seeking Population with Gambling Disorder”, *Frontiers in Psychiatry*, Volume 13, 2022, p. 1054236.

MONELL, Elin, HÖGDAHL, Louise, MANTILLA, Emma Forsen, & BIRGEGÅRD, Andreas, “Emotion dysregulation, self-image and eating disorder symptoms in University Women”, *Journal of Eating Disorders*, Volume 3, 2015, p. 1-11.

SASMAN KAYLI, Derya ve ÖZLEM, Şevval Özge, “Alışveriş bağımlılığında cinsiyet farklılığı bildiren çalışmaların analizi”, *Bağımlılık Dergisi*, Volume 23, No 3, 2022, ss. 383-391.

THIBAUT Florence, "Overview of Women and Addiction", In: *Mental Health and Illness of Women*. Singapore: Springer Singapore, 2020. p. 423-442.

WALLACE, Elaine, and BUİL, Isabel, "Hiding Instagram Likes: Effects on Negative Affect and Loneliness", *Personality and Individual Differences*, Volume 170, 2021, p. 110509.

YALOM, Irvin, *Grup Terapisinin Teori ve Pratiği*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

YAU, Yvonne H.C., LEEMAN, Robert F. & POTENZA, Marc N., "Biological Underpinning of Behavioral Addictions and Management Implications", *Textbook of Addiction Treatment: International Perspectives*, 2021, p. 889-910.

ZAKINIAEIZ, Yasmin, & POTENZA, Marc N., "Gender-related differences in addiction: A review of human studies", *Current Opinion in Behavioral Sciences*, Volume 23, 2018, p. 171-175.

ANNELİĞİN FARKLI GÖRÜNÜMLERİ: TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ODAĞINDA BİR ÇALIŞMA

Güleycan AKGÖZ AKTAŞ*

Yeliz KINDAP TEPE**

“Annelik kurumunda yapabileceğimiz en büyük devrim, erkekleri çocuk bakımının her yönüne dâhil etmektir.”¹

Giriş

Toplumsal cinsiyet rollerinin baskın etkisi, kadının yerini ev içi alanla sınırlandırmış ve kadını, sosyalleştirmenin temel unsuru olarak görerek, kültürün güçlü bir aktarıcısı haline getirmiştir. Ayrıca tarihsel süreç boyunca toplumsal sistemler içinde kadın ve erkek cinsiyetlerine yüklenen rol ve sorumluluklar, cinsiyetler arası eşitsizlik ile birlikte erkek egemenliğine bazı açılardan katkı sunmuştur. Chodorow’un (1978) ‘anneliğin yeniden inşası’ olarak ifade ettiği kuramsal görüşlerinin temelinde de kadınlara atfedilen annelik rolü ve bu role göre yapılandırılmış sosyal alanların doğası yatmaktadır.² Birçok toplumda kadınlar, doğurganlıkları vurgulanarak, toplum tarafından organize edilen ebeveynliğin esas aktörleri olarak konumlandırılmıştır. Erkekler birincil rolü kamusal alanda üstlenirken; kadınların öncelikli rolü ev işlerin ve çocuk bakım görevlerinin yürütülmesidir. Özellikle onaylanma ihtiyacı, anneliğin ‘iyi’ yapılması yönündeki baskıyla birlikte, annelerin kendilerine biçilen rolü kabullenmesi ile sonuçlanabilmektedir. Böylece evi ve ebeveynlik alanını sahiplenen anneler, eşlerinin çocuk bakımına dâhil oluşlarını bölebilir, ketleyebilir veya engelleyebilir.

Süregelen yaygın cinsiyetçi görüşe rağmen, çalışan annelerin sayısındaki artış babalık faaliyetlerinin de bir nevi zorunlu olarak artmasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla yeni bir ebeveynlik stili gelişmekte ve ev içi

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, guleycanaktas@ktu.edu.tr

** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, yelizkindap@gmail.com

¹ Ruddick, Sara. *Preservative Love and Military Destruction: Some Reflections on Mothering and Peace*. na, 1984.

² Chodorow, Nancy. Mothering, object-relations, and the female oedipal configuration. *Feminist Studies*, 1978, 4.1: 137-158.

görevlerdeki iş bölümü ile ebeveynlik uygulamaları değişmektedir. Ancak annelik alanına yönelik eleştiriler bu kez de çalışan annelerin pratiklerine yönelebilmektedir. İş yerindeki görevler ve iyi annelik normlarına uyma zorunluluğu, iş-aile çatışmasına yol açarak annelerin psikolojik işlevselliğini etkileyebilmektedir. Annelerin yetersizlik ve kendini suçlayıcı duygularla birlikte çocuklarının bakımını yaparken eskisi kadar keyif almamaları, ebeveyn tükenmişliğini, kadın özelinde annenin tükenmişliğini akla getirmektedir. Kabul edilmesi zor bir gerçeklik olsa da ebeveynlik görevlerinden bıkmışlık, ciddi oranda ebeveyni ve çocuğu etkilemektedir.

Bu çalışmada, anneliğin ne anlama geldiği ve çeşitli alanlarda nasıl işlev gördüğü, toplumun attığı cinsiyet rollerinin odağında incelenmiştir. Bu kapsamda modern feminist akımın görüşleri, aile sosyolojisi kuramcılarının savları ve yeni nesil ebeveynliğin psikolojik boyutları göz önüne alınmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkeklere yüklediği sorumlulukların nasıl farklılaştığı ve bunun ebeveynlik alanına nasıl uygulanabileceğinin yanı sıra, anneliğin ve babalığın birbirinden gerçekten ayrı tutulup tutulamayacağı çeşitli araştırma sonuçları ile değerlendirilmiştir. “İyi anne” olma idealinin etkileri ve farklı kültürlerdeki annelik uygulamalarına değinilmiş, son zamanlarda ortaya çıkan yeni nesil ebeveynliğin doğasından bahsedilmiştir. Son olarak, toplumsal beklentilerin annelerin iyi oluşları üzerindeki bozucu etkisi alanyazındaki ebeveyn tükenmişliği çalışmaları bağlamında ele alınarak, genel bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadın ve erkeğin toplumun beklentilerine uygun olarak inşa ettiği rollere vurgu yapmaktadır.²

² Tuğrul, Yasemin Gezer. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların annelik deneyimleri üzerine bir saha çalışması. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2019, 3: 71-90.

⁴ Şenol, Dolunay; Kaya, Havva Eylem. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. *İstanbul: Lisans Yayıncılık*, 2018.

⁵ Marshall, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü. çev. Osman Akinhay, *Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları*, 1999.

⁶ Hofstede, Geert. Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online readings in psychology and culture*, 2011, 2.1: 8.

⁷ Van Vugt, Mark, et al. Cooperation in modern society. *Promoting the welfare of communities, states and organizations: Routledge*, 2000.

⁸ Sayer, Liana C. Trends in housework. *Dividing the domestic: Men, women, and household work in cross-national perspective*, 2010, 19-38.

⁹ Kozlu, Düriye. Modernizm sonrası postmodern hareket içinde kadının yeri. *Art-e Sanat Dergisi*, 2009, 2.3: 1-15.

Sosyalleşme süreci içinde öğrenilen bu roller, kültür tarafından kadınlığa ve erkeklığe biçilmiş davranışların kabul edilmesini içermektedir.⁴ Ancak kabul edilmesi beklenen cinsiyet rolleri, erkeklerin sosyal konumunu güçlendirip sağlamlaştırırken, kadınların konumunu erkek otoritesi üzerinden belirlemektedir. Kadınların toplum içinde konumlandırıldığı bu ‘ikincil’ yer, tarih boyunca ataerkil olarak anılan toplum sisteminin yerleşmesine zemin hazırlamış gibi görünmektedir.⁵

Hofstede (2011) kültürel boyutlar adını verdiği modelinde, kültüre ait altı alt boyut tanımlamış ve bu boyutların değerlerine göre toplumda değişen özellikleri açıklamıştır.⁶ Bu modele göre Türkiye, güç mesafesinin yüksek olduğu bir ülkedir. Güç mesafesinin yüksek olması işverenler ve çalışanlar arasındaki eşitsizliğe vurgu yapmaktadır. İdeal patron bir “baba” figürüdür ve bu, aile içi ilişkilere de uyarlanabilir. Dolayısıyla Türkiye’nin ulusal kültüründe son sözü babanın söylediği ataerkil bir sistem hâkimdir. Anne baba ve çocuk arasındaki ilişki otoriter bir stil içermektedir. Güç mesafesinin miktarı ayrıca, aile içindeki görev dağılımı hakkında da bilgi vericidir. Güç mesafesi yükseldikçe, kadın ve erkeğin aile içinde aldıkları sorumluluklar farklılaşmaktadır. Modern toplumlarda ev işleri ve çocuk bakım görevleri daha dengeli ve iş bölümü içinde yürütülüyor olsa da özellikle geleneksel toplumlar için durum oldukça farklıdır.⁷

Geleneksel toplum düzeni uzunca bir süre, kadınların var oluş alanını ev ile sınırlandırmıştır. Erkekler ‘eve ekmek getiren’, evin geçimini sağlayan taraf olarak, ev dışı alanlarda ekonomik ve sosyal açıdan kendilerine kolaylıkla yer edinmiştir. Kadınlar ise toplumsal sistemin beklentisine uygun olarak, ev işleri ve çocuk bakımı ile meşgul olmuşlardır.⁸ 1857’nin 8 Mart’ında, bir grup kadının düşük işçi maaşlarına dikkat çekmek adına yaptıkları grev, önemli kadın hareketliliğini de başlatmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nı takiben kadınlar çeşitli alanlarda daha çok yer alma fırsatı yakalamaya başlamıştır. Buna karşın toplumsal yapı içinde kadının var oluş alanı ailesiyle sınırlı kalmaya devam etmiştir.⁹ Bazı araştırmacılar bu sınırlılığın öncelikli sebeplerinden birini, kadının doğurganlığına yapılan atıflarla açıklamaktadır. Bu bakış açısına göre bir kadın, hamilelik sürecinin başlangıcından itibaren hem toplumsal hem biyolojik değişikliklerle karşılaşmakta ve deyim yerindeyse bu süreci biyolojik değişimlerden uzak yaşayan babaya göre çok daha önce ebeveyn olmaktadır. Hamileliğin yanı sıra doğum ve emzirme gibi süreçler de anne-çocuk arasındaki ilk bağın oluşmasını kolaylaştırmaktadır. Oysa babaların çocukla iletişimi, biyolojik

faktörlerden çok babanın çabasına bağlı, inşası ancak doğumdan sonra mümkün olan, çevresel koşullara oldukça duyarlı bir yapıdır.³

Annelik Kavramı

Cinsiyet ve toplumsal eşitsizlikler ile erkeklik ve annelik meselesi, uzun yıllardır feminist çalışmaların ve aile sosyolojisinin öncelikli konularından biri olmuştur. Ebeveynlik, anne olan bir kadını ya da baba olan bir erkeği tanımlamak için yaygın olarak kullanılır.¹¹ Anne olmak, çocuk doğurmak gibi kavramlar ise kadın ebeveynliğini temsil etmek için sıklıkla tercih edilmektedir. Bu örnekler, ataerkil toplum sisteminin incelikli biçimde dile yansıtılmış halini göstermektedir. Benzer şekilde ebeveynlikte biyolojinin baskın etkisinin vurgulandığı söylemler, ebeveynliğe yönelik cinsiyetçi dilin yalnızca birer örneğidir. Anne olmak ile doğurmuş olmak ifadeleri çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmakta, doğurmadan ebeveyn olan anneleri dışlayan bir ifadenin kullanımı yaygınlaşmaktadır. Ayrıca çoğu alanyazın çalışmasında ‘ebeveynlik’ kelimesinin, anneleri temsilen kullanıldığı görülmekte ve ebeveynlere yönelik araştırmaların büyük bir bölümü annelerden oluşmaktadır.¹²

Erkeklerin annelik yapıp yapamayacağını anlamaya çalışan araştırmacılar işe, anneliğin ne olduğunu tanımlayarak başlamışlardır. Yapılan tanımların çoğunun ortak kesişim noktasını, ‘annelik ve sorumluluk’ ilişkisinin oluşturduğu görülmektedir. Örneğin McMahon (1995), kadınları

³ Doucet, Andrea. Dad and Baby In The First Year: Gendered Responsibilities and Embodiment. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2009, 624.1: 78-98.

¹¹ Byrn, Mary Patricia; Ives, Jenni Vainik. Which Came First the Parent or The Child. *Rutgers L. Rev.*, 2009, 62: 305.

¹² Hardin, Jillian S., Et Al. Parent-Training with Kangaroo Care Impacts Infant Neurophysiological Development & Mother-Infant Neuroendocrine Activity. *Infant Behavior and Development*, 2020, 58: 101416.

¹³ McMahon, M. Engendering Motherhood: Identity and Self-Transformation in Women’s Lives. 1995.

¹⁴ Fox, Bonnie; Worts, Diana. Revisiting The Critique of Medicalized Childbirth: A Contribution to The Sociology of Birth. *Gender & Society*, 1999, 13.3: 326-346.

¹⁵ Doucet, Andrea. Father Involvement, Care, and Breadwinning: Genealogies of Concepts and Revisioned Conceptual Narratives. *Genealogy*, 2020, 4.1: 14.

¹⁶ Doucet, Andrea. Can Parenting Be Equal? Rethinking Equality and Gender Differences in Parenting. *What Is Parenthood*, 2013, 257-275.

¹⁷ Doucet, Andrea. Gender Equality and Gender Differences: Parenting, Habitus, and Embodiment (The 2008 Porter Lecture). *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne De Sociologie*, 2009, 46.2: 103-121.

anneye dönüştüren şeyin “çocukların sorumluluk duygusunu üstlenme” olduğunu savunmuştur.¹³ Ruddick (1994) anneliği, “çocukların hayatı için sorumluluk alan kişi” olarak tanımlarken, Fox ve Worts (1999), anneliğin özünün sorumluluk olduğunu belirtmişlerdir.^{1,14} Hatta annelerin çocukların sorumluluğunu hâlihazırda üstlendiğine dair düşünme eğilimi, anneliğin bir kurum veya bir deneyim olarak nitelendirilmesine ve annelerle ilişkili kavramlarının çoğunun ‘anne katılımı (mother involvement)’ yerine kullanılmasına yol açmıştır.¹⁵

Babaların çocuklarının hayatına dâhil oluşundaki artışa rağmen, kadın olmanın ev içi işler ile bağlantısı birçok kültürde sağlam temellere sahip olagelmiştir. Daha açık bir ifadeyle, sosyal sınıf, etnik köken, zaman ve kültürel özelliklerden bağımsız olarak anneler; çocukların hayatını düzenleyen, planlayan ve sorumluluğunu taşıyan taraf olmuştur. Öyle ki çocuk sahibi annelerin iş gücüne katıldığı ve evde kalan babaların arttığı koşullarda bile, ebeveynler arasında cinsiyete özgü bazı davranış kalıpları görülmesi yaygındır.¹⁶ Dolayısıyla araştırmacılar, ebeveynlerden biri ‘beşik sallarken’, diğerrinin ‘dünyayı yönetmesi’ durumunda ortaya çıkan toplumsal dengesizlik konusunda hemfikirdir.¹⁷

Cinsiyetin ebeveynlik için önemli olmaması gerektiği fikri, temeli iş bölümü ve çocuklara birincil bakım veren babalara dayanan eşitlik feminizmine atfedilir. Öte yandan ‘cinsiyet farklılıklarından doğan farklılığı’ benimseyen araştırmacılar, çalışmalarını farklılık feminizmi bağlamında yapılandırmaktadır.⁴ Bu bakış açılarını aynı anda benimseyen bazı araştırmacılar ise ebeveynlikte cinsiyet eşitliğini savunurken bir yandan cinsiyetler arasındaki farkları kabul eden bir anlayış geliştirmişlerdir.¹⁹ Buraya kadar özetlenen bilgi, beraberinde, annelik babalıktan farklı mıdır, sorusunu getirmiştir.

⁴ Gavanoas, Anna. The Fatherhood Responsibility Movement: The Centrality of Marriage, Work and Male Sexuality in Reconstructions of Masculinity and Fatherhood. *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and The Social Politics of Fatherhood*, 2002, 213-244.

¹⁹ Doucet, A. (2006). ‘Estrogen-Filled Worlds’: Fathers as Primary Caregivers and Embodiment. *The Sociological Review*, 54(4), 696-716.

²⁰ Bourdieu, P. Espacio Social Y Génesis De Las ‘Clases’. En P. Bourdieu, *Sociología Y Cultura [Questions De Sociologie]*. México: Grijalbo. 1990.

²¹ Hewlett, Barry S. Multiple Caretaking Among African Pygmies. *American Anthropologist*, 1989, 91.1: 186-191.

²² Kendrick, Keith M. Oxytocin, Motherhood and Bonding. *Experimental Physiology*, 2000, 85.S1: 111s-124s.

Anelik Babalıktan Gerçekten Farklı Mı?

Doucet (2006) bir çalışmasında, ebeveyn sorumluluklarında cinsiyete göre elde edilen farklılıkların ortaya çıkmasına ilişkin birtakım sebepler olduğunu vurgulamıştır.¹⁹ Bunlardan ilki, *habitustur*.²⁰ *Habitus*, topluma uyum sağlamaya imkân veren düşünüş, davranış ve tutumları yapılandıran alışkanlıkları kapsayan bilgi setini ifade eder. Bir erkek olarak yetiştirilmelerine bağlı olarak babalar, ebeveynlik görevlerini yerine getirirken geleneksel açıdan erkeksi nitelikler taşıyabilirler. Duygusal ve fiziksel açıdan bağımsız büyüyen erkekler için babalık yaparken çocuklarının risk almasını teşvik edici davranışlar sergilemeleri de dolayısıyla şaşırtıcı olmayacaktır. Elbette bu uygulamaların çoğu neredeyse otomatik süreçler şeklinde yönetilir; çünkü cinsiyete dayalı davranış stilleri yaşam boyu sosyal gelişimin her anında öğrenilir. Doucet'in (2006) bir diğer savı, babaların ebeveynliği gösterme biçiminin annelerinkinden farklı olduğudur.¹⁹ Baba katılımı (father involvement) daha çok, çocukla oynanan oyunlar ve yapılan fiziksel aktiviteler üzerinden yürütülür ve kucaklama, temas gibi sosyal duygusal ifadeler annelerinki kadar sık değildir. Bunun yanı sıra erkek ve kadın arasındaki eşitliğe inanıyor olsalar bile babaların çoğu, küçük bir bebekle bir 'anne' kadar uygun vakit geçirebileceklerine inanmadıklarını bildirmektedir. Ancak yine de bazı nörobiyoloji çalışmaları, anneliği ve babalığı oluşturan koşullara yönelik farklı bakış açıları sunan kanıtlara sahiptir.

Anelik içgüdüüne ve anneliğin doğumdan önce başladığına yapılan vurgu, annelik becerilerinin doğuştan geldiğine yönelik algının güçlenmesine zemin hazırlarken, bu düşünceye ilişkin eğilim yalnızca tarihsel bir bakış açısını yansıtıyor olabilir mi? Aslında annelik becerileri, tıpkı babalık gibi, zaman içinde kazanılan ve ebeveyn-çocuk etkileşimine dayanan sosyal bir yapıdan ibaret mi? Hewlett (1989) bir çalışmasında, bu sorulara yanıt olacak nitelikte kanıtlar paylaşmıştır.²¹ Orta Afrika'daki Aka Pigme halkının aile işleyişini inceleyen araştırmacı, yalnızca emzirmenin cinsiyete özgü ve doğuştan gelen bir bakımı temsil ettiğini gözlemlemiştir. Aka Pigmelerde babalar, bebekleriyle annelerin geçirdiği zamandan daha çok vakit geçirmekte ve çocuğu disipline etmeyi gerektiren sert davranışları eşlerine bırakmaktadır. Dolayısıyla çocukları yetiştiren ve onlarla temas halinde olan öncelikli ebeveyn anlayışı, farklı kültür ve topluluklar için değişiklik gösterebilmektedir. Peki ebeveynlik, hormonlara karşı koyabilir mi? Beynin kadın ve erkekler için farklı biçimlerde işleyiş göstermesi, annelik ve babalık için kaçınılmaz bir belirleyici midir? Bu sorunun yanıtı için bağlanma (attachment) çalışmalarını incelemek faydalı olabilir. Ebeveyn-bebek bağlanmasını konu alan alanyazın çalışmaları, beynin çeşitli bölgelerinin (limbik sistem) ebeveynlerin bebeklerine verdiği tepkileri düzenlediğini ve

beynin bu alanlarındaki değişimlerinin öncelikli olarak oksitosin hormonu ile ilişkili olduğunu göstermektedir.²² Bunların ötesinde, belki de vurgulanması gereken önemli bir nokta, hormonlar ve davranışlar arasındaki karşılıklı etkilerdir. Diğer bir ifadeyle, hormon düzeyleri farklı ebeveynlik davranışlarının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynarken, ebeveynlik davranışları da hormon seviyeleri üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin bebekleriyle sık etkileşime giren babaların testosteron düzeyleri hatırı sayılır biçimde düşerken, oksitosin seviyeleri artmaktadır.^{23,5} Yine de bazı araştırmacılar, babaların beyin işlevselliğinin bir anneninkine benzeyebilmesinin ancak ‘iyi’ bir annenin varlığında mümkün olacağını savunmaktadır.²⁵

‘İyi’ Anne Olmak

Kadınların iş gücüne katılmalarındaki artışa rağmen, ev işleri ve çocuk bakımında ilk akla gelenin halen anneler olması, toplumdaki ebeveynlik algısının kuvvetli biçimde annelik ideolojisine atfedildiğini göstermektedir.²⁶ Bu toplumsal diktenin de etkisiyle çoğu bireyci ve toplulukçu kültürde annelerin, ebeveynlikten birincil derecede sorumlu olduğunu kabul ettiği ve aile yaşamındaki önemli figür olmaya devam ettiği görülmektedir.²⁷ Annelere yüklenen bu sorumluluk, çocuğu merkeze alan ve annelerin kendi bireysel ihtiyaçlarının ötesinde, çocuğunun gelişimine destek olmasını bekleyen bir bakış açısını da beraberinde getirmektedir.

²³ Bakermans-Kranenburg, Marian J.; Van Ijzendoorn, Marinus H. Oxytocin and Human Sensitive and Protective Parenting. *Behavioral Pharmacology of Neuropeptides: Oxytocin*, 2018, 421-448.

⁵ Bick, Johanna, Et Al. Foster Mother–Infant Bonding: Associations Between Foster Mothers' Oxytocin Production, Electrophysiological Brain Activity, Feelings of Commitment, and Caregiving Quality. *Child Development*, 2013, 84.3: 826-840.

²⁵ Swain, J. E., Et Al. Progress On the Paternal Brain: Theory, Animal Models, Human Brain Research, and Mental Health Implications. *Infant Mental Health Journal*, 2014, 35.5: 394-408.

²⁶ Thompson, Linda; Walker, Alexis J. The Place of Feminism in Family Studies. *Journal of Marriage and The Family*, 1995, 847-865.

²⁷ Guendouzi, Jackie. “The Guilt Thing”: Balancing Domestic and Professional Roles. *Journal of Marriage and Family*, 2006, 68.4: 901-909.

²⁸ Allen, Sarah M.; Hawkins, Alan J. Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors that Inhibit Greater Father Involvement in Family Work. *Journal of Marriage and The Family*, 1999, 199-212.

²⁹ Puhlman, Daniel J.; Pasley, Kay. The Maternal Gatekeeping Scale: Constructing A Measure. *Family Relations*, 2017, 66.5: 824-838.

Yalnızca toplumun değil annelerin de çocuk bakımı konusunda kendilerini öncelikli bir konumda görmeleri, anneler ev dışındaki alanda kendisine bir alan bulamadığında en üst seviyeye ulaşmaktadır. Allen ve Hawkins (1999) annelerin ebeveynlik alanını sınırlamasını, bahçe metaforu ile açıklamışlardır.²⁸ Bu metafora göre ev, annenin kilitli kapıları olan, yüksek duvarlarla çevrili özel bahçesidir. Anne bu bahçenin sınırları içinde kendi bildiği (ya da toplumun annenin bildiğini varsaydığı şekilde) kurallara göre çocuğunu büyütür. Eğer baba bu bahçeye girmek ve çocuk bakımında eşinin yanında olmak isterse, annenin otoritesini kabul etmek ve ona ayak uydurmak zorundadır. Aksi halde babalar, anne bekçiliği (maternal gatekeeping) olarak tanımlanan, annenin baba-çocuk ilişkisini ketleyici davranışlarına maruz kalabilir.²⁹

Annelerin ebeveynlik alanlarını sınırlaması, bazı sebeplere dayandırılmaktadır. İlk olarak anneler, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, ev işleri ve çocuk bakımı konusunda daha çok sorumluluk almakta ve bu görevleri eşlerinden daha iyi yaptıklarını düşünmektedir. İkincisi anneler, toplumun onları 'kutsal' gördükleri alan olan ev içindeki ortamda, var olabildikleri 'en iyi' şekilde görünmek isterler. Gösterdikleri 'annelik' ve 'eşlik' rolleri ile hem diğer annelerden hem de eşlerinden onay alma arzusu taşımaktadırlar. Annelik rolünün onaylanması, kadınların toplumsal yapı içinde görünürlüğünü ve kabul edilirliliğini kuşkusuz artırmaktadır. Ayrıca toplumun anne ve baba görevlerini keskin biçimde birbirinden ayırmış olması, annelerin süregelen bu ayrılmış aile rollerine ilişkin inancını beslemektedir.^{28,6} Geleneksel cinsiyet rollerine bağlılığı yüksek olan anneler,

⁶ Fagan, Jay; Barnett, Marina. The Relationship Between Maternal Gatekeeping, Paternal Competence, Mothers' Attitudes About the Father Role, and Father Involvement. *Journal of Family Issues*, 2003, 24.8: 1020-1043.

³¹ Gaunt, Ruth; Pinho, Mariana. Do Sexist Mothers Change More Diapers? Ambivalent Sexism, Maternal Gatekeeping, and The Division of Childcare. *Sex Roles*, 2018, 79.3: 176-189.

³² Yan, Jia, Et Al. Coparenting in The Family of Origin and New Parents' Couple Relationship Functioning. *Journal of Family Psychology*, 2018, 32.2: 206.

³³ Karaman, Esra Dudu; Doğan, Neva. Annelik Rolü Üzerine: Kadının "Annelik" Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2018, 6.2: 1475-1496.

³⁴ Johnston, Deirdre D.; Swanson, Debra H. Invisible Mothers: A Content Analysis of Motherhood Ideologies and Myths In Magazines. *Sex Roles*, 2003, 49: 21-33.

³⁵ Dermott, Esther; Pomati, Marco. 'Good'parenting Practices: How Important Are Poverty, Education and Time Pressure?. *Sociology*, 2016, 50.1: 125-142.

³⁶ Smith, Marjorie. Good Parenting: Making A Difference. *Early Human Development*, 2010, 86.11: 689-693.

toplumsal beklentilere paralel olarak, ebeveynlik alanında babalardan daha fazla pay almakta ve çocuk bakımı konusunda eşleri ile iş birliği yapmaktan geri durmaktadır.³¹ Böylece çocuğun optimal gelişimi için önemli olduğu bilinen birlikte ebeveynlik (coparenting) süreçlerini aksatan anne davranışları ortaya çıkmaktadır.³²

Anneliğin sınırlarının toplum tarafından belirlenmesi ile ev ortamının annenin güç merkezi olarak yeniden inşası, anneliği aracılığı ile kadının toplumsal hayattan uzak tutulmasına yol açmaktadır.³³ Bunun da ötesinde kültürel etkiler, anneliğin ne demek olduğu, bir annenin ne gibi davranışlara sahip olması gerektiği üzerinde belirleyici rol oynayarak iyi anne prototipi çizmektedir.³⁴ Alanyazın çalışmaları iyi ebeveynliği (good parenting), çocuklarına nitelikli bakım vermeyi içeren ebeveyn davranışlarının tümü olarak tanımlamaktadır.³⁵ Çünkü ebeveynlik davranışları, çocuğun mizaç özellikleri başta olmak üzere annenin, babanın ve çocuğun çeşitli özelliklerine göre farklılaşmaktadır.³⁶ Araştırmalarda, çocuğun biricik özelliklerine göre annelik yapabilmek için annelerin pozitif ebeveynlik becerilerini artırmaları gerektiği vurgulanmaktadır.³⁷

Yapılan bir çalışma, aralarında sosyal hizmet çalışanları, psikologlar ve hâkimlerin bulunduğu bir grubun, iyi ebeveynliğin ne olduğuna dair söylemlerini içermektedir.³⁸ İfadelere göre bir ebeveyn, öncelikle kendi rolünün farkında, iç görü sahibi olmalı ve çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayabilecek becerileri olduğunu kavramalıdır. İkinci olarak iyi ebeveynler, ana babalık yapmaya istekli olmalı, bunun yanında ebeveynlik yeteneklerine sahip olmalıdır. Bu grup ayrıca, çocuğun temel ihtiyaçları ile uzun vadeli ihtiyaçlarının karşılanmasını, iyi ebeveynliğin görevleri arasında bildirmişlerdir. Söylemlerin diğer bir odağı çocukların ihtiyaçlarının öncelenmesidir. Çalışmaya katılan bir yargıç haricinde diğer tüm katılımcılar, iyi ebeveynliğin fedakârlık ve koruma içermesi gerektiğini; bunun da ancak çocuğun ihtiyaçlarının birincil önemde tutulması ile mümkün olacağını belirtmişlerdir. Diğer söylemler, ebeveynlikte bağlanmanın önemi üzerine yoğunlaşmıştır. Katılımcıların tümü, ebeveyn-çocuk arasındaki bağlanmanın çocuğa güven, beslenme ve duyarlılık sağlayacağı konusunda hemfikir olmuştur. Son olarak bir psikolog hariç diğer tüm katılımcılar, istikrarlı bir aile ortamının gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Tutarlı, disiplinli ve sınırları olan bir ebeveynlik yapmak, katılımcıların görüşüne göre işlerin daha çabuk

³⁷ Seay, Andrea; Freysteinson, Wyona M.; Mcfarlane, Judith. Positive Parenting. In: *Nursing Forum*. 2014. P. 200-208.

³⁸ Eve, Philippa M.; Byrne, Mitchell K.; Gagliardi, Cinzia R. What Is Good Parenting? The Perspectives of Different Professionals. *Family Court Review*, 2014, 52.1: 114-127.

düzelmesini sağlayan önemli ebeveynlik tutumları arasındadır. Doğrudan anneler ile çalışılmış başka bir araştırmada ise iyi ebeveyn olmanın annelerin gözünden ne anlama geldiği ele alınmıştır.⁷ Anneler, iyi ebeveyn olmanın ne demek olduğunu üç temele dayandırmıştır. Bu üç temelden ilki, annenin çocuğu/çocukları için güvenilir olmasıdır. Anneler çocukları için güvenilir biri olmayı iyi anne olmanın şartı olarak görmüştür. Yine annelere göre iyi ebeveyn olmanın önemli bir diğer özelliği, bir rutine sahip olmaktır. Annelerin, çocuk için her alanda var olmayı gerekli gördükleri ve gündelik rutinler oluşturmayı önemli buldukları ortaya çıkmıştır. Ve son olarak anneler, disiplin konusunda tutarlı olmayı, iyi bir anne özelliği olarak belirtmişler, ne kadar zor olsa da disiplini sağlamak ve sınırları korumanın, anne-çocuk arasındaki duygusal ilişki için kritik olduğunu söylemişlerdir. İster annelerin öz bildirimine isterse farklı meslek dallarından profesyonellerin görüşüne dayalı olarak alınsın, iyi annelik standartlarının birbirine çok benzediği görülmektedir. Elbette ebeveynlik dinamik bir süreçtir ve anne ile çocuğun etkileşiminin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla iyi anneliğin, bu aktif sürecin bir parçası olarak, bireysel özelliklere de bağlı biçimde farklılaşıp gelişeceğini öngörmek yanlış olmayacaktır.

Pratikte Annelik

Annelik pratiğinin incelenmesi özellikle anneliğin kültürel anlamını kavramak için önemlidir ve psikolojik bakışın yanı sıra feminizm ve antropolojiye dair izler taşır. Alanyazında annelik üzerine yazılmış çalışmaların çoğunda, iyi bir anne çocuklarının refahını ön planda tutan sabırlı, tutarlı, besleyici ve koruyucu özellikler kapsamında tanımlanır. Öyle ki yalnızca insan yavrularının anneleri değil, hemen her türde anneler,

⁷ Pedersen, Daphne E. The Good Mother, The Good Father, and The Good Parent: Gendered Definitions of Parenting. *Journal of Feminist Family Therapy*, 2012, 24.3: 230-246.

⁴⁰ Holden, George W. *Parents and The Dynamics of Child Rearing*. Routledge, 2019.

⁴¹ Simpson, Jeffry A.; Belsky, Jay. Attachment Theory Within a Modern Evolutionary Framework. *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*, 2008, 2: 131-157.

⁴² Fong, Vanessa L. Parent-Child Communication Problems and The Perceived Inadequacies of Chinese Only Children. *Ethos*, 2007, 35.1: 85-127.

⁴³ Kallivayalil, Diya. Gender and Cultural Socialization in Indian Immigrant Families in The United States. *Feminism & Psychology*, 2004, 14.4: 535-559.

⁴⁴ Zhu, Yidan. Mobilizing Mothering: Chinese Migrant Mothers and Transnational Cultural Capital. *Canadian Ethnic Studies*, 2019, 51.3: 75-93.

⁴⁵ Quinn, Naomi. Universals of Child Rearing. *Anthropological Theory*, 2005, 5.4: 477-516.

yavrularının hayatta kalmasını teşvik ederek onları sosyal bağlamlarda koruyup kollarlar.⁴¹

Annelik kavramı çoğu kültürde, diğer bakıcılardan ve babalardan asgari düzeyde de olsa farklılaştırılır.⁴² Bunun öncelikli nedeni kadın biyolojisinin sunduğu anne olma yetisidir; ancak kültürel olarak tanımlanmış davranış kalıpları biyolojiyi de aşarak kadına anne kimliğinin verilmesinde önemli rol oynuyor gibi görünmektedir. Gerçekten de çocukların temel sosyalleştirilmesi çoğu kültürde anneler tarafından yürütülür.⁴³ Bu uygulama, anneleri kültürü kuşaktan kuşağa aktaran esas temsilciler olarak göstermektedir. Annelik ve kültür ilişkisi karşılık etkilere sahip olduğundan, annelerin günlük faaliyetleri de değişen ekonomik, politik ve kültürel bağlamlar tarafından kolaylaştırılıp kısıtlanabilir.⁴⁴

Annelik pratikleri, her gelişimsel dönemin kendi doğasına göre şekillenip değişmektedir. Örneğin bebeklik dönemindeki uygulamalar emzirme, sakinleştirme, uyutma gibi temel ihtiyaçların giderilmesi üzerinden vurgulanmaktadır. Ancak yine de her anne, yavrusunu bir yetişkine dönüştürme yolunda kullandığı bu pratikleri, kendi kültürel değerleri ile yoğurarak oldukça farklı bir hale getirmektedir. Her annenin biricik bakım tarzı, her çocuğun da benzersiz bireyler olması ile sonuçlanmaktadır.⁴⁵ Annelerin çocuklarına yönelik uygulamalarını yalnızca araçsal veya davranışçı sınıflamalarla açıklamak yerine, daha karmaşık ve özneye (anne ya da çocuk) özgü özellikler açısından incelemek, evrensel annelik modelini yakalamak ve anneliğin gelişimini tahmin edebilmek için kıymetlidir. Bununla birlikte, annelerin çocuklarına yapacağı yatırımla yakından ilişkili olduğundan, anneliğin gösterildiği çevresel koşulları bütüncül bir bakışla ele almak da önemli olabilir.

Yeni Nesil Ebeveynlik (New Parenting)

Yaklaşık son otuz yılda, ebeveynlik rollerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır.⁸ Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde, kadınların evin geçimini

⁸ Rochlen, Aaron B., Et Al. "I'm Just Providing for My Family": A Qualitative Study of Stay-At-Home Fathers. *Psychology of Men & Masculinity*, 2008, 9.4: 193.

⁴⁷ Meisenbach, Rebecca J. The Female Breadwinner: Phenomenological Experience and Gendered Identity In Work/Family Spaces. *Sex Roles*, 2010, 62: 2-19.

⁴⁸ Paré, Elizabeth R.; Dillaway, Heather E. 'Staying at Home' versus 'Working': A Call for Broader Conceptualizations of Parenthood and Paid Work. *Michigan Family Review*, 2005, 10.1.

⁴⁹ Brescoll, Victoria L.; Uhlmann, Eric Luis. Attitudes Toward Traditional and Nontraditional Parents. *Psychology of Women Quarterly*, 2005, 29.4: 436-445.

sağlama rolünün artması, babaların tek görevinin ekonomik kaynak sağlama ile sınırlı olmadığını bir kez daha göstermiştir.⁴⁷ Çalışan annelerin sayısındaki ilerleme, babaların birlikte ebeveynlik görevlerine katılımını, hatta birincil bakıcı olarak evde kalmalarını artırmıştır. Ancak annelerin geleneksel olmayan bir rolde bulunması, çocuk odaklı olmak yerine bireysel başarı hedefi ile gerekçelendirilerek, olumsuz görülmeye devam etmektedir.⁴⁸ Örneğin bir işte çalışmak, anne olan bir kadın için zorunluluk değil de bir tercih ise çocuk bakımı rolünü bırakmak olarak nitelendirilmektedir.⁴⁹ Çünkü toplum için ideal olan, evde kalan ve çocuğuna bakım veren bir annelik rolünün benimsenmesidir. Dolayısıyla yaygın olan toplumsal inanç halen, ‘çocuğun sağlıklı fiziksel ve psikolojik gelişimini destekleyen anne’ görüşüdür.

Çalışan annelerle yapılan araştırmalar oldukça yeni bir alanyazın geçmişine sahiptir. Bu nedenle geleneksel cinsiyet rollerine uymayan annelik davranışları, keşfedilmeye açık bir alandır. Kısıtlı da olsa çalışmalar, çalışan annelerin duygusal, sosyal ve politik destekten yoksun olduğunu göstermektedir.⁴⁸ Çalışan anneler, iyi anne olmanın dayatıldığı toplumsal baskılarla beraber çocuk yetiştirmenin zorluklarını ve ebeveyn olarak yeterli hissetme konusundaki sıkıntılarını belirtmektedir. Ayrıca işleri dolayısıyla sahip oldukları sorumlulukların evdeki görevlerle uyumamasından kaynaklı iş-aile çatışması (work-family conflict) yaşama olasılıklarının arttığı ve ev içindeki işleyişin bozulduğu bilinmektedir.⁵⁰

Annelerin çalışması zaman zaman babaların ev içinde daha fazla sorumluluk yüklenmesine, zaman zaman ise evde kalarak çocuklarına bakım vermesini gerektirmektedir. Geleneksel olarak, babaların çocuk yetiştirmedeki sorumluluğu ikinci plandadır.⁴⁸ Bu nedenle çalışan anneler, ebeveynlik davranışları ile ilgili olumsuz tepkiler alabilirler ve bu da onların kendilerini suçlayıp ebeveynlik alanını telafi etme girişimleri ile sonuçlanabilir.⁵¹ Yine de bazı anneler çalışıyor olmayı, eşitlikçi değerleri benimsemeleri ve bunu çocuklarına aktaracak olmaları açısından gurur verici bulmaktadır. Dahası, ev içinde yaşanan adalet duygusu ve bakım görevlerinde yapılan iş birliği, çalışan annelerin evlilik doyumu ile ilişkilidir. Özellikle çocuklarına iyi bakım verildiğini bilen anneler, iş doyumlarının daha yüksek olduğunu ve eve geldiklerinde çocuklarına ayırdıkları zamandan keyif

⁵⁰ Dizaho, Esther Kadarko; Salleh, Rohani; Abdullah, Azrai. The Impact of Work-Family Conflict On Working Mothers' Career Development: A Review of Literature. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 2016, 10.11: 328-334.

⁵¹ Dunn, Marianne G.; Rochlen, Aaron B.; O'brien, Karen M. Employee, Mother, and Partner: An Exploratory Investigation of Working Women with Stay-At-Home Fathers. *Journal of Career Development*, 2013, 40.1: 3-22.

aldıklarını bildirmektedir.⁹ Ancak çoğu zaman artan iş yükü ve çocuk bakım görevlerinin, annelerin psikolojik işlevselliği üzerinde olumsuz etkilerle sonuçlandığı bilinmektedir.⁵³

Anne Tükenmişliği

Anneliğe yönelik toplumsal beklentiler, annelerin zamanına ve emeğine yönelik artan talepler ve iyi annelik normları, annelerin çocuk bakım sorumluluklarını dengelemesini zorlaştırmaktadır.⁵⁴ Sosyal olarak belirlenmiş ve annelerin uymasının zorunlu tutulduğu ‘ideal annelik benliği’, anne olan kadınların ‘gerçek’ benliği ile uyuşmadığında, öz-tutarsızlık yaratabilmektedir.⁵⁵ Bir anne öz-tutarsızlık yaşadığında bu; kendini suçlama, yetersizlik duyguları, değersiz hissetme ve tükenmişlikle sonuçlanabilir.

Anneliği içgüdüsel ve doğuştan gelen bir özellik olarak gören bakış açısı, annelerin kendilik algılarını bozarak, sosyal beklentiler ile potansiyel gerçeklikleri arasında bir çatışma oluşturabilmektedir.⁵⁶ Annelerin iyilik hali ayrıca, iyi annelik beklentileri sebebi ile de bozulabilir. İyi bir anne olmanın temel özellikleri her ne kadar belirli ve istikrarlı gibi gözükse de çalışan anne

⁹ Rushing, Cassie; Sparks, Misti. The Mother’s Perspective: Factors Considered When Choosing to Enter a Stay-At-Home Father and Working Mother Relationship. *American Journal of Men's Health*, 2017, 11.4: 1260-1268.

⁵³ Cooklin, Amanda R., Et Al. Mothers' Work–Family Conflict and Enrichment: Associations with Parenting Quality and Couple Relationship. *Child: Care, Health and Development*, 2015, 41.2: 266-277.

⁵⁴ Igielnik, Ruth. A Rising Share of Working Parents in The Us Say It’s Been Difficult to Handle Child Care During the Pandemic. 2021.

⁵⁵ Roskam, Isabelle, Et Al. I Am Not the Parent I Should Be: Cross-Sectional and Prospective Associations Between Parental Self-Discrepancies and Parental Burnout. *Self and Identity*, 2022, 21.4: 430-455.

⁵⁶ Maestripieri, Dario. Is There Mother–Infant Bonding in Primates?. *Developmental Review*, 2001, 21.1: 93-120.

⁵⁷ Abetz, Jenna; Moore, Julia. “Welcome to The Mommy Wars, Ladies”: Making Sense of The Ideology of Combative Mothering In Mommy Blogs. *Communication Culture & Critique*, 2018, 11.2: 265-281.

⁵⁸ O'reilly, Andrea. *Matricentric Feminism: Theory, Activism, Practice*. Demeter Press, 2021.

⁵⁹ Meeussen, Loes; Van Laar, Colette. Feeling Pressure to Be a Perfect Mother Relates to Parental Burnout and Career Ambitions. *Frontiers In Psychology*, 2018, 9: 2113.

⁶⁰ Borelli, Jessica L., Et Al. Language Matching Among Mother-Child Dyads: Associations with Child Attachment and Emotion Reactivity. *Social Development*, 2017, 26.3: 610-629.

⁶¹ Gaunt, Ruth. Maternal Gatekeeping: Antecedents and Consequences. *Journal of Family Issues*, 2008, 29.3: 373-395.

olmak ve çocuklarla 'ne kadar yakından' ilgilenileceği gibi konular halen tartışmalıdır.⁵⁷ Dolayısıyla annelik alanında oluşturulan mitler, o kadar çok görev yüküdür ki annelerde strese ve suçluluk duygusuna yol açabilir.⁵⁸

Araştırmalar yaşanan öz-tutarsızlığın annelerde yüksek düzeyde strese yol açarak tükenmişlikle sonuçlandığını göstermektedir.⁵⁵ Anne tükenmişliği, kadınların anne olmasından kaynaklanan gerginlik duygularını içerir.⁵⁹ Kadınların mükemmel bir anne olması yönündeki baskı; artan suçluluk duyguları, yüksek stres ve ebeveynlik alanını telafi edici davranışlar ile ilişkilidir.⁶⁰ Annelik normlarının onaylanması, kadınların bir anne olarak sosyal kimliğini onaylatması açısından önemli görülür.⁶¹ Çünkü sosyal normlara uymak, ait olmayı getirir ve sosyal açıdan ödüllendirilmeyi sağlar. Öyle ki çalışan anneler, doğum iznini tamamen kullanmayan anneler veya kendi ihtiyaçlarını önceleyen anneler, iyi anneliğin sağladığı toplumsal ödüllerden muaf tutulurlar.¹⁰ Bu nedenle özellikle çalışan annelerin, iş-aile çatışmasının yarattığı ikircikli duygular aracılığı ile yetersiz ve suçlu hissettikleri bildirilmektedir.⁶³

Anne tükenmişliği, ebeveyn olarak kadının duygusal tükenmişliğinin yanı sıra fiziksel yorgunlukla da ilişkili bulunmaktadır. Fiziksel açıdan yorgun hisseden anneler, çocuklarıyla ilgilenme konusunda da daha yetersiz

¹⁰ Morgenroth, Thekla; Heilman, Madeline E. Should I Stay or Should I Go? Implications of Maternity Leave Choice for Perceptions of Working Mothers. *Journal of Experimental Social Psychology*, 2017, 72: 53-56.

⁶³ Hillier, Kimberly M. Experiences of Maternal Guilt and Intensive Mothering Ideologies in Graduate Student Mothers, Faculty, and Sessional Instructors. *Journal of Mother Studies*, 2020, 5.

⁶⁴ Kawamoto, Taishi; Furutani, Kaichiro; Alimardani, Maryam. Preliminary Validation of Japanese Version of the Parental Burnout Inventory and Its Relationship with Perfectionism. *Frontiers In Psychology*, 2018, 9: 970.

⁶⁵ Roskam, Isabelle; Mikolajczak, Moira. Gender Differences in The Nature, Antecedents and Consequences of Parental Burnout. *Sex Roles*, 2020, 83.7: 485-498.

⁶⁶ Lindahl Norberg, Annika, Et Al. Relationship Between Problems Related to Child Late Effects and Parent Burnout After Pediatric Hematopoietic Stem Cell Transplantation. *Pediatric Transplantation*, 2014, 18.3: 302-309.

⁶⁷ Mikolajczak, Moira, Et Al. Exhausted Parents: Sociodemographic, Child-Related, Parent-Related, Parenting and Family-Functioning Correlates of Parental Burnout. *Journal of Child and Family Studies*, 2018, 27: 602-614.

⁶⁸ Chrisler, Joan C. Womanhood Is Not as Easy as It Seems: Femininity Requires Both Achievement and Restraint. 2013.

⁶⁹ Henderson, Laretta. A Mother-Daughter Book Club: A Search for Intimacy. *Public Library Quarterly*, 2014, 33.3: 205-218.

hissedebilirler.⁶⁴ Anneler ebeveynlik görevlerinden bıkmaya, çocuklarıyla birlikteyken olduğundan daha az zevk alma, duygusal ve fiziksel olarak çocuklarından uzaklaşma gibi durumlar yaşayabilir. Bununla birlikte annelerin çocuklara babalardan daha fazla yatırım yaptığını kanıtlayan ebeveynlik pratiklerindeki cinsiyet eşitsizliği, annelerin daha fazla ebeveyn tükenmişliği yaşamasını açıklar niteliktedir.⁶⁵

Anne tükenmişliği yakın bir geçmişe kadar, hasta ya da özel gereksinimli bir çocuğa sahip ebeveynlerle ilişkilendirilerek incelenmekteyken, sağlıklı çocukların annelerinin de tükenmişlik yaşayabileceği keşfedilmiştir.⁶⁶ Araştırmacılar ebeveyn tükenmişliğinin yaklaşık olarak ebeveynlerin %14'ünü etkileyebilecek bir potansiyeli olduğunu bildirmişlerdir.⁶⁷ Böylesi bir oran, toplumun anneliğe ilişkin algılarının sonuçları hakkında önemli bir ipucu sağlarken, aynı zamanda çocukların gelişimsel süreçlerini dolaylı yollardan nasıl etkileyebileceğinin de altını çizmektedir.

Sonuç

Toplumsal cinsiyet rolleri, inanç ve tutumları şekillendirmede önemli bir rol oynar ve annelik ile ilgili algıları da önemli ölçüde etkiler. Annelik çoğu toplumda, kadınlığa ulaşılan ve yaşamın merkezinde olan temel bir hedef olarak görülür.⁶⁸ Mükemmel anneliğe ilişkin baskın söylemler, annelerin çocuklara bakan birincil kişi olmasını, bu göreve kendini adanmasını ve çocuk bakım işlerini kendi ihtiyaçlarından önde tutmasını dikte eder.⁶⁹ Bu tür sosyal normlar kadınların, anne adaylarının ve annelerin duygu-biliş-davranış kalıpları üzerinde oldukça etkili olmaktadır.

Kadınlar iş gücüne giderek daha fazla katılırken, bir yandan bir çocuk doğurma beklentisini karşılamayı sürdürmektedirler. Bu da sosyal açıdan görünmeyen iki ayrı alandaki iş yüküne yol açmaktadır.

İş ve ev sorumluluklarının aynı anda artması ve kadınların bu görevlere erkeklerden daha fazla zaman harcamaya devam etmesi, cinsiyete dayalı eşitsizliğin sürdüğüne yönelik önemli işaretlerdendir.

Çalışmalar anneliği ve ötesinde iyi anneliği tanımlamanın, oldukça karmaşık olduğunu bildirmektedir. Ebeveynliği beyin görüntüleme teknikleri ile inceleyen çalışmalar, her iki cinsiyetten ebeveynin de çocukları için yeterli ana babalığı sergileyebileceğini göstermektedir. Dolayısı ile ebeveynliği anne ya da baba etiketleri üzerinden değil, ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye gönüllülüğü üzerinden değerlendirmek daha yararlı olabilir. Yine de toplumsal beklentiler, kadınların annelik duygusunu vurgulama ihtiyacını artırabilir ve bu da cinsiyetler arası farklılıkları güçlendirerek kadınların elde edebilecekleri sosyal pozisyonları zorlaştırabilir. Bu nedenle standart

ebeveynlik kapasitesini anlamak ve çocuğun optimal gelişimi için gerekli olan öncelikli ebeveynlik özelliklerini keşfetmek önemlidir. Ayrıca annelik hakkındaki kültürel normlar, kadınların psikolojik işlevselliği üzerinde oldukça belirleyicidir. Cinsiyet temelli kalıp yargılar ile baş etmeye çalışan anneler, çocuk bakımı konusunda tükenmişlik yaşayabilmektedir. Ne yazık ki durum böyleyken, “geleceğimizin güvencesi” olarak nitelendirdiğimiz çocuklarımızın gelişimi riske girdiğinden, toplumdaki geleneksel yapıları derinlemesine incelemeye ve aile kurumunun refahı için yeniden değerlendirmeye ihtiyacımız var gibi görünmektedir.

Kaynakça

ABETZ, Jenelle, ve MOORE, Jodie. (2018). “Welcome to the mommy wars, ladies”: Making sense of the ideology of combative mothering in mommy blogs. *Communication Culture & Critique*, 11(2), 265-281.

ALLEN, Sarah M., ve HAWKINS, Alan J. (1999). Maternal gatekeeping: Mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work. *Journal of Marriage and the Family*, 199-212.

BAKERMANS-KRANENBURG, Marian J., ve VAN IJZENDOORN, Marinus H. (2018). Oxytocin and human sensitive and protective parenting. *Behavioral pharmacology of neuropeptides: Oxytocin*, 421-448.

BICK, Johanna, DOZIER, Mary, BERNARD, Kristin, GRASSO, Damion, ve SIMONS, Robin. (2013). Foster mother–infant bonding: Associations between foster mothers' oxytocin production, electrophysiological brain activity, feelings of commitment, and caregiving quality. *Child development*, 84(3), 826-840.

BORELLI, Jessica L., RAMSOOK, Karina A., SMILEY, Paige, BOND, Kyle D., WEST, Julia L., ve BUTTITTA, Kristen H. (2017). Language matching among mother-child dyads: Associations with child attachment and emotion reactivity. *Social Development*, 26(3), 610-629.

BOURDIEU, Pierre. (1990). Espacio social y génesis de las clases en: Bourdieu Pierre, *Sociología y cultura*, México: Grijalbo, págs. 281-310.

BRESCOLL, Victoria L., ve UHLMANN, Eric L. (2005). Attitudes toward traditional and nontraditional parents. *Psychology of women quarterly*, 29(4), 436-445.

BYRN, Michael P., ve IVES, Jody V. (2009). Which came first the parent or the child. *Rutgers L. Rev.*, 62, 305.

CHODOROW, Nancy. (1978). Mothering, object-relations, and the female oedipal configuration. *Feminist studies*, 4(1), 137-158.

CHRISLER, Joan C. (2013). Womanhood is not as easy as it seems: Femininity requires both achievement and restraint.

COOKLIN, Amanda R., WESTRUPP, Elizabeth, STRAZDINS, Lyndall, GIALLO, Rebecca, MARTIN, Andrew, ve NICHOLSON, Jan M. (2015). Mothers' work-family conflict and enrichment: Associations with parenting quality and couple relationship. *Child: care, health and development*, 41(2), 266-277.

DERMOTT, Esther, ve POMATI, Marco. (2016). 'Good' parenting practices: How important are poverty, education and time pressure?. *Sociology*, 50(1), 125-142.

DIZAHO, Ekemini K., SALLEH, Ruzina, ve ABDULLAH, Abdul Hakim. (2016). The impact of work-family conflict on working mothers' career development: A review of literature. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 10(11), 328-334.

DOUCET, Andrea. (2020). Father involvement, care, and breadwinning: genealogies of concepts and revisioned conceptual narratives. *Genealogy*, 4(1), 14.

DOUCET, Andrea. (2013). Can parenting be equal? Rethinking equality and gender differences in parenting. *What is parenthood*, 257-275.

DOUCET, Andrea. (2009a). Dad and baby in the first year: Gendered responsibilities and embodiment. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 624(1), 78-98.

DOUCET, Andrea. (2009b). Gender equality and gender differences: Parenting, habitus, and embodiment (The 2008 Porter Lecture). *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*, 46(2), 103-121.

DOUCET, Andrea. (2006). 'Estrogen-filled worlds': fathers as primary caregivers and embodiment. *The Sociological Review*, 54(4), 696-716.

DUNN, Michele G., ROCHLEN, Aaron B., ve O'BRIEN, Karen M. (2013). Employee, mother, and partner: An exploratory investigation of working women with stay-at-home fathers. *Journal of Career Development*, 40(1), 3-22.

EVE, Philip M., BYRNE, Michele K., ve GAGLIARDI, Carlo R. (2014). What is good parenting? The perspectives of different professionals. *Family court review*, 52(1), 114-127.

FAGAN, Jay, ve BARNETT, Marina. (2003). The relationship between maternal gatekeeping, paternal competence, mothers' attitudes about the father role, and father involvement. *Journal of family issues*, 24(8), 1020-1043.

FONG, Vanessa L. (2007). Parent-child communication problems and the perceived inadequacies of Chinese only children. *Ethos*, 35(1), 85-127.

FOX, Bonnie, ve WORTS, Diana. (1999). Revisiting the critique of medicalized childbirth: A contribution to the sociology of birth. *Gender & society*, 13(3), 326-346.

GAUNT, Ruth. (2008). Maternal gatekeeping: Antecedents and consequences. *Journal of family issues*, 29(3), 373-395.

GAUNT, Ruth, ve PINHO, Mariana. (2018). Do sexist mothers change more diapers? Ambivalent sexism, maternal gatekeeping, and the division of childcare. *Sex Roles*, 79(3), 176-189.

GAVANAS, Anna. (2002). The fatherhood responsibility movement: The centrality of marriage, work and male sexuality in reconstructions of masculinity and fatherhood. *Making men into fathers: Men, masculinities and the social politics of fatherhood*, 213-244.

GUENDOUZI, Jacqueline. (2006). "The guilt thing": Balancing domestic and professional roles. *Journal of Marriage and Family*, 68(4), 901-909.

HARDIN, Jessica S., JONES, Nina A., MIZE, Krista D., ve PLATT, Michael. (2020). Parent-training with kangaroo care impacts infant neurophysiological development & mother-infant neuroendocrine activity. *Infant Behavior and Development*, 58, 101416.

HENDERSON, Laree. (2014). A Mother-Daughter Book Club: A Search for Intimacy. *Public Library Quarterly*, 33(3), 205-218.

HEWLETT, Barry S. (1989). Multiple caretaking among African pygmies. *American Anthropologist*, 91(1), 186-191.

HILLIER, Kellee M. (2020). Experiences of maternal guilt and intensive mothering ideologies in graduate student mothers, faculty, and sessional instructors. *Journal of Mother Studies*, 5.

HOFSTEDE, Geert. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online readings in psychology and culture*, 2(1), 8.

HOLDEN, George W. (2019). *Parents and the dynamics of child rearing*. Routledge.

JOHNSTON, Deirdre D., ve SWANSON, Debra H. (2003). Invisible mothers: A content analysis of motherhood ideologies and myths in magazines. *Sex roles*, 49, 21-33.

IGIELNIK, Ruth. (2021). A rising share of working parents in the US say it's been difficult to handle child care during the pandemic.

KALLIVAYALIL, Diya. (2004). Gender and cultural socialization in Indian immigrant families in the United States. *Feminism & Psychology*, 14(4), 535-559.

KARAMAN, Esra D., ve DOĞAN, Neva. (2018). Annelik Rolü Üzerine: Kadının "Annelik" Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1475-1496.

KAWAMOTO, Tetsuya, FURUTANI, Kazuo, ve ALIMARDANI, Majid. (2018). Preliminary validation of Japanese version of the parental burnout inventory and its relationship with perfectionism. *Frontiers in Psychology*, 9, 970.

KENDRICK, Keith M. (2000). Oxytocin, motherhood and bonding. *Experimental physiology*, 85(s1), 111s-124s.

KOZLU, Deniz. (2009). Modernizm sonrası postmodern hareket içinde kadının yeri. *Art-e Sanat Dergisi*, 2(3), 1-15.

LINDAHL Norberg, Annika, MELLGREN, Karin, WINIARSKI, Jan, ve Forinder, ULLA. (2014). Relationship between problems related to child late effects and parent burnout after pediatric hematopoietic stem cell transplantation. *Pediatric transplantation*, 18(3), 302-309.

MAESTRIPIERI, Dario. 2001. "Is there mother-infant bonding in primates?" *Developmental Review* 21(1): 93-120.

MARSHALL, Gordon. 1999. *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

MCMAHON, Martha. 1995. *Engendering Motherhood: Identity and Self-Transformation in Women's Lives*.

MEEUSSEN, Lieven, ve Colette VAN LAAR. 2018. "Feeling pressure to be a perfect mother relates to parental burnout and career ambitions." *Frontiers in Psychology* 9: 2113.

MEISENBACH, Rebecca J. 2010. "The female breadwinner: Phenomenological experience and gendered identity in work/family spaces." *Sex Roles* 62: 2-19.

MIKOLAJCZAK, Moira, Mathilde RAES, Hélène AVALOSSE, ve Isabelle ROSKAM. 2018. "Exhausted parents: Sociodemographic, child-

related, parent-related, parenting and family-functioning correlates of parental burnout." *Journal of Child and Family Studies* 27: 602-614.

MORGENROTH, Thekla, ve Madeline E. HEILMAN. 2017. "Should I stay or should I go? Implications of maternity leave choice for perceptions of working mothers." *Journal of Experimental Social Psychology* 72: 53-56.

O'REILLY, Andrea. 2021. *Matricentric Feminism: Theory, Activism, Practice*. Demeter Press.

PARÉ, Elizabeth R., ve Heather E. DILLAWAY. 2005. "Staying at Home' versus 'Working': A Call for Broader Conceptualizations of Parenthood and Paid Work." *Michigan Family Review* 10(1).

PEDERSEN, Daphne E. 2012. "The good mother, the good father, and the good parent: Gendered definitions of parenting." *Journal of Feminist Family Therapy* 24(3): 230-246.

QUINN, Naomi. 2005. "Universals of child rearing." *Anthropological Theory* 5(4): 477-516.

ROSKAM, Isabelle, Pierre PHILIPPOT, Livia GALLÉE, Luc GOOSSENS, Bart SOENENS, Andrew GOODMAN, ve Moïra MIKOLAJCZAK. 2022. "I Am Not The Parent I Should Be: Cross-Sectional And Prospective Associations Between Parental Self-Discrepancies and parental burnout." *Self and Identity* 21(4): 430-455.

ROSKAM, Isabelle, ve Moïra MIKOLAJCZAK. 2020. "Gender differences in the nature, antecedents and consequences of parental burnout." *Sex Roles* 83(7): 485-498.

RUSHING, Cassie, ve Michele SPARKS. 2017. "The mother's perspective: Factors considered when choosing to enter a stay-at-home father and working mother relationship." *American Journal of Men's Health* 11(4): 1260-1268.

PUHLMAN, Devan J., ve KAY Pasley. 2017. "The maternal gatekeeping scale: Constructing a measure." *Family Relations* 66(5): 824-838.

ROCHLEN, Aaron B., Melodie A. SUIZZO, Robert A. MCKELLEY, ve Vincent SCARINGI. 2008. "I'm just providing for my family: A qualitative study of stay-at-home fathers." *Psychology of Men & Masculinity* 9(4): 193.

RUDDICK, Sara. 1984. "Preservative love and military destruction: Some reflections on mothering and peace." In *Mothering and Peace*, 240.

SAYER, Liana C. 2010. "Trends in housework." In *Dividing the Domestic: Men, Women, and Household Work in Cross-National Perspective*, 19-38.

SEAY, Anne, Walter M. FREYSTEINSON, ve Judith MCFARLANE. 2014. "Positive parenting." *Nursing Forum* 49(3): 200-208.

SMITH, Margaret. 2010. "Good parenting: Making a difference." *Early Human Development* 86(11): 689-693.

SIMPSON, Jeffry A., ve JAY Belsky. 2008. "Attachment theory within a modern evolutionary framework." In *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*, 131-157.

SWAIN, James E., Carol J. DAYTON, PILYOUNG Kim, Richard M. TOLMAN, ve Brenda L. VOLLING. 2014. "Progress On The Paternal Brain: Theory, Animal Models, Human Brain Research, and mental health implications." *Infant Mental Health Journal* 35(5): 394-408.

ŞENOL, Dolunay. 2018. "Toplumsal Cinsiyet ve Medya." In *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, editörler: Dolunay Şenol ve Havva Eylem Kaya, İstanbul: Lisans Yayıncılık.

THOMPSON, Linda, ve ALEXIS J. Walker. 1995. "The place of feminism in family studies." *Journal of Marriage and the Family* 57(4): 847-865.

TUĞRUL, Yeliz Gülcan. 2019. "Toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların annelik deneyimleri üzerine bir saha çalışması." *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi* (3): 71-90.

VAN VUGT, Mark, Mark SNYDER, Tom R. TYLER, ve Anders BIEL. 2000. *Cooperation in Modern Society: Promoting the Welfare of Communities, States, and Organizations*. Routledge.

YAN, Jennifer, Amanda OLSAVSKY, Sarah J. SCHOPPE-SULLIVAN, ve Claire M. KAMP DUSH. 2018. "Coparenting in the family of origin and new parents' couple relationship functioning." *Journal of Family Psychology* 32(2): 206.

ZHU, Yuling. 2019. "Mobilizing mothering: Chinese migrant mothers and transnational cultural capital." *Canadian Ethnic Studies* 51(3): 75-93.

KIRILGAN UMUTLAR: KADIN RUH SAĞLIĞI ÜZERİNDE İNFERTİLİTENİN GÖLGESİ

Özge Nur MUSLU*

Giriş

İnfertilite, bir çiftin bir yıl boyunca korunmasız cinsel ilişkiye rağmen hamile kalamama durumu olarak tanımlanır.¹ Dünya genelinde yaklaşık %15 oranında çiftin bu sorunla karşılaştığı tahmin edilmektedir ve bu durum hem kadın hem de erkekleri etkileyen biyolojik, psikolojik ve sosyal bir problem olarak öne çıkmaktadır.² Bununla birlikte, kadınlar üzerindeki etkileri, toplumsal cinsiyet rollerinin, kültürel beklentilerin ve annelik ile kadın kimliğinin sıkı sıkıya ilişkili olduğu birçok toplumda, daha belirgin ve derin bir şekilde hissedilmektedir.

İnfertilite, sadece fiziksel bir sağlık sorunu olmanın ötesinde, kadınların ruh sağlığı üzerinde de derin izler bırakmaktadır. Toplumlarda genellikle kadınlar üzerine yansıyan üreme beklentileri, bu süreçteki başarısızlık durumunda kadının kendilik algısını ve toplumsal statüsünü derinden etkileyebilir. İnfertilite, kadınlarda depresyon, anksiyete, stres ve travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik problemlere yol açabilir.² Ayrıca, bu durum,

* Arş. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Trabzon, ozgenuriskenderoglu@gmail.com

¹ World Health Organization (WHO). (2019). Infertility definitions and terminology. WHO Reproductive Health.

<https://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/definitions/en/>

² Greil, A. L., Slauson-Blevins, K., ve McQuillan, J. (2010). The experience of infertility: A review of recent literature. *Sociology of Health & Illness*, 32(1), 140-162.

³ Pal, L., Santoro, N., ve Santoro, N. (2015). Polycystic ovary syndrome: Current and emerging concepts. *Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism*, 100(1), 24-26.

⁴ Giudice, L. C. (2010). A healthy 25-year-old woman presents with worsening dysmenorrhea, pain of recent onset in the left lower quadrant, and dyspareunia. She has regular menstrual cycles, and her last menstrual period was 3 weeks before presentation. How should this pa-tient be evaluated and treated? *N Engl J Med*, 362, 2389-98

kadınların evlilikleri, aile ilişkileri ve sosyal çevreleri ile olan etkileşimlerini de derinden etkileyebilmektedir.

Bu bölümde, infertilite sürecinde kadınların yaşadıkları zorluklar, fiziksel ve ruhsal etkiler bağlamında ele alınacak, bu durumun toplumsal ve kültürel baskılar ile nasıl şekillendiği üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda, infertilite tedavi sürecinin beraberinde getirdiği psikolojik yükler, çift ilişkilerine olan yansımalar ve toplumdaki genel algı ile mücadeleleri derinlemesine incelenecektir. Bu bağlamda, bireysel deneyimlerin toplumsal etkilerle nasıl kesiştiği ve sağlık politikalarının bu durumu nasıl şekillendirdiği tartışılacaktır.

İnfertilitenin Kadınlar Üzerindeki Fiziksel ve Ruhsal Etkileri

Fiziksel Etkiler

İnfertilite süreci, kadınlar için sadece psikolojik değil, aynı zamanda fiziksel olarak da oldukça zorlu bir yolculuk olabilir. İnfertilitenin altında yatan sebepler çeşitlidir ve çoğu zaman bu sebepler, kadınlarda ciddi sağlık sorunlarına yol açabilir. Örneğin, polikistik over sendromu (PCOS), endometriozis veya hormonal dengesizlikler gibi rahatsızlıklar, kadınlarda hem infertiliteye yol açabilir hem de günlük yaşam kalitesini etkileyen semptomlara neden olabilir.³ Özellikle, endometriozis gibi hastalıklar, kronik pelvik ağrı ve düzensiz adet döngüleri ile karakterizedir ve bu durum hem fiziksel hem de ruhsal olarak ciddi bir yük oluşturur.⁴

İnfertilite tedavi süreçleri de kadınlar üzerinde önemli fiziksel stres yaratır. Örneğin, in vitro fertilizasyon (IVF) gibi tedavi yöntemleri, hormon tedavisi gerektirir ve bu tedaviler sıklıkla fiziksel yan etkilerle sonuçlanabilir. Hormonal ilaçların yan etkileri arasında kilo alımı, ruh hali dalgalanmaları, uyku problemleri ve yorgunluk yer alır.⁵ Tedavi sürecinde birçok kadın, bu fiziksel zorlukların yanı sıra sürekli tıbbi müdahalelere maruz kalmanın getirdiği stresi de yaşar. Herhangi bir başarısız tedavi sonucunun ardından bu

³ Domar, A. D., Seibel, M. M., ve Benson, H. "The mind/body program for infertility: Coping with the emotional, psychological, and medical challenges." *Infertility*, 27(2),1990, s.456-469.

süreç tekrarlanmak zorunda kalındığında, kadınlar üzerinde hem bedensel hem de duygusal açıdan önemli bir yıkım yaşanabilir.⁶

Ruhsal Etkiler

İnfertilite, kadınların ruhsal sağlığı üzerinde derin etkiler bırakabilir. Kadınlar genellikle toplumda anne olma rolüne dair beklentilerle karşı karşıya kaldıklarında, infertilite yaşamak bu beklentileri karşılayamama duygusuyla birleşerek özgüven kaybı, yetersizlik hissi ve sosyal izolasyona yol açabilir.² Anneliğin birçok toplumda kadın kimliğinin merkezi bir unsuru olarak görülmesi, bu süreçte kadınların kendilik algısının ciddi anlamda zarar görmesine neden olabilir. Bu durum, özellikle geleneksel cinsiyet rolleri ve aile yapısının baskın olduğu toplumlarda daha da şiddetli bir şekilde hissedilir.⁷

Psikolojik açıdan, infertilite süreci kadınlarda sıkça depresyon, anksiyete ve stres bozukluğu gibi durumlarla sonuçlanabilir.² Yapılan araştırmalarda, infertilite yaşayan kadınların yaklaşık %30'unun klinik depresyon belirtileri gösterdiği, %20'sinin ise ciddi anksiyete yaşadığı belirtilmiştir.⁸ Bu psikolojik etkiler, özellikle sürekli başarısızlıkla karşılaşılan tedavi süreçlerinde daha da derinleşir. Tedaviye rağmen gebelik elde edilemiyorsa, bu durum kadınlarda umutsuzluk ve çaresizlik duygularını artırabilir. Ayrıca, gebelik testi sonuçlarını sürekli bekleme ve olumsuz sonuçlarla yüzleşme süreci, kadınlar için duygusal bir yıkıma dönüşebilir.⁹

Bu süreç aynı zamanda evlilik ilişkilerine de ciddi bir baskı uygular. İnfertilite, kadınlar üzerinde bireysel baskının yanı sıra çift ilişkilerine dair bir sınav niteliğinde olabilir. Yapılan çalışmalar, infertilite sürecinde çiftlerin evliliklerinde daha fazla çatışma, uzaklaşma ve stres yaşadıklarını

⁶ Cousineau, T. M., ve Domar, A. D. "Psychological impact of infertility." *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology*, 21(2), 2007, s. 293-308.

² Greil A. L. ve diğ., The experience of infertility,140-162.

⁷ Whiteford, L. M., ve Gonzalez, L. "Stigma: The hidden burden of infertility." *Social Science & Medicine*, 40(1), 1995, s.27-36.

⁸ Chachamovich, J. R., Chachamovich, E., Ezer, H., Fleck, M. P., Knauth, D., ve Passos, E. P. "Psychological distress as predictor of quality of life in men experiencing infertility: A cross-sectional survey." *Reproductive Health*, 7(1), 2010, s.3.

⁹ Boivin, J., Griffiths, E., ve Venetis, C. A. "Emotional distress in infertile women and failure of assisted reproductive technologies: Meta-analysis of prospective psychosocial studies." *BMJ*, 342, 2011, s. d223.

göstermektedir.¹⁰ Kadınların bu süreçte yaşadıkları duygusal yıpranma, partnerleri ile olan ilişkilerine de yansiyabilir ve çiftler arasında iletişim sorunlarına yol açabilir.

Toplumsal ve Kültürel Baskılar

Kadınlık ve Annelik Algısı

Annelik, birçok toplumda kadın kimliğinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilir. Toplumsal normlar, kadını çoğunlukla doğurganlık kapasitesi ve anne olma rolü üzerinden tanımlar.¹¹ Geleneksel toplumlarda kadınlar, genellikle çocuk sahibi olma becerileriyle değerlendirildiği için, infertilite yaşamaları durumunda bu rollerin dışında kalma duygusuyla karşı karşıya kalırlar.⁷ Bu durum, kadınların kendi değer algısını derinden etkileyerek, hem bireysel kimliklerini hem de toplumsal konumlarını sorgulamalarına neden olabilir. Örneğin, Hindistan ve Ortadoğu gibi kültürlerde, kadının çocuk sahibi olmaması, bazen "eksik kadınlık" olarak algılanır ve bu da toplumsal dışlanmaya yol açabilir.¹²

Toplumsal cinsiyet rolleri, infertilite sürecini daha da zorlaştırır. Kadınlardan çoğu zaman annelik rolüne bürünmeleri ve bu rolü başarıyla yerine getirmeleri beklenir. İnfertilite, kadının bu role ulaşamaması durumunda kendisini hem topluma hem de ailesine karşı yetersiz hissetmesine yol açabilir. Bu durum, kadınların özgüvenini ciddi biçimde zedeleyebilir ve depresyon, anksiyete gibi ruhsal problemleri tetikleyebilir.²

Kültürel Normlar ve İnfertilite

Kültürel normlar, infertilitenin kadınlar üzerindeki etkilerini şekillendiren bir diğer önemli faktördür. Bazı kültürlerde, çocuk sahibi olmak sadece bir aile kurma isteği değil, aynı zamanda bir toplumsal statü ve kabul görme

¹⁰ Peterson, B. D., Pirritano, M., Christensen, U., ve Boivin, J. "The longitudinal impact of partner coping in couples following 5 years of unsuccessful fertility treatments." *Human Reproduction*, 21(7), 2006, s.1959-1965.

¹¹ Inhorn, M. C., ve van Balen, F. "Infertility around the globe: New thinking on childlessness, gender, and reproductive technologies." University of California Press.,2002

⁷ Whiteford, L. M., ve Gonzalez, L. Stigma..., 27-36.

¹² Unisa, S. "Childlessness in Andhra Pradesh, India: Treatment-seeking and consequences. *Reproductive Health Matters*, 7(13), 1999, s.54-64.

² Greil A. L. ve diğ., The experience of infertility,140-162.

biçimidir.¹³ Örneğin, Afrika'da yapılan bir araştırma, kadınların infertilite durumunda toplumsal damgalanma, dışlanma ve hatta boşanma gibi sonuçlarla karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymuştur.¹⁴ Bu tür kültürel baskılar, kadınların yalnızca bireysel olarak infertiliteyle değil, aynı zamanda sosyal çevreleriyle de mücadele etmek zorunda kaldıklarını gösterir.

İnfertilite, toplumsal cinsiyet rollerinin sıkı olduğu toplumlarda daha büyük bir stres kaynağı olabilir. Kadınların biyolojik olarak annelik rolüne doğrudan atfedildiği toplumlarda, infertilite yaşamak, hem aile içinde hem de sosyal çevrede büyük bir utanç ve başarısızlık duygusuna yol açabilir.¹⁵ Bu kültürel baskılar, infertilite ile mücadele eden kadınlar üzerinde ağır bir duygusal yük oluşturur ve birçok kadını toplumsal izolasyona iter.

Toplumsal Damgalama ve İzolasyon

Birçok toplumda, infertilite bir tabu konusu olarak kabul edilir. Çocuk sahibi olamayan kadınlar, özellikle geleneksel toplumlarda damgalanma riskiyle karşı karşıya kalır. İnfertilite konusunda yapılan çalışmalar, kadınların bu süreçte toplumdan dışlanma korkusuyla yaşadığını ve bu korkunun onların ruhsal sağlığını olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.¹⁴ Örneğin, Orta Doğu ve Güney Asya'da infertilite, aile içi baskılar ve sosyal çevre tarafından damgalanma ile ilişkilendirilebilir. Bu durum, kadının kendi iç dünyasında yaşadığı çatışmaları daha da derinleştirir.

Bu bağlamda, infertilite yaşayan kadınlar, hem bireysel kimliklerini korumak hem de toplumsal baskılara karşı direnmek zorunda kalırlar. Sosyal çevrenin ve geniş aile yapısının çocuk sahibi olma beklentisi, kadınların bu süreçte kendilerini yalnız ve izole hissetmelerine neden olabilir. Bu durum özellikle, kadınların akrabalarından ve sosyal çevrelerinden kopmasına yol açarak depresyon ve anksiyeteyi artırabilir.²

¹³ Inhorn, M. C., ve Patrizio, P. "Infertility around the globe: New thinking on gender, reproductive technologies and global movements in the 21st century." *Human Reproduction Update*, 21(4), 2015, s. 411-426.

¹⁴ Dyer, S. J. "The value of children in African countries: Insights from studies on infertility." *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*, 28(2), 2007, s.69-77.

¹⁵ Greil, A. L. "Infertility and psychological distress: A critical review of the literature." *Social Science & Medicine*, 45(11), 1997, s. 1679-1704.

¹⁴ Dyer, S.J. The value of..., 69-77.

² Greil A. L. ve diğ., The experience of infertility,140-162.

Toplumsal Etkiler

Toplumsal baskıların infertilite üzerindeki etkilerini araştıran bilimsel çalışmalar, bu baskıların kadınlar üzerindeki psikolojik ve sosyal yükünü açıkça göstermektedir.² İnfertilite yaşayan kadınların çoğunun toplumdan ve sosyal çevrelerinden gelen doğrudan veya dolaylı baskıdan etkilendikleri ve bu baskının onların kendilerini nasıl algıladıklarını şekillendirdiği ortaya konmuştur. Aynı zamanda, bir çalışmada infertilite ile mücadele eden kadınların sosyal damgalanmanın etkisiyle daha yüksek depresyon ve kaygı düzeylerine sahip oldukları tespit edilmiştir.⁸

Bir diğer önemli çalışma, Kızılderili toplumları üzerine yapılan bir araştırmadır. Bu çalışmada, infertilite yaşayan kadınların, toplum tarafından “eksik” olarak görüldükleri ve bu durumun kadınlar üzerinde ciddi sosyal baskı yarattığı belirtilmiştir.¹⁶ Özellikle kırsal bölgelerde, infertilite kadının evlilik içindeki statüsünü bile tehdit edebilir ve kadının sosyal çevresinden dışlanmasına neden olabilir.¹⁷

Araştırmalar, kadınların infertilite sürecinde erkeklere kıyasla daha fazla stres yaşadığını ortaya koymaktadır.^{18,19,20} Bu stresin temel kaynağı, birçok kültürde üreme sorunlarının kadının toplumdaki rolünü tam olarak yerine getirememesi olarak değerlendirilmesidir.^{21,22} İnfertil kadınlar, genellikle aile soyunu devam ettirme sorumluluğunun kendilerinde olduğu inancıyla, çocuk

² Greil A. L. ve diğ., The experience of infertility, 140-162.

⁸ Chachamovich, J. R. Psychological distress as predictor of... 3.

¹⁶ Becker, G. “The elusive embryo: How women and men approach new reproductive Technologies.” University of California Press. 2000

¹⁷ Inhorn, M. C. “Local babies, global science: gender, religion and in vitro fertilization in Egypt.” Routledge. 2012

¹⁸ Lee, T. Y., Sun, G. H., Chao, S. C., ve Chen, C. C. “Development of the coping scale for infertile couples.” *Archives of andrology*, 45(3), 2000, s. 149-154.

¹⁹ Newton, C. R., Sherrard, W., ve Glavac, I. “The Fertility Problem Inventory: measuring perceived infertility-related stress.” *Fertility and sterility*, 72(1), 1999, s.54-62.

²⁰ Peterson, B. D., Newton, C. R., ve Feingold, T. “Anxiety and sexual stress in men and women undergoing infertility treatment.” *Fertility and sterility*, 88(4), 2007, s.911-914.

²¹ Chan, C. H., Ng, E. H., Chan, C. L., ve Chan, T. H. “Effectiveness of psychosocial group intervention for reducing anxiety in women undergoing in vitro fertilization: a randomized controlled study.” *Fertility and sterility*, 85(2), 2006, s.339-346.

²² Onat, G., ve Beji, N. K. “Marital relationship and quality of life among couples with infertility.” *Sexuality and Disability*, 30, 2012, s.39-52.

sahibi olmadıklarında kadınlık rollerinde eksiklik hissetmektedirler.²³ Kadınlar için infertiliteye bağlı stres, özellikle öz yeterlilik ve cinsel kimlik algısı üzerinde diğer stres kaynaklarına göre daha derin ve olumsuz etkiler yaratmaktadır.²⁴

Toplumsal ve kültürel baskıların bireysel ruh sağlığı üzerindeki etkileri de göz önüne alındığında, infertilite sürecinde kadınların daha fazla psikolojik desteğe ihtiyaç duydukları açıktır. Bu baskılar, kadınların yalnızca bireysel deneyimlerini değil, aynı zamanda toplumsal rollerini ve ilişkilerini de derinden etkiler.

Tedavi Süreci ve Zorlukları

Tıbbi Tedavi Yöntemleri ve Fiziksel Zorluklar

İnfertilite tedavisi genellikle uzun ve karmaşık bir süreçtir. Tedavi yöntemleri arasında yumurtlamayı teşvik eden ilaçlar (ovulasyon indüksiyonu), rahim içine sperm yerleştirilmesi (intrauterin inseminasyon), tüp bebek tedavisi (in vitro fertilizasyon) ve diğer yardımcı üreme teknikleri bulunmaktadır (American Society for Reproductive Medicine, 2015).²⁵ Bu tedaviler, kadının hormon seviyelerinin düzenlenmesi ve yumurtlama sürecinin kontrol edilmesi gibi bir dizi tıbbi müdahaleyi içerir. Ancak bu müdahaleler çoğu zaman kadınlar için hem fiziksel hem de ruhsal zorluklar yaratır.

Hormonal tedavi, özellikle tüp bebek tedavisi gibi süreçlerde yaygın olarak kullanılır ve bu tedavi, kadının vücudunda ciddi yan etkilere yol açabilir. Bu etkiler arasında baş ağrıları, sıcak basmaları, kilo alımı, şişkinlik ve ruh hali değişiklikleri yer alır.⁵ Aynı zamanda, enjeksiyonlar ve diğer tıbbi prosedürler de fiziksel olarak rahatsız edici olabilir. Özellikle uzun süren tedavi süreçlerinde, kadınlar bedensel olarak tükenmişlik hissi yaşayabilir ve bu durum onların genel yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir.⁹

²³ Luke, B., Brown, M. B., Wantman, E., Lederman, A., Gibbons, W., Schattman, G. L., ... ve Stern, J. E. "Cumulative birth rates with linked assisted reproductive technology cycles." *New England Journal of Medicine*, 366(26), 2012, s.2483-2491.

²⁴ Awtani, M., Mathur, K., Shah, S., ve Banker, M. "Infertility stress in couples undergoing intrauterine insemination and in vitro fertilization treatments." *Journal of Human Reproductive Sciences*, 10(3), 2017, s.221-225.

²⁵ American Society for Reproductive Medicine. "Assisted reproductive technologies: A guide for patients." American Society for Reproductive Medicine, 2015

Psikolojik Mücadele ve Tedavi Sürecinde Stres

İnfertilite ve tedavi süreçleri, dünya genelinde bireylerin hem psikolojik hem de sosyal açıdan zorluklar yaşamasına neden olan stresli bir deneyim olarak kabul edilmektedir.^{6,15} Tedavi süreci, infertilite ile mücadele eden kadınlar için yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda önemli bir psikolojik yüküdür. Tedavi sürecine başlamak, birçok kadın için umut verici olsa da, bu sürecin uzunluğu, belirsizliği ve başarısızlık olasılığı, ciddi bir stres kaynağı olabilir.⁶ Özellikle tekrarlayan tüp bebek tedavilerinde kadınlar, her bir denemede büyük umutlar beslerken, başarısızlık durumunda hayal kırıklığı, umutsuzluk ve depresyon yaşayabilir.⁹ Bu psikolojik dalgalanmalar, kadının genel ruh sağlığını derinden etkileyebilir ve depresyon, anksiyete gibi duygusal sorunlara yol açabilir.

Birçok kadın, tedavi sürecinde kendilerini yalnız ve izole hissettiğini belirtmektedir. Tedaviyle ilgili beklentiler ve bu beklentilerin karşılanmaması, kadınlar arasında suçluluk ve başarısızlık duygularını artırabilir.² Tedavi başarısız olduğunda kadınlar, kendilerini yetersiz hissedebilir ve bu durum, evlilik ya da partner ilişkileri üzerinde de ciddi baskılar oluşturabilir. Kadınlar, partnerlerinin beklentilerini karşılayamadıkları düşüncesiyle kendilerini suçlayabilir ve bu da ilişkide iletişim sorunlarına ve duygusal mesafelere neden olabilir.¹⁰

Çift İlişkileri Üzerinde Tedavi Sürecinin Etkileri

İnfertilite tedavisi süreci, yalnızca kadını değil, aynı zamanda çift ilişkilerini de önemli ölçüde etkiler. Tedavi süreci boyunca çiftler, ortak bir hedefe ulaşma konusunda duygusal olarak birbirlerine destek olmaya çalışırken, aynı zamanda bu süreçte oluşan stresle başa çıkmaya çalışırlar. Yapılan araştırmalar, infertilite tedavisi sırasında çiftlerin evliliklerinde daha fazla stres yaşadıklarını ve bu stresin, çiftlerin birbirleriyle olan iletişimlerini zorlaştırabileceğini göstermektedir.¹⁰

Tedavi sürecindeki başarısızlıklar, özellikle de tekrarlayan tüp bebek tedavisi başarısızlıkları, çiftler arasında ciddi duygusal çatışmalara yol açabilir. Kadınlar, bu süreçte kendilerini sorumlu hissettikleri için partnerleriyle olan ilişkilerinde kendilerine yüklenen sorumluluğun ağırlığını daha fazla hissedebilirler. Aynı zamanda, çiftler arasındaki cinsel ilişki de infertilite tedavisi sürecinde bir performans baskısına dönüşebilir. Çocuk sahibi olma amacıyla cinsel ilişkinin “zamanlanması” ve tıbbi müdahalelere odaklanması, çiftler arasındaki cinsel tatmini azaltabilir ve bu da ilişkiyi daha da zorlayabilir.¹⁵

İnfertiliteyle ilişkili stresin artmasının, çiftlerin ilişki memnuniyetini olumsuz etkilediği bilinmektedir.²⁶ İnfertilite sürecini yaşayan çiftler, sosyal sorunlar, aile baskısı, bireysel kaygılar, psikolojik sıkıntılar, evlilik içi çatışmalar ve tedaviye yönelik endişeler gibi birçok olumsuz durumdan bahsetmektedirler.²⁶ Stres düzeyinden bağımsız olarak hem kadın hem de erkek eşlerde evlilik işlevlerinin bozulduğu ve genel yaşam kalitesinin düştüğü gözlemlenmiştir.²⁷ İnfertilite tanısı konan çiftler için duygusal yük oluşturabilecek faktörler arasında; doğurganlık tedavisiyle ilgili belirsizlikler, infertiliteye bağlı korkular, kontrol kaybı, özsaygı azalması, mali sorunlar, evlilik stresi, cinsel ilişkilerdeki güçlükler ve aile baskıları bulunmaktadır.²⁸

Tedavi sürecinin duygusal zorlukları, bazı çiftlerde evlilik çatışmalarını artırırken, bazı çiftlerde ise bu süreç, duygusal yakınlaşmayı sağlayan bir deneyime dönüşebilir. Bazı çiftler, infertilite ile mücadele ederken birbirlerine daha fazla destek olmayı ve bu süreçte duygusal dayanıklılıklarını artırmayı başarabilirler.²⁹ Ancak genel olarak, tedavi sürecinin belirsizliği ve yoğunluğu, çiftler üzerinde duygusal baskı yaratan bir unsur olmaya devam eder.

Finansal Yükler ve Tedavi Sürecinin Maliyetleri

İnfertilite tedavisi, birçok ülkede yüksek maliyetlerle ilişkilendirilir. Tüp bebek tedavisi gibi yardımcı üreme teknikleri, genellikle pahalı prosedürlerdir ve birçok çift için bu tedavilerin maliyeti büyük bir finansal yük oluşturur. Özellikle tedavi süreçlerinin birkaç kez tekrarlanması gerektiğinde, maliyetler ciddi boyutlara ulaşabilir. Bu finansal yük, çiftler arasında ek bir stres kaynağı olabilir ve maddi zorluklar, tedavi sürecine ilişkin kararları etkileyebilir. Bazı

²⁶ Batoool, S. S., ve de Visser, R. O. "Experiences of infertility in British and Pakistani women: A cross-cultural qualitative analysis." *Health care for women international*, 37(2), 2016, s. 180-196.

²⁷ Andrews, F. M., Abbey, A., ve Halman, L. J. "Is fertility-problem stress different? The dynamics of stress in fertile and infertile couples." *Fertility and sterility*, 57(6), 1992, s.1247-1253.

²⁸ Hasanpoor-Azghdy, S. B., Simbar, M., ve Vedadhir, A. "The emotional-psychological consequences of infertility among infertile women seeking treatment: Results of a qualitative study." *Iranian journal of reproductive medicine*, 12(2),2014, s. 131.

²⁹ Schwerdtfeger, K. L., ve Shreffler, K. M. "Trauma of pregnancy loss and infertility among mothers and involuntarily childless women in the United States." *Journal of Loss and Trauma*, 14(3), 2009, s.211-227.

çiftler, yüksek maliyetler nedeniyle tedaviye devam etmekte zorlanabilir ve bu durum, hayal kırıklığını daha da artırabilir.

Birçok ülkede infertilite tedavisinin sağlık sigortası kapsamına alınmaması, kadınların ve çiftlerin bu süreçte karşılaştıkları zorlukları daha da artırır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok eyalet, infertilite tedavisini sigorta kapsamında bulundurmaz ve bu da birçok çiftin tedaviye erişimini sınırlayabilir. Finansal baskılar, kadınların tedavi sürecinde kendilerini daha fazla baskı altında hissetmelerine yol açabilir ve başarısızlık durumunda bu baskılar daha da artabilir.³⁰

Sonuç

İnfertilite, kadınlar için sadece biyolojik bir sorun olmanın ötesinde, derin bir psikolojik, toplumsal ve kültürel boyut taşır. Kadınlar, toplumun annelik beklentileriyle şekillenen geleneksel cinsiyet rolleri doğrultusunda kendilerini tanımlarken, çocuk sahibi olamamak ciddi bir kişisel kriz yaratabilir. İnfertilitenin hem fiziksel hem de ruhsal etkileri, kadınların özgüvenini, toplumsal kimliğini ve ilişkilerini doğrudan etkiler. Özellikle hormonal tedavi süreçleri ve tıbbi müdahaleler, kadınların bedenlerinde ve ruhsal sağlıklarında büyük bir yıpranmaya neden olabilir.

Fiziksel olarak, infertilite tedavileri uzun, yorucu ve bazen başarısızlıkla sonuçlanan bir döngü içinde ilerler. Hormon tedavileri ve yardımcı üreme teknikleri, kadınların bedensel sınırlarını zorlar ve bu süreçte yaşanan fiziksel yan etkiler, tedavi sürecini daha da zorlaştırır. Ancak infertilitenin en derin izleri, kadınların ruhsal sağlığı üzerinde görülür. Tedavi sürecinde yaşanan başarısızlıklar, kadınlar üzerinde umutsuzluk, suçluluk ve depresyon gibi ciddi psikolojik etkiler bırakır.

Toplumsal ve kültürel bağlamda, infertiliteye dair beklentiler ve damgalamalar, kadınlar için bir izolasyon ve dışlanma sürecine dönüşebilir. Kadınlar, çocuk sahibi olamamaları durumunda toplum tarafından "eksik" görülme endişesiyle karşı karşıya kalır. Bu toplumsal damgalanma, özellikle geleneksel toplum yapılarında daha belirgindir. Kadınlar hem geniş ailelerinin hem de sosyal çevrelerinin baskılarıyla karşılaştıklarında, kendilerini yalnız ve çaresiz hissedebilirler.

³⁰ Hoffman, D. I., Zellman, G. L., Fair, C. C., Mayer, J. F., Zeitz, J. G., Gibbons, W. E., ve Turner Jr, T. G. "Cryopreserved embryos in the United States and their availability for research." *Fertility and sterility*, 79(5), 2003, s.1063-1069.

Tedavi sürecinde yaşanan zorluklar ve belirsizlikler, kadınların çift ilişkilerine de derin etkiler yapar. Çiftler arasında artan stres ve baskı, ilişkilerde duygusal mesafelere ve çatışmalara yol açabilir. Tedavi sürecinin başarısızlıkla sonuçlanması, kadınlarda olduğu kadar çiftler arasında da duygusal yıpranmayı tetikleyebilir. Ancak bazı çiftler, bu süreci birlikte aşarak duygusal dayanıklılıklarını artırabilir ve ilişkilerini daha da güçlendirebilir.

İnfertilite, sadece bireysel bir sorun olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir mesele olarak ele alınmalıdır. Kadınların çocuk sahibi olma beklentisi üzerine kurulu toplumsal baskılar, infertilitenin etkilerini daha da şiddetlendirir. Bu bağlamda, infertilite sürecinde kadınların yaşadığı deneyimlerin daha iyi anlaşılması ve toplumsal farkındalığın artırılması gereklidir. Sağlık politikaları ve toplumsal cinsiyet rolleri gözden geçirilerek, kadınların bu süreçte yalnız olmadıkları ve onların yaşadığı zorlukların toplumsal bir mesele olduğu kabul edilmelidir.

Sonuç olarak, infertilite ile mücadele eden kadınlar üzerinde hem bireysel hem de toplumsal boyutta farkındalık geliştirilmesi büyük önem taşır. Kadınların bu süreçte karşılaştıkları fiziksel, ruhsal ve toplumsal zorlukların daha iyi anlaşılması, toplumda bu konuya dair daha geniş bir empati ve anlayış geliştirilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve kadınların bu süreçte daha fazla desteklenmesi, infertilite ile mücadelede atılacak önemli adımlar arasında yer almalıdır.

Kaynakça

American Society for Reproductive Medicine. “*Assisted reproductive technologies: A guide for patients*.” American Society for Reproductive Medicine, 2015

ANDREWS, F. M., ABBEY, A., ve HALMAN, L. J. “Is fertility-problem stress different? The dynamics of stress in fertile and infertile couples”. *Fertility and sterility*, 57(6), 1992, s.1247-1253.

AWTANI, M., MATHUR, K., SHAH, S., ve BANKER, M. “Infertility stress in couples undergoing intrauterine insemination and in vitro fertilization treatments.” *Journal of Human Reproductive Sciences*, 10(3),2017, s. 221-225.

BATTOOL, S. S., ve de VISSER, R. O. “Experiences of infertility in British and Pakistani women: A cross-cultural qualitative analysis.” *Health care for women international*, 37(2), 2016, s. 180-196.

BECKER, G. "The elusive embryo: How women and men approach new reproductive technologies." University of California Press. 2000

BOIVIN, J., GRIFFITHS, E., ve VENETIS, C. A. "Emotional distress in infertile women and failure of assisted reproductive technologies: Meta-analysis of prospective psychosocial studies." *BMJ*, 342, 2011, s. d223.

CHACHAMOVICH, J. R., CHACHAMOVICH, E., EZER, H., FLECK, M. P., Knauth, D., ve Passos, E. P. "Psychological distress as predictor of quality of life in men experiencing infertility: A cross-sectional survey." *Reproductive Health*, 7(1), 2010, s.3.

CHAN, C. H., Ng, E. H., CHAN, C. L., ve CHAN, T. H. "Effectiveness of psychosocial group intervention for reducing anxiety in women undergoing in vitro fertilization: a randomized controlled study." *Fertility and sterility*, 85(2), 2006,s.339-346.

COUSÍNEAU, T. M., ve DOMAR, A. D. "Psychological impact of infertility." *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology*, 21(2),2007, s.293-308.

DOMAR, A. D., SEIBEL, M. M., ve BENSON, H. "The mind/body program for infertility: Coping with the emotional, psychological, and medical challenges." *Infertility*, 27(2),1990, s. 456-469.

DYER, S. J. "The value of children in African countries: Insights from studies on infertility." *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*, 28(2), 2007, s.69-77.

GIUDICE, L. C. "A healthy 25-year-old woman presents with worsening dysmenorrhea, pain of recent onset in the left lower quadrant, and dyspareunia. She has regular menstrual cycles, and her last menstrual period was 3 weeks before presentation. How should this patient be evaluated and treated?" *N Engl J Med*, 362, 2010, s. 2389-98.

GREIL, A. L. "Infertility and psychological distress: A critical review of the literature." *Social Science & Medicine*, 45(11), 1997, s. 1679-1704.

GREIL, A. L., SLAUSON-BLEVINS, K., ve MCQUILLAN, J. "The experience of infertility: A review of recent literature." *Sociology of Health & Illness*, 32(1), 2010, s.140-162.

HASANPOOR-AZGHDIY, S. B., SÍMBAR, M., ve VEDADHİR, A. "The emotional-psychological consequences of infertility among infertile women seeking treatment: Results of a qualitative study." *Iranian journal of reproductive medicine*, 12(2), 2014, s.131.

HOFFMAN, D. I., ZELLMAN, G. L., FAIR, C. C., MAYER, J. F., ZEITZ, J. G., Gibbons, W. E., ve Turner Jr, T. G. "Cryopreserved embryos in the United States and their availability for research." *Fertility and sterility*, 79(5),2003, s. 1063-1069.

INHORN, M. C. "Local babies, global science: gender, religion and in vitro fertilization in Egypt." Routledge, 2012.

INHORN, M. C., ve PATRIZIO, P. "Infertility around the globe: New thinking on gender, reproductive technologies and global movements in the 21st century." *Human Reproduction Update*, 21(4), 2015, s. 411-426.

INHORN, M. C., ve van BALEN, F. "Infertility around the globe: New thinking on childlessness, gender, and reproductive technologies. University of California Press, 2002.

LEE, T. Y., SUN, G. H., CHAO, S. C., ve CHEN, C. C. "Development of the coping scale for infertile couples." *Archives of andrology*, 45(3), 2000, s.149-154.

LUKE, B., BROWN, M. B., WANTMAN, E., LEDERMAN, A., Gibbons, W., Schattman, G. L., ... ve Stern, J. E. "Cumulative birth rates with linked assisted reproductive technology cycles." *New England Journal of Medicine*, 366(26), 2012, s. 2483-2491.

MONGA, M., ALEXANDRESCU, B., KATZ, S. E., STEIN, M., ve GANIATS, T. "Impact of infertility on quality of life, marital adjustment, and sexual function." *Urology*, 63(1), 2004, s.126-130.

NEWTON, C. R., Sherrard, W., ve Glavac, I. "The Fertility Problem Inventory: measuring perceived infertility-related stress." *Fertility and sterility*, 72(1), 1999, s. 54-62.

ONAT, G., ve BEJI, N. K. "Marital relationship and quality of life among couples with infertility." *Sexuality and Disability*, 30, 2012, s. 39-52.

PAL, L., SANTORO, N., ve SANTORO, N. "Polycystic ovary syndrome: Current and emerging concepts." *Journal of Clinical Endocrinology and Metabolism*, 100(1), 2015, s.24-26.

PETERSON, B. D., PIRRITANO, M., CHRISTENSEN, U., ve BOIVIN, J. "The longitudinal impact of partner coping in couples following 5 years of unsuccessful fertility treatments." *Human Reproduction*, 21(7), 2006, s.1959-1965.

PETERSON, B. D., NEWTON, C. R., ve FEINGOLD, T. "Anxiety and sexual stress in men and women undergoing infertility treatment." *Fertility and sterility*, 88(4), 2007, s. 911-914.

SCHWERDTFEGER, K. L., ve SHREFFLER, K. M. "Trauma of pregnancy loss and infertility among mothers and involuntarily childless women in the United States." *Journal of Loss and Trauma*, 14(3), 2009, s. 211-227.

UNISA, S. "Childlessness in Andhra Pradesh, India: Treatment-seeking and consequences." *Reproductive Health Matters*, 7(13),1999, s. 54-64.

Van Der MERWE, E., ve GREEFF, A. P. "Infertility-related stress within the marital relationship." *International Journal of Sexual Health*, 27(4),2015, s. 522-531.

WHITEFORD, L. M., ve GONZALEZ, L. "Stigma: The hidden burden of infertility." *Social Science & Medicine*, 40(1),1995, s. 27-36.

World Health Organization (WHO). Infertility definitions and terminology. WHO Reproductive Health, 2019. <https://www.who.int/reproductivehealth/topics/infertility/definitions/en/>

**KADINLARIN EDEBİYAT DÜNYASINDAKİ
ROLÜ VE ETKİSİ**

KADIN YAZARLARIN EDEBİYAT DÜNYASINDAKİ ROLLERİ

Sibel YILDIZ*

Giriş

Edebiyat nedir?

Edebiyat; duygu, düşünce ve hayallerin estetik bir bütünlük içerisinde ele alındığı, hal ve oluşların edebi bir lezzetle aktarıldığı sözlü ve yazılı anlatım biçimi, etkili bir iletişim aracıdır. Türk Dil Kurumunun tanımlamasına göre edebiyat; “duygu, düşünce, hayal ve olayların dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatıdır.”¹ Ulu Önder Atatürk edebiyatı: “Söz ve manayı, yani insan dimağında yer eden her türlü bilgileri ve insan karakterinin en büyük duygularını, bunları dinleyenleri veya okuyanları çok alakalı kılacak surette söylemek ve yazmak sanatıdır” sözleriyle tanımlamıştır. “İster nesir hâlinde olsun, ister nazım şeklinde olsun, tıpkı resim gibi, heykeltıraşlık gibi, bilhassa musiki gibi güzel sanatlardan sayıla gelmektedir” ifadesiyle de edebiyatı, güzel sanat dallarından biri olarak değerlendirmiştir.

Zengin ve köklü kültürümüzün bir uzantısı olarak yazılı edebiyatımızın, sekizinci yüzyılda Orhun Abidelerine dayandığını söylemek mümkündür.² İslamiyet’ten önce Türk gelenek ve göreneklerine göre kadının önemi büyüktür. Kaplan’a göre Türk Edebiyatında kadın, üç farklı evre üzerinden değerlendirilmektedir.³ İlk evre göçebe hayatın hâkim olduğu ve kadının savaşçı özellikleriyle dikkat çektiği evredir. İkinci evre Türk toplumunun İslamiyet’le tanıştığı ve yerleşik hayata geçtiği süreçtir. Bu süreçte kadın

* Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Endüstri Mühendisliği Bölümü, Trabzon, sibelyildiz@ktu.edu.tr

¹ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

² Coşkun Kumru, “Türk Mitolojisi Penceresinden Orhun Abidelerine Dair Değerlendirmeler”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 6, 2017, ss.17-27.

³ Mehmet Kaplan, “Dede Korkut Kitabında Kadın”. *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 9, 2010. ss. 99-112.

savaşçı kimliğini yitirmiştir. Üçüncü evre ise Batı'nın tesiriyle kadın ve erkeğin yeniden eşitlendiği evredir.⁴

Göçebe kültüründe kadınının diğer toplumlara kıyasla çok daha önemli bir role sahip olduğu bilinen bir gerçektir.⁵ Kadın, yönetimde söz alan, at binen, ok atan özellikleriyle anlatılır. Toplumda cinsiyet ayrımcılığının yapılmadığı, kadının eşini seçebildiği dilerse de boşayabildiği bir konumu vardır. Bars'a göre İslamiyet öncesi göçebe dönemini anlatan destanlarda kadınların erkeğin ardında değil yanında durdukları; cesur, kahraman, fedakâr yönleriyle öne çıkarıldıkları tasvir edilmiştir.⁶

Osmanlı döneminde ise erkek dış, kadın iç mekânla ile özdeşleştirmiştir. Kızıltan'a göre İstanbul'un fethinden sonra kadınlar, Bizans'ın etkisinde kalan Osmanlı yönetimi altında toplum yaşamının dışına, harem yaşamının içine çekilmişlerdir.⁷ Dolayısıyla sanat yaşamında hem erkekler kadar sayıca çok hem de etkin olamamışlardır. Divan edebiyatı da dâhil olmak üzere kadının edebi metinlerde yeterince görünür olmayışı neredeyse Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür.^{4,8}

Tanzimat Fermanı Osmanlı toplumunun sosyal, siyasal ekonomik ve kültürel alanlardaki topyekûn dönüşümünün kilit noktasıdır.^{4,9} Tanzimat'ın hazırlık evresinde halk edebiyatının izlerini barındıran eserler verilmiştir. Yurt, ulus, özgürlük temalı yazılar halkın anlayacağı dilden kaleme alınmıştır. Tanzimat dönemi romanlarında ağırlıklı olarak aile kavramı içerisinde kadın figürü de tasvir edilmiştir. Türk kadını genellikle; edepli, hizmetli, iffetli, görgülü, fedakâr kimlikleriyle öne çıkarılırken olumsuz yönler daha ziyade gayrimüslim kadınlara atfedilmiştir.⁹

⁴ Ayten Küçüksayacıgil ve Kübra Küçükşen, "Tanzimattan Günümüze Türk Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Yansımaları ve Kadının Konumu", *Edebi Eleştiri Dergisi*, Sayı 5, 2021, ss. 371-386.

⁵ Ayfer Yılmaz, "Geçmişten Günümüze Kadın Şairlerin Konumuna Genel Bir Bakış", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, Sayı 1, 2012, ss. 46-63.

⁶ Mehmet Emin Bars, "Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri". *International Journal of Languages' Education and Teaching*, Sayı 3, 2014. ss. 122-140.

⁷ Mübeccel Kızıltan "Divan Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler", *Sombahar*, Ocak-Nisan, Özel Sayı, 1994, ss.104-160.

⁸ Yasemin Ertek Morkoç, "Osmanlı Kadın Şairlerinin Divan Edebiyatı Geleneğinden Ayrılan Sesi Ve Farklı İfade Biçimleri". *Journal of Human Sciences*, Sayı 14, 2017, ss. 3456-3471.

⁹ Hasan Eraslan ve Aslıhan Sarı, "Tanzimat Dönemi Edebiyatında Kadının Sunum Biçimlerine Sosyolojik Bir Bakış: İntibah, Zehra ve Sergüzeşt Örneği", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2018, ss.60-85.

Cumhuriyetle birlikte cinsiyetçi yaklaşımlara başkaldıran kadınların Türk toplumundaki yeri ve önemi masaya yatırılmış, toplumsal reformun odağını kadının özgürlük mücadelesi oluşturmuştur. Fakat bu mücadele aile içi manevi değerlerin sarsılacağı endişesiyle erkek tarafından denetim altına alınmak istenmiştir.¹⁰ Bunun üzerine çeşitli romanlar yazılmaya başlanmış, bu romanlarda daha ziyade aile hayatı, kadın, aşk, evlilik, ahlak ve düzen gibi konularda toplumun temel değerleri üzerine mesajlar verilmeye çalışılmıştır.^{4,9} Bu dönem romanlarında ayrıca, görücü usulüyle evlilik, cariyelik, kadının zorla evlendirilmesi, şiddete maruz kalması, eğitimsizliği, eşinden boşanamaması gibi konular eleştirel bir dille ele alınmıştır.¹¹ Bütün bu üretimler “Edebiyat, kadının mağduriyetini geniş kitlelere ulaştırmanın önemli bir aracıdır” diyen Şengül’ü destekler niteliktedir.¹²

Türk edebiyat tarihinin ilk kadın yazarlarından bazıları

Kadının bir birey olarak var olması ve eserleriyle ortaya çıkması, toplum tarafından kendisine biçilen eş ve annelik gibi öncel roller yüzünden bir hayli zaman almıştır. Bununla birlikte geçmişten günümüze tarihte iz bırakan kadın yazar ve edebiyatçılarımızdan bazılarının bu çalışmada yer verilmiştir.

Türk edebiyat tarihinin ilk kadın romancısı Fatma Aliye Topuz (Fatma Aliye Hanım)’dur. 1877’de Zafer Hanım tarafından kaleme alınan Aşk-ı Vatan adlı bir roman mevcutsa da yazarın sadece bir romanının olması, edebiyat dünyasında romancı olarak anılması için yeterli görülmemektedir. Bu sebeple beş romanı bulunan ve daha ziyade kadın teması üzerine yoğunlaşan Fatma Aliye Hanım, ilk kadın romancı olarak kabul edilmektedir. Cumhuriyet tarihinde önemi çok fazla anlaşılmasa da verdiği eserlerle doğu toplumlarında kadın hareketinin uyanmasında etkin rol oynamıştır.¹³

Fatma Aliye Topuz, yapıtlarında daha ziyade kadın penceresinden evlilik, eş uyumu, aşk ve sevgi konuları üzerinde durmuştur. Ayrıca çalışıp para kazanan ve erkeğe bağımlı olmayan kadınları kahramanlaştırmıştır. Muhâdarât (1892) adlı eseri, yazarın Fatma Aliye imzasını kullandığı ilk romanıdır. XIX. yüzyıl sonu Osmanlı toplumundaki varlıklı aile hayatının bir

¹⁰ Çiçek Coşkun, “Zafer Toprak, *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*.” İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

¹¹ Aslı Soysal Eşitti, *Murathan Mungan’ın Hikâye ve Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Eleştirisi*, Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ardahan 2016.

¹² Mehmet Bakır Şengül, “Kadın Edebiyatı: Bir Varoluş Mücadelesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*. Sayı 44, 2016, ss. 203-211.

¹³ Hande Özdamar Tıgılı, “Tarihten Bir Sima: Fatma Aliye Hanım”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Sayı 2, 2008, ss. 253-256.

kadın merceğiyle anlatıldığı bu eserde öksüz bir kızın sabır ve azimle toplumda kendine saygın bir yer edinmesi, kadınların eğitim ve azimle birlikte başarıya ulaşacakları, iyilerin ödüllendirilip kötülerin cezalandırılacağı vurgusu yapılmıştır. ¹⁴ Hanımlara Mahsus Gazete’de kadın sorunlarına dair makaleler yazmış, geleneksel görüşlerden uzaklaşmadan kadın haklarını savunmuştur. Kadınların bilinçlenmesi için konferanslar vermiştir. Pek çok kez kadın erkek eşitliğini, kadınların eğitim alması gerekliliğini vurgulamıştır. Resmi ilk kadın derneklerinden biri olan Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti’ni kurmuştur, Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin ilk kadın üyesi olmuştur. Nisvan-ı İslam adlı eseri İngilizce, Fransızca ve Arapçaya çevrilmiştir. Son eseri; 1914 yılında kaleme aldığı ve meşrutiyet sonrası siyasal iklimi anlattığı ‘Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı’ adlı romandır. ¹³

Aynı süreçlerde kadınların varlık sergilemelerinin en önemli sembollerinden biri olan Emine Semiye Hanım, Fatma Aliye Topuz’un kız kardeşidir. Yurt dışında eğitim gören ilk Türk kadınlarından. Basılmış 111 makalesi, 5 romanı (Bikes, Mükâfatı İlahiye, Muallime, Sefalet, Gayya Kuyusu), 14 hikâyesi, gezi yazılarını bir araya getirdiği Kalem Tecrübeleri adlı kitabı ile Hülâsa-i İlm-i Hesab adlı çocuklar için yazmış olduğu matematik ders kitabı bulunmaktadır. Aynı zamanda ilk kadın gazetecilerimizdendir. Şefkat-i Nisvan ve Hizmet-i Nisvan isimli kadın derneklerinin kurucusudur. Kendisine takdim edilen şefkat nişanlarını satarak bu geliri yardım hizmetine dönüştürmüştür. Evinde kız çocuklarına dersler vermiş, öğretmenlik, mümeyyizelik, müfettişlik gibi çeşitli vazifelerde bulunmuştur. Balkan Çanakkale Savaşı sırasında gönüllü hemşirelik yapmıştır. ¹⁵

Emine Semiye Hanım’ın edebi ve siyasi karakterini yansıtan en önemli unsurlardan birisi “kadınlık mefkûresi”dir. Kadınlık mefkûresi; kadının sadece kendi bireyselliğini değil, çevresindeki hemcinslerini de önemsemesi anlamına gelmektedir. Kendinden önceki ve kendi dönemindeki diğer yazarların aksine Emine Semiye Hanım, ‘yazın dünyasına edib olma gayesinden çok toplumun eğitimine katkı sunmak için girdiğini’ yazılarında sıklıkla dile getirmiştir. Yazma eyleminin erkeğe özgü bir iş olduğuna, yazsalar dahi kadınların sınırlı konularda üretim yapabileceklerine inanılan o dönemlerde, hem bizzat yazarak hem de yazan kadınların savunuculuğunu yaparak dirayetli bir duruş sergilemiştir. Dolayısıyla Tanzimat Dönemindeki

¹⁴ Ahmet Karayonca, “Fatma Aliye Hanım’ın “Muhadarat” ve Jane Austen’nin “Mansfield Park” Adlı Romanlarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, *International Journal of Humanities and Education*. Sayı 5, 2019, ss. 810-822.

¹⁵ Ummuhan Nerkiz, “Türk Edebiyatında İlk Kadın Yazarlarımız” *Türk Kültürü ve Edebiyatında Kadın*, Ed: Şerife Çağın, Dilek Maktal Canko, Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü. İzmir 2019., ss 15-48.

kadınların edebi içerik üretirken aynı anda kendilerini var etmekle ilgili ciddi bir mücadele içinde oldukları söylenebilir.¹⁶

Milli mücadele döneminin en önemli yazarlarından biri hiç kuşkusuz Halide Edip Adıvar'dır. Adıvar, yalnızca yazmakla kalmamış, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı sırasında hastabakıcılık ve hemşirelik de yapmıştır.^{15,17} 1911'de Teali-i Nisvan Cemiyeti'ni, kurmuş, 1922'de Tetkik-i Mezalim Komisyonu'nda çalışmalarda bulunmuştur.¹⁵ Romanlarını sosyal hayata nüfuz ettirmesiyle, kadın bakış açısını edebi eserlere uyarlama becerisiyle ve milli mücadele yıllarında sergilediği azimli çalışmalarıyla dönemin en etkili yazarlarından biri olmuştur.¹⁸ Yapıtlarında sıklıkla Osmanlı kültüründeki cinsiyetçi yaklaşımları sorgulamış, başkahramanlarını genellikle kadınlar arasından seçmiştir.

Ateşten Gömlek ve Vurun Kahpeye adlı eserleriyle, Türk insanın cesaretini ve gururunu okşamış, kadın direnişine dikkat çekmiştir.¹⁷ 1936 yılında yayımlanan Sinekli Bakkal adlı romanı ödül kazanmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Hatıra türünde kaleme aldığı The Turkish Ordeal (1928) eserini 1956'da, Türk'ün Ateşle İmtihanı; Memoirs of Halide Edib (1926) adlı eserini de Mor Salkımlı Ev (1963) ismiyle Türkçeye tercüme etmiştir. Kenan Çobanları (1918), Maske ve Ruh (1937) adını verdiği iki tiyatro eseri de yazmıştır.¹⁵ Çeşitli okullarda öğretmenlik ve müfettişlik görevi yaptıktan sonra 1918'de Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde batı edebiyatı profesörlüğüne atanmıştır. 1928'de Williamstown Political Institute ve 1931'de Columbia Üniversitesi Bernard Koleji'nde dersler ve konferanslar vermiştir. 1940'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde on yıl süreyle profesörlük yapmıştır. 1950-1954 yılları arasında İzmir milletvekili olarak TBMM'de görev almıştır.¹⁵

Fatih dönemini Mihrî Hatunla beraber temsil eden Zeynep Hatun, bilinen ilk Türk kadın şairdir. Kültürlü bir çevrede yetişmiş, Arapça ve Farsça

¹⁶ Fahrünnisa Bakırcı, *Modern Türkiye'nin Oluşumunda Tanzimat Dönemi Kadın Gazeteci ve Yazarların Rolü (1839-1918)*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013.

¹⁷ Duygu Koroncu Özbilen, "Milli Mücadele Dönemi Kadın Edebiyatında Halide Edip Adıvar'ın Kaleminden Kadın Direnişinin Yansımaları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Sayı 13, 2023, ss. 105-112.

¹⁸ Mehmet Narlı, "Cemil Meriç'in Edebiyat Eleştirisi Görüldü Mü?", *Muhit Dergisi*. Ekim Sayısı, İstanbul 2020. <https://edebistan.com/deneme/cemil-meric-in-edebiyat-elistirisi-goruldu-mu> (SGT: 04.09.2024)

öğrenmiş, Mihrî Hatun'la tanışıklık kurmuştur. Musiki çalışmaları da olan Zeynep Hatun aynı zamanda Fatih adına tertip edilmiş bir Divan sahibidir.¹⁹

Kadın şairlerin önde gelen isimlerinden biri de divan edebiyatı şairlerinden Zübeyde Fitnat Hanım'dır. Daha ziyade mensur ve manzum tarzda eserler vermiştir. Tanzimat döneminde gazete ve dergilerde imzasını açıkça kullanan ilk kadın şairlerimizdendir. Ethem Pertev Paşa'dan şiir ve inşâ dersleri almıştır. Kıskaç olduğu bilinen ilk eşinin, Fitnat Hanım'ın şiir ve edebiyatla uğraşmasını yasakladığı bildirilmiştir. Ahmet Mithat Efendi ile Fitnat Hanım'ın birbirlerine yazdığı mektuplar edebiyat ve kültürümüze ışık tutması itibarıyla Hakkı Tarık Us tarafından yayımlanmıştır.¹⁵

Cumhuriyet öncesi kadın şairlerin genel özelliklerinden biri Arap ve Fars dil ve edebiyatına hâkim olmalarıdır. Çoğu, gerek eğitim gerekse de gelir seviyesi yüksek ailelere mensuptur, özel hocalardan dersler almış, yeteneklerini edindikleri bilgilerle tamamlamışlardır. Aldıkları eğitimin etkisi yapıtlarında net olarak görülmektedir. Bazıları hat sanatıyla, musikiyle de ilgilenmiştir. Hem doğu hem de batı kültürüyle beslenen, yanı sıra birkaç yabancı dil bilen bu kadınlar, Avrupa basınına da takip etmişler ve şahsi bilgi birikimlerini toplumun diğer katmanlarına da ulaştırmak için özel çaba sarf etmişlerdir. İlk dönem kadın yazarlarından bazıları evlerinde organize ettikleri edebî toplantılarla bir kültür iklimi oluşturmuşlar, yerli ve/veya yabancı çok sayıda yazar, şair, sanatçı ve bilim insanı ile yakınlık kurmuşlardır.^{15,19}

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra yapılan en önemli devrimlerden biri de şüphesiz kadın haklarını düzenlemeye yönelik olandır. Bu dönemde, Türk kadını toplum hayatı içinde daha belirgin bir rol oynamaya başlamıştır. Hatırlanacağı üzere kadınlara seçme ve seçilme hakkı pek çok Avrupa ülkesinden daha önce verilmiştir. 1934 inkılabından sonra kadınlara milletvekili olma yolu açılmış ve 1935'te gerçekleştirilen genel seçimlerde 18 Türk kadını, milletvekili olarak meclise girebilmiştir.^{5,20}

Güzide Sabri Aygün, Müfide Ferit Tek, Halide Nusret Zorlutuna, Şükufe Nihal Başar Cumhuriyet'in ilk dönem kadın yazarlarındandır. Müfide Ferit Tek, *Aydemir* (1918) isimli romanından sonra *Pervaneler* (1924), romanını kaleme almış ve bu eserinde de yabancı okullarda eğitim gören genç Türk kızlarının millî benliklerinden uzaklaşma hadiselerini konu edinmiştir. Şükufe Nihal; *Renksiz İstirap* (1928), *Yakut Kayalar* (1931), *Çöl Güneşi*

¹⁹ Emine Ersöz, "XV.-XVI. YY Osmanlı Döneminde Kadın Şairler", *Dört Öge*, Sayı 3, 2014, ss. 177-186.

²⁰ Eren Güler "Cumhuriyet 75. Yıldönümünde Kadın Haklarının Neresinde?" *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi III, Sosyal Değerlendirme, Yeni Türkiye*, 1998, ss. 1899-1905.

(1933), *Yalnız Dönüyorum* (1938), *Çölde Sabah Oluyor* (1951), *Vatanım İçin* (1955) romanlarında kadınların dünyasına ışık tutmaya çalışmıştır.²¹

Şair, yazar, sivil toplum kuruluşu önderi ve öğretmen Halide Nusret Zorlutuna, eserlerini daha ziyade yaşadıkları ve gözlemledikleri üzerinden ele almıştır. *Küller* (1921), *Sisli Geceler* (1925), *Gülün Babası* (1933), *Büyükanne* (1971), *Aydınlık Kapı* (1974), *Aşk ve Zafer* (1978) adını verdiği romanlarının yanı sıra *Defne*, *Ayşe*, *Töre* gibi dergilerin kurucusu olmuş, *Kadınlar Dünyası*, *Türk Kadını*, *Millî Mecmua*, *Ümid Mecmuası*, *Süs* gibi dergilerde de aktif görev yapmıştır. 1975 yılında “Kadının Sosyal Hayatını İnceleme ve Araştırma Derneği” tarafından kendisine “Ümmü’l Muharrirat” (Yazarların Annesi) unvanı verilmiştir.²²

Popüler aşk romanlarını marazi bir duyarlıkla işleyen Güzide Sabri (Aygün), yirminci yüzyılın ilk yarısında şöhret kazanmış kadın yazarlardandır. Yapıtları defaten basılmış, filmlere konu olmuştur. Kendisine şöhret kazandıran eseri, *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi* isimli romanında günlük ve mektup teknikleri kullanılmıştır.²³

1950 yılı sonrasında göze çarpan milliyetperver kadın yazarlar

Genellikle Halide Edip Adıvar çizgisinde eser veren, milliyetçi-maneviyatçı bir görüş sergileyen ve tarihsel bir anlatımla eserlerine yön veren kadın yazarlar milli edebiyat akımı içerisinde yetişmiş olanlardır. Bu grup içerisinde ilk akla gelenler Samiha Ayverdi (1906 - 1993), Safiye Erol (1900 - 1964), Emine Işın (1938), Sevinç Çokum (1943), Nazan Bekiroğlu, Fatma Karabıyık Barbarosoğlu olarak sıralanabilir.²¹

Sâmiha Ayverdi, Cumhuriyet dönemi yazarlarından. Sekiz tanesi roman olmak üzere Türk Edebiyatına kırk tane eser kazandırmıştır. Romanlarını, genellikle İslam tasavvufu çerçevesinde kurgulamış ve manevi arayışı ve aydınlanma süreçlerini işlemiştir.²⁴

²¹ Dilededebiyat.net, Çağdaş Türk Romanında Feminist Söylem ve Kadın Yazarlar. <https://www.dilededebiyat.net/yazi/cagdas-turk-romaninda-kadin-yazarlar>, (SGT: 23.05.2024).

²² Merve Özbayrak, “Halide Nusret Zorlutuna ve Şiirlerinde Otobiyografi” *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, Sayı 3, 2020, ss. 28-50.

²³ Hatice Yıldız, “Güzide Sabri ve Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi’nde Aşk Teması”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 5, 2021 ss. 2819-2844.

²⁴ Emine Gözde Özgürel, “Samiha Ayverdi’nin Romanlarında Betimlemenin İşlevleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 52, 2012, ss. 1-14.

Emine Işınsoy, Halide Nusret Zorlutuna'nın kızıdır. Dolayısıyla şiirle ve edebiyatla hemhal olmuş bir yazardır. Romanlarının bazılarında inanç meselelerini, kuşak çatışmalarını içten ve sade anlatımıyla dile getirmiştir. *Çiçekler Büyür* adlı eserinde, Türklerin Bulgar milliyetçiliğinden çektikleri zulüm ve ıstırapları ve millî bilinci aktarmıştır.²⁵

Sevinç Çokum edebiyat dünyasına öncelikle hikâyelerle girmiş akabinde romanlar yazmış çağdaş isimlerden biridir. Sosyal ve tarihsel meseleler üzerinde içerikler üretmiştir.²⁶ İlk roman denemesi olan *Zor, Töre-Devlet Yayınevi*'nin tertip ettiği yarışmada birinci olmuştur. *Bizim Diyar*'da (1978) ve *Ağustos Başağı*'nda (1989) adını verdiği eserlerinde tarihsel olayları konu edinmiştir.²⁷

Bu grupta kategorilendirilebilecek son dönem romancılardan Nazan Bekiroğlu; *Nar Ağacı* ve *Mücellâ* adlı romanlarında, hem tarihî gerçekleri hem de kültürel unsurları romana yer verdiği mekânların tanıtımını da yaparak okuyucularına aktarmıştır.²⁸

Toplumcu-gerçekçi perspektifte eser veren kadın yazarlar

19. yüzyıl sonlarında ivme kazanan toplumcu gerçekçi edebiyat ürünlerinde, kadınların maruz kaldıkları toplumsal baskı mekanizmaları ve bunlara karşı verdikleri mücadele işlenmektedir. Bu çizgide eser veren yazarlar daha ziyade kadınlara reva görülen sınıfsal eşitsizlikleri, sosyal hayatın içerisinde kadının yaşadığı çeşitli problemleri konu edinmişlerdir.²⁹ Bu anlamda ilk akla gelen isimler; Suat Derviş, Afet İlğaz Muhteremoğlu, Sevgi Soysal, Fûruzan Tekil'dir.

Suat Derviş (1905-1972), vermiş olduğu eserlerle toplumcu edebiyatın öncülerinden kabul edilmektedir. İlk edebî ürünü şiirdir. Fosforlu Cevriye adlı romanı yazarın tanınırlığını daha da artırmıştır. Aynı zamanda gazetecilik de yapan Suat Derviş, toplumun ezilmiş kesimlerini, yoksul anneleri, işsiz genç

²⁵ İmra Barut Kahraman, "Emine Işınsoy ve Orhan Pamuk'ta Sıfatların Kullanımı Üzerinden Toplumsal Cinsiyet Ayrımına Dil Bilimsel Bir Yaklaşım", *Balkan Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 3, 2021, ss. 68-92.

²⁶ Bilge Ercilasun, "Sevinç Çokum Ve Dört Romanı", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 26, 2009, ss. 81-108.

²⁷ Serkan Tuna, "Töre Dergisinde Sevinç Çokum", *Kültür Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, 2023, ss. 75-88.

²⁸ Aysun Kanmaz, "Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı* Ve *Mücellâ* Adlı Romanlarında Azla Çoğu Anlatmak Üzerine", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 36, 2024, ss. 279-306.

²⁹ Aziz Şeker ve Emre Özcan, "Toplumcu Gerçekçi Edebiyat Odağında Gazap Üzümleri'nde Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadın Gerçekliği", *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, 2021, ss. 253-272.

kızları, kimsesi olmayan çocukları dinleyerek, mücadele ettikleri konuları gerek topluma gerekse de devlet kanallarına duyurmaya çalışmıştır. Kadına yönelik psikolojik, ekonomik, fiziksel, cinsel şiddet konularına röportajlarında çokça yer vermiştir.³⁰

Cumhuriyet dönemindeki popüler kadın romancılar

Popüler edebiyat; geniş okuyucu kitlelerine hitap eden, okuyucuda merak, heyecan, acıma duyguları uyandıran, konularını gündelik hayattan alan, tesadüflerle örülü olan, olay ve kişilerin kesin hatlarla anlatıldığı, hızlı tüketilen, edebi endişeden uzak edebiyat ürünlerini kapsar.³¹

Cumhuriyet dönemindeki popüler romancıların eserleri halkın zevkine ve beğenisine uyduğu için büyük bir kısmı sinema filmi ve/veya televizyon dizisine dönüştürülmüştür. Kerime Nadir Arzak, Muazzez Tahsin Berkant, Mebrure Sami Koray, Mükerrerem Kamil Su, Cahit Uçuk, Peride Celal, Nezihe Muhittin, Sevdâ Sezer, Meliha İlksel, İpek Ongun bunlardan bazılarıdır. Diğer yandan bu romancılar özellikle 1940'dan sonra Türk insanına okuma alışkanlığı kazandırmıştır.²¹

Modern akımların izindeki kadın yazarlar

Bu akımdaki kadın yazarlar, çoğunlukla kadının iç dünyasına yönelmişler, kadın problemlerini dolaylı olarak yansıtmışlardır. Sözgelimi Nezihe Meriç ve Leyla Erbil, eserlerinde kadın kimliği ön plandadır. Pınar Kür, Adalet Ağaoğlu, İnci Aral, Lâtime Tekin, Erendiz Atasü, Oya Baydar, Ayşe Kulin, Nazlı Eray, Aysel Özakın, Ayfer Tunç, Buket Uzuner, Elif Şafak toplumsal sorunları dile getirmenin dışında üretimlerinde yeni biçimler deneyen gurubu oluşturmaktadırlar.²¹

Yamen'e göre Adalet Ağaoğlu'nun kadın karakterleri, çoğunlukla bir ülkenin siyasal ve kültürel gelişim süreçlerini yansıtır. Eğitim meselelerini romanlarında sıklıkla dile getiren yazar, eğitilmiş, sorgulayıcı, kendini var eden kadınların çözümün de bir parçası olduklarını okuyucularına ustalıkla sezdirir. Eserlerinde farklı coğrafyalardan kadın karakterler var eder. Kırsal alanda yaşayan kadınların sorunları; aile baskısı, ekonomik problemler geleneksel

³⁰ Bahranur Garan Gökşen, "Suat Derviş "Erken Bir Ekofeminist" midir?" *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı Ö13, 2023, ss. 380-389.

³¹ Ayfer Yılmaz, "Popüler Roman ve Melodram Kavramları Çerçevesinde Muazzez Tahsin Berkant ve Sarmaşık Gülleri", *Folklor/Edebiyat*, Sayı 20, 2014, ss. 141-172.

kalıplardır. Kentlerde yaşayan kadınların sorunları ise daha bireyseldir. Siyasal sorunlar eğitim görmüş kadınların gündemindedir.³²

Ayşe Kulin, biyografi romanlarıyla nam salmıştır. 1997 yılında yayımlanan “Adı Aylin adlı biyografik romanı, kadının geleneksel sınırlar içerisinde modern bir yaşam tarzı sürdürmeye çalışmasını, özel ve kamusal alanda daha görünür olma çabasını anlatmakta, toplumsal cinsiyet rolleri konularına gönderme yapmaktadır.³³

Romanlarında, öykülerinde genellikle şiirsel bir ifade ile ilerleyen İnci Aral’ın paylaşımları kendi yaşamından izler taşır. Kadın ve kadının yaşadığı sorunları feminist bir yaklaşımından ziyade gerçekçi bir bakış açısıyla ele almıştır.³⁴ Ölü Erkek Kuşlar (1991), Yeni Yalan Zamanlar (1994), Mor (2003) romanlarından bazılarıdır.

Erendiz Atasü, hikâye, roman, deneme türlerinde yazmış olduğu eserlerle Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Kadının ezilmesine ve aile içi şiddete maruz kalmasına tepkili olan yazar, kadın, göç, sosyal-siyasal konular etrafında üretimler yapmıştır. Kadınlar da Vardır (2011) adlı eserinde kadınların maruz kaldığı olumsuzlukları feminist bir yaklaşımla ifade etmiştir. Neden yazdığını ve kadın edebiyatının ne anlama geldiğini “Kadınlığım, Yazarlığım, Yurdum (2001)” adlı eserinde şu sözlerle dile getirmiştir: “Hayatın ikincil konuma ittiği cinsimi, kadınları anlamak ve anlatmak için yazıyorum, kadın olduğumu unutmadan yazıyorum. Bin yıllardır susturulmuş kadınların kendi seslerini bulmaya ihtiyaçları var; onlara öğretilenleri tekrarlamaya değil, gereksinimleri; bastırılmış duygularını, düşüncelerini, kısıtlanmış yaşantılarını kendi sözcükleriyle, insanlığın ortak bilincine aktarabilmeleri gerek. Bence kadın edebiyatı denen tam budur. Dünyanın tüm kültürlerini etkilemiş ataerkilliğin ilk bakışta fark edilmeyen biçimlerini keşfedebilmek, kavrayabilmek ve metinlere ayan kılabilmek... Ataerkilliği sorgulamaya, dönüştürmeye çabalamak. Bunu edebiyatın zarafeti içinde yapabilmek...”³⁵

³² Hülya Yamen, “Edebî Eserlere Yansıyan Kadın Sorunları: Adalet Ağaoğlu Eserleri”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*, Sayı 8, 2023, ss. 193-212.

³³ Cansu Dursun Çirci, Özge Zeybekoğlu Akbaş, “Aile Yapısı ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ayşe Kulin’in “Adı: Aylin” İsimli Romanının Değerlendirilmesi”, *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, Sayı 4, 2023, ss. 32-50.

³⁴ Necla Dağ, “Mutsuzluğun “Kapı”Sındaki Kadına Psikanalitik Açından Bakış”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Sayı 13, 2020, ss. 860-874.

³⁵ Derya Şayman Kaylı, “Erendiz Atasü’nün Romanlarında, Bedenin, Doğurganlığın ve Anneliğin İzini Sürmek”, *Fe Dergi*, Sayı 9, 2017, ss. 27-36.

Sonuç

Kadının edebiyat alanında kimlik kazanabilmesi; toplum tarafından kendisine biçilen geleneksel roller, fırsat eşitsizlikleri, ataerkil davranış modelleri gibi sebepler yüzünden oldukça uzun sürmüştür. Erkek egemen anlayış, kadını duygu ve düşüncelerini rahatça ifade etme olanağından yoksun bırakmış, eski metinlerde geçen kadın karakterler, daha ziyade dönemin okuma yazma bilen erkek yazarları tarafından kaleme alınmıştır. Dolayısıyla kendini anlatma şansı yakalayınca kadar kadın duygusu, kadın duruşu; erkeğin bakış açısı ve kadın hakkındaki fikirleri üzerinden aktarılmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde modernleşme hareketiyle birlikte sorgulanmaya başlayan Türk kadının toplumsal hayattaki yeri ve önemi Cumhuriyet döneminde daha da idealize edilmiş; edebi, siyasi, sosyal, düşünsel alanlardaki görünürlükleri giderek artmaya başlamıştır.

Kültürel yapıları yeniden inşa etmede romanların, şiirlerin, hikâyelerin iyileştirici gücüne inanarak çeşitli üretimler yapan kadın şair ve yazarlar, sınıfsal sınırlamalara maruz kalan, geleneksel rollere sıkışıp kalan kadınlara daha fazla alan açmayı başarmışlardır. Zaman içerisinde kendilerini pek çok açıdan geliştirmeyi başaran kadınlar, dönemin siyasi, sosyal meseleleriyle de ilgilenmişler, dernekler, vakıflar kurup kamusal alanda kendilerine yer edinmişlerdir. Bütün bu değişim ve dönüşüm bir tarafla kadını özgürleştirirken bir tarafla aile ve iş hayatındaki sorumluluklarını daha da artırmıştır.

Türkiye'deki mevcut sosyo-kültürel yapıda eskilere kıyasla kadınların kamudaki görünürlükleri artmış olsa da özellikle üst düzey yönetsel kadrolardaki varlıkları hâlihazırda istenen düzeyde değildir. Bu ve buna benzer kısıtların ortadan kalkması, toplumsal sorunların çözülmesi, işlevselliğini kaybetmiş yerleşik kalıpların dönüştürülebilmesi için edebi eserlerin, yazınsal metinlerin etkin bir şekilde devam ettirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda fırsat eşitliğini öncelleyen bir zihniyete ihtiyaç vardır. Kadını ikinci plana iten geleneksel kabuller terk edilmeli, çağdaş örneklerle bolca yer verilmeli ve bu örnekler toplumun her katmanına ulaştırılabilmelidir.

Bu makalede her birine ayrı ayrı yer verilemese de geçmişten günümüze çok değerli eserler veren, tarihte iz bırakan/bırakmakta olan kadınlardan söz edilmiştir. Türk kadınına layık olduğu yere taşımaya ve orada tutmaya çalışan bu kadınların özverili çalışmaları, ufuk açıcı yapıtları takdire şayandır. Bu bağlamda yeni nesillerden ecdatlarını yakından tanımaları, bayrağı daha da ileriye taşımaları ve nitelikli üretimlerle çağdaş toplum kompozisyonuna katkı sunmaları beklenmektedir.

Kaynakça

BAKIRCI, Fahrünnisa, *Modern Türkiye'nin Oluşumunda Tanzimat Dönemi Kadın Gazeteci ve Yazarların Rolü (1839-1918)*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013.

BARS, Mehmet Emin, "Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri". *International Journal of Languages' Education and Teaching*, Sayı 3, 2014. ss 122-140.

COŞKUN, Çiçek, "Zafer Toprak, Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)." İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

ÇİRCİ, DURSUN Cansu ve ZEYBEKOĞLU AKBAŞ, Özge. "Aile Yapısı ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ayşe Kulin'in "Adı: Aylin" İsimli Romanının Değerlendirilmesi", *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, Sayı 4, 2023, ss. 32-50.

DAĞ, Necla, "Mutsuzluğun "Kapı" Sındaki Kadına Psikanalitik Açısından Bakış", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Sayı 13, 2020, ss. 860-874.

Diledebiyat.net, Çağdaş Türk Romanında Feminist Söylem ve Kadın Yazarlar. <https://www.diledebiyat.net/yazi/cagdas-turk-romaninda-kadin-yazarlar>, (SGT: 23.05.2024).

ERASLAN, Hasan ve SARI, Aslıhan, "Tanzimat Dönemi Edebiyatında Kadının Sunum Biçimlerine Sosyolojik Bir Bakış: İntibah, Zehra Ve Sergüzeşt Örneği". *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2018, ss. 60-85.

ERCİLASUN, Bilge, "Sevinç Çokum Ve Dört Romanı", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı 26, 2009, ss. 81-108.

ERSÖZ, Emine "XV.-XVI. YY Osmanlı Döneminde Kadın Şairler", *Dört Öge*, Sayı 3, 2014, ss. 177-186.

ERTEK MORKOÇ, Yasemin "Osmanlı Kadın Şairlerinin Divan Edebiyatı Geleneğinden Ayrılan Sesi Ve Farklı İfade Biçimleri". *Journal of Human Sciences*, Sayı 14, 2017, ss. 3456-3471.

EŞİTTİ, SOSYAL Aslı, *Murathan Mungan'ın Hikâye ve Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Eleştirisi*, Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ardahan 2016.

GÖKŞEN GARAN, Bahranur, "Suat Derviş "Erken Bir Ekofeminist" midir?" *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı Ö13, 2023, ss. 380-389.

GÜLER, Eren “Cumhuriyet 75. Yıldönümünde Kadın Haklarının Neresinde?” *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1998 Dönemi Değerlendirmesi III*, Sosyal Değerlendirme, Yeni Türkiye, 1998, ss. 1899-1905.

KAHRAMAN, BARUT İmra, “Emine Işınso ve Orhan Pamuk’ta Sıfatların Kullanımı Üzerinden Toplumsal Cinsiyet Ayrımına Dil Bilimsel Bir Yaklaşım”, *Balkan Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 3, 2021, ss. 68-92.

KARAYONCA, Ahmet, “Fatma Aliye Hanım’ın “Muhadarat” ve Jane Austen’nin “Mansfield Park” Adlı Romanlarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, *International Journal of Humanities and Education*. Sayı 5, 2019, ss. 810-822.

KANMAZ, Aysun “Nazan Bekiroğlu’nun Nar Ağacı Ve Mücellâ Adlı Romanlarında Azla Çoğu Anlatmak Üzerine”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 36, 2024, ss. 279-306.

KAPLAN, Mehmet, “Dede Korkut Kitabında Kadın”. *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 9, 2010. ss. 99-112.

KAYLI, ŞAYMAN Derya, “Erendiz Atasü’nün Romanlarında, Bedenin, Doğurganlığın ve Anneliğin İzini Sürmek”, *Fe Dergi*, Sayı 9, 2017, ss. 27-36.

KIZILTAN Mübaccel, “Divan Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler”, *Sombahar*, Ocak-Nisan, Özel Sayı, 1994, ss.104-160.

KUMRU, Coşkun, “Türk Mitolojisi Penceresinden Orhun Abidelerine Dair Değerlendirmeler”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 6, 2017, ss.17-27.

KÜÇÜKSAYACIGİL, Ayten ve KÜÇÜKŞEN Kübra, “Tanzimattan Günümüze Türk Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Yansımaları Ve Kadının Konumu”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Sayı 5, 2021, ss. 371-386.

NARLI, Mehmet “Cemil Meriç’in Edebiyat Eleştirisi Görüldü Mü?”, *Muhit Dergisi*. Ekim Sayısı, İstanbul 2020. <https://edebistan.com/deneme/cemil-meric-in-edebiyat-elestirisi-goruldu-mu> (SGT: 04.09.2024)

NERKİZ, Ummuhan. “Türk Edebiyatında İlk Kadın Yazarlarımız” *Türk Kültürü ve Edebiyatında Kadın*, Ed: Şerife Çağın, Dilek Maktal Canko, Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü. İzmir 2019, ss 15-48.

ÖZBAYRAK, Merve, “Halide Nusret Zorlutuna ve Şiirlerinde Otobiyografi” *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, Sayı 3, 2020, ss. 28-50.

ÖZBİLEN, KORONCU Duygu “Milli Mücadele Dönemi Kadın Edebiyatında Halide Edip Adivar’ın Kaleminden Kadın Direnişinin Yansımaları”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Sayı 13, 2023, ss. 105-112.

ÖZGÜREL, Emine Gözde, “Samiha Ayverdi’nin Romanlarında Betimlemenin İşlevleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 52, 2012, ss. 1-14.

ŞEKER, Aziz ve ÖZCAN, Emre, “Toplumcu Gerçekçi Edebiyat Odağında Gazap Üzümleri’nde Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadın Gerçekliği”, *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, 2021, ss. 253-272.

ŞENGÜL, Mehmet Bakır, “Kadın Edebiyatı: Bir Varoluş Mücadelesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*. Sayı 44, 2016, ss. 203-211.

TIĞLI, Hande Özdamar, “Tarihten Bir Sima: Fatma Aliye Hanım”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Sayı 2, 2008, ss. 253-256.

TUNA, Serkan “Töre Dergisinde Sevinç Çokum”, *Kültürk Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7, 2023, ss. 75-88.

Türk Dil Kurumu. 2024. Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları.

YAMEN, Hülya, “Edebî Eserlere Yansıyan Kadın Sorunları: Adalet Ağaoğlu Eserleri”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*. Sayı 8, 2023, ss. 193-212.

YILDIZ, Hatice, “Güzide Sabri ve Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi’nde Aşk Teması”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 5, 2021 ss. 2819-2844.

YILMAZ, Ayfer, “Geçmişten Günümüze Kadın Şairlerin Konumuna Genel Bir Bakış”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*. Sayı 1, 2012. ss. 46-63.

YILMAZ, Ayfer “Popüler Roman ve Melodram Kavramları Çerçevesinde Muazzez Tahsin Berkand ve Sarmaşık Gülleri”, *Folklor/Edebiyat*, Sayı 20, 2014, ss. 141-172.

**KADINLARIN GÖÇMENLİK VE MÜLTECİLİK
DENEYİMLERİ**

MAĞRİPTEN MAŞRIKA DÜNYANIN BİR UCUNA: ARTVİN KEMALPAŞA'NIN FASLI GELİNLERİ

Mine Gözübüyük Tamer*

Sultan Lukumci**

Gonca Yelman Gerçek***

Giriş

Küreselleşmeyle birlikte artan uluslararası etkileşim ve iletişim, kültürler arası sınırları bulanıklaştırarak insanların sınır ötesi hareketlerini kolaylaştırmıştır. Bu durum, uluslararası evliliklerin ve dolayısıyla evlilik yoluyla sosyal hareketliliğin artmasına yol açmıştır. Özellikle 1990'lardan itibaren, Batı ülkelerinin göçmen işçi alımını kısıtlaması, kadınlar için evliliği cazip bir seçenek haline getirmiştir. Kâğıtsız göçmenlerin yaşadığı zorluklar bu durumu daha da belirginleştirmiştir. Küresel kuzeyin emek göçü kısıtlamaları, kapitalist küreselleşme, internet, ulaşım kolaylıkları, evlilik acenteleri ve sosyal medya gibi faktörler, evlilik göçündeki artışı tetikleyen önemli unsurlardır.¹ Evlilik göçü güzergâhları, ülkeler arasındaki güç dengesine ve uluslararası iş bölümünde göçmen kadın emeğine olan talebe göre belirlenmektedir. Örneğin, bakım hizmetlerindeki talep nedeniyle Filipinlerden Birleşik Devletlere, Asya'da ise Çin ve Filipinlerden Japonya, Tayvan veya Güney Kore'ye evlilik göçü sıklıkla görülmektedir². Alan yazında, evlilik göçünü tanımlamak için “uluslararası evlilikler” “kültürler arası evlilikler”, “ulus ötesi evlilikler”, “sınır ötesi evlilikler”, “mektupla gelin

* Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mgozubuyuk74@gmail.com

** Yüksek lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı / Öğretmen- sultan_k1989@hotmail.com

*** Yüksek lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı / Öğretmen- goncagercek@hotmail.com

¹ Nicole Constable, *Romance on a Global Stage*, London 2003, s279; Marie Lorraine Mallare "Mail-Order Brides: A Closer Look at U.S. and Philippine Relations", *Asia Pacific: Perspectives* 6, no. 1, 2006, ss. 14; Teresita C. del Rosario, Bridal Diaspora: Migration and Marriage among Filipino Women, *Indian Journal of Gender Studies*, 12, no. 2-3,2005, s.258

² Melody Chia-Wen Lu and Wen-Shan Yang, *Demographic Patterns and Social Issues*. Amsterdam University Press, 2010, s.16

siparişi” veya “etnik evlilikler” gibi çeşitli terimler kullanılmaktadır. Bu terimlerin hepsi, farklı ülkeler arasında evlilik aracılığıyla gerçekleşen göçü ifade eder. Ancak, “evlilik göçü” terimi, bu olguyu daha genel ve kapsayıcı bir şekilde tanımlamak için sıklıkla tercih edilir. Evlilik göçü, evlenme esnasında ya da sonrasında başka bir yerden evlenilen eşin yanına gitme olarak tanımlanmış, aile oluşturmasından dolayı özel bir göç türü olarak değerlendirilmiş fakat alan yazında ihmal edilen alan olmuştur. Bu ihmal evlilik göçünün cinsiyete özgü doğasından kaynaklanmıştır ki evlilik nedeniyle göç edenlerin genelde kadınların olduğu görülmektedir. Araştırmalar sonucu evlilik göçlerinde kadınların daha pasif ve bağımlı göç eden kişiler olduğu da görülmüştür. Evlilikler çoğu zaman sadece göçü tetikleyen bir olay olarak görülmüş bazen de göç hareketliliğini tahmin etmek ya da açıklamak için kullanılan değişken olarak görülmüştür³. Özel bir göç türü olarak alan yazında yer alan evlilik göçü, evlilik bağı sonucu eşlerin bir araya gelmesi ya da evlenecek olan bireylerin bir yerden başka bir yere hareket etmeleriyle çiftlerin önceden yaşadıkları yerden ayrılımlarıyla gerçekleşmektedir. Toplum tarafından da onaylanmış olan bu birliktelik sonucu çiftin yaşamına devam edecekleri yer genellikle erkeğin yaşadığı yer olup göç eden taraf ise kadınlar olmaktadır. Küreselleşmenin getirisi olan bilgi alışverişi ve insan hareketliliğinin artması, turizmin gelişmesi gibi nedenlerle Türkiye’ye farklı ülkelerden ve etnik kökenden insanlar gelmeye başlamış ve evlilik ile gerçekleşen göçlerde de artış yaşanmıştır⁴.

Türkiye'deki evlilik göçü, hem tarihi bir süreç içindeki sürekliliği hem de günümüzdeki küresel göç hareketleriyle şekillenen bir olgudur. Türk tarihinde, özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, siyasi ittifaklar kurmak ve kültürel etkileşimi güçlendirmek amacıyla yabancı kadınlarla yapılan evlilikler sıkça kullanılmıştır. Bizanslı veya başka Hristiyan kökenli kadınların Türk hükümdarlarının saraylarına gelin olarak getirilmesi yüzyıllardır süregelen bir gelenek haline gelmiştir⁵. Bu durum, tarih boyunca evliliklerin siyasi bir araç olarak kullanıldığına ve farklı kültürler arasındaki etkileşimde önemli bir rol oynadığına işaret eder. Günümüzde ise Türkiye özellikle son 30 yılda farklı etnik, ırksal, dinsel ve kültürel kimliklere sahip

³ Murat Özgür ve Olgu Aydın, “Türkiye’de Kadın Evlilik Göçü”, *Nature Sciences* 5, no. 1, 2010, s.19

⁴ Ulviye Filyeva Erkeç, “Evlilik Yoluyla Kadın Göçü ve Türkiye’de ‘Rus Gelin’lerin Durumu”, *Journal of Social Sciences and Humanities* 1, no. 2, 2017, s.25

⁵ Şenol Kantarcı, "XIV-XV. Yüzyıllarda Devletlerarası İlişkilerde Bir Diplomasi Aracı Olarak ‘Kadın’: Osmanlı-Bizans Örneği. " *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, ed. Stanford Shaw, 941. İstanbul: E Yayınları, 1987, s. 928

göçmenlerle yerleşik kişiler arasındaki karma evliliklerde artışla birlikte⁶, evlilik göçünün önemli bir destinasyonu haline gelmiştir. Göçmen kadınlar ile ev sahibi toplumdaki erkekler arasında yapılan sınır ötesi evlilikler, 1990'ların ortalarından bu yana Türkiye'de toplumsal cinsiyete dayalı hareketliliğin örüntülerinden birisidir⁷. 1990'ların başından itibaren uluslararası evliliklerde en büyük grubu eski Sovyet ülkelerinden kadınlar oluştururken, 2011 yılındaki Suriye iç savaşından sonra ise Suriyeli kadınlar bu evliliklerde ilk sıraya yükselmiştir. 2023 yılı itibarıyla, Türkiye'de gerçekleşen evliliklerde yabancı gelinlerin oranı yüzde 5,5 olarak belirlenmiştir⁸. Yabancı uyruklu gelinler incelendiğinde, en yüksek oranın Özbek vatandaşlarına ait olduğu görülmüştür. Özbek gelinleri sırasıyla Suriyeli ve Azerbaycanlı gelinler takip etmektedir.

Türkiye'de son yıllarda uluslararası evliliklerin ve evlenme yoluyla Türk vatandaşlığına geçen göçmenlerin sayısında önemli artışlar yaşanmasına rağmen bu konuda yeterince araştırma yapılmadığını söylemek mümkündür. Oysa yaşanan söz konusu artışlar bu konuyu önemli bir araştırma konusu haline getirmektedir. Evlilik göçü, sosyolojik açıdan incelendiğinde, çeşitli boyutlarıyla karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç, kültürel etkileşimi beraberinde getirmekte ve evlilikler, bu etkileşimin en somut örneklerinden birini teşkil etmektedir. Göç eden bireylerin farklı kültürlerle adapte olması ve yeni bir kimlik oluşturması sürecinde evlilik, önemli bir adımı temsil eder. Nitekim uluslararası evlilikler genellikle kültürel farklılıkları ve dil engellerini içerebilir ve çiftler arasında farklı gelenekler, değerler ve yaşam tarzlarına uyum sağlama gerekliliğini doğurabilir. Aynı zamanda ailenin ortaya çıkışı, zaman, mekân ve sosyal durumlar açısından bireysel deneyimlerle değerlendirilecek tarihsel ve sosyal koşulların bir sonucu olarak kabul edildiğinden; bu karmaşık küresel çağda uluslararası ya da sınır ötesi/ulus ötesi aile oluşumuna karar verme süreci duygusal, sosyal ve ekonomik bileşenlerinden daha fazlasını ifade etmektedir.

Türkiye'de 16.699 Fas uyruklu kişi yaşamaktadır⁹. Bu nüfusun çoğunluğu İstanbul'da yoğunlaşırken, Artvin gibi daha küçük illerde de küçük

⁶ Ayla Deniz, "Ev Sahibine En Yakın Yabancı": Türkiye'deki Ukraynalı Gelinlerin Uyum ve Dışlanma Süreçleri" *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum*, ed. Songül Sallan Gül, Saniye Dedeoğlu ve Özlem Kâhya Nizam, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2020, s.282

⁷ Emel Coşkun ve Helga Rittersberger-Tılıç "Yukarı Doğru" Sosyal Hareketlilikte Sınırötesi Evlilik Tipolojileri: Türkiye'deki Kırgız Kadınlar Örneği, X. Ulusal Sosyoloji Bildirileri Kitabı, İstanbul: 2023 s.191

⁸Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Evlenme İstatistikleri (2023).

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023>.

⁹ TÜİK 2023 <https://nip.tuik.gov.tr/?value=TabiiyetYabancıNufus>

topluluklar (18 kişi) bulunmaktadır¹⁰. Türkiye genelinde olduğu gibi Artvin'deki veri setlerinde de cinsiyet bilgisi eksikliği sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu nedenle, nüfusun cinsiyet dağılımı hakkında kesin sonuçlar çıkarmak mümkün olmamaktadır. Artvin ilinin sınır ilçesi olan Kemalpaşa, Gürcistan'a yakın konumu sayesinde yoğun bir giriş çıkışa sahne olmaktadır. Bu küçük ilçedeki Faslı gelinlerin varlığı, uluslararası evliliklerin ve evlilik göçlerinin kültürel ve sosyal etkilerini anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmekte ve sosyal bilimler alanında yeni bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. İspanya'ya oldukça yakın konumda olan Fas¹¹ Mağrip ülkelerinden biridir. Coğrafi olarak birbirinden oldukça uzak olan Türkiye ve Fas gibi ülkeler arasında gerçekleşen, "Mağripten Maşrıka" olarak adlandırılan evliliklerin sosyo-kültürel dinamikleri, akademik çalışmalar tarafından henüz kapsamlı bir şekilde incelenmemiştir. Bu evlilik göçünün, hem akademik açıdan henüz yeterince incelenmemiş olması hem de araştırmacılardan birinin hedef kitleye kolay ulaşım sağlayabilecek kişisel bağlantılara sahip olması nedeniyle, bilimsel çalışmalar için cazip bir alan haline gelmiştir. Bu çalışma, bu konudaki eksikliği gidermek ve bu evliliklerin Artvin ili özelinde anlaşılmasına yönelik kurgulanmıştır. Araştırma, evlilik göçü kapsamında Faslı gelinlerin Türk erkekleriyle tanışma, evlilik ve göç sürecini, evliliklerinin sosyo-kültürel etkileşim ve uyum süreçlerini, aile dinamiklerine etkilerini derinlemesine ele almayı amaçlamaktadır. Faslı gelinlerin Türk eşleri de evlilik deneyimlerini paylaşması ve bu sürecin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla araştırmaya dâhil edilmiştir.

Artvin ili Kemalpaşa ilçesi gibi belirli bir bölgeye odaklanması ve bu bölgedeki evlilik göçü yapmış Faslı gelinlerin göç ve evlilik deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi araştırmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, belirli bir coğrafi alanda yaşanan deneyimleri ve kültürel etkileşimleri daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak, araştırmaya derin ve farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Ayrıca, çalışma evlilik göçü yapmış

¹⁰ TUIK 2023 <https://nip.tuik.gov.tr/?value=TabiiyetYabancıNüfus>

¹¹ İspanya'ya sadece km genişliğindeki Cebelitarık Boğazı ile komşu olan Fas, Avrupa'ya en yakın Afrika ülkesidir. Hem Atlantik Okyanusu'na hem de Akdeniz'e kıyısı olan üç ülkeden biridir. Ülke genelinde Akdeniz iklimi hâkim olmasına rağmen iç kesimlerde karasal iklim daha da güneyde çöl iklimi görülmektedir. Uzun süre sömürge altında bulunan ülke 1956 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık sonrası krallıkla yönetilmeye başlanan ülkede yönetim şekli "Anayasayla yönetilen demokratik ve toplumsal bir krallıktır". Yaklaşık 36 milyon nüfusa sahip ülkede genç nüfus oranı yüksek olup yaklaşık yüzde 48'i 25 yaşın altındadır. Ülkenin genel geçim kaynağı tarımdır (Mahmut Fevzi Cengiz, "Fas'ta Yayınlanan Türk Dizilerinin Türkiye İmajı Üzerine Etkileri", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2020,s.23).

kadınların kendi perspektiflerini vurgulayarak, onların deneyimlerini ve hikâyelerini daha derinlemesine anlamaya odaklanmaktadır. Son olarak, çalışmanın sonuçlarına dayanarak, yerel ve ulusal politika yapıcılara yönelik somut öneriler geliştirilmesi, araştırmanın pratik etkilerini ve toplumsal faydasını artırabilir. Bu çalışmanın, Türk-Fas evliliklerine dair mevcut alan yazına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Küresel ve Yerel Perspektiften Uluslararası Evlilikler

Küreselleşme ve göç hareketlerinin artmasıyla birlikte, uluslararası evliliklerin ve evlilik göçlerinin sıklığı da paralel olarak yükselmiştir. Bu durum, sosyal bilimler alanında uluslararası evliliklerin sosyolojik, kültürel ve demografik boyutlarını inceleyen kapsamlı araştırmaların¹² yapılmasına neden olmuştur. Bu araştırmalarda uluslararası ya da ulus ötesi evliliklerin niceliğine ve niteliğine ilişkin-istatistiksel veriler, yasal süreçler, etkileşim örüntüleri, toplumsal cinsiyet bağlamında yansımaları, sosyo-kültürel dinamikleri, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi sonuçları vb. bağlamda-bilgiler sunulmaktadır.

Jeffreys ve Pan tarafından yürütülen bir araştırma¹³ (2010), Çin Halk Cumhuriyeti'nde gerçekleşen Çinli-yabancı evlilikleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmada, Çin'de evlilik yasalarının yabancı evlilikleri nasıl "sınır ötesi" ve uluslararası evliliklerin farklı türleri olarak sınıflandırdığı ve evlilik kaydına ilişkin reform dönemi düzenlemelerini nasıl haritalandırdığı ve 1979-2010 yılları arasında kayıtlı Çinli-yabancı evliliklerin sayısı, türü ve cinsiyete dayalı bileşiminin istatistiksel bir dökümü sunulmaktadır. Murataj tarafından yürütülen bir diğer çalışma¹⁴, Arnavut kadınlar ile Sırp erkekler arasında gerçekleşmiş kültürler arası evlilikler üzerinedir. İlk kez 2006 yılında yapılmaya başlanmış olan bu evlilikler özellikle Arnavut toplumu tarafından milliyetçi duyguları rencide eden ve toplumsal ve kültürel normlardan sapan evlilikler olarak değerlendirilmiştir. Çalışma bu evlilikleri toplumsal sapma vakaları olarak değil, olağanüstü bir kültürler arası evlilik vakası örneği olarak içinde gerçekleştikleri toplumsal, kültürel ve tarihsel-siyasal bağlamda, evliliğe taraf olanlar kadar onlara aracılık edenlerin evlilik, aile ve toplumsal

¹² Palloni ve ark., 2001; McKay, 2003; Constable, 2003:2005; Hirsch, 2005; Yang ve Wen Lu, 2010; Jeffreys ve Pan, 2010; Tseng, 2010; Williams, 2010; Kawaguchi ve Lee, 2012; Bélanger ve Linh, 2011; Hoang ve Yeoh, 2012; Murataj, 2018; Lui, 2019; Hu, 2021; Kneebone, 2023.

¹³ Elaine Jeffreys ve Wang Pan, "The Rise of Chinese-Foreign Marriage in Mainland China, 1979-2010. University of Technology Sydney, Aralık 11, 2014, s.351

¹⁴ Olta Murataj, "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerine Kurulmuş Kültürlerarası Evlilikler: Sırbistan'da Yaşayan Arnavut-Sırp Çiftlerin Evlilikleri Üzerine Bir Vaka Çalışması, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s.34.

cinsiyet rollerine dair sahip oldukları zihniyet, değerler, benimsemiş oldukları kurallar yanında evlenen tarafların ve aracı olanların fikirleri, evlilikten beklentileri ve yapılacak evlilik hakkındaki değerlendirmeleri bağlamında incelemektedir. Kneebone Vietnam'dan Güney Kore'ye kadın evlilik göçünü incelediği çalışmasında¹⁵, Vietnam'dan gelen evlilik göçmenleri için cinsiyet, ırk, kültür ve kimlik kavramlarının Güney Kore'deki yasa ve politikalar aracılığıyla iç sınırları nasıl şekillendirdiğini göstermiştir. Vietnam'dan kadın evlilik göçüne verilen tepkilerin, emek göçü ve evliliğin ticari düzenlenmesine ilişkin araçsal politikalar aracılığıyla güçlendirilen vatandaşlık yasaları aracılığıyla kırılmalıklar yarattığını ileri sürmüştür; mevcut yasa ve politikaların, devletin gücü ve yapıları aracılığıyla 'yapısal kırılmalık' yaratmak amacıyla, Vietnamlı evlilik göçmenlerinin ulus ötesi evlilik göçü 'pazarındaki' eşitsiz konumunu sağlamlaştırdığını iddia etmiştir. Toplumsal cinsiyet, ırk, kültür ve kimlik kavramlarının, Güney Kore'de vatandaşlık, işgücü göçü ve evliliklerin düzenlenmesine ilişkin kanun ve politikalar aracılığıyla Vietnam'dan gelen evlilik göçmenleri için iç sınırı nasıl şekillendirdiğini göstermiştir.

Türkiye'de evlilik nedeniyle göçlerin artış göstermesi, uluslararası evlilikleri, kültürel çeşitliliği ve toplumsal etkileşimi yansıtan önemli bir olgu olarak sosyolojik araştırmaların odak noktalarından biri haline getirmektedir. Ulusal alan yazın tarandığında uluslararası evlilik konusu üzerine çalışmalar¹⁶ bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğu göçmen grupların sayı ve oranlarına uygun olarak Türk erkeklerle farklı uyruklara mensup (Suriye, Rus, Moldova, Kosova, Makedon, Kırgız vb.) kadınların evliliklerine ve göç deneyimlerine odaklanan mikro ölçekli çalışmalardan oluşmaktadır. Örneğin Adiloğlu, Kosovalı ve Makedon kadın göçmenler üzerine yaptığı iki ayrı çalışmasında¹⁷, yaşanmakta olan göçlerin niteliğine ve nedenlerine eğilmiştir. Çalışmanın odaklandığı iki hususa (göçlerin niteliği ile motivasyonlarına) açıklık getirilmiştir. Buna göre, Kosovalı kadınların evlilik için Türkiye'ye göç ettikleri ve göç etmelerinde aile ve hısım/akraba gibi sosyal motivasyonlardan etkilendikleri tespit edilmiştir. Çalışmada Makedonyalı kadınların göç süreci ve göç kararlarını konu edinmiş, kaçarak gelin gelme ve sınır aşarak evlenme

¹⁵ Susan Kneebone, "Gender, Race, Culture and Identity at the Internal Border of Marriage Migration of Vietnamese Women in South Korea", In *Migration in Southeast Asia*, ed. by S. Petcharamesree and M. P. Capaldi, Cham: Springer, 2023, s.77

¹⁶ Koşar, 2007; Özgür ve Aydın, 2010; Ekiz Gökmen, 2011; Kütük, 2012; Deniz ve Özgür, 2013; Gökmen ve Dedeoğlu, 2014; Gelekçi, 2014; Yıldırım, 2015; Adiloğlu, 2018; Murataj, 2020; Deniz, 2020; Gönül, 2020; Coşkun, 2023; Karaçizmeli, 2023

¹⁷ Selda Adiloğlu, "Kosovalı Kadın Göçmenler ve Sosyal Motivasyonları." *OPUS International Journal of Society Researches* 8, no. 15, 2018, s. 931; Selda Adiloğlu, "Sınırın Yasal 'Kaçak' Ları: Makedonyalı Kaçak Gelinler." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 18, no. 40/2, 2018, s.260

gibi iki olgu üzerinde durulmuştur. Gökmen ve Dedeoğlu tarafından yürütülen bir diğer çalışmada¹⁸, Türkiye'ye aile birleşimi yoluyla ya da eşe bağımlı olarak değil de, bağımsız bir birey olarak göç eden kadınların göç nedenleri, Türk vatandaşı erkeklerle yapmış oldukları evliliklerin nedenleri, göç ile evlilik arasındaki iki yönlü ilişki, yapılan uluslararası evliliklerin niteliği ve söz konusu niteliğin tespitine yönelik uygulamalar ele alınmıştır. Ayrıca evlenme yoluyla Türk vatandaşlığına geçen yabancı göçmen kadınların yapmış oldukları evliliklerin çalışma yaşamlarında ve sosyal alanda yaşadıkları sorunlar üzerinden etkiler irdelenmiştir. Akyüz ve Tursun'un çalışması¹⁹, Suriyeli mülteci kadınların zorunlu göç süreçlerindeki toplumsal cinsiyet deneyimlerini ve müzakerelerini ve karma evliliklerde hem Türk erkeklerinin hem de Suriyeli kadınların aile kurma sürecinde geliştirdikleri farklı stratejileri incelemektedir. Bunu yaparak, bu karma evliliklerdeki eşlerin anlatılarının, failliğin kullanıldığı karmaşık yolları ve zorunlu göç ve aile oluşumunda çiftlerin cinsiyete dayalı deneyimleri haritalandırılmıştır. Dolayısıyla bu tarz mikro ölçekli çalışmalarla uluslararası evliliklere ilişkin alan yazına katkıda bulunulmakta ve farklı evlilik deneyimlerinin dinamik bir okuması sunulmaktadır.

Türk Hukuku Kapsamında Yabancıların Evlilik Koşulları ve Hukuki Niteliği

Evlilik göçleri, Türkiye'de kültürel çeşitliliği artırarak toplumsal dokuyu yeniden şekillendiren önemli bir sosyolojik olgudur. Zira bu tür evlilikler farklı kültürlerin bir araya getirerek çeşitli sosyolojik ve kültürel etkileşimlerin oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle farklı ülke vatandaşları arasındaki evlilikler, hem kültürel hem de hukuki açıdan zengin ve karmaşık bir tablo ortaya koymaktadır. Faslı bir kadının bir Türk vatandaşıyla evlenmesi gibi uluslararası evliliklerde, her iki ülkenin evlilik hukuku ve uluslararası özel hukuk kuralları bir araya gelerek hukuki çerçeveyi belirler. Bu durum, evliliğin akdi, tarafların hak ve yükümlülükleri, mal rejimi, boşanma gibi konularda çeşitli hukuki sonuçlar doğurur. Bu bahiste, Türk hukuku açısından bu evliliklerin hukuki açıdan nasıl değerlendirileceğine dair genel bir çerçeve sunulması hâsıl olmuştur.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 124. maddesi ve devamında yapılan düzenlemeye göre evlilik kurumu, hukuken evlenmeye mani bir durumun bulunmadığı karşı iki cinsten insanın hayatlarını birleştirme

¹⁸ Çisel Ekiz Gökmen ve Saniye Dedeoğlu, "Bir Göç Stratejisi Olarak Uluslararası Evlilikler: Marmaris'te Yaşayan Yabancı Göçmen Kadınlar Örneği." In *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler*, ed. Muammer Tuna, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014, s.

¹⁹ Selin Akyüz ve Özgün Tursun, "When Syrian 'Girls' Meet Turkish 'Boys': Mapping Gendered Stories of Mixed Marriages." *Middle East Critique* 28, no. 1 2019, s.

amacıyla gerçekleştirdiği bir hukuki işlemdir. Bu maddeye göre, erkek ve kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemezler. Ancak, istisnai hallerde ve haklı sebeplerin varlığı halinde, mahkeme kararıyla on altı yaşını dolduran kişilerin evlenmesine de izin verilebilir. Değişen ve gelişen dünya düzeninde farklı uyruğa sahip kişilerin de hayatlarını birleştirme isteği sıklıkla karşılaşılır bir durum haline gelmiştir. Bu durum gerek Türkiye’de gerek ise başka bir ülkede de gerçekleştirilebilmektedir. Bir Türk vatandaşı ile yabancı uyruklu bir kişinin Türkiye’de evlenmek istemesi halinde Türk Medeni Kanunu, Evlendirme Yönetmeliği ve Nüfus Hizmetleri Uygulama Yönetmeliği göz önünde bulundurularak belli hukuki ve bürokratik süreçlerin titizlikle takip edilmesi elzemdir. İlgili hukuki düzenlemeler Türkiye’de Türk vatandaşlarının evlenebilmesi için evlenme beyannamesi, fotoğraflı nüfus cüzdanı ve fotokopisi, vesikalık fotoğraf, evlilik sağlık raporu gerekli iken taraflardan birinin yabancı ülke vatandaşı olması durumunda ilave bir takım gereklilikler söz konusudur. Gerekli evraklar Türk Medeni Kanunu’na göre düzenlenir. Faslı bir kadın ve Türk vatandaşı, Türkiye’de evlenmek isterlerse Türk Medeni Kanunu’nun hükümlerine uygun olarak resmi nikâh yapmak zorundadırlar.

Türkiye’de bir Türk vatandaşı ile bir yabancı ya da farklı uyruklu iki yabancının, yetkili bir Türk evlendirme memuru önünde evlenebilmelerini düzenleyen mevzuat, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ve bu kanuna bağlı olarak çıkarılan Evlendirme Yönetmeliği’nin 134. Maddesine göre Türkiye’de bir Türk vatandaşı ile bir yabancı ya da farklı uyruklu yabancı iki kişi, yetkili Türk evlendirme memuru önünde evlenebilirler. Eşlerden birinin yabancı olması halinde evlendirmeye belediye evlendirme memurlukları ile nüfus müdürleri yetkilidir. Aynı devlet vatandaşı olan iki yabancı kendi milli kanunları yetki vermiş olduğu takdirde, o devletin Türkiye’deki temsilcilikleri önünde evlenme yapabilecekleri gibi yetkili Türk makamları önünde de evlenebilirler. Yabancıların evlenme isteklerine dair müracaatları evlendirme memurluğunca kabul edilir ve bu Yönetmeliğin Türk vatandaşlarının evlenmeleri hakkındaki esas ve usul hükümleri yabancılar için de uygulanır. Evlenme ehliyet belgesinin tarafların uyruğu bulunduğu devlet makamlarından bizzat temin edilmesi esastır. Bunun mümkün olmaması halinde bu belge evlendirme memurları tarafından Genel Müdürlük aracılığı ile de istenebilir.²⁰

Yabancı uyruklu biri Türk vatandaşı ile evlenmek istiyorsa şu belgeler gereklidir: nüfus müdürlüklerinden alınan nüfus kayıt örneği, 5 adet vesikalık fotoğraf, medeni hal bölümüne “bekâr”, “dul” veya “boşanmış” şeklinde

²⁰ Evlendirme Yönetmeliği (2169)

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.859747.pdf>

uygun olanın yazılı olduğu, dul ise eşinin ölüm tarihi, boşanmış ise boşanma kararının kesinleşme tarihi gün - ay - yıl olarak yazıldığı (Kadın dul veya boşanmış ise, evlenebilmesi için 300 günlük bekleme (iddet) süresinin geçmesi gerekmektedir. Bu süre tamamlanmamışsa, iddet süresinin kaldırılması için Aile Mahkemesi'nden Mahkeme Kararı alınması gerekmektedir) 2 adet evlenme beyanı, fotoğraflı nüfus cüzdanı, sağlık raporu. Yabancı uyruklular ise, Türkiye'de yasıyorsa ülkesinin Konsolosluğundan, yurtdışında yasıyorsa ülkesindeki ilgili makamlardan alacağı çok dilli evlenme ehliyet belgesi ve doğum kayıt örneği. Boşanmışsa açıklamalı Evlenme Kayıt Örneği, dulsa vefat eden eşine ait açıklamalı Ölüm Kayıt Örneği, İkametgâh Belgesi, Pasaport aslı ve fotokopilerini (noter tasdikli) Evlendirme Memurluğuna ibraz edecektir. Evlenmek isteyen yabancı Türkçe biliyorsa müracaat sırasında ve nikâh sırasında tercüman bulunduracaktır.²¹

Türkiye 2000'lerin başından itibaren, Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci, uluslararası göçteki genel eğilimler ve politikalar ışığında düzensiz göçü engellemek için önemli yasal değişiklikler yaptı²². Başta çalışma ve ikamet izinleri olmak üzere turistik vize süreleri, sığınma başvuruları, evlilik yoluyla ikamet izinlerine ve vatandaşlığa başvuruda aranan şartlar son on yılda daha fazla koşula bağlandı²³. Örneğin, 2003 yılına kadar evlendikten hemen sonra göçmen bir eş vatandaşlığa başvuru yapabilirken sonrasında üç yıllık bekleme süresi ve evliliklerin soruşturulması koşulları getirildi. Bu uzun ve bürokratik süreçte öncelikle evlilik kaydı için Türkiye'de en az altı ay geçerli ikamet iznine sahip olma şartı aranıyor. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK) göre aile ikamet izinlerine başvurularda yerli eşin en az asgari bir ücrete sahip olması, sağlık sigortası, göçmen eşin son beş yıl içerisinde "aile düzenine karşı suç işlememiş" olması gibi şartlar aranıyor²⁴.

Türk vatandaşı ile yabancı uyruklu kişinin evlilik başvurusunu yapacağı yer Türkiye'de ise, bu başvuru, tarafların ikamet ettiği yerin evlendirme dairesine

²¹ Türkiye Cumhuriyeti konsolosluk İşlemleri

<https://www.konsolosluk.gov.tr/Procedure/ShowProcedureDetail/?procedureId=3&procedureDetailId=5019>

²² Sema Erder ve Selmin Kaşka *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*. İstanbul: IOM, 2003. 18; GİB (Göç İdaresi Başkanlığı). Türkiye'nin İnsan Ticaretiyle Mücadelesi. Online. (2020). <https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-insan-ticaretiyle-mucadelesi>

²³ GİB (Göç İdaresi Başkanlığı). Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi. Online Erişim: 02.02.2024 <https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi>

²⁴ Emel Coşkun, "Sınır Ötesi Evlilikler, 'Ataerkiyle Pazarlık' ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet: Türkiye'deki Kırgızistanlı Kadınlar Örneği", *Federgi* 15, no. 2, 2023, s. 128.

yapılır. Başvuru sırasında tarafların evlilik beyannamesi doldurmaları ve gerekli belgeleri teslim etmeleri gerekmektedir. Öncelikle kişilerin evlenme niyetiyle Evlendirme Yönetmeliği madde 12 gereği evlendirme memurluğuna müracaatı gerekmektedir ve yönetmeliğin evlenme ehliyeti ile ilgili hükümleri yabancılar için de geçerlidir. Evlenme ehliyeti evlilik başvurusunda bulunan kişinin evliliğine engel herhangi bir mani bulunup bulunmadığının tespitine ilişkin düzenlenen belgedir. Esas olan düzenleme ise kişilerin evlenme müracaatında evlenme ehliyetine sahip olup olmadıklarının esasen her vatandaşın kendi ülkesinin kurallarına göre belirlenmesidir. Ancak 4/4/2013 tarihli 6458 sayılı Yabancı ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamındaki yabancılardan mülteciler ve koruma statüsündekiler için evlenme engeli olup olmadığı ise ilgilinin ülkesince değil il göç idaresince düzenlenir. Ancak yabancı ülke vatandaşının kendi ülkesinden aldığı evlenme ehliyetine ilişkin belgenin Türk kanunlarının uygulandığı sınırlar içerisinde geçerli olabilmesi için apostil veya noter onaylı tercümesi gerekmektedir. Eğer evlenecek kişinin vatandaşı olduğu ülke, Lahey Konferansı gereği Türkiye'nin apostil anlaşması olan ülkeler arasında yer alıyorsa, apostil onayı alınmış olmalıdır. Evlenme ehliyet belgesi, medeni durum belgesi ve doğum belgesi apostil onaylı ise sadece noterden yeminli tercümesi yapılması yeterlidir. Eğer apostile taraf olmayan bir ülke söz konusu ise ilgili yer Valiliğinde tastik işlemleri yapılmaktadır. Bu kapsamda, evlilik başvurusunda, yabancı taraf olan Fas vatandaşı, ülkesi tarafından verilen bekârlık belgesi (evlenme ehliyet belgesi), doğum belgesi, pasaport ve bu belgelerin noter onaylı Türkçe tercümelerini sunmalıdır. Belgelerin Türkiye'de kullanılabilmesi için ayrıca Apostil Şerhi yapılması veya Türkiye'deki Fas Konsolosluğu tarafından onaylanması gerekebilir.

Evlenmelerine herhangi bir engel bulunmayan ve bahsedilen evrakları yetkili makamlara eksiksiz teslim eden kişiler evlilik akdinin gerçekleşmesi için resmi makamlara başvuru yapar; evlenme işlemi evlendirmeye yetkili bir görevli ve en az iki tanıkla tarafların huzurunda gerçekleştirilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta kişinin vizesinin nikâh başvurusundan itibaren nikâh gününü kapsayacak şekilde geçerli olmasıdır. Aksi takdirde vizenin yenilenmesi gerekmektedir. Evlendirme Yönetmeliğinin 34. Maddesine göre; “Yetkili Türk makamları önünde evlenen yabancı uyruklu kadın ve erkeğe bir aile cüzdanı ve ayrıca istekleri üzerine çok dilli evlenme belgesi düzenlenerek verilir. Bu yabancılar, Uluslararası Kişisel Hal Komisyonu Üyesi bir devletin vatandaşı iseler, bu evlilik, 1958 tarihinde İstanbul'da imza edilen 3 numaralı Uluslararası Bilgi Teatisi Hakkında Sözleşme gereğince, gerekli kart doldurularak yabancıların doğum yeri nüfus idaresine gönderilir.” Türk hukuk kurallarına göre Türk vatandaşı ile evlilik oturma izni ve vatandaşlık için tek başına yeterli bir sebep değildir. Kişinin evlendikten sonra aile oturma izni için de müracaat etmesi gerekmektedir. Vatandaşlık kazanımına dair düzenlemeler ise 5901 sayılı Vatandaşlık Kanunu'nun 16.maddesinde

düzenlenmektedir. Türk vatandaşı ile en az üç yıllık evli olan yabancı kimse aile birliği içinde yaşama, evlilik ile bağdaşmayacak faaliyetlerde bulunmama ve kamu düzeni açısından tehdit oluşturmama şartlarını sağladığı takdirde vatandaşlık başvurusunda bulunabilmektedir.

Yöntem

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında durum çalışması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır*. Durum çalışması ise araştırmacının belirli bir zaman diliminde sınırlı bir veya birden fazla durumu derinlemesine incelediği nitel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemde, gözlem, görüşme, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar gibi çok çeşitli veri toplama araçları kullanılarak duruma ve duruma özgü temalara odaklanılır**. Durum çalışması, bir olay veya durumu gerçek ortamında, sistematik olarak veri toplayarak uzun bir süre boyunca ayrıntılı şekilde incelemeyi amaçlar. Çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaca hizmet eden soru sorma ve yanıtlama tarzına dayanan karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olarak tanımlanmaktadır. Olgulara ilişkin yaşantıları, deneyimleri ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmenin araştırmacılara sunduğu etkileşim, esneklik ve irdeleme yapmak gibi avantajlarının kullanılması gerekmektedir. Bu kapsamda, Kemalpaşa'da yaşayan Türk erkekleriyle evli Faslı kadınların deneyimlerini derinlemesine anlamak için mülakatlar yapılmıştır.

Araştırmada amaçlı örnekleme çeşitlerinden biri olan ölçüt örnekleme tekniği ile katılımcıların seçimine gidilmiştir. Bu teknikteki temel anlayış bir araştırmada temel niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere gibi önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Bu durumda örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler örnekleme dâhil edilmektedir²⁵. Bu çalışmada katılımcıların seçiminde esas alınan ölçüt, Faslı kadınların Türk erkekleriyle evlenmeleri ve evlilik sonrasında Artvin ili Kemalpaşa ilçesinde ikamet etmeleridir. Çalışmada "Fas uyruklu olup Türk erkeği ile evlenen kadınlar için "gelin" ifadesinin kullanılması, çalışmanın konusunu daha net bir şekilde ifade etmek, kültürel bir bağlam oluşturmak ve evlilik sürecinin önemini vurgulamak gibi nedenlerle tercih edilmiştir. Çalışmada sıkça kullanılan "Faslı gelinler" ifadesinin, tüm Faslı gelinlerin aynı deneyimleri yaşadığı veya tek bir kültürel kimliğe sahip olduğu yönünde

²⁵ Şener Büyüköztürk, Ebru Kılıç Çakmak, E., Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz & Funda Demirel, *Bilimsel Araştırma yöntemleri* (17th ed.). Pegem Yayınları, 2014, s.88.

bir genelleme amacı taşımadığı vurgulanmalıdır. Bu ifade, özellikle “Artvin Kemalpaşa’da yaşayan Faslı gelinler”i kast etmektedir.

Araştırmanın zaman ve kaynak kısıtlamaları göz önüne alındığında, altı çift ile görüşme yapılması kararlaştırılmıştır. Bu sayı, konunun derinlemesine incelenmesi için yeterli görülmüştür. Nitel araştırma modeli içerisinde görüşme tekniğine bağlı olarak elde edilen veriler betimsel bir analizle sunulmuştur. Betimsel analiz yaklaşımında elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Elde edilen veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ve boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen katılımcıların görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş, yorumlanmış ve açık bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, ilk olarak sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden sonuç ilişkileri irdelenerek ve bir takım sonuçlara ulaşılır. Ortaya çıkan temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulması da araştırmacının yapacağı yorumların boyutları arasında yer alabilir.

Araştırma Bulgularının Analizi

Bu bahiste araştırmaya katılan -Faslı gelinler ile Türk eşlerinden- alınan veriler ışığında öncelikle katılımcıların genel görünüşleri, tanışma süreçleri, düğün-nikâh merasimleri, Türkiye’ye göç süreci ve Artvin Kemalpaşa’ya yerleşme seyrine ilişkin elde edilen verilerin analizi, ardından evliliklerinin sosyo-kültürel etkileşim ve uyum süreçlerini, aile dinamiklerine etkilerine ilişkin verilerin betimsel analizi yer almaktadır.

Tablo-1: Katılımcıların Göç ve Evlilik Sürecine İlişkin Analiz Başlıkları

Başlık	İçerik/Alt Başlık
Katılımcıların (Faslı Gelinler ile Türk eşlerinin) Genel Görünümleri ve Evlilik Deneyimleri	Genel Görünüm Yaş, meslek-iş, eğitim düzeyi, çocuk sayısı vb.
	Evlilik Kararını Şekillendiren Faktörler <i>Tanışma ve evlenme kararları ve Türkiye'ye geliş süreci</i>
	Evliliklerin sosyo-kültürel etkileşim ve uyum süreçleri <i>(Evlilik sonrası yaşanan zorluklar, uyum süreci ve ailelerin rolü)</i>
	Evliliklerin aile dinamiklerine etkileri

Görüşme sırasında elde edilen veriler metin içerisinde aktarılırken verilerin hangi katılımcıdan alındığını ortaya koymak amacıyla kadın görüşmeciler (Faslı gelinler) çiçek isimleriyle -Nergis, Lale, Begonya, Menekşe, Funda, Fulya-, erkek görüşmeciler (Türk eşleri) ise doğa ve gökyüzü cisimleriyle -Kaya, Rüzgâr, Çınar, Deniz, Yıldırım, Bulut- şeklinde kodlanmıştır.

Katılımcıların Genel Görünümü

Çalışma kapsamında Türk-Faslı evliliğini gerçekleştiren altı çift ile görüşülmüştür. Tablo-2'de, Türk-Faslı evliliklerin sosyo-demografik özelliklerine dair bilgiler sunulmaktadır.

Tablo-2:Katılımcıların sosyo-demografik verileri

Faşlı Gelin	Yaş	Eğitim	Meslek/iş	Çocuk Sayısı	Türk Eşi	Yaş	Eğitim	Meslek/iş
Nergis	28	İlkokul terk	Terzilik	2	Kaya	46	Lise	Tır şoförü
Lale	37	Lise terk	Aşçılık	1	Rüzgâr	42	Ortaokul	Tesisat ve asansör ustası
Begonya	25	Lise	Hemşirelik	1	Çınar	40	Ortaokul	İşçi
Menekşe	27	Üniversite terk	İlk yardım	2	Deniz	38	Lise	İşçi-Kasiyer
Funda	23	Lise	Eczanede çalışmış	1	Yıldırım	40	Lise	BİM çalışanı
Fulya	38	Lise terk	-	3	Bulut	44	Lise	Tır şoförü

Tablo-2’de sunulan veriler ışığında, katılımcıların yaşları, eğitim düzeyleri, çocuk sayısı, çalıştığı işler veya meslekleri hakkında çıkarımlar yapılabilir. Buna göre, Faşlı gelinlerin büyük bir kısmı ilkokul veya lise mezunu olup yükseköğrenim görenlerin sayısı oldukça azdır. Türk erkekleri ise ortaokul ve lise mezunudur. Genel olarak Türk eşlerin Faşlı eşlerine göre yaşça daha büyük olduğu görülmektedir. Faşlı gelinlerin yaşı, genel olarak 23 ile 38 arasında değişmektedir. Bu yaş aralığı, Türkiye’deki evlilik yaş ortalamalarıyla kıyaslandığında benzerlik göstermektedir. Türkiye’ye geliş yılı dikkate alındığında üç katılımcının 19’lu yaşlarda evlendiği görülmektedir. Faşlı gelinlerin tamamı ev hanımıdır. Bunun yanı sıra bekârken ülkelerinde terzilik, aşçılık gibi geleneksel kadın işleriyle uğraştıklarını söyleyenler olduğu gibi sağlık sektöründe (acil servis elemanı, eczane vb.) çalışma deneyimine sahip olduklarını söyleyenler de olmuştur. Türk eşler ise genellikle daha fiziksel güç gerektiren işlerde (tır şoförlüğü, tesisatçılık, inşaat) veya hizmet sektöründe (BİM çalışanı, kasiyer) görev yapmaktadır. Çiftlerin büyük bir kısmı, akraba, arkadaş veya ortak çevre

aracılığıyla tanışmışlardır. Bu durum, Türk-Faslı evliliklerde sosyal çevrenin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Üç çiftin bir çocuğu, kalan diğer üç çiftinde birden fazla çocuğu bulunmaktadır. Burada evlenen Faslı gelinlerin eşleri Hemşinlidir.

Evlilik Kararını Şekillendiren Faktörler

Araştırmada, katılımcıların evlilik süreçleri, tanışma biçimleri, evlilik kararını etkileyen faktörler ve sosyal çevrenin bu karardaki rolü gibi konular derinlemesine incelenmiştir. Yapılan görüşmeler, evliliğin karmaşık bir sosyal yapı olduğunu ve çok çeşitli faktörden etkilendiğini göstermiştir. Özellikle sosyal çevre, ekonomik durum, kültürel normlar, kişisel motivasyonlar ve kişisel tercihler gibi sosyo-kültürel faktörlerin yanı sıra kader ve kısmet inancı gibi bireysel inançların da evlilik kararını şekillendirici önemli rolleri olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen veriler, evlilik kararının, bireysel ve toplumsal düzeyde etkileşim içinde olan çok boyutlu bir süreç olduğunu desteklemektedir. Aşağıda sunulan görüşme alıntılarında, bu bulgulara dair örnekler yer almaktadır.

Deniz ile Menekşe, arkadaş aracılığıyla tanışmışlardır. Menekşe, tanışma sürecini “*Aynı lisede okuduğum bir arkadaşım vardı. Lise bittikten sonra evlendi, Türkiye’ye geldi. Ben arada sırada ‘ne yapıyorsun’ diye kendisiyle konuşuyordum. Bir gün oradan buradan konuşurken sen de gel, evlenmek ister misin? diye sordu. İlk önce orada ne işim var, gelmem dedim. Ondan sonra epey bir zaman- iki sene, üç sene geçti. Bir gün böyle oturuyorum, facebook’ta arkadaşımın bahsettiği kişinin bir fotoğraf için beğeni yaptım, yorum yaptım*” şeklinde anlatarak, arkadaşının evlenmesiyle başlayan bir dizi tesadüfi olay sonucu sosyal medyada yaptığı bir yorumla Deniz ile tanışmıştır. Eşi Deniz de tanışma sürecini “*Arkadaşım evlendi köyden, aynı köylüyüz zaten. Onun vasıtasıyla görüştük. Aslında onlar tanıştırmadı bizi. İnternette-Facebook’ta arkadaşlık isteği geldi eşimden. İsmi duymuştum, görmüştüm. Demiştim bu olur mu falan demiştim. O arkadaş yok demişti, onu yaşı küçük falan demişti. Baktım kendisi istek gönderince ben de hemen kabul ettim ve o şekilde tanıştık işte*” şeklinde aktarmıştır. Deniz evlilik motivasyonunu “*şöyle bir duruma baktım, arkadaşlarım komple herkes evlenmiş, kendi yaşitlarım. Sen ne zaman evleneceksin artık. Ne zaman aile kuracaksın dedim ve o şekilde karar aldım*” sözleriyle kendi içsel motivasyonlarından ziyade yaşitlarının evlenmiş olması ve aile kurma zorunluluğu gibi dışsal faktörlerin, evlilik kararında daha belirleyici olduğunu göstermiştir.

Çınar ve Begonya çifti, sosyal medya üzerinden tanışmışlardır. Menekşe’nin kuzeni olan Begonya, eşi Çınar ile tanışma sürecini şu şekilde özetler: “*Menekşe kendi düğün fotoğraflarını facebook’ta paylaşmış. Benim*

bir yakın arkadaşımın fotoğrafının altında yorum yapmış. Şimdiki eşim yorum yapan o arkadaşımın mesaj atmış. Benim arkadaşım da biraz Türkçe biliyor. Çünkü hep Türk dizileri izliyor, çat pat Türkçe biliyor. Başladılar konuşmaya kanka oldular. Sonra benim eşim arkadaşımın dedi ki sen evlenmek istiyorsun mu? Arkadaşım dedi ki ben evlenmek istemiyorum çünkü sevgilisi var o sırada. O da dedi o zaman eğer sen evlenmek istemiyorsun dedi o zaman bana bir tane bulur musun dedi. O da dedi vallahi ben çok tanımıyorum dedi. Bir benim arkadaşım var benim için. Bir de dedi benim kuzenim var, dedi. İkimizin fotoğrafı atmış, beni beğenmiş”. Bu anlatım tanışma sürecinin sosyal medya ve arkadaşlık bağlantıları üzerinden geliştiğini göstermektedir. Çınar evlilik kararını alırken arkadaşlarının evli olması ve aile çevresinin beklentilerinin etkili olduğunu söylemiştir. Bu durum, kırsal kesimlerde evliliğin genellikle sosyal bir norm olarak görüldüğünü ve bireylerin ailelerinin beklentilerine uygun hareket etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Üç hafta içinde evlilik kararı alan Çınar, “kısmetim oradan çıktı” sözleriyle evliliğin önceden belirlenmiş bir kader olduğuna inandığını dile getirmiştir. Evliliğin kısmet olduğunu düşünen Çınar bu konuda fazla seçici olmamanın daha doğru olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, birçok toplumda evliliğin kadersel bir olay olarak görüldüğünü ve bireylerin kendi iradelerinden ziyade dışsal güçlere bağlandığını göstermektedir. Çınar’ın çalışma hayatının düzensizliği ve belirsizliği, evlilik kararını etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik güvence sağlamak ve aile kurmak isteği, evlilik kararını hızlandıran bir motivasyon olmuştur. Ayrıca, Çınar’ın evlilik yaşının ilerlediğini düşünmesi ve çocuk sahibi olma isteği, toplumdaki geleneksel cinsiyet rolleri ve aile kurma beklentilerinin bir yansımasıdır. Kırsal kesimlerde erken yaşta evlenme ve çocuk sahibi olma gibi kültürel normlar, bireylerin evlilik kararlarını etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Nergis ve Kaya çifti ise daha önce Türk biriyle evlenip Kemalpaşa’ya yerleşen Faslı bir gelin aracılığıyla birbirleriyle tanışmışlardır. Nergis, evlilik kararı alırken Türk dizilerinden oldukça etkilendiğini ifade etmiştir. Dizilerde gördüğü romantik ilişkiler ve Türk erkeklerinin kadınlara gösterdiği saygı ve sevgi, onun evlilik hayallerini şekillendirmiştir. Bu dizilerde sunulan idealize edilmiş erkek figürü, Nergis’in zihninde evlilik konusunda bir referans noktası haline gelmiş gibi görünmektedir. Aslında renkli ekranları arkasındaki kurgu hayatları gerçek sandığı için Türk bir erkeğiyle tanıştığı ve evlilik kararı aldığı söylenebilir. Birbirleriyle telefon aracılığıyla iletişim kuran çiftler, Whatsapp üzerinden yazışmak suretiyle tanışmışlardır. Nergis Whatsapp yazışmalarında eşinin kendisine 39 yaşında olduğunu, yarın öbür gün bunu bir sorun yapma” dediğini söyledikten sonra kendisinin de buna karşılık “yaş önemli değil aslında. İnsanın yeter ki akli olsun. Değer versin bana, bilsin yani benim için. Ondan sonra ne bileyim, kabul ettim. Anlaştık. Biletimi falan

aldılar buradan” sözleriyle evlilikte yaş farkına ve karşılıklı anlayışa olan bakış açısını yansıtmıştır. Kaya ise tanışma süreçlerini şu şekilde anlatmıştır: “Eşimle tanışma sebebim bizim Hopa’da bulunan bir akrabamız vardı. Daha önce işi dolayısıyla Fas’ta kendisi görev yapmıştı. Orada kendisi evlenmişti. Daha sonra oradaki görev bitince Türkiye’ye geldi. Buraya yerleşti. Eşi ile geleli 8 sene olmuştu. Tesadüf bir düğünde annemle karşılaşmışlar annem de sıcakkanlı bulmuş kendisini. Ondan rica etmiş, benim için, benim oğlum da bekârdır bir tane de ona getirelim diye. O da sağ olsun kırmamış yardımcı olmuş. Yani birilerinin vasıtasıyla oldu. Kaya’da eşini bulma sürecinde kader ve tesadüflerin önemli bir rol oynadığını düşünmektedir. Evlilik kararı yine çok kısa süre içinde alınmıştır “hemen hemen 20-25 gün oldu yani. Bir ay içerisinde geldi yanıma” sözleriyle kararın hızlı bir şekilde verildiğini ve belirli bir zaman diliminde, yani yaklaşık üç hafta ila bir ay içinde bu kararın alındığını anlatmıştır.

Lale ve Rüzgâr çifti, arkadaşları aracılığıyla tanıştıklarını ifade ederek farklı gerekçelerle evlilik kararı aldıklarını belirtmişlerdir. Lale, eşiyile evlilik sürecini anlatırken, olayın komşuluk ilişkileri üzerinden geliştiğini ifade ederek bir komşusunun dayısı aracılığıyla evlilik teklifi aldığını belirtmiştir. Komşularının kızı Türk biri ile evlenmiş ve bu evlilik sonrasında, komşunun dayısı Lale’ye evlilik teklifi iletmıştır. “Ben de düşündüm. Artık 30 yaşında bir evleneyim, bir çocuk yapayım” diyerek, yaşının ilerlediğini ve bu nedenle evlenme ve çocuk sahibi olma kararını verdiğini ifade etmiştir. Lale, evliliğin bir ‘kısmet’ olduğuna inandığını ve kararlarının arkasında durduğunu ifade etmiştir. Geleneksel bir aile yapısında yetiştiğini ifade eden Rüzgâr ise evlilik kararında en önemli faktörün eşinin samimiyeti olduğunu ve güven duygusunun bir ilişki içindeki önemini vurgulayarak evlilik kararını kısa bir süre içinde aldıklarını ve ardından nikâh ve düğün merasimlerini tamamladıklarını belirtmiştir. Evrak işleri ve diğer formaliteler hızlı bir şekilde halledilmiştir.

Funda ile Yıldırım çifti de arkadaş aracılığıyla evlenmişlerdir. Yıldırım’ın evlilik kararında, kız kardeşinin sosyal çevresi ve tavsiyesi belirleyici olmuştur. Bu süreci şu şekilde aktarmıştır: “Eşimle, kız kardeşim yolderede kalıyor. Ben Aydın’da çalışırken kız kardeşim beni aradı, burada biri Faslı bir kızla evlenmiş dedi. Yolderede, kız kardeşimin akrabasıyla evlenmişti, ondan görücü usulü, ondan sonra bana da ayarladı”. Bu durum, kırsal kesimlerde evliliklerde sosyal çevrenin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, görücü usulü evlilik, geleneksel evlilik modellerinin günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Yıldırım “Türk değil de ne bileyim nasibim eşim oldu, Funda oldu” şeklindeki sözleri evlilik gibi kişisel seçimlerin, kendi kontrolü dışında olup bir nasip veya yazgı ile belirlendiği düşüncesini yansıtmaktadır.

Fulya ile Bulut'un evliliklerine Fulya'nın eniştesi vesile olmuştur. Yani akraba aracılığıyla bu evlilik gerçekleşmiştir. Bulut tanışma hikâyelerini şu şekilde dile aktarmıştır *“eşimin daha önce kız kardeşi Hopa'da kuaförlük yapan biri ile evlendi. Bir gün tesadüfen orda tıraş olayım dedim. Ondan sonra dedi ki bana baldızım var. Bu şekilde. Ben de orası çok uzak, aynı sizin, bu şekilde. O da dedi ki bana sorun yok dedi. Önce bir telefonla konuşursunuz dedi. Ondan sonra işte onun vasıtasıyla tanıştık”*. Bu durum, kırsal bölgelerde evliliklerin genellikle sosyal çevre aracılığıyla gerçekleştiğini ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu bir geleneği yansıtmaktadır. Bulut, aynı zamanda evliliğin bir kısmet olduğuna inanmakta ve bu konuda fazla seçici olmamanın daha doğru olduğunu düşünmektedir. Bu durum, evlilik kararının bazen bireysel tercihlerden ziyade dışsal faktörler ve kader inancı tarafından şekillendiğini göstermektedir.

Tanışma sürecinde, iletişim teknolojilerinin ve sosyal medyanın, özellikle kırsal kesimde yaşayan bireyler için yeni ilişki kurma imkânları sunduğu görülmektedir. Eskiden mektuplar ve telefonlarla sınırlı olan iletişim, günümüzde akıllı telefonlar, sosyal medya platformları ve video görüşmeleri sayesinde çok daha kolay ve hızlı hale gelmiştir. *“Nasıl iletişim kurdukları”* ve *“dil konusunu nasıl aştıkları”* sorulduğunda *“mesajlaştık, görüntülü konuştuk, çeviri araçlarından destek aldık”* sözleriyle sohbet ettiklerini belirtmişlerdir. Özellikle farklı şehirlerde veya ülkelerde yaşayan çiftler için, iletişim teknolojileri ve çeviri programları sayesinde sürekli olarak bağlantıda kalmak mümkün hale gelmiştir. Bu sayede, çiftler birbirlerine daha yakın hissetmiş ve aralarındaki bağ güçlenmiştir. Birbirlerinin dillerini bilmeyen çiftler yazışmalarında çeviri programını kullanarak dil engellerini aşmaya çalışmışlardır. Katılımcıların evlilik kararı genelde üç hafta ile altı aylık bir zaman dilimi içerisinde alınmıştır. Aynı zamanda, evlilik kararının alınmasından düğün merasiminin gerçekleşmesine kadar geçen sürecin oldukça kısa olması, bu evliliklerin daha hızlı bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu süreçte birtakım sorunlarla da karşılaşmışlardır. Menekşe, çeviri programlarının kendisini sık sık yanılttığını belirterek, *“Google'a yazdığım şeyler hep bambaşka anlamlara geliyordu. Mesajlarıma geri dönüp baktığımda, 'Acaba ben mi böyle yazmıştım?' diye şaşırıyordum. Kelimeler birbiriyle karışıyor, anlamlar kayboluyordu”* şeklinde konuştu. Funda ve Yıldırım çifti ise, *“Sohbetlerimiz bir tercüman aracılığıyla yapıldığı için çok yavaş ilerliyordu. Ben bir şey söylüyordum, o tercüman ediyordu, eşim de bana cevap veriyordu. Bu süreç bir ay kadar sürdü”* diyerek yaşadıkları zorlukları dile getirmişlerdir. Lale de, eşi Rüzgâr ile tanışma ve evlenme sürecinde Whatsapp üzerinden iletişim kurduklarını belirtmiştir. İngilizce ve çeviri programları kullanarak konuştuklarını ifade eden Lale, *“Hem İngilizce konuşuyorum, hem de telefonda yani. Çeviri yapıyorum. Öyle konuşuyoruz.”*

Anlaştık" diyerek teknoloji sayesinde iletişim kurduklarını vurgulamıştır. Bu şekilde 3-4 ay boyunca iletişim kurduktan sonra evlilik kararı almışlardır.

Evlilik kararı alan Faslı gelinler, erkeklerin sağladığı vize, pasaport ve uçak bileti gibi tüm seyahat masraflarıyla Türkiye'ye gelmiştir. Genellikle Ankara veya İstanbul gibi büyük şehirlerde bir süre eşlerinin yakınları tarafından misafir edilen gelinler, daha sonra havayolu veya karayolu ile Artvin'in Kemalpaşa ilçesine taşınarak yeni hayatlarına başlamıştır. Menekşe, Kemalpaşa'ya gelişi sürecini şu şekilde anlatmıştır: *"İstanbul'da çikolata falan her şey var. Yedik, kaldık o gece. Ertesi günü, nereye gideceğiz bilmiyorum. Ben o sırada hala unutmadığım misafir kelimesine takılmıştım. Çünkü bizde (Arapçada) misafir, bir yere gideceğiz demek anlamına geliyor. O bana misafir şey, gideceğiz ya. Değişik bana geldi, kalktım, valizimi aldım. Uçağa bindik, Trabzon'a geldik. Trabzon'da kaynım, elim. Aynı şekilde çiçekler, çikolatalar, bilmem ne. Aldılar beni. Böyle yol da bitmiyor, hava da soğuk. Arabanın arkasında uyuyorum. Aha Hopa'ya geldik. Aha Kemalpaşa'ya geldik. Şimdi Osmaniye'ye gideceğiz köye. Köye böyle çıktım. Bir de baktım. Yüz tane araba, arkamda silahlar. Bir korktum. Ağlamam geldi. Durun dedim. Ben o sırada korktum. Bana diyorlar 'korkma korkma, bir şey yok'. Dedim mafya, mafya. 'Tamam, sus, mafya diye bir şey yok. Normal'. Öyle kaldım. O akşam zaten imam nikâhı kıyıldı. Kur'an okudular. 10 gün sonra, 20 Ocak'ta evlendik. Hem nikâh hem düğün aynı anda düğün salonunda oldu".* Bu sözleriyle Menekşe göç deneyiminde karşılaştığı sosyal, kültürel ve psikolojik zorlukları çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Arapça sfr kökünden gelen musâfir "sefer eden, yolcu" sözcüğüne geldiğinden Menekşe, misafirlik kavramını farklı algılamış ve şaşkınlık yaşamıştır. Trabzon'a varışıyla birlikte Menekşe, farklı bir kültüre ve iklime tanık olmuş. Ayrıca, köye giderken düğün konvoyunda gördüğü silahlı insanlar, Menekşe'de büyük bir korku yaratmıştır. Menekşe tanışma anı ve evlilik süreci, kültürel farklılıklar, geleneksel uygulamalar, sosyal beklentiler ve göç gibi çeşitli temaları içeren zengin bir veri sunmaktadır. İstanbul'daki ilk karşılaşmanın heyecanından, Hopa'ya doğru uzanan yolculukta yaşanan korkuya ve geleneksel bir köy düğünüyle sonuçlanan sürece kadar, anlatı kişisel deneyimlerin yanı sıra kültürel ve sosyal normların etkilerini de yansıtmaktadır. Lale ise İstanbul'daki görünmesinin kendisine destek verdiğini ve havalimanında çiçeklerle karşılandığını belirtmiştir. Lale evlilik için önce İstanbul'a ardından Kemalpaşa'ya gelişini şöyle özetler: *"İşte ben de İstanbul'a görünçeme gittim önce. Bir hafta kaldım orada ve dedim tamam burada yaşayacağım. Dışarı çıkıyorum, pazara gidiyorum, yemek yiyorum. Yani hayat yaşıyorum orada. Ama bir hafta sonra dediler yola çıkacağız. Neye gideceğim, dedim. Burası benim evim değil mi, 'Yok.' dedi." Kalktım, otobüse geldim. Tamam, ondan sonra Trabzon, Trabzon'dan sonra Artvin Hopa Kemalpaşa. Bu yol bitmiyor ki. Mesela bugün saat on iki yola çıktık. Sabah*

saat on birden bindik. Anam diyorum yani bu yol bitmeyecek. Yok, daha var diyorum. İşte böyle”. Bu sözleriyle yeni bir hayata başlama konusunda hem heyecanlı hem de endişeli olduğu anlaşılmaktadır. Begonya ise eşi ve ailesiyle ilk karşılaşmasını şu şekilde anlatmıştır: “İlk İstanbul'a geldim. Uçağım yedi gibi indi. Bir saate yakın lavaboda oylandım, süslendim, saçımı düzleştirdim. Eşim ve ailesi beni dışarıda bekliyorlar. Bir saate yakın içeride durunca benimkinin ağlaması gelmiş. Bizi mi kandırdı. Dolandırdı diye. Eltim de öyle bir şey yok. Uçağın yanında resim atmıştı kız diyor. Öyle bir şey yapmaz. Benim eltimin yeğeni de halam kandırıldık diyor, şimdi göreceksiniz yaşlı bir kadın gelecek. Ya da belki de bizi görmedi, gidip adını soyadını bir kâğıda yazıp yolcu çıkışında bekleyeceğim diyor. Çıktığım da ise yüzleri asılmış bir halde beni beklediklerini gördüm. Beni gördüler sanki rahatladılar. Sonraları eltim ‘Allah seni kahretmesin, biz orada korkudan ölmüştük sen süsleniyorsun içeride demişti’”. Bu açıklama, Begonya'nın ilk karşılaşma sırasında yaşadığı duygusal anları ve aile üyelerinin tepkilerini detaylı bir şekilde yansıtmaktadır. İki gün İstanbul'da kaldıktan sonra önce uçakla ardından karayolu ile Kemalpaşa'ya ulaştıklarını anlatmıştır. Begonya evlenmeden önce eşinin link attığını ve “Kemal Paşa böyle bir şey gösteriyor” sözleriyle gelmeden önce yaşayacağı yer hakkında bilgisi olduğunu söylemiştir. Funda da önce İstanbul'a ardından görüncesinin yanına Bursa'ya geçtiklerini belirtmiştir. Sonrasını “Benim arkadaş bana burada nikâh yapacaksın, sonra kocana gideceksin”. Sonrasında ikin gün süren bir otobüs yolculuğu ardından Kemalpaşa'ya geldiğini anlatmıştır. Yolculuk sürecinde çok ağladığını “Ben nereden geliyorum, nereden buraya geldim. Türkçeyi bilmiyorum. Türkçe çok zor” sözleriyle anlatan Funda, Kemalpaşa'ya geldiğinde burada Faslı gelinlerle tanıştığını anlatır. Onun sözleri, yeni bir yere taşınırken karşılaşılan beklenti ve gerçekler arasındaki uçurumu temsil etmektedir. Yeni bir dil öğrenmek zor ve zaman alıcı bir süreç olduğundan, kendini yabancı ve yalnız hissetmiştir. Ayrıca Begonya, nikâh sürecinde bir takım zorluklarla karşılaşmıştır. Bu durumu şöyle anlatır: *Ben zamanında çok sorun yaşadım. İki kere Ankara'ya gittim. Önce Fas nikâhının yapılması gerekiyor. Türk nikâh yaptım. İki ay sürdü*”. Başlangıçta Türk nikâhı yapıldığını belirterek, aslında Fas nikâhının önce yapılması gerektiğini öğrendiğini, bu yüzden önce Ankara'ya iki kez gitmek zorunda kaldığını söylemiştir. Bu süreci “Türkiye'de, İstanbul'da bir de Ankara'da Fas konsolos var. Orada gidiyorsun. Benim bilgilerimi Fas'tan getirmiştin. Benim kimliğim, benim doğum bilgisi falan. Onlara, veriyorum onlara. Onlar çeviriyorlar. Bir tane böyle kâğıt böyle dolduruyoruz. Eşim mesela girmiyor benim yanımda. Sadece tek giriyorum konsolosa. Konsolos bana evrak veriyor evlenmek için. Bu benim mecburiyetimdi”. 2018 yılında gelen Menekşe'de “Şimdi mesela biz Fas'ta, hala bekâr gözüktüyoruz. Yani öbür gün burada savaş oldu, bir şey oldu. Ama böyle en azından konsoloslukta bir dosyan olacak. Orada

evleneceksin. Sonrasında Menekşe, Türkiye'de Artvin'de yaşıyor. Anlayacaklar” şeklinde özetlemiştir. Nergis de Türkiye'ye geldikten sonra nikâh için başvuruda bulduklarını ancak bazı evraklarla ilgili sorunlar yaşadıklarını -birtakım aksaklıklar-bazı gecikmeler yaşandığını- ve tahlillerle ilgili sıkıntılar olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamalar, evlilik göçleri akabinde gerçekleşen yasal prosedürlerin- nikâh sürecinin karmaşıklığını ve yaşadığı zorlukları detaylandırıyor.

Araştırma sonuçları, evlilik kararlarının sadece bireylerin kişisel tercihleriyle değil aynı zamanda sosyal çevre, özellikle de ailelerin etkisiyle şekillendiğini göstermektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler, evliliğin hem Faslı gelinler hem de eşleri için sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda ailelerinin olumlu veya olumsuz tepkileriyle şekillenen bir sosyal süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Hem Faslı gelinlerin hem de erkek tarafının aileleri, evlilik kararına dair farklı tutumlar sergilemiştir. Bazı aileler, bu evlilikleri desteklerken, bazıları ise çeşitli nedenlerle karşı çıkmıştır. Bu durum, evliliğin sadece iki birey arasındaki bir ilişki değil, aynı zamanda iki ailenin bir araya gelmesi anlamına geldiğini ve bu birleşmenin sosyal dinamikleri de beraberinde getirdiğini göstermektedir. Nergis, ailesinin evlilik kararına gösterdiği tepkileri şöyle anlatıyor: *“Ben kardeşime, ikizime söyledim. O da "kabul etmeyecekler falan" dedi. Olsun dedim, ben zaten kararımı verdim. Anneme dedim, annem kabul etmedi. "Olmaz, dedi. Yani buradaki insanlar yetmedi, bir de yabancı bir adam mı alacaksın?" dedi. Ben istiyorum, dedim. O da, "oradan artık çıkarsın gidersin artık daha benim yüzüme bakma" dedi. Ben de artık kafama takmadım. Cahillik yani gerçekten bir cahillik. Benim erkek kardeşim var, ablalarım var. Onlar kabul etmediler, izin vermediler. Yapma, gitme dediler”*. Nergis, ailesinin tüm itirazlarına karşın kendi iradesiyle Türkiye'ye geldiğini şu sözlerle vurguluyor: *“Gideceğim, ben kararımı verdim ve kalktım geldim buraya”* şeklindeki sözleriyle bu tepkilere rağmen kendi iradesi ve kararıyla Türkiye'ye geldiğini anlatmıştır. Ancak düğün günü duygularını *“Bayağı şey oldu yani, gelinliği giydiğim şey, düğün salonuna girdiğim zaman anladım orada ailesiz bir şey yapılmaz gerçekten. Bir annen, bir gözünü böyle kaldırdığın zaman bir aileden biri olsun istersin. Ama bulamıyorsun yani kendini karar veriyorsun”* sözleriyle, ailesinin eksikliğini derinden hissettiğini belirtmiştir. *“Orada ailesiz bir şey yapılmaz gerçekten”* diyerek böyle özel anlarda insanın yanında ailesinden birilerinin olmasını istediğini vurgulamıştır. Özellikle annesinin düğününde olmasını arzuladığını dile getiriyor ve gözlerini kaldırıp ailesinden birini görmek istediğinde bu eksikliği daha da fark ettiğini söylüyor. Menekşe düğünde Nergis'in yanında bulunan bir arkadaşı olarak aile eksikliğinin duygusal zorluklarını paylaşmıştır. Nergis, yalnızlık hissine rağmen, içinde bulunduğu durumu kabul ettiğini ve bu şekilde karar verdiğini ifade ediyor. Begonya'nın ailesi, özellikle annesi ise kızının evlilik kararını desteklemiştir.

Ailesinin Menekşe'nin kuzeninin daha önce benzer bir evlilik yapmasına tanık olması, bu sürecin daha kabul edilebilir hale gelmesine neden olmuştur. Begonya, kuzeninin bu deneyiminin annesi için bir referans noktası oluşturduğunu şu sözlerle dile getirmiştir: “*Kuzenim benden üç ay önce evlenmiş. Menekşe'yi gördüler*”. Annesinin kuzenine yönelik olumlu gözlemi, Begonya'nın Türkiye'ye yerleşme kararını desteklemesine yol açmıştır. Bu durum, evlilik göçünün yalnızca bir bireyin kararı olmadığını, ailevi bağlar ve deneyimlerle şekillenen bir süreç olduğunu bir kez daha göstermektedir. Begonya'nın ailesinin aksine Çınar'ın ailesi ise farklı kültürden birisiyle evlenme kararına başta olumsuz tepki vermiştir. Çınar bu durumu “*İlk başta çok şey desteklemediler. Yani nasıl olur? Sonuçta dediler bir İstanbul bir Ankara değil dediler yani. Koskoca yabancı ülkeden gelecek dediler. Nasıl olacak falan? Bayağı şey oldu yani*” sözleriyle aktarmıştır. Bu durum, toplumdaki geleneksel evlilik anlayışının ve farklı kültürlerle karşı önyargıların hala devam ettiğini göstergesi olarak okunabilir. Çınar da Nergis gibi ailesinin ve çevresinin karşı çıkmasına rağmen kendi kararlılığını korumuş ve evlilik kararından vazgeçmemiştir. “*Sonra ikna etmeye çalışmadım, dedim böyleyken böyle, ben seviyorum, evleneceğim, gerisi boş dedim*”. Bu durum, bireysel irade ve özgürlüğün önemini vurgulamaktadır. Fulya'nın ailesi de evlilik kararını olumlu karşılamıştır. Eşi Bulut'un “*evlilik benim kararımdı ve ailem saygı duydu*” sözleriyle evlilik kararı konusunda ailesinin herhangi bir şeye karışmasına izin vermemesi ailenin, katılımcının kararına saygı göstermesi, sağlıklı aile ilişkilerinin bir göstergesi olabilir. Lale de babasının “*sen düşün ki uzak bir yere gideceksin. Fas'ta değil ki*” sözleriyle bu evliliğin zor olabileceğine dair kendisini uyardığını söylemiştir. Buna karşın Lale “*ben kabul ediyorum*” dedikten sonra da babasının da kendisine güzel bir düğün yaptığını ve sonra da Türkiye'ye gönderdiğini dile getirmiştir. Ailesi, Lale'nin evlilik üzerine göç kararını desteklemiştir. Aynı şekilde eşi Rüzgâr'ın ailesi de evlenme kararını olumlu karşılamıştır. Özellikle katılımcının belli bir yaşta olması, ailenin bu kararı daha kolay kabul etmesini sağlamıştır.

Evlilik Göçü: Faslı Gelinlerin Yeni Hayata Uyum Süreci

Koffman (2001)'a göre göç, bireylerin ve toplulukların yalnızca fiziksel bir mekândan diğerine taşınması değil aynı zamanda derinlemesine bir sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşüm sürecidir. Göçmenler, yeni bir coğrafyada yaşamaya başlarken sadece maddi eşyalarını değil, aynı zamanda kimliklerini, değerlerini ve yaşam biçimlerini de beraberlerinde taşırlar (Adıgüzel, 2016). Evlilik göçü, bu kapsamda oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Zira evlilik göçü, evliliğin ardından bireylerden birinin diğerinin ülkesine yerleşmesini içeren bir süreci ifade eder. Faslı kadınlar, eşlerinin yaşadığı ülkeye taşınarak orada yaşamak üzere göç etmişlerdir. Bu süreç, Faslı gelinlerin sadece fiziksel

bir yer değişimi yaşamakla kalmayıp aynı zamanda yeni bir kültüre, dile ve toplumsal normlara adapte olmalarını gerektirdiğinden bu durum onların hem kişisel hem de toplumsal kimliklerinde derin değişimlere yol açabilir. Bu kapsamda, Faslı gelinler farklı kültürlerden gelmelerinin getirdiği zorluklarla baş etmek zorundadır. Aynı zamanda kendi kültürel kimliklerini, değerlerini ve yaşama biçimlerini de beraberinde getirirler. Bu durum uyum süreci yanında, karşılıklı etkileşim sürecinde ev sahibi toplumun da kültürel yapısında değişimlere ve yeni kimlik inşalarına yol açabilir. Görüşmeler sonucunda Faslı gelinlerin yeni hayata uyum sürecinde karşılaştıkları en büyük engelleri arasında dil bariyerleri, aileden uzak kalma, yaşam tarzındaki farklılıklar, yemek alışkanlıkları, sosyal çevre baskısı, önyargı ile karşılaşma vb. faktörlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu süreçte, Faslı gelinler hem kendi kimliklerini yeniden tanımlamak hem de yeni bir kültüre uyum sağlamak durumunda kaldıkları görülmektedir.

Dil bariyeri, Faslı gelinlerin Türkiye'deki yeni hayatlarına uyum sağlamalarını zorlaştıran en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Faslı gelinlerin tamamı Türkçeyi öğrenirken eşlerinin ve ailelerinin desteğini de vurgulamış, hem Türkçe hem de bölgenin yerel lehçesi olan Hemşinceyi öğrenerek dil bariyerini önemli ölçüde ortadan kaldırmışlardır. Rüzgâr eşinin farklı bir kültürden olması ve dil bilmemesinden dolayı iletişimde bazı zorluklar yaşadıklarını söylese de samimiyet ve karşılıklı anlayış sayesinde bu zorlukların üstesinden geldiklerini dile getirmiştir. Dil öğrenme sürecinde, Begonya ve Lale, Türkçeyi günlük hayatta insanlarla sürekli iletişim kurarak öğrenmişler. Kursta gitmemiş olmalarına rağmen, çevrelerindeki insanların yardımıyla pratik yaparak dillerini geliştirmişlerdir. Begonya, kelimeleri kendi ana diline çevirip notlar alarak öğrenmeye çalışmış, Lale ise eşinin desteğiyle ve sürekli tekrarlar öğrenmiştir. Funda ve Fulya da aile ortamında sürekli iletişim kurmak zorunda kaldıklarını ve bu durumun dili hızlı öğrenmesine katkı sağladıklarını ifade etmişlerdir. Fulya günlük olarak aynı kelimeleri kullanarak pratik yapmanın dil öğrenme sürecinde etkili olduğu vurgulamıştır. Begonya'nın büyük ve kalabalık ailesi, ona sürekli dil pratiği yapma imkânı sağlamıştır. Bu arada dil konusunda yaşanan yanlış anlamalar nedeniyle eşleriyle sık sık tartıştığını belirtenler de olmuştur. Bu tür yanlış anlaşılmalara, özellikle duygusal veya hassas konular söz konusu olduğunda daha belirgin hale gelmektedir. Lale'nin bu konuda ifade ettiği sözler buna örnek verilebilir. Başlangıçta Türk kültürüne alışma sürecinde zorluklar yaşayan Lale, *“her şeyi ters anlıyorum. Yani anlıyorum ki O doğru diyor, ben yanlış anlıyorum. Kavga yapıyoruz. Ya Lale diyor ben öyle demedim. Sen yanlış anlıyorsun”* sözleriyle, dil öğrenmenin sadece kelimeleri bilmekle ilgili olmadığını, aynı zamanda anlamları doğru bir şekilde kavrayabilmenin de kritik olduğunu vurguluyor. Dil becerilerindeki eksiklik, kişinin kendisini ifade ederken ya da başkalarını

anlamaya çalışırken zorlanmasına neden olabilir. Bu da bireyin güvenini sarsabilir ve ilişkilerde gerginlik yaratabilir. Deniz ise farklı kültürlere sahip olmalarına rağmen evliliklerinde önemli sorunlar bulunmadığını ifade etmiştir. Aileler arasındaki iletişimin, coğrafi uzaklık ve dil bariyeri nedeniyle oldukça sınırlı olduğunu söyleyerek iletişim “*onlar üç beş kelime Türkçe öğrenmiş, ben üç beş kelime farsça öğrenmişim. O şekilde idare ediyoruz*” şeklinde asgari düzeyde iletişim kurduklarını ifade etmiştir. Menekşe ise, yeni bir kültüre uyum sürecinde yaşadığı zorlukları şu şekilde dile getirmiştir: “*İlk başlarda dil bilmediğim için konuşamıyorum. Çok şey de bilmiyorum. Mesela onlar ‘A’ diyorlar ben ‘B’ anlıyorum. Hemen böyle agresifleşiyorum, hemen sinirleniyorum. Bana diyorlar ki tamam bir şey olmaz. Yani zordu başlangıçta ama alıştım şimdi*” sözleriyle evlilik sonrası yaşanan hızlı değişimler, farklı bir dil ve kültüre adapte olma çabaları ve bu süreçte ortaya çıkan iletişim sorunlarının kendisini başlangıçta zorladığını belirtmiştir. Katılımcıların çoğu dil bariyerini ortadan kaldırmak amacıyla halk eğitim merkezlerinde Türkçe dil kursları düzenlenmesi gerektiği konusunda ortak bir görüş beyan etmişlerdir.

Sosyo-kültürel uyum sürecinde din, farklı kültürlerden gelen bireylerin evliliklerinde, ortak değerler ve inanç sistemleri üzerinden bir bağ kurmalarını sağlayarak önemli bir ortak payda görevi görmektedir. Kaya her iki kültür arasındaki ortak unsurun din olduğunu vurgulayarak “*İslam'ın gerektirdiği şartlar var mesela onlar ortaktır. Kur'an-ı Kerim bilmeleri, namaz kılmaları, oruç tutmaları*” sözleriyle ortak noktaların özellikle dinî uygulamalar ve inançlar çevresinde yoğunlaştığını belirtiyor. İslam'ın gerektirdiği ibadetler gibi unsurlar her iki kültürde de önemli ve ortak kabul ediliyor. Bulut'un görüşleri de Kaya'yı teyit eder niteliktedir: “*dinimiz İslam, inancımız aynı. Yani kültürümüzde çok fazla açılacak bir fark yok*” sözleriyle Fas gibi uzak bir ülke ile Türkiye arasında düşündüğü kadar büyük kültürel farklılıklar olmadığını, özellikle kendi eşiyile yaşadığı deneyime dayanarak belirtiyor. Kültürel açıdan önemli bir fark hissetmediğini, ancak maddi durum açısından farklılıklar olabileceğini vurguluyor. Katılımcı, Türkiye'nin maddi açıdan daha iyi bir durumda olduğunu düşünüyor ve bu maddi farkın, kültürel farklardan daha belirgin olabileceğini ifade ediyor. Bu arada Faslı gelinler tarafından iki kültürdeki dini pratiklerin farklılaştığı da dile getirilmiştir. Örneğin, Menekşe eşinin Ramazan ayına ilişkin gözlemleriyle, iki kültürdeki dini pratiklerin farklılıklarına dikkat çekmektedir. Bu durum, İslam dininin farklı coğrafyalarda farklı yorumlandığını ve yaşandığını göstermektedir. Fas'ta, dinin toplum yaşamında daha görünür olduğunu ve insanların dini vecibelerini yerine getirirken (örneğin, oruç tutarken) bile bazı olumsuz davranışlarda bulunabildiğini, buna rağmen yine de dini ibadetlerini sürdürdüklerini ifade ediyor. Ancak Türkiye'deki Ramazan deneyiminin kendisi açısından daha az belirgin olduğunu ve toplumda beklediği dini

yoğunluğun bulunmadığını söylüyor. Türkiye'yi “Müslüman bir ülke” olarak bilmesine rağmen Ramazan’ın toplumsal yaşamdaki etkisinin beklediği gibi olmadığını dile getiriyor. Nergis de “burada Bismillah demiyorlar, Bismillahirrahmanirrahim diyorlar. Biz öyle demiyoruz. Biz sadece Bismillah diyoruz” sözü, farklı dini pratikler ve gelenekler içindeki küçük ama anlamlı farklılıklara işaret ediyor.

Çalışmaya katılanların büyük bir kısmı, evlilik öncesi ve sonrası yaşamlarında gözle görülür farklılıklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, evliliğin bireylerin sosyo-kültürel uyum sürecinde önemli bir dönüm noktası olduğunu ve bu süreçte önemli dönüşümler yaşandığını göstermektedir. Deniz “*evlenmeden önceden hiç sorumluluk sahibi olmayan, nerede sabah orada gece demeyeceğim de, öyle bir yapım da yoktu zaten de, daha çok eve bağlanmam oldu*” şeklindeki sözleri evlilik öncesi daha serbest bir yaşam sürmesinin, evlilik sonrasında ise daha fazla sorumluluk almış ve eve bağlandığının bir göstergesi olarak okunabilir. Bu durum, evliliğin birey üzerindeki olgunlaştırıcı etkisini ve sosyal rollerdeki değişimi göstermektedir. Çınar da, ailesinin evliliği başta zor kabul etmesine rağmen zamanla alıştığını ve eşinin kültürel etkisiyle kendi hayatında olumlu değişiklikler yaşandığını belirtmiştir. Özellikle “*kötü alışkanlıklarını bıraktığı*” ve “*düzenli bir hayata kavuştuğu*” vurgusu dikkat çekicidir. Eşi ile annesi arasında yaşanan sıkıntıyı ise şu şekilde özetlemiştir: “*Annem biraz sıkıntı yaşadı ama alıştı, şu anda sıkıntı yok. İlk zamanlar biraz sıkıntı vardı, acemiydik, Begonya geldiğinde 19 yaşındaydı. Dilimizi bilmiyordu şu anda Türkçe de Hemşince de biliyor*”. Katılımcının ifadeleri, kültürlerarası evliliklerin aile dinamikleri üzerindeki etkilerini ve bireysel dönüşümleri gözler önüne sermektedir. Kaya, Faslı bir eşle evlenmenin hayatında köklü değişikliklere yol açtığını belirtmiştir. Bu değişikliklerin büyük bir kısmı olumlu yönde olmuş ve katılımcının evlilik hakkındaki algısını önemli ölçüde etkilemiştir. Kaya eşinin gösterdiği saygı, sevgi ve aileye verdiği değerden oldukça etkilenmiştir. Eşinin, geleneksel Türk aile yapısındaki beklentileri aşan davranışları, katılımcı için örnek teşkil etmiştir “*Benim için artı olan çok şey oldu. Hani dediğim gibi eşimden Allah razı olsun gerçekten yani kendisi orada diye söylemiyorum da yani. Çok efendi çok dürüst bir insan, saygılı sevgili bir insan. Yani işin açıkçası şöyle söyleyeyim, babam dışardan geldiği zaman kapıyı açtığında elini öperdi, elindekilerini alırdı. Karnın aç mı? Baba yemek bırakıyım, açsa yemek bırakırdı, değilse çayını demlerdi. Çorabını çıkar yani. Bizim insanlarımızın yani, şimdiki gelinlerin yapmayacağı çoğu şeyi yaptığı için... Ben kendisiyle çok gurur duydum. Hani bize birçok şey öğretti kendisi yani*” sözleriyle eşinden birçok şey öğrendiğini ve evliliğin kendisi için bir öğrenme süreci olduğunu ifade etmiştir. Evlilik, katılımcının aile, sevgi ve saygı konularındaki bakış açısını genişletmiştir. Rüzgar ise “*valla hayatımda önceden bekâr olduğum için her şey hani vurdumduymaz biriydim. Ama eşim*

sayesinde biraz daha derli toplu olmaya başladım” sözleriyle evliliğin kişisel gelişim üzerindeki olumlu etkisini ve bireyin hayatındaki disiplin değişimini anlatıyor.

Diğer taraftan mesleği gereği eşlerinin sıklıkla il dışında olan Faslı gelinler (Nergis ve Fulya), uyum sürecinde yalnızlık hissetmek ve kendi kimliklerini sorgulamak gibi farklı zorluklarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Nergis, eşinin sık sık şehir dışında olması nedeniyle bu durumu deneyimleyenlerden biridir. Bu durum, Nergis'in hem sosyal çevresiyle hem de eşine olan bağlarıyla ilgili yeni bir uyum sürecine girmesine yol açmıştır. Bunu *“annesiyile kalıyorum. Eve gelince ne bileyim bir iki gün kalıyor yine gidiyor. Artık dedim ki yapmasaydım dedim. Bakıyorum sadece kaynanam kayınpederin yanında oturuyorum”* sözleriyle evlilik sonrasında yaşadığı yalnızlık duygusunu ve içsel sorgulamaları şeklinde dile getirmiştir. Yani, eşinin mesleğinin şoför olması nedeniyle sık sık evden uzakta olduğunu belirtiyor ve bunun kendisi üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ifade ediyor. Ancak çocukları olduktan sonra durumun değiştiğini söyleyerek şu anda ayrı bir eve taşındığını ve yeni hayatını küçük çocuğuyla birlikte sürdürdüğünü belirtiyor. Büyük çocuğunu okula gönderdiğini, küçük çocuğuyla ilgilendiğini ve ev işleriyle meşgul olduğunu ifade ediyor. *“Değişik bir şey yok”* sözleriyle, günlük rutinlerinin sıradan ve tekdüze olduğunu vurguluyor, yaşamında önemli bir değişiklik veya heyecan olmadığını dile getiriyor. Bu sözler, yaşamında büyük sorumlulukların ve monotonluğun ön planda olduğunu gösteriyor. Menekşe de kayınvalidesiyle birlikte yaşadığını ancak yakın zamanda ayrıldıklarını belirtiyor. Kayınvalidesiyle yedi yıl süren bir yaşamdan sonra, yeni bir düzen kurduklarını ifade ediyor. Menekşe de günlük ev işleri yaptığını ve çocuğunu okula götürüp getirdiğini söylüyor. Eşinin işi gereği bir süre Kemalpaşa'da bir süre il dışında çalışması nedeniyle onun evdeki sorumluluklarını tek başına üstlenmesini gerektirdiğini ve günlük yaşamını bu şekilde sürdürdüğünü belirtiyor.

Faslı gelinlerin tamamı, Türkiye'ye geldiklerinde farklı beslenme kültürüne uyum sağlamanın zorluklarını yaşamışlardır. Bu durum, onların sosyo-kültürel uyum sürecinde önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle karalahana bölgedeki beslenme alışkanlıklarının bir parçası olarak vurgulanıyor. Karalahananın ne kadar yaygın olduğu belirtiyor. *“Lahana ile çok besleniyoruz”* gibi ifadeler bölgenin yaygın tarımsal ürünlerden biri olan karalahananın beslenme alışkanlıklarının merkezinde yer aldığını gösteriyor. Bu noktada özellikle Fas yemeklerinin Türkiye'dekilerden baharat ve pişirme yöntemi açısından farklı olduğu vurgulanıyor. Katılımcılar, tarçın, zencefil, sarımsak, karabiber, kimyon gibi baharatları sıklıkla kullanarak Fas yemeklerini hazırladıklarını belirtiyor. Baharatların Fas mutfağındaki merkezi rolü, katılımcılar tarafından vurgulanıyor. *“Mesela siz yemeğe kimyon*

atmıyorsunuz” ifadesi ile Türk ve Fas mutfakları arasındaki farklara işaret edilmiştir. Begonya ve Fulya’nın “baharatlar çok sağlıklı” yorumu, Fas mutfağında kullanılan baharatların sağlık üzerindeki olumlu etkisine dair bir algıyı yansıtıyor. Bu da, baharatların sadece yemeklere tat vermekle kalmayıp, aynı zamanda sağlığa faydalı olduğu inancını da ortaya koymaktadır. Ayrıca, beslenme ve kilo değişimlerine ilişkin tespitler de ortaya çıkmıştır. Nergis’in deneyimi, beslenme alışkanlıklarının kilo alımı üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Fas’ta daha fazla yemek yemesine rağmen kilo almaması, Türkiye’ye geldikten sonra ise daha az yemek yemesine rağmen kilo alması, beslenme biçimlerinin kültürel ve çevresel faktörlerle nasıl şekillendiğini ve vücut üzerindeki farklı etkilerini ortaya koymaktadır.

Aileden uzak olmanın getirdiği eksiklik hissi sürekli vurgulanmıştır. Faslı gelinlerin tamamı Kemalpaşa’ya ve yeni düzenlerine alışmakla birlikte, evlilik sonucu ailelerinden uzaklaşmanın yarattığı kopukluk hissini, memleket ve aile özlemi hissettiklerini sıklıkla dile getirmişlerdir. Yeni bir kültüre adapte olma sürecinde memleket ve aile özlemi duyguları, sosyo-kültürel uyum sürecinde önemli bir psikolojik etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’yi sevdiğini, Kemalpaşa’ya alıştığını ve çocuktan sonra daha çok bağlandığını söyleyen Begonya “bir tarafımız hep eksik” diyerek bayramlarda, hamilelikte ve diğer özel anlarda ailesinin yanında olamamasının yarattığı zorlukları dile getirmiştir. Bu durum diğer gelinler tarafından da dile getirilmiştir. Katılımcılar, kendi köken ailelerini ziyaretleri konusunda sınırlılıklarla karşılaştıklarını özellikle ekonomik sebeplerden dolayı her sene gidemediklerini de ifade etmişlerdir. Covid-19 pandemi döneminden önce Türkiye’ye gelenler bu gibi özel durumlarda aile ziyaretlerinin daha da zorlaştığını belirtmiştir. Deniz eşinin kendi ülkesine ziyaretini ekonomik maliyetler yüzünden karşılamakta zorluk çektiğini şu şekilde aktarmıştır: *“eşimin bir yakını öldüğü zaman ayrı bir sıkıntı. Tabii benim için de. Çünkü işin bu tarafını yani maddi olarak hiç şey düşünmemiştim. Evlendim, evlendim eşim geldi tamam bitti, yönünden düşünüyordum ama öyle değilmiş yani. Ben maddi olarak zorlandım ama eşim de ailesinden uzak kaldığı için zorlandı”*. Yıldırım da aile ziyareti konusunda eşine hak vermekle birlikte işin ekonomik boyutuna vurgu yaparak *“hiç gitmedim ama gitmeyi de düşünüyorum ama çok da ücret tutuyor. Uçak parası fazla tutuyor, 4 kişi, bir iki üç dört beş kişi nasıl gideriz onu da çok düşünüyorum. Valla şu anda bir indirim olsa da rahat gitse gelseler iyi olur. Ancak üç-dört senede bir gidip geliyor”* sözleriyle bu ziyaretlerin nadiren gerçekleştiğini vurguluyor. Faslı gelinlerin kendi yakınlarının Türkiye’ye gelmeleri konusunda üç katılımcı ailelerinin sık sık geldiğini söylerken üç katılımcı da sağlık ya da ekonomik sebeplerde dolayı gelemediklerini dile getirmiştir. Diğer taraftan kadınların ailelerinden uzakta kendilerini yalnız ve savunmasız hissettikleri, ancak bu durumla başa çıkmak için güçlü olmaya

çalıştıkları görülmektedir. Begonya'nın şu sözleri de dikkat çekicidir: “*Kavgada olduğu zaman, ne diyorum kendime gene boş versene burada hiç kimsenin yok. Burada 10 tane erkek gibi duracaksın yani. Çünkü burada düşmemiz imkânımız yok. Burada güçlü olmamız lazım. Çünkü sen güçlü olmadın o zaman seni ezerler*”. Begonya'nın bu sözleri, kadınların psikolojik olarak nasıl bir direnç geliştirmek zorunda kaldıklarını ve bu direnci toplumsal baskılarla nasıl birleştirdiklerini anlamak açısından önemlidir. Ayrıca, Türkiye’de eşyle tartıştığında ailesinin yanında olamamanın zorluğundan bahsetmesi, göçmenlerin aile desteğinden yoksun olma durumuna işaret ediyor. “*Annem buradaysa çekerim, alırım giderim*” ifadesi, ailenin bir güven ve kaçış noktası olarak görüldüğünü ortaya koyuyor. “*Mecburen oturacaksınız, mecburen bir yere gitmeyeceksiniz*” ifadesi, Faslı gelinlerin tartışmalarda ya da kriz anlarında aile desteği olmadan kendi içlerinde çözüm bulma zorunluluğunu dile getiriyor. Bu, göçmenlerin aileden uzak olmanın getirdiği baskıyla nasıl başa çıkmaya çalıştığını ve uzlaşma yollarını zorunlu olarak aradıklarını gösteriyor. Katılımcıların tamamı Türkiye’ye ve özellikle Kemalpaşa’ya alışma süreci ve aidiyet duygusunun anne olduktan sonra geliştiğini dile getirmiştir. Bu da göçmenlik deneyimi üzerine anne olmanın etkisini vurguluyor. Begonya ve Lale'nin “*birbirlerini aile yerine koyduklarını*” ve “*kardeş gibi*” gördüklerini belirtmeleri, aralarında sosyal destek ağlarının nasıl oluştuğuna dair bir ipucu veriyor. Kadınların, Fas'ta birbirlerini tanınamalarına rağmen Türkiye’de güçlü bağlar kurmaları, ortak bir göç deneyimi üzerinden gelişen “*yeni arkadaşlıkları ve sosyal destek ağı*” temasını güçlendiriyor. “*Burada tanıştık, burada bağladık*” ifadesi, göç sonrası gelişen dostlukların dayanışma ve paylaşımın bir sonucu olduğunu vurguluyor. Bu, “*yeni sosyal bağlar ve dayanışma*” temasını öne çıkarıyor. Dolayısıyla, Faslı gelinler ailelerinden uzak kalmanın zorluklarını Türkiye’de tanıştıkları ve aile gibi gördükleri arkadaşlar arasında güçlü bağlar kurarak çözmeye çalışmaktadırlar. Bu kişiler, aile ziyaretleri yapılamadığında destekleyici bir rol üstlenmektedirler. Kadınlar arasındaki bu dayanışma, onların sosyal ihtiyaçlarını karşılama ve uyum sağlama süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu dayanışma sürecinin kadınların bir arada olabileceği kadınlar lokali ya da dernek gibi mekânların olması ve burada kadınların daha sık bir araya gelmeleriyle kolaylaşabileceği dile getirilmiştir. Hatta Rüzgâr'ın sözleri kadınların bu taleplerini destekler mahiyettedir: “*yani bunların hani her zaman arkadaşları arasında toplandıkları yerler var. Evlere gidiyorlar. Hani böyle bir mekân bir düzen Fas kültürünün olduğu bir mekân olması, olsa daha iyi olur. Şöyle söyleyeyim biz nasıl çay ocaklarına, kahvelere gidiyoruz ya. Derneklere gidiyoruz mesela. Hani bunun gibi bir olanak olsa çok güzel olur diye düşünüyorum*”. Bu sözler kadınların bir araya gelebilecekleri lokal ya da dernek gibi mekanların varlığının, hem sosyal bağları güçlendirme hem de dayanışmayı artırma açısından önemli görülmesi açısından okunabilir.

Yaşam tarzlarına ve çalışma alışkanlıklarına bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklar, sosyo-kültürel uyum sürecinin en belirgin yönlerinden biridir. Esasen, bu farklılıklar, bireylerin yeni bir kültüre adapte olma sürecinde önemli zorluklar ve fırsatlar sunmaktadır. Rüzgar, Fas ve Türk kültürleri arasında önemli farklılıklar olduğunu gözlemlediğini belirterek özellikle çalışma hayatına ve kadın-erkek rollerine ilişkin farklılıklar üzerinde durmuştur. Faslıların yaşam tarzının Türklerden daha rahat olduğunu ifade eden Rüzgar, *“Şimdi buraya alışkın olmadıklar için mesela ben işte olduğum zaman eşim çay toplamaya gidemiyor çünkü alışmamışlar bilmiyorlar”* sözleriyle bu kültürel farklılıkların evlilik yaşamında zaman zaman bazı zorluklara neden olduğunu belirtmiştir. Bu noktada, Kemalpaşa ilçesinin ekonomisi hakkında kısa bir bilgi vermek konuyu daha iyi anlamana yardımcı olacaktır. Kemalpaşa’da genel geçim kaynağı çaydır. Bölgede çay toplama faaliyetlerine genel olarak kadınlar ve çocuklar katılmakta, yarıcı veya ortakçı olarak ise genellikle Gürcü işçiler çalışmaktadır. Erkekler evin gelirini arttırabilmek için genellikle ücretli bir işte çalışmak zorundadırlar. Yani bölgede çay tarımı ‘kadının işi’ olarak algılanmaktadır. Erkeklerin başka işlerde çalışıyor olmasından kaynaklı tarımsal alan ve ev içlerindeki işler kadınlara ait olarak düşünüldüğünden kadınlarda çok fazla sorumluluk bulunmaktadır (Uzun, 2019). Çay toplama faaliyetlerine Faslı gelinlerin sıcak bakmadıkları tespit edilmiştir. Nergis buna gerekçe olarak *“ilk geldiğimde çay toplamaya götürürdü kaynanam. Sabah 5 gibi gider akşamüzeri dört gibi dönerdik. Baya uğraştım ama topladığım çay parasını alamadım. Sonra dedim ki bir daha niye uğraşacağım? Çay parası bana gelmedikten sonra ben niye uğraşayım?”* sözleriyle bu katkının değerinin ya da emeğin karşılığının vermediği durumda çay toplamaya gitmediğini söylemiştir. Begonya da çay toplamaya gitmediğini, kendi çaylarını işçilerin topladığını söyleyerek *“arada kaynana gidiyor, otları temizliyor, geliyor. Çok yorgunum diyor. Ben de bir şey olmaz, çocuklar için çalışıyorsun diyorum”* sözleriyle aile üyelerinin özellikle kadınların emeği, yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda çocukların geleceğine yatırım olarak anlamlandırmaktadır. Deniz ise *“mesela bir çalışma konusunda olsun, bizde de burada mesela Karadeniz bölgesindeyiz çay toplama işi oluyor, bilmem ne oluyor, bazı konular da diyor ki toplayamıyorum, toplamam, yapamam. Esası bunu diyebiliyor”* sözleri eşin, farklı bir kültürden geldiği için bazı geleneksel işlere (örneğin, çay toplama) yabancı olması ve bu işleri yapmak istememesi, kültürel farklılıkların günlük hayatta nasıl ortaya çıktığını gösteriyor.

Faslı gelinler, Türkiye’ye geldikten sonra kendi kültürlerine yönelik önyargılarla karşılaştıklarını ve bu durumun kimlik inşaları ve toplumsal kabul süreçlerini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Begonya, Türklerin Faslıların yaşam koşulları hakkında yanlış bir algıya sahip olması nedeniyle yaşadığı bazı önyargılara örnek vermiştir. Begonya’ya yöneltilen *“evlerinin*

olup olmadığı, yemek ve giysi durumları gibi” sorular, Türklerin Fas’taki yaşam standardı hakkında ne kadar az bilgiye sahip olduğunu gösteriyor. Begonya, bu durumun “Bizim orada paramız yok, yoksuluz. O yüzden ne yaptık, valizimizi aldık burada geldik” gibi genellemelere yol açtığını ifade ediyor. Bu durum, bazı Türklerin Fas’tan Türkiye’ye göç etme nedenlerini sadece ekonomik zorluklarla açıklamasının ne kadar yanlış olduğunu ortaya koyuyor. Lale ise Begonya’yı destekleyerek, kendi ailesinin maddi durumunu örnek gösteriyor. “Babam denizde çalışıyor. Polisler gibi, jandarma gibi” diyerek ailesinin orta gelirli olduğunu belirtiyor. “Arkadaşlar, ben para için gelmedim. Bak ben kendim yaptım. Hayatım için yaşamak istiyorum” sözleriyle de Türkiye’ye gelme amacının para kazanmak değil, kendi hayatını yaşamak olduğunu vurguluyor. Lale’nin bu açıklamaları, göç kararının her zaman ekonomik zorluklarla ilişkili olmadığını, kişisel tercihler ve hedefler doğrultusunda da alınabileceğini gösteriyor. Her iki katılımcı da, Faslı kadınların Türkler tarafından yanlış anlaşıldığını, Araplarla karıştırıldıklarını ve yersiz sorularla karşılaştıklarını aktarmışlardır. Bu nedenle, bu kadınlara yönelik genellemeler yapmak ve tek bir neden üzerinden evlenme ve göç nedenlerini açıklamaya çalışmak oldukça yanlış ve yanıltıcı olacaktır. Bu arada aile içinde bazı aile bireylerinin onlara karşı daha olumsuz veya ayrıcalıklı davranışlar sergileyebileceği ifade edilmiştir. Nergis eşinin annesinin diğer gelinlere daha fazla ilgi gösterdiğini ifade ederken, Menekşe de benzer bir ayrımcılığa maruz kaldığını dile getiriyor. Fulya ve Funda, kendilerine “Faslı” veya “Faslı gelin” gibi etiketler yapıştırıldığını belirtiyorlar. Bu durum, kadınların, kültürel kökenlerine atıfta bulunularak, bazen dışlanma veya ayrımcılıkla karşılaşabildiklerinin bir örneğidir. Ancak Nergis, bunun tam tersi bir durumdan bahsetmiş, “eltilerinin kayınvalidesine sen Faslı gelinini kayırmaya devam et” diyerek kayınvalidesinin kendisini farklı bir yere konumlandığını vurgulamıştır. Buna ilaveten Lale, Menekşe, Funda, Begonya Türk komşuları tarafından olumlu bir şekilde karşılandıklarını ve sevildiklerini belirtmişlerdir. Komşularla kurulan iyi ilişkiler, sosyal destek ağlarını güçlendirmekte ve toplumla bütünleşmelerini sağlamaktadır.

Faslı gelinler, Türkiye’deki evliliklerde sosyal çevrenin-ailelerin müdahalesinin yaygın olduğunu ve bu durumun, sosyo-kültürel uyum süreçlerinde önemli bir çatışma alanı oluşturduğunu belirtmektedir. Ailelerin evliliklere olan müdahalesi, gelinlerin bağımsızlık duygularını zedelemekte ve yeni bir kültüre adapte olma çabalarını olumsuz etkilemektedir. Kayınvalidelerin müdahalesinin genellikle temizlik, ev işleri ve günlük alışkanlıklarla sınırlı olduğu belirtilmiştir. Funda’nın söyledikleri buna örnek verilebilir: “Benim kaynanam mesela bana misafir geldiği zaman hiçbir şey söylemez. Sorun yapmaz mesela misafir için. Seviyor misafirleri. Giyimime, makyajıma falan bunlar hiç karışmıyor. Ben geç kalkıyorum sabahları, o biraz

yaşlıdır, erken kalkıyor. Mesela eltime diyor, işte ben kalktım yaptım. Eltim de ona diyor yani yapma, gelinim bekle dedi kalksa, kahvaltı yapsa kendi yapsın dedi.” Faslı gelinlerin Türk kültüründe yaşadığı zorluklar, akrabalık ilişkilerinin daha müdahaleci ve kısıtlayıcı olmasından kaynaklanıyor. Türkiye’de yaşamak, bazı geleneksel normlara uymak zorunda bırakabiliyor. Faslı gelinlerin üçü (Nergis, Begonya ve Funda) başlangıçta kayınvalidelerinin aşırı müdahale ettiğini ve bu durumun zamanla azaldığını belirtmiştir. Türkiye’de evliliklere ailelerin müdahalesinin oldukça yaygın olduğunu ve bu durumun uyum sürecinde önemli bir sorun olduğunu vurgulamışlardır. “Burada kaynanayla kayınpeder, elti, amcaoğlu, herkes karışıyor gelinlere” diyerek aile büyüklerinden ve diğer akrabalardan gelen müdahalelerin yoğunluğuna dikkat çekmişlerdir. Kendi ülkelerindeki aile yapısını ise “Bizim ülkemizde öyle değil. Hiç çok karışmaz sana. Birlikte oturmasan hiç de yabancı gibi olursun” sözleriyle tanımlıyorlar. Bu açıklamalar, aile yapılarındaki kültürel farklılıkların evliliklere olan bakış açılarını ve beklentileri nasıl şekillendirdiğini ortaya koyuyor. Özellikle, Türkiye’deki geniş aile yapısının ve aile büyüklerinin söz hakkının daha güçlü olmasının, gelinler üzerindeki baskıyı artırdığını gösteriyor. Bu durum, hem gelinlerin hem de damatların uyum sürecinde zorluklar yaşamasına neden oluyor. Yıldırım eşi ile ailesi arasında yaşanan sıkıntıyı: “O arada sırada yaşadığı şimdi iyiler yani o arada sırada yaşadılar, kavga ettiler. Yengemle kavga ettiler. Annemle kavga etti ama babamla anlaşılıyordu bilmiyorum. Babamla anlaşılıyordu. Rahmetli babamla anlaşılıyordu” sözleriyle eşinin ailesiyle yaşadığı bazı gerginlikler olduğunu ve bu durumun zaman zaman kavgalara yol açtığını söylemiştir. Türk erkeklerinin çoğu, hem kendi ailesi hem de eşinin ailesiyle sorunsuz bir ilişki içinde olduğunu belirtmiştir. Nergis ise kayınvalidesinin dışarı çıkarken izin almasını beklediğini vurguluyor. Hatta görümcesinin kendisine karıştığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Benim görümce, mesela yazın buraya geliyor, benim kıyafetlerime karışıyor. Ama ben ona bir haddini bildirdim. Yani bana karışamazlar. Ben istediğim giyerim. Yani eşim bana izin verdikten sonra kimse bana karışmaz. Mesela ben bir yere gitmek istiyorum, eşime haber veriyorum. Filan yere gidiyorum diyorum. Evden çıkarken diyorum ben filan yere gideceğim diyorum. Gidiyorum. Görümcem diyor ki niye izin almıyorsun falan diye. İzin alamam dedim yani. Ben çocuk değilim. Ben bir kadın yani”. Bu sözler, Nergis’in görümcesiyle olan ilişkisinde yaşadığı sınır ihlallerini ve kendi özerklik mücadelesini açıkça ortaya koymaktadır. Bu gibi örnekler, evlilik ve aile içindeki dinamikleri, özellikle evlilik göç deneyimine sahip kadınların yeni kültürler ve toplumsal normlarla karşı karşıya kaldıklarında yaşadıkları kimlik ve özerklik mücadelelerini anlamak açısından önemli olabilir. Diğer taraftan Faslı gelinlerin tamamı, eşlerinin kendilerine destek olduğunu ve bu durumun ilişkinin sağlıklı ve destekleyici kalmasını sağladığını ifade ediyorlar.

Fulya'nın “*arada kavga oluyor ama o her karı-kocada oluyor. Benim önemli olan ne, benim kızıma iyi babalık yapsın, bana iyi kocalık yapsın. Benim ihtiyaçlarımı karşılıyor. İstedğim gibi gidiyorum, istediğim gibi bir şey alıyorum. Yani hiçbir şey kalmıyor içimde. Bazen diyorum belki Fas'tan evlense benim memleketimde belki böyle iyi olmayacak. Allah hayırlısı veriyor yani. Çünkü hep öyle düşünüyorum*” şeklinde sözleri eşinin duygusal ve pratik ihtiyaçlarını karşılamasının genel yaşamında memnuniyetini nasıl etkilediğine bir örnek olarak verilebilir. Lale de, eşinin kendi kararlarına saygı duyduğunu, ancak aynı zamanda annesinin de fikirlerini dikkate aldığını belirtmiştir. Bu, eşinin hem kendi hem de ailesinin değerlerini dengeleme becerisine sahip olduğunu göstermektedir.

Kültürler arasındaki misafirperverlik, saygı ve sosyal normlar gibi konularda da farklılıklar olduğu vurgulanmıştır. Menekşe ve Deniz çiftinin sözleri buna örnek verilebilir. Deniz “*Eşim sürekli bana diyor ki benle bir gel. Oradaki yemekler olsun, turistlere bakış açısı olsun, oradaki örfi âdeti, bir gör. Bir saygıyı, bir çerçeveyi orada bir gör. Oradaki bir kültürü gör, bir misafire nasıl davranılır? Benim babam mesela 60 yaşında, bak sen oraya geldiğin zaman damadı olduğu için değil, sırf dışarıdan yabancı olduğun için bak ki sana nasıl davranacak. Sizin burada üç beş gün sonra hemen normale dönüyorsunuz. Ama bizim orada öyle değil. Üç ay kal, üç ay boyunca aynı kişi aynı şekilde hizmet eder sana*” sözleriyle eşinin Fas'taki misafirperverlik, saygı ve kültürel normların Türkiye'dekinden daha farklı olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Eşi, Fas'ta bir misafirin, özellikle damat gibi aileye yeni katılan bir bireyin, uzun süre boyunca aynı şekilde saygı ve özenle ağırlandığını, Türkiye'de ise misafirperverlik ve saygının bir süre sonra sıradanlaştığını ifade ediyor. Bu durum, evlilikler yoluyla kişilerin kültürel farkındalıklarının arttığını ve iki ülke arasındaki ilişkilerin kişisel düzeyde daha karmaşık hale gelebileceğini gösteriyor. Kaya da eşinin ailesi ile olan ilişki durumunu “*Yani aileme karşı olan ilişkileri çok güzel, çok da hoşuma gidiyor. Yani daha önce bizim gösteremediğimiz hürmeti saygıyı sevgiyi, kendisi gösteriyor. Bize de biraz örnek oldu diyebilirim yani. Biz daha farklıydık. Eşimden sonra şimdi daha da farklı. Yani gerçekten kültürlü saygılı ve sevgili bir insan*” sözleriyle eşinin etkisiyle aile içindeki davranış ve ilişkilerde olumlu değişiklikler yaşadığını vurguluyor. Eşin aileye karşı gösterdiği saygı, sevgi ve hürmetin, anlatıcının kendi ailesiyle ilişkilerine olumlu bir şekilde yansıtıldığını ve bir örnek teşkil ettiğini vurgulamaktadır.

Son olarak, Fas'ta düğün geleneklerinin Türkiye'den farklı olduğu vurgulanmıştır. Bu noktada Fas kültüründe düğün merasimlerine ilişkin kısa bir bilgi sunmak anlatıları zenginleştirmek için faydalı olabilir. Fas'ta Batı tarzı eğitimin yaygın hale gelmesi ve seyahatlerin artması ile yabancılarla tanışılması, televizyon etkisi gibi nedenlerle kişileri eşlerini kendileri seçmeye

başlamışlardır. Fas geleneklerinde nişan için özel bir kutlama merasimi olmamakla birlikte yüzük takma seremonisi yeterli olmaktadır. Düğünler ise tam tersi yoğun ve renkli organizasyonlara sahiptir. Kına geceleri Fas düğünlerinin en renkli ve şaşalı aşamasıdır. Geleneksel olarak üç ya da yedi gün süren Fas düğünlerinde üç günlük düğünün iki günü kına gecesidir. Düğünler eğlence üzerine kurulan; yeme, içme, oynama gibi etkinliklerin olduğu duyuru günüdür. Düğünlerde erkekler ve kadınlar ayrı yerlerde kutlamalar yapmakta gelinler yedi elbise giymektedirler. Her gelin kendi düğününün patronudur ve düğün süreci onun isteklerine göre düzenlenmektedir. Harcamaların nasıl yapılacağına da gelinler karar vermektedir. Düğün bütçelerinin kaynağı genellikle kızın ailesidir ve kızının düğünü yapmak babanın toplumsal sorumluluğundadır²⁶. Fas'ta süregelen bu gelenek katılımcılar tarafından sıkça dile getirilmiştir. Özellikle Fas'ta düğün sırasında sadece gelinlik giymekle kalınmadığı, genellikle düğün boyunca farklı zamanlarda çeşitli geleneksel elbiseler giyildiği ifade edilmiştir. Bu elbiseler arasında Fas'a özgü kaftanlar da bulunmaktadır. Gelin, düğün sonrasında, kocasının evine giderken de özel bir kıyafet giymektedir. Bu gelenek, düğün töreninin ne kadar zengin ve renkli olduğunu göstermektedir.

Evliliklerin Aile Dinamiklerine Etkileri

Bu bahiste öne çıkan unsur farklı kültürlerden gelen ebeveynlerin çocuklarını ortak bir kültürde yetiştirme çabaları ve bu süreçteki dinamikleri gözler önüne sermektir. Ev ortamındaki kültürel etkileşimler, bu analizin temelini oluşturmaktadır. Evde hem Fas hem de Türk kültürüne ait unsurların bulunması, çocukların karmaşık bir kültürel ortamda büyüdüğünü göstermektedir. Çocukların kültürel kimlikleri, aile ortamındaki etkileşimler, beslenme alışkanlıkları ve dil gibi faktörlerden etkilenecek oluşmaktadır. Ebeveynler, çocuklarının kültürel kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Ebeveynlerin kendi kültürlerine ait değerleri ve pratikleri çocuklarına aktarmaları, çocukların kimlik gelişimini etkilemektedir. Ebeveynler, kendi kültürlerine ait değerleri, gelenekleri, dili ve yaşam tarzını çocuklarına aktararak onların kültürel kimliklerinin şekillenmesine katkıda bulunur. Çocuklar, ebeveynlerinin bu kültürel mirasıyla büyürken, kendilerini bu kültürle özdeşleştirir ve kimliklerini bu doğrultuda geliştirirler. Örneğin, bir çocuk evde belirli bir dil konuşarak, belirli yemekleri yiyerek ya da kültürel bayramları kutlayarak bu kültürel unsurları içselleştirir. Görüşmelerde, iki farklı kültürden gelen insanların bir araya gelmesiyle ortaya

²⁶ Bulut Üstündağ, *Türkiye ve Fas Düğünlerinin Halkbilimi Uygulamaları Açısından Karşılaştırmalı Sosyolojik İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s.34.

çıkan kültürel zenginlik ve farklılıklar üzerinde durulmaktadır. Çocukların kültürel kimliği, bu farklılıkların bir araya gelmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağıda sunulan görüşme alıntılarında, bu bulgulara dair örnekler yer almaktadır.

Deniz hanede ortak bir kültürün ve uzlaşının geçerli olduğunu şu sözlerle özetlemektedir: *“Müzik olsun mesela yemek yaparken eşim sürekli kendi dili Arapça mesela artık ne dinliyorsa onu dinliyor mesela yemek yaparken temizlik yaparken veya sabah kalkıyor, kuran açıyor, kuran dinliyor. Ben de öyle bir şey yok. Müzik falan hiçbir şey açmam”* ya da *“mesela yemek yaparken şimdi bugün diyor ki Fas yemeği yapacağım diyor, ben tamam diyorum. Ya ben de başka bir gün diyorum ki bunu yap diyorum veya ben yapayım diyorum Ben de yemek yapmayı seviyorum aynı zamanda ben yaparım yemeği mesela”*. Kaya da *“saygı ve sevginin olduğu müddetçe kültürlere hiçbir şekilde etki edeceğini zannetmiyorum yani”* sözleriyle saygı ve sevginin, kültürel farklılıkları aşmada önemli bir rol oynadığını vurguluyor. Yani, insanlar arasında karşılıklı saygı ve sevgi olduğu sürece, kültürel farklılıkların, ilişkiler üzerinde olumsuz bir etki yaratmayacağını belirtiyor. Çocuk yetiştirme konusunda Çınar *“eşim tek olduğu için, pek Fas kültürünü alamıyor çocuklarım. Yani o yüzden sadece Türk tarafına doğru yönelmişler çocuklarım”* diyerek çocuklarının kültürel kimlik gelişiminde yalnızca Türk kültürüne odaklandığını belirtiyor, çünkü eşinin Fas kültürünü yeterince aktaramadığını düşünüyor. Hemen arkasından *“ama isterim ki annesinin kültürlerini de bilsinler çocuklarım”* sözleriyle aynı zamanda çocuklarının annelerinin kültürünü de öğrenmelerini ve bu kültürel mirası edinmelerini istediğini belirtiyor. Bulut ise bu konuda aksi görüş beyan etmiştir: *“Fas kültürü yok, çocuk yetiştirirken Türk kültürü olacak”* sözleriyle Türkiye’de yaşıyor olmalarının ve kültürel çevrenin etkisiyle çocuk yetiştirirken Türk kültürünün hâkim olacağını vurguluyor. Çocuk yetiştirme sürecinde Türk kültürünün baskın olacağını net bir şekilde ifade ediyor. Fas kültürünün çocuk yetiştirmede etkili olmayacağını, tamamen Türk kültürüne göre bir yetiştirme tarzı benimseyeceklerini belirtmiştir.

Rüzgâr, çocuğunun kültürel kimliği, ağırlıklı olarak Türk kültürüne yakın olsa da, Farsça bazı kelimeleri anlamasından dolayı iki kültürün etkisi altında olduğunu dile getirmiştir. Çocuk, iki farklı kültüre maruz kalmasına rağmen Türk kültürüne daha yakın bir gelişim gösteriyor. Bu durumun nedenleri arasında çocuğun Türkiye’de daha uzun süre yaşaması, çevresindeki etkiler ve annenin dil kullanımı gibi faktörler sıralanabilir. *“Çocuk, Farsça bazı kelimeleri anlamasına rağmen Türkçeye daha yakın”* sözleriyle çocuğun içinde büyüdüğü ortamın ve etkileşimde bulunduğu dilin etkilerini yansıtıyor. Yani, çocuk iki dil ile temas halinde olsa bile, dil gelişimi sürecinde Türkçeye daha fazla maruz kaldığı için bu dile daha yakın hale geliyor.

Gelinlerin tamamı çocuklarının Arapça ve Türkçe dillerini nasıl öğrendiği ve koruduğu konusunda deneyimlerini paylaşmışlardır. Hepsi çocuklarına Arapçayı da öğrettiklerini, bunun bazen tesadüfen yani yakınlarıyla telefon görüşmelerini dinlemeleri ya da aile ziyaretleri çerçevesinde çocuklarının anne tarafından yakınları ile iletişim kurmaları şeklinde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Lale'nin sözleri buna örnek verilebilir: “geçen sene 6 ay kaldım ben Fas'tan. Bayağı çocuğum Arapça konuşuyordu. Şimdi okula gidiyor, unutmuş ama ben Arapça konuşuyorum çocuk beni anlıyor”. Bu, çocukların anne ve baba ailelerinde iki dilli yaşamlarını nasıl sürdürdüğü, kültürel kimliklerini koruma çabalarını yansıtmaktadır. Begonya ve Funda, Arapça öğrenmenin yanı sıra Kur'an okuma ve ezberlemenin önemine değinmiştir. Lale ve Nergis, çocuklarının camide Arapça öğrenmesini ve dini ifadeleri doğru bir şekilde kullanmasını nasıl teşvik ettiklerini anlatmıştır. Bu, dil öğrenmenin ve dini eğitimin kültürel ve dini kimliklerini desteklemesiyle ilişkilendirilebilir. Menekşe, çocuklarına dini ve kültürel değerleri aktarma konusunda ailesinin ve kendi çabasını paylaşmış, çocuğuna camide Arapça öğrenmesini teşvik etmesi ve masada dua etme alışkanlıklarını öğütlemesiyle kültürel ve dini değerleri çocuklarına nasıl aktardıklarına dair bilgi sunmaktadır. Bu bilgiler, kültürler arası evliliklerin ve çocukların kültürel kimliklerinin oluşum süreçlerinin incelenmesi açısından önemli veriler sunmaktadır. Çocuğun hem Türk hem de Fas kültürlerinden etkilenecek kendi özgün kimliğini oluşturması, bu tür evliliklerin bir özelliği olarak değerlendirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Uluslararası evlilikler ya da evlilik göçleri ile farklı bir kültürden biriyle evlenme, modern dünyada kültürel sınırların azaldığını ve insanların farklı kültürlerle daha açık hale geldiğini göstermektedir. Türk-Faslı evliliklerin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde, evliliklerin oluşumunda kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Kısmet ve kadercilik anlayışı, evlilikleri meşrulaştıran bir anlayışı yansıtmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan bir erkeğin evlilik kararını etkileyen faktörlerin karmaşık ve çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Ekonomik durum, sosyal çevre, kültürel normlar ve kişisel motivasyonlar, evlilik kararını şekillendiren önemli etmenler arasında yer almaktadır. Çiftler evlilik kararlarını verirken sosyal çevrelerinin, özellikle arkadaşlarının ve ailelerinin, önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Tanışma süreçlerinde sosyal medya ve arkadaşların aracılık ettiği durumlar yaygındır. Çevrelerindeki insanların evlenmiş olması ya da ailelerin evlilik beklentileriyle karşı karşıya kalmaları sonucunda evlilik kararlarını şekillendirmektedirler. Özellikle kırsal bölgelerde, ailelerin ve toplumun evlilik konusundaki beklentileri, bireylerin kişisel motivasyonlarından daha

belirleyici bir faktör haline gelebilmektedir. Bu evliliklerin başarılı olabilmesi için çiftlerin birbirlerini anlamaları, kültürel farklılıklara saygı göstermeleri ve ortak bir gelecek için çaba göstermeleri gerekmektedir.

Çiftlerin meslekleri arasındaki uyumsuzluk, ekonomik yükün genellikle erkeklere düşmesi ve kadınların daha geleneksel roller üstlenmesi gibi durumları beraberinde getirmektedir. İnanç birliği gibi güçlü bir bağ, kültürel farklılıkların üstesinden gelmede önemli bir rol oynasa da, maddi durumlar gibi diğer faktörler de ilişkileri etkileyebilmektedir. Kültür farklılıkları üzerine katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak, kültürlerin göreceli olduğunu ve her kültürün kendine özgü değerler, normlar ve pratikleri olduğu söylenebilir. Farklı kültürlerden gelen insanların evlenmesi, kültürel uyum sürecinde zorluklar yaratabilir. Faslı gelinlerin Türkiye'ye uyum sürecinde dil bariyerinin önemli bir sorun olduğu tespit edilmiştir. Farklı diller konuşan çiftler, zaman zaman iletişimsizliğin getirdiği zorluklar nedeniyle uyum sağlamada sıkıntı yaşamaktadır. Bu noktada, çiftlerin birbirlerine ve ailelerine daha fazla destek olmaları gerekmektedir. Bu durum, ailelerin ve arkadaşların bu süreçte önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Arkadaşların yardımcı olması, sosyal destek ağlarının ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Dil öğrenmeye ve yeni bir kültüre uyum sağlamaya çalışan göçmenler için arkadaşlık ve toplumsal bağlar hayati bir rol oynamaktadır.

Dil öğrenmenin sadece dilbilgisi öğrenmekten ibaret olmadığını, aynı zamanda sosyal çevreyle sürekli etkileşim içinde olmanın bu süreci hızlandırdığını ve öğrenmeyi daha kalıcı hale getirdiği görülmektedir. Bu sorunun üstesinden gelmek için çiftler, dil kurslarına katılarak veya ortak bir dil öğrenerek iletişim kurabilmek adına Halk eğitim merkezlerinde Türkçe dil kurslarına katılabileceklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Halk Eğitim Merkezi bünyesinde Faslı gelinler için Türkçe dil kurslarının açılması iletişim ve etkileşim sürecinin olumlu yönde ilerlemesi açısından faydalı olabilir. Diğer taraftan, Faslı gelinlerin Türkiye'de kayınvalidelerle birlikte oturma zorunluluğunun kendileri için zorlayıcı olduğu ve bu durumun kendi ülkelerindeki daha bağımsız kayınvalide-gelin ilişkilerine kıyasla farklılık gösterdiği vurgulanmıştır. Farklı kültürlerin yemek alışkanlıkları, sosyal roller ve günlük yaşam pratikleri gibi konulardaki farklılıkları, iletişimde önemli engeller oluşturmaktadır. Bu durumun üstesinden gelmek için kültürel oryantasyon programlarının düzenlenmesi ve güçlü sosyal destek ağlarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Araştırma sonuçları, Faslı gelinlerin Artvin Kemalpaşa'da genel olarak olumlu karşılandığını göstermektedir. Ancak, aile içindeki bazı üyeler tarafından yaşanan ayrımcılık ve farklı muameleler, uyum süreçlerini zorlaştırmaktadır. Kültürel farklılıklar, iletişim sorunları ve toplumsal beklentiler, bu durumun önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Bu

bulgular, kültürel çeşitliliğin olduğu bölgelerde yaşayan göçmen kadınların karşılaşabileceği zorlukları ortaya koymaktadır. Bu durumun üstesinden gelmek için, kültürel duyarlılık eğitimleri, sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi ve yerel yönetimlerin bu konuya daha fazla önem vermesi gerekmektedir

Kadınların dayanışma ve sosyalleşme süreçlerinin daha iyi organize edilmiş mekânlar aracılığıyla güçlenebileceği vurgulanmıştır. Bu tür alanlar, kadınların hem kültürel kimliklerini ifade edebilecekleri hem de sosyal ve ekonomik dayanışma kurabilecekleri yerler olabilir. Özellikle Fas kültürüne özgü bir mekânın vurgulanması (lokal, dernek, sivil toplum kuruluşu vb.), kültürel kimliğin korunması ve yaşatılması gereksinimini de dile getiriyor. Bu öneri, göçmen kadınların karşılaştıkları sosyal izolasyonu azaltmak, kültürel kimliklerini sürdürmek ve toplumsal hayata daha aktif katılmalarını sağlamak açısından oldukça önemli bir çözüm önerisi olarak sunulabilir.

Kaynakça

ADİLOĞLU, Selda, “Kosovalı Kadın Göçmenler ve Sosyal Motivasyonları”, *OPUS International Journal of Society Researches* 8, no. 15 2018, ss. 930–957.

ADİLOĞLU, Selda, “Sınırın Yasal 'Kaçak' ları: Makedonyalı Kaçak Gelinler”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 18, no. 40/2 2018, ss. 255–282.

AKYÜZ, Selin ve TURSUN, Özgün, “When Syrian 'Girls' Meet Turkish 'Boys': Mapping Gendered Stories of Mixed Marriages”, *Middle East Critique* 28, no. 1, 2019, ss. 29–49.

BÉLANGER, Danièle ve LINH, Tran Giang, “The impact of transnational migration on gender and marriage in sending communities of Vietnam”, *Current Sociology*, 59(1) 59–77.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, KILIÇ ÇAKMAK, Ebru, AKGÜN, Özcan Erkal., KARADENİZ, Şirin, & DEMİREL, Funda. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17th ed.). Pegem Yayınları.

CENGİZ, Mahmut Fevzi, “*Fas'ta Yayınlanan Türk Dizilerinin Türkiye İmajı Üzerine Etkileri*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2020.

CONSTABLE, Nicole, “Introduction: Cross-Border Marriages, Gendered Mobility, and Global Hypergamy.” *Cross-Border Marriages: Gender and Mobility in Transnational Asia*, N. Constable (Ed.). Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2005, ss.1-17.

CONSTABLE, Nicole, *Romance on a Global Stage: Pen Pals, Virtual Ethnography and "Mail-Order" Marriages*. Berkeley: University of California Press, 2003.

COŞKUN Emel RİTTERSBERGER-TILIÇ Helga "Yukarı Doğru" Sosyal Hareketlilikte Sınırötesi Evlilik Tipolojileri: Türkiye'deki Kırgız Kadınlar Örneği", *X. Ulusal Sosyoloji Bildirileri Kitabı*, İstanbul: 2023.

COŞKUN, Emel, "Sınır Ötesi Evlilikler, 'Ataerkiyle Pazarlık' ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet: Türkiye'deki Kırgızistanlı Kadınlar Örneği", *Federgi* 15, no. 2, 2023, s. 122-123.

CRESWELL, John W. , Nitel Araştırma Yöntemleri, Çev. M.Bütün ve Selçuk B. Demir. 7.Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023.

DEMİR, Yavuz, *İlk Dönem Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi*, Ankara 1995.

DENİZ, Ayla ve ÖZGÜR E, Murat, "Antalya'daki Rus Gelinler: Göçten Evliliğe, Evlilikten Göçe". *İstanbul University Journal of Sociology* 3, no. 27, 2014, ss.151–175.

DENİZ, Ayla, "Ev Sahibine En Yakın Yabancı': Türkiye'deki Ukraynalı Gelinlerin Uyum ve Dışlanma Süreçleri" *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum*, ed. Songül Sallan Gül, Saniye Dedeoğlu ve Özlem Kâhya Nizam, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2020, ss. 279–310.

DENİZ, Ayla, "Ev Sahibine En Yakın Yabancı': Türkiye'deki Ukraynalı Gelinlerin Uyum ve Dışlanma Süreçleri." In *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum*", ed. Songül Sallan Gül, Saniye Dedeoğlu ve Özlem Kahya Nizam, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2020,

EKİZ GÖKMEN, Çisel ve DEDEOĞLU Saniye, "Bir Göç Stratejisi Olarak Uluslararası Evlilikler: Marmaris'te Yaşayan Yabancı Göçmen Kadınlar Örneği." In *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler*, ed. Muammer Tuna, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014.

EKİZ-GÖKMEN, Çisel. (2011). Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Yöresinde Turizm Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 2011/1: 211-231.

ERDER, Sema ve KAŞKA Selmin, *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*. İstanbul: IOM, 2003. 15-75.

ERKEÇ, Ulviye Filyeva, "Evlilik Yoluyla Kadın Göçü ve Türkiye'de 'Rus Gelin'lerin Durumu." *Journal of Social Sciences and Humanities* 1(2), 2017, ss. 21–43.

Evlendirme Yönetmeliği (2169).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/3.5.859747.pdf>

GİB (Göç İdaresi Başkanlığı) (2020). “2020 Türkiye İnsan Ticareti ile Mücadele Yıllık Raporu”. <https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-insan-ticaretiylemucadele-yillik-raporlari>

GÖNÜL, Seda, “Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Suriyeli Kadınların Evlilik Deneyimleri” *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları*, 2020.

HİRSCH, J. S. *Courtship after Marriage: Sexuality and Love in Mexican Transnational Families*. Berkeley: University of California Press, 2005.

HU, Liping, “Çin’in Güneybatı Sınırında Yapılan Uluslararası Evliliklerdeki ‘Vietnamlı Kadın’ Üzerine Bir İnceleme”, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13, 2021, ss. 333–374.

JEFFREYS Elaine ve PAN Wang, "The Rise of Chinese-Foreign Marriage in Mainland China, 1979-2010. University of Technology Sydney, Aralık 11, 2014, s. 347-369

KANTARCI, Şenol, “XIV-XV. Yüzyıllarda Devletlerarası İlişkilerde Bir Diplomasi Aracı Olarak ‘Kadın’: Osmanlı-Bizans Örneği”, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, ed. Stanford Shaw, 941. İstanbul: E-Yayımları, 1987.ss.927-944

KAWAGUCHI, Daiji ve Soohyung, Lee, *Brides for Sale: Cross-Border Marriages and Female Immigration*. Harvard Business School. 2012.

KNEEBONE, Susan, “Gender, Race, Culture and Identity at the Internal Border of Marriage Migration of Vietnamese Women in South Korea”, In *Migration in Southeast Asia*, ed. by S. Petcharamesree and M. P. Capaldi, Cham: Springer, 2023, s. 75–93

KOŞAR-AKÇAPAR, Şebnem, “Batı Avrupa’da Yaşayan Türk ‘İthal Gelinler’ ve Entegrasyon Sorunları: Belçika Örneği”, *Kökler ve Yollar Türkiye’de Göç Süreçleri*, ed. A. Kaya ve B. Şahin (Derl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, ss. 1–38.

LORRAİNE, Mallare Marie. "Mail-Order Brides: A Closer Look at U.S. & Philippine Relations." *Asia Pacific: Perspectives* 6, no. 1, 2006, ss. 13–20.

LU, Melody Chia-Wen and YANG Wen-Shan, *Demographic Patterns and Social Issues*. Amsterdam University Press, 2010.

LUI, M. "Seeking Western Men: Divergent Trajectories of China's 'Email-Order Brides'." *Qualitative Sociology* 42, 2019, ss. 431–453.

MCKAY, 2003; McKay, D. "Filipinas in Canada: De-skilling as a Push Toward Marriage." In *Wife or Worker? Asian Women and Migration*, edited by N. Piper and M. Roces, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2003, ss. 1-22.

MURATAJ Olta, "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Üzerine Kurulmuş Kültürlerarası Evlilikler: Sırbistan'da Yaşayan Arnavut-Sırp Çiftlerin Evlilikleri Üzerine Bir Vaka Çalışması, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s.34

ÖZGÜR Murat ve AYDIN Olgu, "Türkiye'de Kadın Evlilik Göçü." *Nature Sciences* 5, no. 1, 2010.

PALLONİ, A. Massey, D. S. CEBALLOS, M. Espinosa, and SPITTEL, "Social Capital And International Migration: A Test Using Information On Family Networks", *American Journal Of Sociology*, 2001.

ROSARİO, Teresita C., *Bridal Diaspora: Migration and Marriage among Filipino Women*, *Indian Journal of Gender Studies* 12, no. 2-3,2005, s.258

ŞAHİN KÜTÜK, Birsen. "Almanya'daki Etnik Ekonomilere İşçi Göçü Olarak Ulus Ötesi Evlilikler." *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16, 2012, ss. 173–190.

TSENG, Y.-F. "Marriage Migration to East Asia: Current Issues and Propositions in Making Comparisons." In *Asian Cross-Border Marriage Migration: Demographic Patterns and Social Issues*, edited by W.-S. Yang and M. C.-W. Lu, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, ss. 31-46.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK 2023)
<https://nip.tuik.gov.tr/?value=TabiiyetYabancıNufus>

TUİK 2023 <https://nip.tuik.gov.tr/?value=TabiiyetYabancıNufus>

TUİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023>.

Türkiye Cumhuriyeti konsolosluk İşlemleri

<https://www.konsolosluk.gov.tr/Procedure/ShowProcedureDetail/?procedureId=3&procedureDetailId=5019>

TUİK Evlenme İstatistikleri (2023).
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707>

ÜSTÜNDAĞ, Bulut (2018). *Türkiye ve Fas Düğünlerinin Halkbilimi Uygulamaları Açısından Karşılaştırmalı Sosyolojik İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

WILLIAMS, Lucy *Global Marriage: Cross-Border Marriage Migration in Global Context*. London: Palgrave Macmillan, 2010.

YUKK, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. 2018. 12.02.2024

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11th ed. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2015.

YÜKSEKER, Deniz, *Laleli-Moskova Mekiği: Kayıtdışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

KAHVEHANELERDE ÇALIŞAN GÜRCÜ KADINLAR: ARTVİN KEMALPAŞA'DA BİR İNCELEME

Mine Gözübüyük Tamer*

Aleyna Şanlı**

Buket Şahin***

Sümeyye Aslan****

Giriş

İnsanlık tarihinin en eski ve süreklilik arz eden sosyal olgularından biri olan göç, tarih boyunca hem nitelik hem de nicelik açısından genişlemiştir. Günümüzde küreselleşme, iklim değişikliği ve siyasi istikrarsızlık gibi etkenler, göç hareketlerini daha da hızlandırarak uluslararası bir sorun haline getirmiştir. Bu durum, göç olgusunun küresel bir boyut kazanmasına, hızlanmasına ve çeşitlenmesine yol açmıştır. Emek göçü, göçün mülteci hareketleri ve kalıcı yerleşim gibi farklı göç formları, birbirleriyle etkileşim halinde şekil değiştirmektedir. Göçün kadınlaşması ve giderek daha siyasal bir boyut kazanmasıyla birlikte göç dinamikleri daha da karmaşıklaşmıştır. Bu karmaşıklık, Türkiye gibi stratejik bir konuma sahip ülkeleri daha fazla etkilemekte ve bu ülkeleri göç hareketlerinin merkezine yerleştirmektedir. Son yıllarda Türkiye, coğrafi konumunun yanı sıra, bölgesinde yaşanan krizler karşısında mağdur insanlara yönelik kucaklayıcı politikalar benimseyerek göç hareketlerinden en çok etkilenen ülkelerden biri haline gelmiştir. Özellikle siyasi ve ekonomik sorunların, savaşların ve iç çatışmaların yoğun yaşandığı Orta Doğu, Kafkasya ve Balkan ülkelerine komşu olması nedeniyle Türkiye; mülteci, sığınmacı ve göçmen nüfus için hem hedef hem de geçiş ülkesi

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mgozubuyuk74@gmail.com

** Yüksek lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, av.aleynasanli@gmail.com

*** Yüksek lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, (*Sosyal Hizmet Uzmanı, Trabzon E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu*), bktgrhn@gmail.com

**** Yüksek lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları Anabilim Dalı, sumeyyeaslan694.sa@gmail.com

konumuna gelmiştir.¹ Bu durum, Türkiye'ye yönelik düzensiz göç akınlarını da önemli ölçüde etkilemiş ve şekillendirmiştir. Türkiye'ye yönelik düzensiz göç hareketlerinin dört unsur altında şekillendiği görülmektedir.² İlk olarak, komşu bölgelerde süregelen siyasi kargaşa ve çatışmalar, insanları zulümden kaçmak ve daha iyi bir yaşam umuduyla güvenli ve korunaklı yerlere doğru itmiştir. Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlar gibi Türkiye'ye komşu bölgelerde yaşanan savaşlar, iç çatışmalar ve siyasi istikrarsızlıklar, milyonlarca insanı güvenli bir yaşam arayışına itmiş ve Türkiye'yi bir sığınak olarak görmelerine neden olmuştur. İkinci olarak, Türkiye'nin Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında yer alan coğrafi konumu, Batı ve Kuzey ülkelerine ulaşmak isteyen birçok göçmen için ülkeyi bir transit bölge haline getirmiştir. Üçüncü olarak, "Kale Avrupa" politikaları kapsamında Avrupa'nın katı kabul prosedürleri ve artan göç kontrolü uygulamaları, Avrupa'ya yönelik göç akışlarını Türkiye gibi Avrupa'nın çevresindeki ülkelere yönlendirmiştir. Başka bir deyişle, Avrupa Birliği'nin göçle mücadele politikaları ve sınır kontrollerini sıkılaştırması, Avrupa'ya yönelik göç akışlarını yavaşlatmış ve Türkiye gibi sınır ülkelerinde göçmenlerin birikmesine neden olmuştur. Dördüncü unsur ise, Türkiye'nin bölgedeki nispeten ekonomik refahı, farklı ülkelere gelen göçmenler için yaşamlarını iyileştirmek amacıyla çekici bir hedef haline getirmiştir. Sonuçta küreselleşme sürecinin yoğunluğu da dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'nin de uluslararası göç rejimleri içinde "göç alan bir ülke" haline gelmesine yol açmıştır.

Bu dönüşüm, Türkiye'nin daha önceki dönemlerde karşılaştığı göç akınlarının temel dinamiklerini de etkilemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkiye'yi ilk kez büyük çaplı düzensiz göç akınlarıyla karşı karşıya bırakmıştır. Zamanla, düzensiz göçlerin yanı sıra, düzenli göç olarak adlandırabileceğimiz yasal yollarla yapılan geçişler de artış göstermiştir. 1990'larda Gürcistan ile sınır politikalarının gevşemesi ve Sarp Sınır Kapısı'ndan vize kolaylıklarının sağlanması, bu göç hareketlerini hızlandırmıştır. 2023 yılı itibarıyla Türkiye'ye en çok giriş yapan ülkeler arasında Gürcistan, Rusya, Almanya, İngiltere, Bulgaristan ve İran yer almıştır.³ Bu durum, Gürcistan'ın Türkiye ile olan yakın coğrafi ve kültürel bağlarının yanı sıra, iki ülke arasındaki ekonomik etkileşimlerin de arttığını göstermektedir. Gürcistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç hareketleri, hem ekonomik fırsatlar hem de sosyal bağların güçlenmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde iç göç, nüfusun

¹ Mine Gözübüyük Tamer, *Trabzon'da Mülteci ve Sığınmacı Kadınlar, Bir Göç Deneyimi ve Kültürlerarası İletişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019, s. 9.

² Ahmet İçduygu, *Demographic Mobility Over Turkey: Migration Experiences and Government Responses*, Mediterranean Quarterly, 2004, ss.88-99.

³ GiGM, 2023 Göç İstatistikleri

yaşlanması ve genç nüfusun üniversite eğitimi için başka illere gitmesi gibi nedenlerle iş gücü arzındaki azalma, Gürcülerin bu bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Mevsimlik tarım işçiliği, çay/fındık tarımı, ev hizmetleri/ gündelik işler ve hasta/yaşlı bakım gibi alanlarda Gürcü göçmenler aktif olarak işgücüne düzensiz katılım göstermektedir⁴. Yıllar içinde, Gürcistan'dan Türkiye'ye yönelik yeni bir göç türü olan güneybirlik mekik göç (döngüsel göç) daha belirgin ve görünür hale gelmiştir. Gürcülerin farklı işlerde çalışmak amacıyla Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelip ve belirli bir süre bölgede kaldıktan sonra Gürcistan'a geri dönmesi düzensiz göçmenlerin mekik göç olarak da adlandırılan hareketliliğini doğrular niteliktedir. Özellikle Artvin'in Kemalpaşa ilçesi, Sarp Sınır Kapısı'na ev sahipliği yapması ve Gürcistan ile sınır komşusu olması nedeniyle bu mekik göçlerin yoğun olarak yaşandığı bir bölge haline gelmiştir. Dolayısıyla Artvin'in tarihi dokusunda önemli bir yere sahip olan Kemalpaşa, yoğunlukla Gürcü göçmenlerin akınına uğramaktadır⁵. Özellikle son yıllarda, sınır kapısı uygulamaları sayesinde Kemalpaşa'ya çalışmaya gelen kişiler, her gece Türkiye-Gürcistan sınırına giderek gece saat 24'te giriş-çıkış yapmaktadır. Böylece, göç hareketi güneybirlik bir hareketliliğe dönüşmüştür. Artvin'deki kahvehanelerde çalışan Gürcü kadınlar ise bu hareketliliğin en önemli özneleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mevcut literatürde Artvin'deki göçmen kadın çalışanlar üzerine araştırmalar⁶ bulunmasına karşın, özellikle kahvehanelerde çalışan Gürcü kadınların göç ve iş deneyimleri, toplumsal uyumları ve kültürel etkileşimleri gibi konulara dair henüz bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırma bu alandaki

⁴ Uygur Dursun Yıldırım, "Karadeniz'de Çay ve Fındık Üretiminde Göçmen İşgücünün Etnikleşme Süreçleri." *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 52, 2016, s. 200; Bekir Güzel, Türkiye-Gürcistan Sınırında Düzensiz Göç Hareketleri: Doğu Karadeniz Örneğinde Göçmen Deneyimleri, Ankara, Sonçağ Akademi, 2020: viii

⁵ Derya Demirdizen, "Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emeğine Doğru Mu?", *Çalışma ve Toplum*, Cilt 3/Sayı 38, 2013, 2013, s. 329

⁶ Cavit Çolakoğlu ve Cihan Selek Öz, "Yabancı İşgücünün Çalışma Koşullarının Düzgün İş Boyutları Bağlamında İncelenmesi: Artvin-Hopa'daki Gürcistan Uruklu İşgücü Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt 15/Sayı 1, 2024, ss. 85-108; Kerem Özbey, *Sınır kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye güneybirlik işgücü göçü- "Hopa örneği"*, Ege Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2016 İzmir, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.; Uygur Dursun Yıldırım, "Karadeniz'de Çay ve Fındık Üretiminde Göçmen İşgücünün Etnikleşme Süreçleri." *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 52, 2016, ss. 191-210; Kerem Özbey, "Göç, Çalışma Hayatı ve Toplumsal Cinsiyet: Karşılaştırmalı Perspektiften Hopa'da Yerli ve Kayıtdışı Kadın İşgücü." *Karadeniz Araştırmaları XIV/56 Kış* 2017, ss.105-121.

boşluğu gidermek üzere kurgulanmış olup Artvin ili Kemalpaşa ilçesinde kahvehanelerde çalışan Gürcü kadınların mekik göçü kapsamında gerçekleştirdikleri günübirlik göç ve iş deneyimlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, Kemalpaşa'daki kahvehanelerde çalışan kadınların iş gücüne katılım süreçleri, işe alım koşulları, görev tanımları, kahvehane müşterileri ve ev sahibi halkla olan kültürel etkileşimleri, karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkma stratejileri analiz edilecektir. Araştırma kapsamında, önce uluslararası göç olgusu ve göç kuramları genel bir çerçevede ele alınacak, ardından “mekik göçü (pendulum migration)” kavramı detaylandırılacaktır. Mekik göç kavramı merkeze alınarak, Gürcü kadınların yaşadıkları ülkeler ile göç ettikleri ülkeler arasında düzenli olarak gerçekleştirdikleri göç hareketlerinin dinamikleri, nedenleri ve sonuçları değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra hem Gürcü kadın çalışanlarla hem de işverenlerle yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilerek, bu kadınların neden bu sektörü tercih ettikleri, göç süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar, çalışma koşulları, gelir düzeyleri, sosyal ilişkileri ve kültürel uyum süreçleri kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Araştırma sonuçlarının, göç politikaları, kadın çalışmaları ve bölgesel kalkınma gibi alanlarda çalışan politika yapımcılar, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşlarına önemli bilgiler sunarak bu alanlardaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve ve Dinamikler: Uluslararası Göç ve Mekik (Döngüsel) Göç

Uluslararası göç, tarihsel ve sosyal bağlamda birçok faktörden kaynaklanan karmaşık bir olgu olarak incelenmiştir. Bu nedenle, farklı sosyal bilim disiplinleri, göçü açıklamak için çeşitli kavramsal modeller önermiştir. Her disiplin, kendi kuram ve yöntemlerine dayanarak göçü analiz ederken, farklı kavramlar, varsayımlar ve referans noktaları kullanmaktadır⁷. Özellikle göç kuramları içinde, göçün nedenlerine odaklanan çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, George Ravenstein'in (1834-1913) “Göç Kanunları,” göç hareketlerini anlamada temel bir başlangıç noktası olarak öne çıkmakta ve bu alandaki diğer teorik yaklaşımlar için bir çerçeve sunmaktadır. Ravenstein'in kanunları göç teorisinin şekillenmesinde bir başlangıç noktası oluşturmuş ve özellikle iç göç üzerine odaklanmıştır. Her ne kadar uluslararası göçe yer vermemiş olsa da, bu çalışma göç alanındaki ilk sistematik araştırma olarak, daha sonraki göç kuramlarına genel bir zemin hazırlamıştır. Everett

⁷ Douglas S. Massey, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Alı Kouaouci, Adela Pellegrino, & J. Edward Taylor, “Theories Of International Migration: A Review And Appraisal.”,(Çev. S. Dedeoğlu, B. Oskay, Ç. Özbek, İ. Sirkeci, M. M. Yüceşahin), *Population And Development Review*, 19/3, 1993, ss. 431-466.

Lee'nin (1917-2007) geliştirdiği itme-çekme kuramı ise göç süreçlerine farklı bir yaklaşım getirerek uluslararası göçün nedenlerini açıklayan en çok kabul gören klasik göç teorilerinden biri olmuştur. Everett Lee, "Göç Teorisi" (A Theory of Migration) başlıklı makalesinde göçü, bireylerin yaşadıkları yeri kalıcı veya yarı kalıcı olarak değiştirmesi şeklinde tanımlamıştır⁸. Bu tanımında, hareketin mesafesi, gönüllü ya da zorunlu olması, iç göç ya da dış göç olması gibi unsurlar açısından herhangi bir kısıtlama getirmemiştir. Lee'nin kuramı, iki temel varsayıma dayanmaktadır. Birinci varsayım, köken ülkelerde daha dezavantajlı grupların öncelikli olarak uluslararası göçe katılacağıdır. İkinci varsayım ise, bu tür göç akışının küresel imkânların daha iyi kullanılmasını sağladığından toplumsal eşitsizlikleri gidereceğidir⁹. Lee'nin yaklaşımı, göçün dinamiklerini anlamada önemli bir çerçeve sunmakta ve uluslararası göç çalışmalarına katkıda bulunmaktadır. Kuramın yapısı gereği itme ve çekme faktörleri kişisel düzlemde ve görece olarak değişkenlik göstermektedir. Kişisel düzlemde yaş, cinsiyet, eğitim, ırk gibi demografik unsurların değerlendirilmesi kuram açısından oldukça önemlidir¹⁰. Çünkü bireysel koşulların etkisiyle, bu unsurlar arasında seçim yapılması göç kararını şekillendirmektedir. Kişisel faktörlerin yanı sıra, göç edilecek yerin olumlu ve olumsuz özellikleri de göç kararını etkileyen önemli unsurlardır¹¹. Kurama göre, endüstrileşmiş ve gelir düzeyi yüksek ülkelerin göçmen işçilere çekici geldiği ve bu durumun, göçmenlerin kendi ekonomik durumlarını geliştirme amacına yönelik olduğu kabul edilmektedir¹². İtme-çekme modelinde, göçü iten olumsuz faktörler ile göçü çeken olumlu faktörler çeşitlilik göstermekte ve çok sayıda unsuru içermektedir. Bu dinamiklerin anlaşılması, göç kararlarının arka planındaki karmaşıklığı ortaya koymaktadır. Göç konusunda kapsamlı değerlendirmeler yapan bir diğer önemli araştırmacı William Petersen'dir (1912-2004). Çalışmasında, her insanın benzer koşullarda bulunduğu ve göçün normal bir olgu olduğu düşüncesine karşı çıkarak, "Eğer herkes aynıysa, neden bazıları göç ederken bazıları göç etmiyor?"¹³ sorusunu sorarak başlamaktadır. Aslında, onun cevap aradığı soru, göç kararını etkileyen itme ve çekme faktörlerinin ardındaki temel

⁸ Everett S. Lee, "A Theory of Migration." *Demography*, 3, 1966, ss. 47-57.

⁹ Şenol Baştürk, Göçmenlere Yönelik Sosyal Politikalar, *Sosyal Politika* (350), Aysen Tokol., Yusuf Alper. (Ed.), Ezgi Matbaacılık, Bursa 2014.

¹⁰ Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, 2006, ss. 68-91.

¹¹ Çağlayan, 2006:70

¹² Cengiz Şahin, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisi İlişkin Kuramsal Bir İnceleme." *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 2001, ss. 57-67. <http://www.gefad.gazi.edu.tr/> (Erişim tarihi: 10 Mart 2019).

¹³ William Petersen, "A general typology of migration", *American sociological review*, 23(3), 1958, ss. 256-266.

sebeplerin neler olduğudur. Petersen, bireyleri göç kararına iten etmenlerin yalnızca itme-çekme faktörlerinden değil, aynı zamanda bireysel ve sosyal faktörlerden de kaynaklandığını belirtmiştir. Bu kapsamda, Petersen genel olarak itme-çekme faktörlerinin altında yatan esas sebepleri araştırmış ve bireysel ile sınıfsal farklılıkları gözeterek dört farklı göç tipi tanımlamıştır. Bu göç türleri; ilkel, zoraki, serbest ve kitlesel olmak üzere dört temel kategoride ele alınmaktadır. Bu sınıflama, göç dinamiklerini daha iyi anlamaya yönelik önemli bir katkı sağlamaktadır¹⁴. Bunun yanı sıra, klasik göç kuramları, ekonomik ve sosyo-kültürel temelli göç kuramları şeklinde iki ana başlık altında incelenebilir. Ekonomik temelli göç kuramları, emek piyasasında arz ve talep arasındaki farkın ülkeler (veya bölgeler) arasında değişkenlik göstermesi esasına dayanır. Bu çerçevede, Neo-Klasik Ekonomi Kuramı, Yeni Ekonomi Kuramı ve İkili İşgücü Piyasası Kuramı gibi üç farklı ekonomik temelli göç kuramı ortaya konmaktadır.

Bu yeni göç teorilerinden olan Neo-Klasik Ekonominin Mikro Kuramına göre bireyler; rasyonel bir şekilde düşünüp maliyet ve kâr dengesini hesaplayarak daha yüksek kazanç elde edecekleri bir durumu anladıklarında göç etme kararını vermektedir. Bu kararlar, insan kaynaklarına yapılan bir yatırım olarak da düşünülebilir¹⁵. İkili İşgücü Piyasası Modeline göre ise göçmen işgücü için olan talep, sanayileşmiş ülkelerin tabakalı işgücü piyasalarının bir sonucudur. Sanayileşmiş ekonomilerde sermaye yoğun birincil sektörlerdeki işçiler; ileri teknoloji ve donanımla çalışan ve yaptıkları işler yoğun bilgi ve yetenek gerektiren vasıflı işçiler olup işverenlerce onlara eğitim verildiği ve yatırım yapıldığı için kolayca işten çıkarılmazlar. Ancak, istikrarsız istihdamın olduğu ikincil sektörde ise işçiler, vasıfsız işleri yapmakta ve işlerine kolayca son verilmektedir. Bu işlerin çalışma koşullarının zorluğu ve meslekte ilerleme olanağının bulunmaması, zamanla yerli işçiler tarafından tercih edilmemelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla, daha gelişmiş ülkelerde yerli işçilerin çalışmayı kabul etmediği düşük statülü, az ücretli işler göçmen işçilere yaptırılır¹⁶. Sonuç olarak, tüm bu kuramlar-uluslararası göç kuramları, bireylerin göç kararlarının arkasındaki faktörleri derinlemesine inceleyerek, göçün nedenleri ve dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

¹⁴ Gözübüyük Tamer, 2019:22

¹⁵ George J. Borjas, "Economic Theory and International Migration", *The International Migration Review*, 23 (3), 1989, ss. 457-485.

¹⁶ Douglas S. Massey, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Alı Kouaouci, Adela Pellegrino, ve J. Edward Taylor, "Worlds in Motion: Understanding International Migration at the end of the Millenium", *International Studies in Demography*, Oxford University Press, New York 2009.

Bir kişinin ya da topluluğun göç etme kararı, ekonomik, sosyal ve siyasal gibi tekil faktörlere dayanabileceği gibi, farklı nedenlerin bir araya gelmesiyle de şekillenebilir. Bu nedenler, göç türlerinin sınıflandırılmasında belirleyici bir rol oynar. Dolayısıyla göçler; amaçları, nedenleri, gerçekleşme şekilleri, göç edenlerin özellikleri ve göç edilen mesafe veya coğrafi sınırlar gibi kriterlere göre farklı kategorilere ayrılabilir. Bu karmaşıklık karşısında, uluslararası göç hareketleri genel olarak düzenli ve düzensiz olmak üzere iki ana grupta incelenerek daha iyi anlaşılabilir. Düzenli göç, tanınan yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen göç hareketidir¹⁷. Başka bir deyişle, birey ya da toplulukların yasal yollarla vatandaşı oldukları ülke dışındaki bir ülkeye girişlerini, o ülkede kalışlarını ve o ülkeden çıkışlarını ifade eder¹⁸. *Düzensiz göç*, gönderen transit ve alıcı ülkelerin düzenleme normlarının dışında gerçekleşen hareketlerdir¹⁹. Düzenli göç, beyin göçü ve emekli göçünü kapsarken, düzensiz göç ise niteliksiz işgücü göçü, transit (geçiş) göç, mekik (döngüsel) göç ile sığınmacı ve mültecilerden oluşur.

Uluslararası göç kuramları içinde önemli bir yer tutan “Mekik (döngüsel) göç”, bireylerin genellikle iş arayışı amacıyla kendi ülkeleri ile yabancı ülkeler arasında sistematik ve düzenli hareket etmesi olarak tanımlanır. Hem nitelikli hem de niteliksiz işçiler bu göç türünü uygulamaktadır²⁰. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) standart sözlüğünde “mekik göçü” (pendulum migration) açıkça tanımlamamaktadır. Ancak döngüsel göç genel olarak bireylerin iş veya başka amaçlarla iki veya daha fazla ülke arasında gidip geldikleri bir göç biçimi olarak anlaşılmaktadır. Tipik olarak, göçmenlerin yurtdışında geçirdikleri bir sürenin ardından kendi ülkelerine döndükleri ve iş veya diğer fırsatlar için tekrar hareket ettikleri tekrarlanan göç döngülerini içerir. IOM’un 2005 Dünya Göç Raporu’nda, döngüsel (mekik) göçün özellikle gelişmekte olan ülkeler için faydalar sağlayabileceği öne sürülmektedir. Söz konusu raporda, göçmen kabul eden ülkelerin düzenli, tekrarlayan geçici işçi göçüne daha fazla fırsat açmaları ve göçmenlere, aynı işe geri dönme olanağı sunarak teşvik etmeleri gerektiği savunulur. Ayrıca, belirli göçmenler için oturma izni veya çifte vatandaşlık seçeneklerinin sunulmasının ve daha esnek vize rejimlerinin kurulmasının, ülkeler arasında verimli ve serbest değişim için teşvik edici olacağı

¹⁷ IOM (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. No: 18.

http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf (Erişim tarihi: 20.03.2024).

¹⁸ Adıgüzel, 2016, s.18

¹⁹ IOM, 2009:12

²⁰ Amelie F. Constant ve Klaus F. Zimmermann, “Circular and Repeat Migration: Counts of Exits and Years Away from the Host Country”, *Population Research and Policy Review*, 30 (4), 2011, ss. 495-515.

önerilmektedir. Birleşmiş Milletler Küresel Göç Komisyonu'nun (GCIM) yayınladığı raporda (2005) da, “kalıcı göçmen yerleşiminin eski paradigmasının, giderek geçici ve döngüsel (mekik) göçe yerini bıraktığı” vurgulanmıştır. Komisyon, bu önemli göç modelindeki değişimin, göç veren ülkeler için sağladığı gelişim fırsatlarını anlamının önemine değinmiş; bu değişimden en iyi şekilde yararlanmak amacıyla, ‘göçmenlerin, geldikleri ülke ile gittikleri ülke arasında daha kolay hareket etmelerini sağlayacak mekanizmalar ve kanallar oluşturulmasının’ önemini vurgulamıştır²¹.

Son yirmi yılda göç ekonomisi literatürü, döngüsel ya da tekrarlanan göçlere artan bir ilgi göstermiştir. Teknolojinin seyahatleri görece daha ucuz hale getirmesi ve iletişimin bilgiye daha kolay erişim sağlamasıyla, son birkaç on yılda döngüsel (mekik) göç daha geniş bir ölçekte gerçekleşmiştir. Fiili göç piyasalarının oluşturulması, kıt bir kaynak olan iş gücünün verimli bir şekilde tahsis edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, döngüsel göçmenler, ekonomik dalgalanma dönemlerinde tampon görevi görebilir ve işverenlere esnek bir iş gücü sunabilirler.²²

Bu dinamik, göç teorilerini anlamak için kritik bir boyut ekler ve birkaç önemli noktaya işaret eder. Mekik göç, kalıcı yerleşim yerine geçici ve döngüsel hareketleri vurgular. Ayrıca günümüzün artan iş gücü hareketliliği ve globalleşme süreçleri içinde önemli bir yere sahiptir²³. Mekik göç, kaynak ülkeler ve hedef ülkeler arasında ekonomik ve sosyal etkileşimleri artırır. Bu durum, göçmenlerin hem kendi topluluklarına hem de geldikleri ülkelere katkı sağlamasını mümkün kılar²⁴. Mekik göç, küresel göç modellerinin bir parçası olarak, daha geniş bir göç perspektifinin anlaşılmasına olanak tanır. Bu göç biçimi, göçmenlerin yalnızca ekonomik nedenlerle değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bağlılıklarıyla da hareket ettiklerini gösterir²⁵. Mekik göç, genellikle göçmenlerin ekonomik fırsatlar arayışı, aile birleşimi veya diğer nedenlerle sürekli olarak kaynak ve hedef ülkeler arasında seyahat etmeleriyle gerçekleşir. Geliş biçimleriyle geliş amaçları farklı olan bu yabancıları,

²¹Steven Vertovec, *Circular Migration: the way forward in global policy?*, International Migration Institute, University of Oxford, 2007.

²² Amelie F. Constant, Olga Nottmeyer Klaus, F. Zimmermann, “The Economics of Circular Migration. Discussion Paper Series”, *Institute for the Study of Labor*, 2012. <https://docs.iza.org/dp6940.pdf>

²³ Stephen Castles ve J. Miller Mark, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

²⁴ International Organization for Migration, (2005), *World Migration 2005: Costs and Benefits of International Migration*.

²⁵ Hein De Haas, “The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 2010, ss.1607-1629.

bölgedeki yeni siyasal ilişkilerin doğurduğu değişimin habercileri olarak değerlendirmek mümkündür. Bu yabancılar, küreselleşme, eski Doğu Blok'u ülkelerinde esnekleşen seyahat olanakları ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinin harekete geçirdiği gruplardan oluşmaktadır²⁶. Sonuç olarak, mekik göç, uluslararası göç kuramları içinde dinamik, çok boyutlu ve karşılıklı etkileşimleri artıran bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Bu göç biçimi, hem ekonomik kalkınma hem de toplumsal dönüşüm açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Mekik göçü, işçilerin belirli bir süre için çalışmak amacıyla bir bölgeden başka bir bölgeye gidip tekrar geri dönmeleri anlamına gelir. Bu işçiler, geçici olarak başka bir ülkede veya bölgede çalıştıkları için "misafir işçi" (guest worker) olarak adlandırılabilirler. Misafir işçi göçünün mantığı şudur: (i) İşverenler, düşük vasıflı işçiler için kısa vadeli yoğun talep artışı, ücretleri artırmak zorunda kalmadan karşılayabilirler. Düşük ücretli vasıfsız işçileri işe alarak, iş ve ücret hiyerarşisinde en alt seviyeyi garanti altına alır ve böylece çalışanlarının maaşlarını artırma zorunluluğu ihtiyacını ortadan kaldırır. Bu sistem işverenler için yüksek kâr sağlar. (ii) İşverenler, bu işler için genç, sağlıklı ve güçlü erkekleri, işçilerin ana ülkelerinin onayı ile güvenilir bir iş gücü havuzundan işe alabilirler. (iii) Vasıfsız misafir işçiler, çoğunlukla makinelerin yerine geçer ve yerli iş gücünün tamamlayıcısıdır, bu nedenle nitelikli yerli iş gücüne herhangi bir sürtüşme yaratmazlar. (iv) Yerli işçiler, mesleki ve sosyoekonomik merdivende yükselme ve ek eğitim alma özgürlüğüne sahiptirler. (v) Misafir işçiler, tüketim mallarının düşük maliyetle artırılan üretimine katkıda bulunur ve bu mallar nispeten düşük fiyatlarla sunulur. (vi) Misafir işçiler tüketici olarak mal talebini artırır ve geldikleri ülkeye yeni etnik ürünler tanıtarak mevcut ürün çeşitliliğini zenginleştirirler. (vii) Misafir işçiler vergi öder ve kamu bütçesine katkı sağlarlar. (viii) İşverenler, hükümetlerinin desteği altında, ihtiyaç kalmadığında bu misafir işçileri her zaman geldikleri ülkelere geri gönderebilirler. Sonuçta bu işçiler misafir olarak kabul edilmiş ve sürekli kalmak üzere getirilmemiştir. (ix) Bu programların geçici ve döngüsel niteliğine dayanarak politikacılar, misafir işçilere alternatif olabilecek yerli işçilerin endişelerini giderebilir ve yabancı düşmanı çıkar gruplarını memnun edebilirler. Böylece seçmenlerini kaybetme riski yaşamazlar²⁷. Sonuç olarak, mekik göçü, iş gücü arz ve talebinin dengesini sağlayarak hem göçmen işçiler hem de ev sahibi ülkeler için geçici ekonomik çözümler sunar.

²⁶Özbey, *Sınır kapitalizmi:...*, s. 26.

²⁷Amelie F. Constant, Olga Nottmeyer Klaus, F. Zimmermann, s.12.

Yöntem

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında durum çalışması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması, araştırmacının belirli bir zaman diliminde sınırlı bir veya birden fazla durumu derinlemesine incelediği nitel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemde, gözlem, görüşme, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar gibi çok çeşitli veri toplama araçları kullanılarak duruma ve duruma özgü temalara odaklanılır.²⁸ Çalışma da, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşme, önceden belirlenmiş sorular etrafında gerçekleşen, karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olup katılımcıların deneyim ve düşüncelerini detaylı bir şekilde ortaya çıkarmayı sağlar.

Çalışmanın evrenini, Gürcistan Batum'dan Artvin ili Kemalpaşa ilçesindeki çalışmak amacıyla mekik göçü kapsamında ülkeye gününbirlik gelip giden Gürcü kadınlar oluşturmaktadır. Gürcü kadın işçilerle birlikte işverenleri olan kahvehane sahipleri de örneklem grubu içerisinde yer almaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak, belirlenen özellikler taşıyan katılımcılar seçilmiştir. Bu doğrultuda, mekik göçü ile Kemalpaşa'da kahvehanelerde çalışmaya gelen Gürcü kadınlar ile bu kahvehaneleri işleten kişiler araştırmaya dâhil edilmiştir. Artvin ili Kemalpaşa ilçesi ile Gürcistan'ın Batum şehri arasındaki mesafe yaklaşık 20 kilometre civarındadır. Uluslararası işgücü hareketliliğinin yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir. Zaman ve kaynak kısıtlamaları dikkate alınarak, konunun incelenebilmesi için başlangıçta sekiz Gürcü kadın işçi ve dört kahvehane sahibi ile görüşmeler yapılması planlanmıştır. Ancak araştırma öncesinde kadınlarla görüşme yapılabileceğine dair onay alınmasına rağmen, kısa bir süre öncesinde yapılan denetimlerden çekinen kahvehane sahipleri kadınlarla görüşme yapılmasına sıcak bakmamış ve kadın katılımcılara ulaşmaktan zorluk yaşamıştır. Bu yüzden başlangıçta sekiz kadınla görüşme planı altı kadınla sınırlı kalmıştır. Bir diğer sınırlılık görüşme sürecinde yaşanmıştır. Dört farklı kahvehanede, gerçekleştirilen görüşmelerde kahvehane sahipleri (kahveci/kahvehane işletmecileri) ile Türkçeyi daha iyi bilen Gürcü kadınlar, çeviri ve iletişim açısından yardımcı olmuşlardır. Ancak, görüşmeler sırasında kahvehane sahiplerinin, sorulara müdahale etmeye çalışmaları ve kendi yorumlarını eklemek istemeleri zaman zaman süreci kesintiye uğratmış ve cevapların kısa şekilde verilmesine sebep olmuştur. Ayrıca, Gürcü kadınların kahvehane sahiplerine onaylanma ihtiyacı hissetmeleri ve sık sık göz teması kurarak endişeli bir vücut dili sergilemeleri, katılımcıların sorulara tam anlamıyla açık

²⁸ John W. Creswell, Nitel Araştırma Yöntemleri, Çev M.Bütün ve Selçuk B. Demir, 7.Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023, s.202.

ve rahat yanıtlar verememelerine yol açmıştır. Bu gibi faktörler, görüşmelerde elde edilen verilerin derinliğini sınırlamış ve daha yüzeysel bilgilere ulaşılmasına neden olmuştur. Nitel araştırmanın temel veri toplama araçlarından biri olan görüşme tekniği ile elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Buna göre elde edilen bulgular, sistematik bir şekilde açıklanır, yorumlanır ve neden-sonuç ilişkileri kurularak sonuçlara ulaşılır. Bu analizde, elde edilen veriler, önceden belirlenen temalar veya görüşme sürecinde ortaya çıkan alt temalar doğrultusunda düzenlenmiş ve yorumlanmıştır. Katılımcıların kendi sözleriyle aktardıkları doğrudan alıntılar, bulguların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca, ortaya çıkan temalar arasındaki ilişkiler incelenerek, genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmış ve geleceğe yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Kemalpaşa'daki Kahvehanelerde Gürcü Kadın İşçilerin Çalışma Deneyimlerinin Betimsel Analizi

Bu bölümde, araştırmaya katılan Gürcü kadın işçiler ve kahvehane sahiplerinden (kahveci) elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların genel görünümü sunulmuş, ardından Gürcü kadınların Kemalpaşa'daki geliş ve çalışma deneyimleri; iş gücüne katılım süreçleri, görev tanımları, kahvehane müşterileri ve yerel halkla olan kültürel etkileşimleri, karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkma stratejileri betimsel analiz yoluyla incelenmiştir.

Tablo-1: Bulguların sunumu

Başlık	İçerik/Alt Başlık
Katılımcıların (Gürcü Kadın İşçiler ile Kahvehane sahiplerinin) Genel Görünümleri ve Kadınların çalışma deneyimleri	Genel Görünüm Yaş, meslek-iş, eğitim düzeyi, çocuk sayısı vb.
	Kemalpaşa'ya Geliş <i>Çalışma kararları ve Kemalpaşa'ya geliş süreci</i>
	Gürcü Kadınların çalışma deneyimleri ve uyum süreçleri <i>(iş gücüne katılım süreçleri, görev tanımları, kahvehane müşterileri ve yerel halkla olan kültürel etkileşimleri, Karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkma stratejileri)</i>

Görüşme sırasında elde edilen veriler metin içerisinde aktarılırken verilerin hangi katılımcıdan alındığını ortaya koymak amacıyla kadın görüşmeciler "K" harfi ile başlayıp (K = Kadın) K1, K2, K3, K4, K5 ve K6 şeklinde, erkek görüşmeciler "E" harfi ile başlayıp (E=Erkek), E1, E2, E3 ve E4 şeklinde kodlanmıştır.

Katılımcıların Genel Görünümü

Çalışma kapsamında Artvin ili Kemalpaşa ilçesindeki kahvehanelerde çalışan altı Gürcü kadınla ve dört kahvehane sahibiyle görüşülmüştür. Tablo-2’de, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine dair bilgiler sunulmaktadır.

Tablo-2: Katılımcıların sosyo-demografik verileri

Gürcü Kadın	Yaş	Eğitim	Meslek	Medeni durum	Çocuk Sayısı	Çalışma süresi	Kahveci	Yaş	Eğitim	Kaç yıllık işletmeci
K1	42	Üniv.	Hasta bak.	Evli	2	6 yıl	E1	52	Lise terk	12
K2	44	Üniv.	Eczacı	Evli	1	4 yıl	E2	58	Lise	14
K3	52	Üniv.	Kozmetik	Evli	1	11 yıl	E3	58	Üniv. terk	4
K4	33	Üniv.	Hukuk	Evli	2	4 yıl	E4	55	Orta terk	15
K5	30	Üniv.	Kozmetik	Bekâr	-	10 yıl				
K6	46	Üniv.	İlkokul öğretmeni	Evli	1	6 ay				

Tablo-2’de yer alan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde, kahvehanelerde çalışan Gürcü kadınların eğitim düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Kadınların tamamı üniversite mezunu olup çeşitli mesleklerde (hasta bakıcı, eczacı, kozmetik, hukukçu, öğretmen) uzmanlaşmışlardır. Bu durum, kahvehanelerde çalışan kadınların kendi ülkelerindeki mesleki nitelikleri ile Türkiye’deki iş gücü piyasasında düşük vasıflı işlerde çalışmaları arasında bir uyumsuzluğa işaret etmektedir. Yaş ortalaması incelendiğinde, kadınların 30’lu ve 50’li yaşlar arasında oldukları ve çoğunun evli ve çocuk sahibi oldukları (genellikle bir veya iki çocuk) anlaşılmaktadır. Kahvehanede çalışma süreleri 6 ay-12 yıl şeklinde değişkenlik göstermektedir. Kahvehane sahiplerinin demografik özelliklerine bakıldığında ise yaşlarının 52 ila 58 arasında olduğu ve eğitim seviyeleri üniversite terk, lise, lise terk veya ortaokul seviyesinde kaldığı görülmektedir. Kahvehane sahiplerinin bu sektörde uzun süredir işletmeci oldukları, 4 ila 15

yıl arasında işletme deneyimlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, kahvehanelerin bölgedeki iş gücü piyasası ve göçmen işçilerin istihdamı açısından yerleşik bir yapı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, sosyo-demografik veriler, Gürcü kadınların nitelikli meslek geçmişlerine rağmen Türkiye’de düşük vasıflı işlerde çalıştıklarını, uzun süreli bir çalışma hayatları olduğunu ve kahvehane sahiplerinin bu iş gücünü istihdam etme konusunda deneyimli olduklarını göstermektedir.

Gürcü Kadın İşçilerin Kemalpaşa’ya Geliş Süreci

Genelde göç literatüründe kadınların bağımsız göç süreci çok az incelenmiş, kadınlar esas olarak emek göçü kapsamında yola düşen erkeklerin izleyicisi olarak aile birleşmesi kapsamında gelen ve işgücü piyasasıyla ilişkileri çok sınırlı bir kesim olarak ele alınmıştır. Göçmen kadınların kendi aralarındaki farklılıklar ve değişik geçmişlere ve tecrübelerine sahip oldukları gerçeği göz ardı edilmiştir²⁹. 1990’lardan itibaren kadının, göç sürecindeki mağdur olarak okunan pasif konumundan “değişimin faili” olarak tanımlandığı aktör konumuna doğru kaydığı görülür³⁰. Geçmişte göç hareketlerinde genellikle arka planda kalan ve sürecin daha pasif unsurları olarak görülen kadınlar, günümüzde artan sayıları ile birlikte daha görünür hale gelmişlerdir.

Bu değişim, Artvin’in Kemalpaşa ilçesinde çalışan Gürcü kadınlar için de geçerli olmuş, onlar da göç sürecinde daha belirgin bir rol üstlenerek toplumda görünürlük kazanmışlardır. Özellikle, genelde erkeklerin sosyalleştiği, çay içtiği ve oyun oynadığı yerler olarak bilinen kahvehanelerde çalışan bu kadınlar, göçün aktif öznelere haline gelmişlerdir. Araştırmaya katılan Gürcü kadınlardan üçü her gün, diğerleri ise haftada en az üç-dört gün Sarp Sınır Kapısı’ndan giriş-çıkış yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, onların hem göç sürecindeki hareketliliklerini hem de kahvehane gibi erkek egemen alanlarda çalışma deneyimlerini ortaya koymaktadır. Kadınlar, Kemalpaşa’yı sınır kapısına yakınlığı ve daha önce bu bölgede farklı sektörlerde (restoran, lokanta, pastane, tekstil vb.) edinmiş oldukları çalışma deneyimlerinden dolayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, 5 ile 16 yıl arasında değişen sürelerle bu ilçede çalıştıklarını, bölgeye geliş nedenlerinin ise ekonomik faktörlerden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Gürcistan’da dükkân açmayı düşünen K1, buradan kazandığı parayla bir girişim yapma niyetini ifade ederek “*ancak ne yapacağıma daha karar*

²⁹Gülay Toksöz, Uluslararası Emek Göçü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s.83.

³⁰Büşra Eyüpreisoğlu, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göç Sürecinde“Kadın”, *International Social Sciences Studies Journal*, 6-56, 2020, s. 687

veremedim” sözleriyle bir adım atmaya istekli olduğunu, ancak planlamanın henüz tam olarak olgunlaşmadığını söylemiştir. Üç torunu olduğunu ve Gürcistan’da iş olmadığı için Kemalpaşa’ya çalışmaya geldiğini söyleyen K2 “Önce biz de savaş vardı, bizde iş yoktu da onun için. Bayan işi de az vardı onun için biz de buraya ekmek parası için geldik” diyerek “Mutfak masrafına yardımcı olmak için çalışıyorum” şeklindeki sözleriyle evin geçimine katkı sağlamak için kahvehanede çalıştığını vurgulamıştır. K2’nin ekonomik gerekçelerle Türkiye’ye geldiğini ve yaşadığı ülkedeki savaş ve işsizlikten dolayı göç ettiğini belirtmesi, göçün temel sebeplerinden biri olan ekonomik faktörlere işaret etmektedir. Ayrıca, kadınların iş bulma konusunda yaşadığı zorluklar ve ‘bayan işi’ azlığı vurgulanarak, kadınların işgücüne katılımındaki sınırlamaları ve zorlukları da açığa çıkarmaktadır. Göç sürecinde bu tür zorlukların aşılması, sosyal bağlantılar, ekonomik ihtiyaçlar ve mevcut fırsatlarla ilişkilendirilmektedir.

K4 ve K3’ün Türkiye’ye geliş süreçleri ile çalışma deneyimleri şu şekilde dile getirmişlerdir. K4, Türkiye’ye çalışmak için geldiğini ve ilk işinin bir restoranda olduğunu belirtmiştir. İlk başlarda Türkçe bilmemesi nedeniyle zorlandığını vurgulasa da, zamanla bu duruma alıştığını ve Türkçeyi çalışırken öğrendiğini ifade etmiştir. K3 ise ilk olarak 20 yaşında bir arkadaşıyla Türkiye’ye alışveriş yapmak için geldiğini ve bu sırada iş teklifleri aldıklarını şu sözlerle anlatmaktadır: “K3- ilk kez 20 yaşında arkadaşımınla beraber alışverişe geldik. Öyle dolaştık. Sonra birkaç kişi bize iş teklif etti. Çalışıyor musunuz bilmem bize. Biz de bir hafta falan deneyelim dedik öyle. Bir hafta derken kaldık bayağı. O zaman biz üniversiteyi okuyorduk. Normal tatile gelmiştik buraya. Sonra paramız bitti yani evimize gideceğiz. Sonra alışverişini yapalım dedik. Sonra arkadaşım dedi ki madem burada iş çok bir hafta falan çalışalım. Haçlığımız çıksın ondan sonra gideriz eve dedi. Başlarda kopup kaldık öyle geçti seneler” sözleriyle başlangıçta kısa süreli çalışmayı planlarken, iş tecrübesinin uzadığını ve Türkiye’de uzun süre kalmalarına neden olduğunu söylemiştir. Bu durum, göçmenlerin Türkiye’ye planlanmamış bir şekilde yerleşimci olabileceğini ve ekonomik ihtiyaçların kişisel kararları etkileyebileceğini göstermektedir. K3’ün iş bulma süreci, ekonomik gereksinimlerin ve anlık fırsatların göç süreçlerinde nasıl etkili olduğunu ortaya koymaktadır. K5 ve K6’da ekonomik sebeplerden dolayı Kemalpaşa’da çalışmayı tercih etmişlerdir. K5 kahvehanede çalışmadan önce restoran, temizlik ve tekstil gibi sektörlerde çalıştığını belirterek yaklaşık 10 yıldır kahvehanede çalıştığını, gündelik masraflarını çıkardığını belirtmiştir. K6 ise ilk kez Kemalpaşa’ya alışveriş için geldiğini, daha sonra tekstil üzerine bir dükkân açtığını ancak pandemide kapatmak durumunda kaldığını belirterek yaklaşık altı aydır kahvehanede çalıştığını dile getirmiştir.

Gürcü Kadın İşçilerin Çalışma Deneyimleri ve Uyum Süreçleri

Geleneksel olarak göç süreci genellikle erkekler tarafından belirlenip yönlendirilirken, kadınlar bu süreçte daha pasif bir rol oynamışlardır. Ancak günümüzde, kadınlar da göç süreçlerinde aktif birer özne haline gelmeye başlamıştır. Özellikle eski Sovyet coğrafyasından Türkiye'ye gerçekleşen göçlerde, kadınların öne çıkması dikkat çekicidir. Bu bölgelerden gelen göçmenler, ekonomik sıkıntılar nedeniyle iş bulmak amacıyla başka ülkelere göç etmektedir. Türkiye, sınır komşusu olması ve vize kolaylığı gibi avantajlarla bu göçmenler için cazip bir hedef haline gelmiştir. Gürcü göçmenler, mevsimlik tarım işçiliği, çay ve fındık tarımı, ev hizmetleri, gündelik işler ve hasta-yaşlı bakımı gibi alanlarda işgücüne katılmaktadır. Kemalpaşa'da kahvehanelerde çalışan kadınlar, genellikle erkeklere özgü bir alan olarak bilinen bu mekânlarda özellikle dikkat çekmiş ve bu durum, onların çalışma deneyimlerini ve uyum süreçlerini incelemek için önemli bir fırsat sunmuştur.

Ülkemizde kahvehaneler, tarihsel olarak erkek egemenliğinin baskın olduğu mekânlar olmuştur. Kahvehaneler, sosyalleşmenin önemli araçlarından biri olarak zaman içinde bazı değişimlere uğrasa da, erkek egemen yapısını büyük ölçüde korumaktadır. Yaşar (2005) bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir: 'Kısa zaman içerisinde kahvehane sayısı hızla arttı, kahve içmek ve yarenlik etmek amacıyla buralarda toplanan muhtelif zümrelerden ve değişik kültür seviyelerinden insanlar, çok hızlı gelişen bir kültürel birikim ortamı, sosyalleşme mekânı, siyasî iktidar karşısında seslerini duyurabildikleri bir kamusal meydana getirdiler³¹. Zamanla işlevsel değişiklikler yaşasalar da, geçmiş 300 yılda olduğu gibi günümüzde de toplumsal gelişmelere tanıklık eden önemli bir hizmet ve kültür kurumu olmaya devam etmektedir³². Özellikle Türk kültüründe erkeklerin günlük yaşamında önemli bir yere sahip olan kahvehaneler, sosyal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Göçmen Gürcü kadınlar için ise kahvehaneler yalnızca bir sosyalleşme alanı değil, aynı zamanda geçimlerini sağladıkları bir iş yeri haline gelmiştir. Kadınların ikisi Kemalpaşa'da kahvehane işini, daha önce burada çalışan tanıdıkları aracılığıyla bulduklarını ifade etmişlerdir. K2, bu durumu şu sözlerle açıklamıştır: "*Aslında burada arkadaşlarım vardı, tanıdık kadınlar. Dedik ki biz de buradayız, bir şey olmaz, isterseniz çalışabilirsiniz. Türkçemiz yoktu aslında, sadece git gel o kadar. Ama kolay oldu bizim için*". Ayrıca, K2, kocasının Türk bir arkadaşı aracılığıyla iş bulduğunu belirterek, "*Kocamın burada Türk bir arkadaşı*

³¹ Ahmet Yaşar, "Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, 3-6, 239.

³² Ulla Heise, *Kahve ve kahvehane*, Çev. Mustafa Tüzel, Dost Kitabevi. Ankara 2001.

varmış, bana eleman lazım demiş, kocam da beni gönderdi. 10 yıldır buradayım,” demiştir. Türkçe bilmemesine rağmen, süreç içinde iş ortamında dil engelini aşabilmiştir. K2'nin bu deneyimi, kadınların sosyal bağları sayesinde iş bulabildiğini ve bu bağların işgücüne katılımı kolaylaştırdığını göstermektedir. K3 ise “*biz müşteriyle çalışmak zor olmadı. Sadece burada vizemiz olmadığı için her akşam giriş çıkış yapmak zorundaydık. Sarp'a gidip geliyorduk. O biraz bizi zorluyordu*” sözleriyle kahvehanelerde müşteri ile çalışmanın kendisi için zor olmadığını, ancak vize sorunu nedeniyle her akşam Sarp Sınır Kapısı'ndan giriş-çıkış yapma zorunluluğunun zorlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, düzensiz göçmenlerin çalışma koşullarının zorluklarına işaret etmekte, resmi izinler ve bürokratik engellerin işgücüne katılımı nasıl sınırlandırabileceğini göstermektedir. K4 de, ilk işinin bir restoranda olduğunu belirtmiş, ilk başlarda Türkçe bilmemesi nedeniyle zorlandığını vurgulasa da, zamanla bu duruma alıştığını ve Türkçeyi çalışırken öğrendiğini ifade etmiştir. Bu durum, göçmenlerin ilk geldikleri ülkelerde karşılaştıkları dil engelinin, iş bulma ve çalışma sürecini zorlaştıran önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Ancak zamanla, iş ortamında öğrenilen dil ve iş deneyimi sayesinde bu engelin aşılabildiği de vurgulanmaktadır. Müşteri profili hakkında bilgi veren kadınlar ve kahvehane sahipleri, kahvehaneleri genellikle iş çıkışı çalışanlar ve emeklilerin tercih ettiğini, öğleden sonra 3-4 gibi gelip akşam geç saatlere kadar burada oyun oynayıp çay içerek vakit geçirdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, tekstil yoğun olduğu bir bölge olduğu için arada Gürcü erkelerin de geldikleri belirtilmiştir. Gürcü kadınlar, kahvehanelerde çay ve meşrubat gibi içecek servisi yaptıklarını ve kahvehanenin temizliğinden sorumlu olduklarını ifade etmişlerdir. İki kahvehaneci (E4-E5) “*bayan eli değişiyor kahveye, daha değişik oluyor, daha güzel oluyor, konuşmalar düzeliyor,*” kadınların iş gücünün kahvehane ortamına kattığı yenilik ve güzellikten bahsetmiştir. Bu ifade, kadınların çalışma tarzlarının ve varlıklarının, kahvehanelerdeki atmosferi ve sosyal dinamikleri olumlu yönde etkilediğine vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan, kadınların çalışma izni ya da sigortalı olup olmadığına dair kesin bilgi alınamamakla birlikte, bu sorulara “*günelik ücret karşılığında çalışıyoruz*” şeklinde yanıt vermişlerdir. Günlük 50-60 Lari yani yaklaşık 600-700 TL kazandıkları, bu nedenle ucuz işgücü olarak görüldükleri anlaşılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, bu kadınların kahvehanelerde çalışması, birçok ön yargı ve zorluğa karşı bir mücadele anlamına gelmektedir. Bu durum, göçün işgücü piyasasındaki cinsiyet rollerini değiştirdiğini de ortaya koymaktadır. Ülkemizde zaman zaman önünden geçmenin ayıplandığı ve arkasından dolaşılacak kahvehanelerde, göçmen de olsa kadınların çalışması ataerkil düzene aykırı bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak göç sürecinde kadınların dezavantajlı konumu, onları bu çalışmaya mecbur kılmaktadır; bu da Türk işverenler için cazip bir

durum oluşturmaktadır. Türkiye vatandaşlarının çalışmayı kabul etmedikleri sektörlerde göçmenler, düşük ücretler karşılığında ve herhangi bir sağlık güvencesi olmadan çalışmaktadır. Türk işletmeciler, iş yerlerinde göçmenleri istihdam etmekten memnun görünmektedir. Gürcü kadın işçilerin kahvehanelerde yaptıkları işler, düşük statülü işler olarak görülmekte ve ev sahibi toplumdaki kadınların çalışmasına izin verilmeyen alanlar olarak tanımlanmaktadır. Kahvehane sahiplerinden alınan cevaplara göre, Türk kadınlarının kahvehanelerde çalıştırılmama nedenleri arasında din, kültür ve gelenek-görenek gibi faktörler öne sürülmektedir. Bir kahvehane sahibi (E1), “*Türk kadınlarında kahvehanede çalışmak gibi bir kültür yok*” derken, bir diğeri, “*Türkiye’de kadınların kahvehanede çalışma şansları yok. İslamiyet’in verdiği bir şey. Başka bir şey değil,*” ifadelerini kullanmıştır. Diğer bir kahvehane sahibi (E4) ise, “*Türk kadınları çalışamaz. Ama bunlar her türlü mecbur kaldıkları için mi artık bilmiyorum, daha rahatlar. Zaten şu anda aştılar kendilerini, daha gelmemeye başladılar. Yavaş yavaş bitiyor. Şu an bizim para düştü, onların para yükseldi, ya artık İtalya’ya gidiyorlar. Avrupalı oldular*” sözleriyle kadınlarının çalışmasının kültürel normlarla sınırlı olduğunu belirtirken, Gürcü kadınların ekonomik zorunluluklardan ötürü daha fazla fırsata sahip olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda, ekonomik koşulların değişmesiyle birlikte Gürcü kadınların, daha iyi yaşam şartları için Avrupa’ya yöneldiklerine dikkat çekmiştir. E1 de bu durumu destekleyerek, “*Tabi, şu andaki Gürcüler gelmiyor. Çay toplamaya da gelmiyor, çalışmaya da gelmiyor. Niye? Çünkü paramızın değersiz olması,*” şeklinde ifade etmiştir. Bu sözleriyle, ekonomik koşulların göçmen işgücünün Türkiye’ye gelişini nasıl etkilediğine dikkat çekmektedir.

Diğer taraftan hangi amaçla gelirse gelsin, Doğu Blok’u ülkelerinden gelen bütün kadınlar sınır girişinden başlayarak, toplumda yaygınlaşmış önyargıyla baş etmek zorunda kalmıştır. Bu önyargı, yabancı kadınların muhafazakâr ve cinselliğin tabu olduğu erkek egemen bir toplumda yaşamalarını daha da zorlaştırmıştır. Kadınlar, toplumun kendilerine yönelik olumsuz bakış açılarıyla karşılaştıklarını ifade etmektedirler. K3, bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir: “*Şimdi ne var biliyorsun, Gürcistan biliyorsun orda açık var, burada biraz yabancı da var, bize de biraz başka gözle bakıyorlar da, çünkü burası kapalı bir kültür. Şimdi bunlar oturuyor burada, gören hemen iki sevgili var burada diyor, bunlar sevgili diyor.*” Bu ifadeler, Gürcü kadınların toplumda maruz kaldıkları yanlış anlaşılmalara ve önyargılara ortaya koymaktadır.

Bu yüzden görüşülen Gürcü kadınlar mümkün olduğu kadar görünür olmamaya ve yerel halkla sınırlı etkileşimde bulunmaya çalışmaktadırlar. K1 bu durumu “*kimseyle konuşmuyorum, sadece geliyorum gidiyorum, merhaba-merhaba*” şeklinde özetlemiştir. Genellikle Kemalpaşa’ya alıştıklarını ve

burada kılık-kıyafet, dil bariyeri gibi sorunlarla karşılaşmadıklarını ifade eden katılımcılar, aralarındaki dayanışmaya da vurgu yapmaktadırlar. K3, “*Burada tanıştım Gürcü arkadaşlarla. Tabii ki biz sahip çıkıyoruz birbirimize. Hep beraberiz. Yani memleket gibi burası bizim*” diyerek, kendilerini burada evlerinde gibi hissettiklerini ve toplumsal bağların güçlendiğini belirtmektedir. Bu dayanışma, göçmenlerin yeni bir ortamda aidiyet hissetmelerine ve zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. Katılımcıların ifade ettiği bu bağ, aynı zamanda göçmen topluluklarının sosyal destek sistemlerinin önemini de ortaya koymaktadır. Türk kültürüne uyum sürecinde zorlanmadıklarını ve buraya alıştıklarını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan Türk kültürüne ilişkin bazı tespitlerini de paylaşmışlardır. Görüşme sırasında K5 ve K6, kendi kültürlerine kıyasla Türklerin meraklı ve başkalarının hayatlarına daha fazla müdahale ettiklerini ifade etmişlerdir. K5, “*Bizim kültürümüzde başkalarının hayatıyla kimse ilgilenmez, merak etmez, peşine takılmaz. Ama burada insanlar çok meraklı; kim ne yapmış, ne giymiş, kimle görüşmüş gibi sürekli başkalarının hayatlarını merak ediyorlar. Oysa bizim ülkemizde kimse bu tarz şeylere dikkat etmez ve önem vermez*” diyerek, Türk toplumunun sosyal dinamiklerini ve Gürcü kadınların gözlemlediği kültürel farklılıkları vurgulamıştır. Bu durum, göçmenlerin yeni bir topluma adapte olma süreçlerinde yaşadıkları zorlukları ve kültürel algıların nasıl şekillendiğini de göstermektedir. K1, Türk toplumunun iletişim biçimlerine dikkat çekerek, “*Herkes aynı değil ama. Bazen insanlarda çok fark ediyor. Mesela çağırma biçimleri, yani seslenme ve hitap etme tarzları, ‘şşşt, buraya bak’ gibi ifadeler kullanıyorlar. Bizde öyle bir şey yok mesela*” diyerek, kültürel farklılıkları ve Türklerin iletişim alışkanlıklarını vurgulamıştır. Bu gözlem, göçmenlerin yeni bir toplumda yaşadıkları iletişim zorluklarını ve farklı kültürel normlarla nasıl karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. K3 de, Türk toplumunun iletişim tarzına yönelik düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “*Evet, biraz değil, bayağı kaba. Ama aslında kimsenin içinde böyle bir art niyet yok. Benim düşüncem bu. Burada herkes sahip çıkıyor, herkes yanında olabiliyor. Yani iyi niyetli insanlar aslında. Sadece biraz kaba. Kültürel farklılıklar nedeniyle konuşma tarzları ve ses tonu biraz sert gelebilir. Ama kimsenin art niyeti yok. Ben 20 yaşında geldim burada çalıştım ve kimseden bir yanlış görmedim gerçekten. Yani hiç kimsenin kötülüğünü görmedim. Çok rahat bir şekilde çalıştım. Burası benim için aynı memleket gibi oldu*” sözleriyle Türk toplumuna karşı duyduğu olumlu bakış açısını ve yaşadığı deneyimlerin onu nasıl etkilediğini göstermiştir.

Sonuç

Kahvehaneler, geleneksel olarak erkeklerin sosyalleştiği, çay içip oyun oynadığı yerler olarak bilinir. Artvin Kemalpaşa’daki kahvehanelerde çalışan Gürcü kadınlar, yalnızca işçi olarak değil, aynı zamanda sosyal figürler olarak

da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Kahvehaneler, ataerkil bir düzenin hâkim olduğu alanlar olsa da, bu kadınlar için hem çalışma hem de sosyalleşme alanı haline gelmektedir. Erkek egemen bir ortamda çalışmanın zorluklarına rağmen, kadınlar bu durumu kabullenmek yerine toplumsal normlara ve cinsiyet rollerine meydan okumaktadırlar. Mekik göçü, onlara sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal bir dönüşüm yaşama imkânı sunmaktadır. Sınırın iki ayrı yakasındaki yaşamlarını sürdürme çabası ile farklı bir kültürel ortamda ekonomik imkânlara ulaşma arzusunu bir arada götüren bir varoluş mücadelesi içindedirler.

Lee'nin teorisine göre, göç kararlarını şekillendiren itme ve çekme faktörleri, bireylerin koşullarıyla etkileşim içindedir. Bu bağlamda, göçü etkileyen unsurlar arasında kişisel faktörlerin yanı sıra, göç edilecek yerin olumlu ve olumsuz özellikleri de önemli bir rol oynamaktadır. Çoğu kadın, ekonomik sebeplerle mekik göçünü deneyimlemektedir. İtme-çekme modelinde, göçü iten olumsuz faktörler arasında kendi ülkelerinde iş bulamama durumu yer alırken, göçü çeken olumlu faktörler ise Kemalpaşa'nın sınıra yakınlığı ve burada sunulan istihdam olanakları gibi unsurları içermektedir. Başka bir ifadeyle, kendi ülkelerindeki sınırlı iş imkânları ve Kemalpaşa'nın sunduğu istihdam olanakları, bu göç kararını etkilemektedir. Bu dinamikler, Gürcü kadınların hem iş gücü olarak hem de sosyal bir varlık olarak kahvehanelerdeki rollerini şekillendirmekte ve onların yeni bir topluma entegrasyon süreçlerinde önemli bir etken oluşturmaktadır.

Göç, bireylerin yaşamlarında köklü değişimlere yol açan karmaşık bir süreçtir. Özellikle dil bariyeri ve kültürel farklılıklar, bu sürecin en büyük zorluklarından biridir. Mekik göç kapsamında Kemalpaşa'ya gününbirlik çalışmaya gelen Gürcü kadınlar, yeni bir ülkede hayata tutunurken hem dil bariyerleriyle mücadele etmekte hem de geleneksel cinsiyet rollerine meydan okumaktadırlar. Dil engeli, başlarda büyük bir sorun gibi görünse de, bu kadınlar iş deneyimleri ile birlikte çevrelerinden destek alarak bu zorluğun üstesinden gelmişlerdir. Sosyal çevrelerinin ve iş ortamının sunduğu imkânlar sayesinde dil becerilerini geliştirerek, yeni hayatlarına daha kolay adapte olmuşlardır. Ancak, görüşülen kadınlardan ikisinin hâlâ anlamada ve kendilerini ifade etmede güçlük çektiği gözlemlenmiştir. Türkiye'de yeni bir hayata adapte olmaya çalışırken, kahvehanelerde çalışmak onlar için sıradan bir deneyim haline gelmiştir. Bununla birlikte, bu işler genellikle düşük ücretli ve güvencesizdir. Kemalpaşa'da yabancı uyruklu olmalarının getirdiği önyargılarla mücadele etmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Özellikle erkek egemen bir ortamda çalışmak, maruz kaldıkları zorlukları artırabilmektedir.

Mekik göçü, hem göçmen kadınlar hem de çalıştıkları toplum için önemli sonuçlara yol açmaktadır. Bu göç, kadınlara ekonomik bağımsızlık

kazandırırken, aynı zamanda düşük ücretli ve güvencesiz çalışma koşullarına maruz kalmalarına neden olmaktadır. Yabancı uyruklu olmalarından kaynaklanan önyargılarla mücadele etmek zorunda kalan bu kadınlar, işverenlerin kârlarını maksimize etme amacına hizmet eden bir sistemin parçası haline gelebiliyorlar. Ayrıca, mekik göçü, göçmen işçilerin hem geldikleri hem de çalıştıkları toplumlar için önemli ekonomik faydalar sağlamakla birlikte, geçici niteliği nedeniyle uzun vadede bazı toplumsal ve ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sistem, işverenlerin kârlarını maksimize etmelerine olanak tanırken, misafir işçilerin ailelerine sağladıkları ekonomik katkılar sayesinde her iki taraf için de faydalı bir döngü oluşturmaktadır. Ancak, işçilerin kalıcı entegrasyonuna izin verilmemesi, sosyal uyumun sağlanmasında zorluklar yaratmakta ve işçilerin haklarının ihlali gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak, mekik göçünün sürdürülebilir ve adil bir yapıda devam edebilmesi için, göç politikalarının iyileştirilmesi ve işçilerin haklarının korunması büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ilgili otoritelerin göçmen işçilerin durumunu göz önünde bulundurarak, hem sosyal hem de ekonomik entegrasyon süreçlerine yönelik stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Ayrıca, toplumda farkındalık oluşturmak ve göçmenlerin katkılarını tanımak, sosyal uyumu artıracak adımlar arasında yer almaktadır. Sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal sürdürülebilirliği de sağlamak için, göçmen işçilerin haklarına saygı gösterilmesi ve koruma altına alınması elzemdir. Bu sayede, mekik göçü daha adil, sürdürülebilir ve sosyal açıdan kapsayıcı bir hale getirilebilir.

Kaynakça

ADIGÜZEL, Yusuf, *Göç Sosyolojisi*, Nobel Yayınevi, Ankara 2016.

BAŞTÜRK, Şenol, Göçmenlere Yönelik Sosyal Politikalar, *Sosyal Politika* (350), Aysen Tokol, Yusuf Alper, (Ed.), Ezgi Matbaacılık Bursa 2014.

BORJAS, George J., “Economic Theory and International Migration”, *The International Migration Review*. 23 (3), 1989, ss. 457-485.

CASTLES, Stephen ve MARK, J. Miller, *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

CONSTANT, Amelie F., NOTTMEYER, Olga, ZİMMERMANN, Klaus F., “The Economics of Circular Migration. Discussion Paper Series”, *Institute for the Study of Labor*, 2012. <https://docs.iza.org/dp6940.pdf>

CONSTANT, Amelie F., ZİMMERMANN, Klaus F., “Circular and Repeat Migration: Counts of Exits and Years Away from the Host Country”, *Population Research and Policy Review*, 30 (4), 2011, ss. 495-515.

CRESWELL John W. , Nitel Araştırma Yöntemleri, Çev M.Bütün ve Selçuk B. Demir, 7.Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023, s.202.

ÇAĞLAYAN, Savaş, "Göç Kuramları ve Göçmen İlişkisi." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 2006, ss. 68-91.

ÇOLAKOĞLU, Cavit ve SELEK ÖZ, Cihan (2024). "Yabancı İşgücünün Çalışma Koşullarının Düzgün İş Boyutları Bağlamında İncelenmesi: Artvin-Hopa'daki Gürcistan Uyruklu İşgücü Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 2024, ss. 85-108.

DE HAAS, Hein, "The Internal Dynamics of Migration Processes: A Theoretical Inquiry" *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 2010, ss.1607-1629.

DEMİRDİZEN, Derya, "Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar: Yeni Düzenlemelerle Yarı Köle Emegine Doğru Mu?", *Çalışma ve Toplum*, Cilt 3/Sayı 38, 2013, ss. 325-346.

EYÜPREİSOĞLU, Büşra. "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Göç Sürecinde"Kadın", *International Social Sciences Studies Journal*, 6-56, 2020, ss. 684-692.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), 2023

GÖZÜBÜYÜK TAMER, Mine, *Trabzon'da Mülteci ve Sığınmacı Kadınlar, Bir Göç Deneyimi ve Kültürlerarası İletişim*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019.

GÜZEL Bekir, *Türkiye-Gürcistan Sınırında Düzensiz Göç Hareketleri: Doğu Karadeniz Örneğinde Göçmen Deneyimleri*, Ankara, Sonçağ Akademi, 2020.

HEİSE, Ulla, *Kahve ve kahvehane*, Çev. Mustafa Tüzel, Dost Kitabevi. Ankara 2001.

International Organization for Migration, (2005), *World Migration 2005: Costs and Benefits of International Migration*.

IOM (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. No: 18. http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf (Erişim tarihi: 20.03.2024).

İÇDUYGU, Ahmet, "Demographic Mobility Over Turkey: Migration Experiences and Government Responses", *Mediterranean Quarterly*, 2004, ss. 88-99.

LEE, Everett S. "A Theory of Migration." *Demography*, 3, 1966, ss. 47-57.

MASSEY, Douglas S., ARANGO, Joaquin, HUGO, Graeme, KOUAOUĆI, Alı, PELLEGRİNO, Adela, & TAYLOR, J. Edward, "Theories Of International Migration: A Review And Appraisal.",(Çev. S. Dedeođlu, B. Oskay, Ç. Özbek, İ. Sirkeci, M. M. Yüceşahin), *Population And Development Review*, 19/3, 1993, ss. 431-466.

MASSEY, Douglas S., ARANGO, Joaquin, HUGO, Graeme, KOUAOUĆI, Alı, PELLEGRİNO, Adela, & TAYLOR, J. Edward, "Worlds in Motion: Understanding International Migration at the end of the Millenium", *International Studies in Demography*, Oxford University Press, New York, 2009.

ÖZBEY, Kerem "Göç, Çalışma Hayatı Ve Toplumsal Cinsiyet: Karşılaştırmalı Perspektiften Hopa'da Yerli Ve Kayıtdışı Kadın İşgücü.", *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/56, Kış 2017, ss. 105-121.

ÖZBEY, Kerem, *Sınır kapitalizmi: Gürcistan'dan Türkiye'ye günyübirlik işgücü göçü- "Hopa örneği"*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir 2016.

PETERSEN, W, "A general typology of migration", *American sociological review*, 23(3), 1958, ss. 256-266.

"A Generalization of Petersen's Typology of Migration.", *International Migration*, 25, 1988, ss. 385-397.

ŞAHİN Cengiz, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisi İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 2001, ss. 57-67. <http://www.gefad.gazi.edu.tr/> (Erişim tarihi: 10 Mart 2019).

TOKSÖZ Gülay, *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

VERTOVEC, Steven, *Circular Migration: the way forward in global policy?*, International Migration Institute, University of Oxford, 2007.

YAŞAR, Ahmet, "Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3-6, (2005), 237-256.

YILDIRIM, Uygur Dursun, "Karadeniz'de Çay ve Fındık Üretiminde Göçmen İşgücünün Etnikleşme Süreçleri." *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 52, 2016, ss. 191-210.

GÖÇMEN KADINLARIN RUH SAĞLIĞINI İYİLEŞTİRMEYE YÖNELİK MÜDAHALELER SİSTEMATİK BİR İNCELEME

Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER*

Ahmet KÖROĞLU**

Giriş

Göç, insanlık tarihi boyunca süregelen ve günümüzde uluslararası bir sorun haline gelen karmaşık bir olgudur. Göçleri oluşturan güçler, yani insanların bir yerden kalkıp başka yere yerleşmelerinin, ana yurtlarını terk edip kendilerine yeni yurtlar edinmelerinin nedenleri tarih boyunca daima değişmiştir.¹ Toplumsal, ekonomik ve siyasal nedenlerle tetiklenen göçler, insanların yaşamlarını kökten değiştirmekte ve özellikle kadınlar, çocuklar ve yaşlılar gibi kırılgan grupları daha da zorlamaktadır. Bu sürecin nedenleri ve sonuçları, hem göç eden bireyler hem de toplumlar üzerinde derin etkiler bırakmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) verilerine göre, 2020 itibarıyla dünya genelinde 281 milyon göçmen bulunmakta olup bu durum, küresel nüfusun %3.6'sına tekabül etmektedir. Son elli yılda göç hareketlerindeki belirgin artış, 2020'deki göçmen sayısının 1990'a kıyasla 128 milyon, 1970'e göre ise üç katından fazla olmasına yol açmıştır. Cinsiyet açısından bakıldığında, erkek göçmenlerin sayısı kadın göçmenlerden daha fazladır ve bu fark son yirmi yılda giderek artış göstermektedir. 2000 yılında erkek ve kadın göçmenler arasındaki oran %50.6'ya %49.4 iken, 2020 yılında bu oran %51.9'a %48.1 iken olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, kadın göçmenlerin payının azalırken, erkek göçmenlerin payının (%1,3 oranında) arttığını göstermektedir.

Dünya Göç Raporu'nun (2024) vurguladığı üzere küresel göçün karmaşık yapısı nedeniyle kesin ve net veriler elde etmek oldukça zordur. Ancak rapor, günümüz göçmenlerinin daha önceki dönemlere kıyasla daha fazla olumsuzluk ve kötü sağlık koşullarıyla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle uluslararası kadın göçmenler, sağlık koşullarından en

* Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, mgozubuyuk74@gmail.com

** Uzman Psikolog, Trabzon Vakıfkebir Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü, psk.ahmetkoroglu@yahoo.com

¹ Karpat, H. Önsöz. Türkiye'nin Göç Tarihi: 14.Yüzyıldan 21.Yüzyıla Türkiye'ye Göçler. Derleyenler: M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (2015), 507.

fazla etkilenen gruplar arasında yer almaktadır². Göç, kadınları fiziksel ve ruhsal iyilik hallerini etkileyebilecek durumlara sokarak, 'sadece hastalık veya sakatlığın olmaması değil, tam bir fiziksel, ruhsal ve sosyal refah hali' olarak tanımlanan sağlığa erişimlerini ciddi şekilde sınırlamaktadır.

Göçmenlerin sağlığı üzerindeki etkilerin birden fazla belirleyicisi vardır. Bu etkiler göçmen kategorilerine ve yasal statüye göre farklılık gösterebilir. Özellikle savaş, siyasi çatışma veya doğal afet gibi nedenlerle göç etmek zorunda kalan bireyler, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gibi psikolojik rahatsızlıklarla daha sık karşılaşmaktadır. Göç ayrıca ekonomik ve sosyal politikaları, insan hakları ve eşitlik konularını, kalkınma gündemlerini ve sosyal normları da etkiler; bunların hepsi göç sağlığıyla ilgilidir. Bu nedenle, göçmenlerin ruh sağlığına yönelik destek hizmetlerinin artırılması gerekmektedir. Göçmenlerin daha kapsamlı bir sağlık hizmetine erişimlerinin sağlanması ve sosyal uyum süreçlerinin desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, savaş, siyasi çatışma veya doğal afet gibi nedenlerle göç etmek zorunda kalan kadınların ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik müdahalelerin sistematik bir incelemesini, mevcut araştırma sınırlılıkları dahilinde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel hedefi, uluslararası göçmen kadınların karşılaştığı ruh sağlığı sorunlarına yönelik etkili müdahale stratejilerini belirlemek, mevcut araştırmaları derleyerek gelecekteki çalışmalara yön vermektir. Bu doğrultuda, son on yılda uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik gerçekleştirilen müdahaleleri kapsayan sistematik bir inceleme yapılacaktır. Söz konusu inceleme, bu alandaki hizmetlerin geliştirilmesi için bir rehber sunmanın yanı sıra, gelecekte hangi tür araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu da tespit etmeyi hedeflemektedir. İncelemeye başlarken oluşturulan sistematik derleme sorusu ise şöyledir: "Uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik müdahaleler nelerdir?". Uluslararası göçmen kadınların benzersiz zorlukları ve ruh sağlığı sorunları göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın bulgularının uluslararası alanda göçmen kadınların ruh sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi için önemli bir temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Göçmen ve Sağlık

Göç, toplumlar ve bireyler üzerinde çeşitli siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkiler yaratmakla birlikte, sağlık sorunlarını da beraberinde getirir. Göçmenler, temel ihtiyaçlara erişim sıkıntıları, barınma ve beslenme sorunları gibi zorluklarla karşılaşmanın yanı sıra, sağlık hizmetlerine ulaşmada

² McAuliffe, Marie, and Linda Adhiambo Oucho. "Report Overview: Migration Continues To Be Part Of The Solution In A Rapidly Changing World, But Key Challenges Remain." World Migration Report 2024.1 (2024): e00033.

yaşadıkları güçlükler ve şiddet gibi çeşitli psikolojik risklerle de karşı karşıyadır. Bu durum, onları sağlık bakım sisteminde en kırılgan ve savunmasız gruplardan biri haline getirir.³ Yeni bir ülkeye göç eden bireyler, kültürel uyum sürecindeyken bulaşıcı hastalıklar ve kronik rahatsızlıklar, örneğin kardiyovasküler hastalıklar, diyabet, kanser ve kronik akciğer hastalıkları gibi sağlık sorunlarıyla karşılaşabilirler. Bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan kronik hastalıkların yanı sıra, artan stres seviyeleri, sürekli kaygı, memleket özlemi, izolasyon ve hijyenik olmayan yaşam koşulları sağlık sorunlarını daha da karmaşık hale getirebilir. Göçmenlerin etkin sağlık hizmetlerine erişimini sağlamak önemlidir. Ancak bireysel özelliklerin yanı sıra, ülkenin sağlık sistemi ve sağlık personelinin olumsuz tutumları da sağlık hizmetlerine erişimde zorluklar yaratmaktadır.⁴

Göç araştırmaları, mevcut sağlık sistemi içerisindeki ve diğer sistemlerdeki kayıtların yetersiz olduğunu göstermektedir. Geçtiğimiz yirmi yıl içerisindeki göç sağlığı araştırmalarındaki istikrarlı artışa rağmen, göçmen akışlarının büyüklüğü ve karmaşıklığı göz önüne alındığında, uluslararası göç sağlığı hakkındaki araştırma kanıtlarının yetersizliği hala önemlidir. Örneğin, gelişmekte olan yerlerden gelen işçi göçmenlerin, tüm uluslararası göçmenlerin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Ancak işçi göçmenler hakkında yapılan araştırma sonuçları, göç ve sağlık araştırması çıktısının yalnızca %6,2'sini temsil etmektedir. Günümüzde hala göçmenlerin sağlık imkânlarına erişimi hakkında yeterli veri bulunmamaktadır.⁹ Bu durum, göçmenlerin sağlık ihtiyaçlarının tam olarak anlaşılmadığını ve dolayısıyla etkili müdahalelerin geliştirilemediğini göstermektedir.

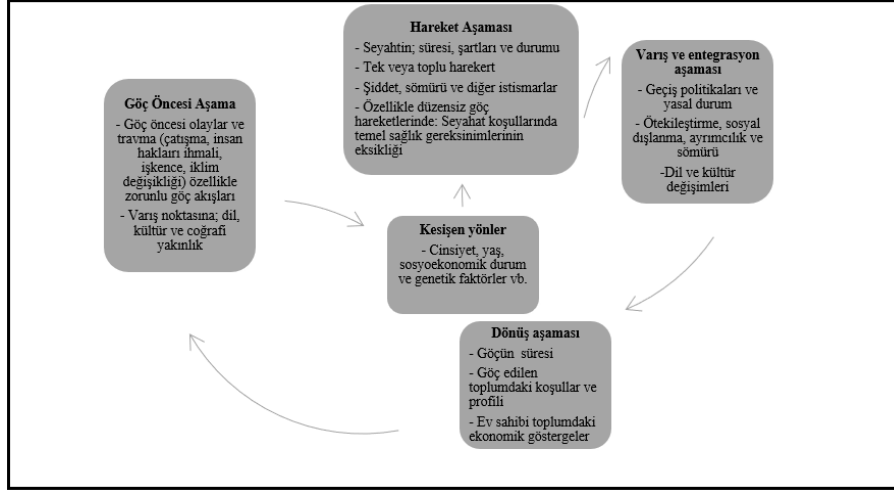
Göç ve sağlık arasındaki ilişki karmaşıktır ve etkisi göçmen grupları arasında, bu gruplar içinde kişiden kişiye ve göç aşamaları boyunca önemli ölçüde değişir (Şekil 1). Göçmenler sosyal eşitsizliklerden etkilenir ve göç süreci boyunca fiziksel, ruhsal ve sosyal refahlarını riske atan çeşitli deneyimlere maruz kalırlar. Göç sürecini çevreleyen koşullar sağlık zaaflarını ve riskli davranışları daha da kötüleştirir. Tersine, yeni gelen bir göçmenin insani yerleşim programının bir parçası olarak kronik bir hastalığın tedavisine erişim sağlaması gibi daha iyi sağlık yörüngelerine ulaşmak için bir kolaylaştırıcı da olabilir. Düzensiz statüleri, damgalanma, ayrımcılık, dil, kültürel engeller ve düşük gelir düzeyleri nedeniyle düzensiz göçmenler

³ Beşer, Ayşe, and K. Tekkaş Kerman. "Göç eden bireylerin öncelikli sağlık sorunları ve sağlık hizmetine ulaşımındaki engeller." *Türkiye Klinikleri J Public Health Nurs-Special Topics* 3.3 (2017): 143-8.

⁴ Sweileh, Waleed M., et al. "Bibliometric analysis of global migration health research in peer-reviewed literature (2000–2016)." *BMC public health* 18 (2018): 1-18.

birincil sağlık hizmetlerine, aşımaya ve sağlık teşvik müdahalelerine erişmekten mahrum bırakılabilmektedir.^{5,6,7}

Göç aşmaları boyunca göçmenlerin ve ailelerinin sağlık ve refahını etkileyen faktörler

Şekil 1 (IOM, Göçmen ve sağlık verilerinden derlenmiştir.⁸)

Göç sürecinin getirdiği zorluklar, bireylerin ve özellikle de mültecilerin ruh sağlığını ciddi şekilde etkilemektedir. Dünya çapında yaklaşık sekiz kişiden biri ruhsal sağlık sorunu yaşadığına ve mültecilerin ruhsal sağlık problemleri ile karşılaştığını düşünürsek, bu durumun ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır. Göçmenlerin yaşadığı sosyal izolasyon, ekonomik zorluklar ve kültürel uyum sorunları gibi faktörler, ruh sağlığını olumsuz etkileyerek ciddi sorunlara yol açabilir. Zira mülteci ve göçmenler, hem yolculukları sırasında hem de varışta ruhsal sağlıklarını ve refahlarını etkileyen çeşitli stres faktörlerine ve zorluklara maruz kalabildikleri için daha fazla savunmasızdırlar. Depresyon, anksiyete ve TSSB gibi belirgin ruhsal

⁵ Iacobucci, Gareth. "Doctors vote for BMA to oppose four year medical degrees and apprenticeships." (2024).

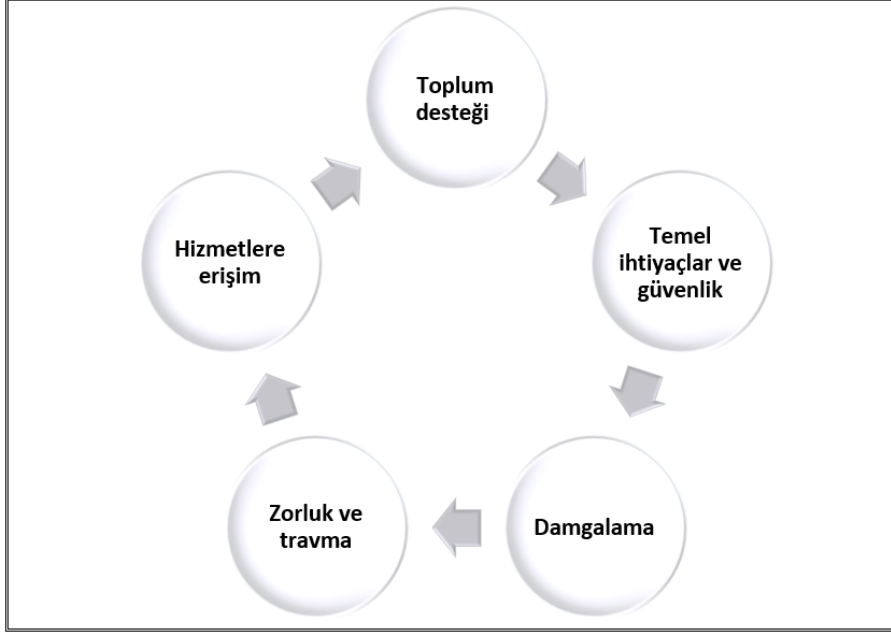
⁶ World Health Organization. World report on the health of refugees and migrants: summary. World Health Organization, 2022. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240054462>.

⁷ Spiegel, Paul, Kolitha Wickramage, and Terry McGovern. "Migrant and refugee health: complex health associations among diverse contexts call for tailored and rights-based solutions." PLoS medicine 17.3 (2020): e1003105.

⁸ Migration data portal. Migration and health. Migration data portal, 2024. <https://www.migrationdataportal.org/themes/migration-and-health>.

bozuklukların yaygınlığı, göçmenler ve mülteciler arasında ev sahibi nüfusa göre daha yüksek olma eğilimindedir. Göç eden kadınlar depresyon ve anksiyete açısından daha yüksek risk altındadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) mülteci ve göçmen gruplarının ruh sağlığı hizmetlerine erişimlerini iyileştirmek için ele alınması gereken beş temel temaya dikkat çekmektedir (Şekil 2). Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

Göçmenlerin ruh sağlığının iyileştirilmesi için değerlendirilen faktörler

Şekil 2 WHO, Göçmen ve ruh sağlığı verilerinden derlenmiştir.⁹

Toplum desteği, ortak geçmişe sahip bir topluluğun parçası olmanın ve okula gitmenin daha düşük ruhsal bozukluk oranlarıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Temel ihtiyaçların ve güvenliğin sağlanamaması, özellikle güvensiz yasal statüler, ruh sağlığını olumsuz etkileyebilir. Damgalama ise, ırkçılık ve ayrımcılık gibi deneyimlerle ruhsal sağlık üzerinde sürekli olumsuz sonuçlar doğurur. Zorluk ve travma, örneğin uzun süreli gözetimler, depresyon ve PTSD (Post travmatik stres bozukluğu) oranlarını artırabilir. Ayrıca, mülteciler ve göçmenler sağlık hizmetlerine erişimde genellikle dil engelleri,

⁹ World Health Organization. Five key themes for improved mental health care for refugees and migrants. World Health Organization, 2023. <https://www.who.int/news/item/10-10-2023-five-key-themes-for-improved-mental-health-care-for-refugees-and-migrants>.

gizlilik endişeleri ve hizmetlerin varlığından haberdar olmama gibi sorunlarla karşılaştıkları için ruhsal sağlıklarına yeterince önem veremeyebilirler. Her türlü göç bireysel, aile, grup ve kolektif kimliklerin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Birçok göçmen rolleri ve değer sistemleri nedeniyle, yıkıcı sosyal destek sistemlerinin kaybı da dahil olmak üzere bir dizi stres faktörüyle karşı karşıyadır. Ruh sağlığını kalıcı olarak etkileyebilecek olaylar, şiddet deneyimleri, ayrımcılık ve diğer insan hakları ihlalleri ve genel olarak refahı doğrudan etkileyen birçok şeyle karşılaşmaktadır. Ruh sağlığı sorunları ve bunlara çözüm bulma çabaları da çoğu zaman genel damgalama nedeniyle daha da kötüleşmektedir.¹⁰

Sağlık koşullarına erişimde kuşkusuz ki kırılğan bir grup olan kadınlar göç sürecinden en çok etkilenen bireylerdendir. Keza göç, daha kırılğan olan kadınların ruh sağlığı üzerinde derin etkiler bırakabilir. Ruh sağlığı, bireysel özellikler, toplumsal koşullar ve daha geniş yapısal faktörlerin birleşimiyle belirlenir. Uluslararası göçmen kadınlar için, kültürel uyum süreçleri, sosyal destek eksikliği ve şiddete maruz kalma gibi bireysel ve toplumsal zorluklar, çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık gibi daha geniş yapısal sorunlarla birleşerek, ruh sağlığını ciddi şekilde etkileyen bir tablo ortaya çıkarır. Kimlik bunalımları, sosyal destek eksiklikleri, ekonomik zorluklar ve kültürel çatışmalar bu sürecin önemli bileşenlerindedir. Özellikle kadınların yaşadığı bu zorluklar, göçün travmatik etkilerini daha da derinleştirerek, psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkma riskini artırmaktadır. TSSB, depresyon ve anksiyete gibi rahatsızlıklar, Uluslararası göçmen kadınların sıklıkla karşılaştığı ruh sağlığı sorunları arasındadır. Ayrıca, kültürel uyum süreçlerinde yaşanan zorluklar, yalnızlık hissi ve sosyal izolasyon gibi durumlar da kadınların ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bu durum, kadınların fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz etkileyen bir dizi faktörün bir araya gelmesine neden olarak, onların yaşam kalitelerini önemli ölçüde düşürmektedir.^{11,12}

Uluslararası göçmen kadınlar, hem eski hem de yeni çevrelerinde kimlik arayışına girer ve toplumsal normlarla uyum sağlama sürecinde yalnızlık, kaygı ve depresyon gibi ruhsal sorunlarla karşılaşabilirler. Sosyal

¹⁰ World Health Organization. Mental health of refugees and migrants: risk and protective factors and access to care [Internet]. [cited 2024 Aug 12]. Available from: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/373279/9789240081840-eng.pdf?sequence=1>.

¹¹ Delara, Mahin. "Social determinants of immigrant women's mental health." *Advances in Public Health* 2016.1 (2016): 9730162.

¹² O'Mahony, Joyce M., and TamPhD T. Donnelly. "Health Care Providers'perspective Of The Gender Influences On Immigrant Women's Mental Health Care Experiences." *Issues in Mental Health Nursing* 28.10 (2007): 1171-1188.

destek ağlarının eksikliği, iş ve eğitim fırsatlarındaki zorluklar ve kültürel uyum sorunları ruh sağlığını olumsuz etkileyebilir. Göçmen kadınların yaşadığı bu zorluklar, sosyal ve ekonomik koşulların ruh sağlığı üzerindeki etkilerini bir kez daha ortaya koymaktadır. Özellikle sosyal destek ağlarının eksikliği ve işsizlik gibi sorunlar, ruh sağlığını olumsuz etkileyen önemli faktörlerdir. Ancak, bu kimlik arayışı ve kültürel uyum süreçleri, uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını doğrudan etkileyen birçok faktörü beraberinde getirirken, aynı zamanda kişisel gelişim ve güçlenme fırsatları da sunar. Ev sahibi nüfusa kıyasla daha iyi bir sağlıkla başlamalarına rağmen, bu avantaj yeni bir topluma uyum sağladıkça azalabilir. Ruhsal refahı sosyo-ekolojik bir bakış açısıyla analiz etmek, kültürel, sosyal ve sağlık hizmetleri düzeyindeki faktörlerin uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını etkilediğini ortaya koyuyor. Kültürel kimlik, hizmet erişimini, damgalanmayı, cinsiyet normlarını ve kültürleşme sürecini etkileyerek zihinsel sağlık deneyimlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Sosyal bağlantılar ve konumlar da dahil olmak üzere sosyal faktörler de çok önemlidir; Ağlar destek, etki ve entegrasyon sağlayabilirken cinsiyet, ırkçılık ve ekonomik durumla ilgili sosyal dezavantajlar ruh sağlığı sorunlarını daha da kötüleştirebilmektedir.¹³ Başka bir ifadeyle, kültürel kimlik, sosyal bağlantılar ve toplumsal konum gibi faktörler, uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını şekillendiren önemli belirleyicilerdir. Bu faktörler, daha geniş yapısal faktörlerle çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık vb.) birleştiğinde, kadınların ruh sağlığı üzerinde daha da derin etkiler yaratabilir (Şekil 3).^{14,15}

¹³ Guruge, Sepali, Enid Collins, and Amy Bender. "Working with immigrant women: guidelines for mental health professionals." *Canadian Issues* (2010): 114.

¹⁴ Guruge, Sepali, et al. "Social support, social conflict, and immigrant women's mental health in a Canadian context: a scoping review." *Journal of psychiatric and mental health nursing* 22.9 (2015): 655-667.

¹⁵ Have, Margreet L. Ten, and Rob V. Bijl. "Inequalities in mental health care and social services utilisation by immigrant women." *The European Journal of Public Health* 9.1 (1999): 45-51.

Göç sonrasında göçmenlerin ve ailelerinin sağlık ve refahını etkileyen faktörler

Şekil 3 WHO ve IOM, Göçmen ve ruh sağlığı verilerinden derlenmiştir. Bakınız ¹⁶

İlgili literatürde araştırma sonuçları (WHO, 2022; Percival ve ark., 2023; Bermejo ve ark., 2012; Poya, 2024) işçi göçmenleri, ailevi nedenlerle taşınanlar, mülteciler ve sığınmacılar dahil olmak üzere göçmen tanımı ne olursa olsun yeni gelenler arasındaki kadınların, erkek göçmenlere ve genel popülasyona kıyasla teşhis edilebilir ruh sağlığı ile ilgili hastalıklara yakalanma riskinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca kadın göçmenler, özellikle zorunlu göçmenler ve doğum öncesi aşamada olanlar, diğerlerine göre yaşamları boyunca travma sonrası stres bozukluğundan (TSSB) orantısız bir şekilde daha fazla etkilenmektedir.^{17,18,19,20}

¹⁶ World Health Organization. *Mental health of refugees and migrants: risk and protective factors and access to care*. World Health Organization (2023). <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/373279/9789240081840-eng.pdf?sequence=1>.

¹⁷ World Health Organization. *The world mental health report: transforming mental health for all* [Internet]. 2022. Available from: <http://hdl.handle.net/10713/20295>.

¹⁸ Percival, Valerie, et al. "The Lancet Commission on peaceful societies through health equity and gender equality." *The Lancet* 402.10413 (2023): 1661-1722.

¹⁹ Bermejo, Isaac, et al. "Health care utilisation of migrants with mental disorders compared with Germans." *Psychiatrische Praxis* 39.2 (2012): 64-70.

²⁰ Poya F. *Migrant Women's Mental Health & Wellbeing* [Internet]. [cited 2024 Aug 12]. Available from: <https://www.migrantwomennetwork.org/2021/10/06/report-mental-health/>.

Yöntem

Bu sistematik inceleme, göçmen kadınların ruh sağlığını olumlu yönde etkileyen müdahaleleri ve bu durumu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla 2014-2024 yılları arasında Türkçe ve İngilizce literatürde yayımlanmış çalışmaları kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir. Bu çalışma, sistematik incelemelerin altın standardı olarak kabul edilen Centre for Reviews and Dissemination (CRD) 2009 rehberinin metodolojik çerçevesi doğrultusunda titizlikle yürütülmüştür.²¹ Derleme rehber doğrultusunda yedi aşaması tanımlanarak yapılmıştır. CRD rehberi, işin tanımlanması ve literatür taramasının derlemenin temeli olduğunu vurgular. Rehberin ilk iki aşaması olan işin tanımlanması ve literatür taramasında derlemenin amacı doğrultusunda kanıt oluşturma ve tartışmasının yapılmasına karar verilmiştir. Literatür incelendiğinde uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığı hakkında çok az verinin yer aldığı dikkati çekmektedir. ABD’de yapılan bir araştırmada göçmenler arasında yüksek oranda ruhsal sağlık bozuklukları ve ruhsal sağlık hizmetlerinin düşük kullanımı bildirilmiştir. Ruhsal sağlık bozukluklarını etkileyen faktörler arasında sosyo-demografik özellikler, göçle ilgili faktörler ve önceki ruhsal ve fiziksel sağlık sorunları yer almaktadır.²²

Uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığı giderek artan bir kamu sağlığı politikası sorunudur. Yeni göçmen anneler, doğum sonrası deneyimlerini etkileyen kültürel faktörler ve coğrafi izolasyon, sosyoekonomik faktörler, cinsiyet rolleri ve dil zorlukları göz önüne alındığında, doğumdan sonra daha az ruh sağlığı erişimi olduğunu göstermektedir.²³ Norveç'teki araştırmacılar, 2008'deki üç ulusal kayıttan elde edilen verileri kullanarak göçmen kadınların ruh sağlığı tedavi seçeneklerini Norveçli kadınlarla karşılaştırarak incelediler. İsveç, Polonya, Filipinler, Tayland, Pakistan ve Rusya'dan gelen göçmen kadınlara odaklandılar. Çalışma, hastalık izni ve psikiyatrik sevk oranlarının gruplar arasında benzer olmasına rağmen Filipinli, Taylandlı, Pakistanlı ve Rus kadınların psikoterapi, antidepresanlar ve anksiyolitikler gibi ilaçları Norveçlilere göre daha az kullandıkları bulundu. Bulgular, geniş kapsamlı “göçmen” etiketinin kullanılmasının tedaviye erişim ve kullanımdaki önemli eşitsizlikleri

²¹ Centre for Reviews and Dissemination. Systematic Reviews: CRD’s Guidance for Undertaking Reviews in Health Care. York, University of York (2008). https://www.york.ac.uk/media/crd/Systematic_Reviews.pdf.

²² Almutairi, Wjdan et al. “Mental health disorders among Middle Eastern immigrant women living in the United States: A scoping review.” Perspectives in psychiatric care vol. 58,4 (2022): 3079-3102. doi:10.1111/ppc.13088

²³ O'Mahony, Joyce, and Nancy Clark. “Immigrant Women and Mental Health Care: Findings from an Environmental Scan.” Issues in mental health nursing vol. 39,11 (2018): 924-934. doi:10.1080/01612840.2018.1479903

gizlediğini ve hizmet sunumunu iyileştirmek için menşe ülkeye dayalı özel yaklaşımlara olan ihtiyacın altını çizdiğini öne sürüyor.²⁴

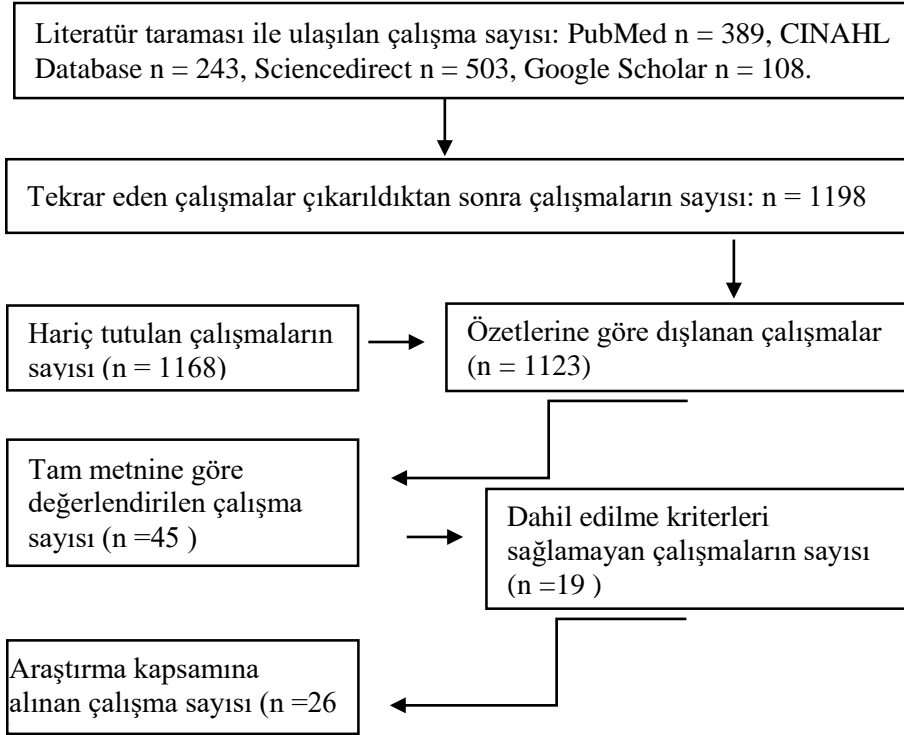
Bu derlemenin temel amacı, göçün uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığı üzerindeki etkilerini incelemektir. Özellikle göç sürecinin getirdiği sosyal, ekonomik ve kültürel zorlukların bu bireylerin psikolojik durumları üzerindeki etkilerini anlamak, potansiyel destek mekanizmalarını belirlemek ve göçmen toplumun bu alandaki ihtiyaçlarını ortaya koymaktır. Ayrıca, mevcut literatürdeki boşlukları tespit ederek, gelecekte yapılacak araştırmalara yol göstermek de hedeflenmektedir. Araştırmanın hedef kitlesi, uluslararası göçmen statüsüne sahip kadınlardır. Bu kapsamda, çeşitli yaş gruplarındaki, farklı kültürel ve etnik geçmişlere sahip kadınlar dâhilindeki araştırmalar incelenmiştir. Ayrıca, uluslararası göçmen kadınların yaşadığı sosyal çevre, aile yapıları ve ruh sağlığı hizmetlerine erişimleri de incelenmiştir. Bu sayede, geniş bir perspektiften göçmen kadınların ruh sağlığına dair daha kapsamlı veriler elde edilmesi amaçlanmaktadır. Derleme, göçmen kadınların ruh sağlığı üzerindeki etkilerini farklı açılardan (ekonomik, kültürel ve bireysel faktörler) ele almayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, literatürde yer alan tanımlayıcı, kesitsel, randomize kontrollü çalışmalar ve karma desen araştırma sonuçları değerlendirilmiştir. Araştırmanın kapsamı; göç süreçleri, kültürel adaptasyon, sosyal destek sistemleri, damgalanma, psikolojik travma ve ruh sağlığı hizmetlerine erişim gibi konuları içermektedir. Ayrıca, uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığına yönelik politika önerilerine ve uygulamalara da yer verilecektir.

6. aşamada PRISMA Bildirimine uygun olarak araştırma protokolünün hazırlanması yer almaktadır. PRISMA, sistematik derlemelerin şeffaflığını artırmak için önemli bir araçtır. Ancak, PRISMA sadece bir kontrol listesi değil, aynı zamanda bir raporlama çerçevesidir. Bu kapsamda, uluslararası literatürde, sistematik derleme ve meta-analiz araştırmalarının sunumunun (araştırma raporunun yazımı) PRISMA Bildirimi kontrol listesine hazırlanarak değerlendirilmiştir. Literatür taraması **PubMed, CINAHL Database, Google Scholar ve Sciencedirect** akademik veri tabanlarında “Göçmen kadın, ruh sağlığı, psikososyal müdahaleler” anahtar kelimeleri ile yapılan 2014-2024 yılları arasındaki yapılan araştırmalar sonucundaki İngilizce ve Türkçe dillerindeki makale sonuçlarındaki aramaları içermektedir. Uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik müdahalelerle ilgili çalışmalar arasından belirlenen kriterlere uygun olanlar, dikkatle incelenmiştir.

²⁴ Straiton, Melanie L et al. “Managing Mental Health Problems Among Immigrant Women Attending Primary Health Care Services.” Health care for women international vol. 37,1 (2016): 118-39. doi:10.1080/07399332.2015.1077844

Araştırmaya dâhil edilme kriterleri; ‘uluslararası göçmen kadın’ olan 18-65 yaş aralığında olan bireyler ile yürütülen, ‘ruh sağlığını’ iyileştirmeye yönelik; tanımlayıcı, kesitsel, randomize kontrollü çalışmalar, karma desen ve nitel araştırmalar olup İngilizce veya Türkçe dilinde olan ve tam metnine ulaşılabilen çalışmalardır. Burada ruh sağlığı kavramı genel olarak değerlendirilecektir. Araştırmanın dışlama kriterleri ise; uluslararası göçmen olmayan kadın bireyler ile yapılan çalışmalar olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca derlemeler, metodolojik çalışmalar, tez çalışmaları, olgu sunumları, panel sunumları, İngilizce veya Türkçe dilinde olmayan çalışmalar, 2014 yılından önce yayımlanan çalışmalar, yayıma kabul edilmiş Doi numarası almış ancak henüz yayımlanmamış çalışmalar ve çevrimiçi tam metnine ulaşılamayan çalışmalar da dâhil edilmemiştir. İngilizce ve Türkçe dışında başka dillerde yapılan çalışmaları da dâhil etme imkânı, dil çevirisi gibi ek zorluklarla karşılaşma ihtimali yüzünden dışarıda bırakılmıştır. Tez çalışmaları, metodolojik değerlendirmenin değişkenlik göstermesi ve genellikle yayınlanmamış olmaları nedeniyle dışlanmış ve hakemli araştırmalara odaklanılmıştır. Ayrıca, tezler belirli bir üniversite bağlamında gerçekleştirildiği için bulguların genelleştirilmesi zor olabileceği gözetilmiştir. Yayınlanmamış olmaları ve sınırlı erişim sağlamaları da bu sistematik derlemede yer almamalarının önemli bir nedenidir.

Literatür taraması sonucunda belirlenen anahtar kelimelerin (Göçmen kadın “immigrant women”, ruh sağlığı “mental health” ve psikososyal müdahale “psychosocial intervention”) taranması sonucu elde edilen çalışmalar dahil edilme, dışlama kriterlerine göre değerlendirilmiş ve kriterlere uygun olmayan çalışmalar çıkarılmıştır. Veri tabanlarından elde edilen çalışmalardan 1243 araştırma özetlerine göre değerlendirilmiş ve ilgili olmayan 1198 çalışma kapsam dışı bırakılmıştır. Kalan 45 çalışma değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmeye alınan çalışmalar dâhil edilme ve dışlama kriterlerine göre tekrar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda 23 İngilizce, 3 Türkçe makale olmak üzere 26 farklı çalışma incelenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4 (PRISMA bildirim kontrol listesi rehberi 'ne göre incelenen çalışmaların seçimi.²⁵)

İncelenen Araştırmaların Yöntemi ve Örneklem Özellikleri

Bu çalışma kapsamında, 2014 ile 2024 yılları arasındaki döneme ait araştırmalar sistematik olarak incelenmiştir. İncelenen 28 çalışmanın 5'i Türkiye'de, 23'ü ise yurt dışında yürütülmüştür. Dahil edilme kriterleri ölçütünde 26 farklı çalışma değerlendirilmiştir. Bu çalışmaların 4'ü tanımlayıcı, 9'u kesitsel, 8'i randomize kontrollü çalışma, 2'si karma desen çalışma ve 3'ü nitel araştırma desenindedir. Ayrıca yıllara göre en az çalışma 2015 ve 2017 yıllarında yapılan birer çalışmadır. Yıllara göre en çok çalışma ise 4 çalışma ile 2024 yılında yapılmıştır (Tablo 1). İncelenen çalışmalardan, Jo, Y. (2020) tarafından yapılan araştırmanın örneklem sayısı en düşük (n=12) iken, Holtmann, C., & Tramonte, L. (2014) tarafından yapılan araştırmanın örneklem sayısı ise en yüksek (n=3.897) çalışmadır (Tablo 2).

²⁵ Moher, David, et al. "Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement." *International journal of surgery* 8.5 (2010): 336-341.

<i>Çalışma sayısı</i>	<i>Yılı</i>	<i>Araştırma Deseni</i>	<i>Araştırmanın Yapıldığı Yer</i>
<i>Toplam: 26</i>	2014: 2 2015: 1 2016: 2 2017: 1 2018: 3 2019: 2 2020: 3 2021: 2 2022: 3 2023: 3 2024: 4	1-Tanımlayıcı: 4 2-Kesitsel: 9 3-Randomize kontrollü çalışma: 8 4-Karma desen (Nicel ve Nitel): 2 5-Nitel: 3	Türkiye: 5 Almanya: 5 Kanada: 3 İspanya: 3 ABD:2 Tayland: 1 İngiltere: 1 Güney Kore: 1 Tayvan: 1 İsveç: 1 Avustralya: 1 İran: 1 Japonya: 1

Tablo 1. Araştırma sonuçları özeti

Literatür taraması sonrasında, 2014'ten 2024'e kadar uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığına odaklanan toplam 26 çalışma değerlendirdi. Çalışmaların dağılımına bakıldığında, en fazla çalışmanın 2024 yılında (n=4) gerçekleştirildiği, en az çalışmanın ise 2015 ve 2017 yıllarında (her birinde n=1) yapıldığı görülmektedir. Araştırma desenlerine göre çalışmalar; tanımlayıcı (n=4), kesitsel (n=9), randomize kontrollü (n=8), karma desen (n=2) ve nitel (n=3) olarak sınıflandırılmıştır. Tasarımdaki bu çeşitlilik, göçmen kadınların ruh sağlığını araştırmaya yönelik çeşitli yaklaşımları öne çıkarıyor. Coğrafi olarak, çalışmalar uluslararası düzeyde çeşitlilik göstermektedir: Türkiye beş çalışmaya katkıda bulunmuş, bunu Almanya, Kanada ve İspanya'nın her biri üç çalışmayla takip etmiştir. ABD'nin iki çalışması vardı; Tayland, İngiltere, Güney Kore, Tayvan, İsveç, Avustralya, İran ve Japonya'nın da aralarında bulunduğu diğer ülkeler toplu olarak birer çalışmayla katkıda bulundu. Bu coğrafi dağılım, bu konuya olan küresel ilginin ve göçmen kadınların ruh sağlığının incelendiğini göstermektedir.

Bu sonuçlar, 2024'te yayınlanan çalışmalarda dikkate değer bir artışla, uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığına giderek daha fazla odaklanıldığını ortaya koyuyor. Bu artış, özellikle son küresel olaylar bağlamında bu nüfusun karşılaştığı zorluklara ilişkin farkındalığın arttığını yansıtıyor. Tanımlayıcı ve kesitsel çalışmalardan randomize kontrollü çalışmalara kadar uzanan çeşitli araştırma tasarımları, kişisel deneyimlere ilişkin değerli bilgiler sunan nitel çalışmalarla birlikte, bu karmaşıklıkları anlamaya yönelik kapsamlı bir yaklaşımı göstermektedir. Coğrafi olarak araştırmalar, muhtemelen önemli göçmen nüfuslarından ve destekleyici araştırma ortamlarından etkilenen Türkiye, Almanya, Kanada ve İspanya gibi ülkelerde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, geniş göçmen topluluklarının bulunduğu bölgelerden gelen sınırlı temsil, literatürde bir boşluk olduğunu

ortaya koyuyor ve çeşitli kültürel bağlamlarda göçmen kadınların ruh sağlığını ele alan daha kapsayıcı çalışmalara olan ihtiyacın altını çiziyor.

Araştırmaların Amaçlarının Değerlendirilmesi

Göç yolculuğu sağlık koşullarına erişimi ve ruh sağlığını yoğun bir şekilde etkilemektedir. Uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını etkileyen ve literatürde en çok irdelenen sorunlar arasında doğum sırasında ve sonrasında yaşanan sorunlar gelmektedir. Yakın zamanda göç etmiş kadınların doğum sonrası bakıma erişiminde önemli engellerin olmasının yanı sıra, sağlık çalışanlarının bu tür ihtiyaç duyulan bakımı sunmalarının da zorlayıcı olabileceğini göstermektedir.²⁶ Farklı bir çalışma da, Kanada'daki göçmen kadınların doğum sonrası depresyon açısından daha yüksek risk altında olduklarını ve bakıma erişimde hem bireysel hem de sistem düzeyinde önemli engellerle karşılaştıklarını vurgulamaktadır. Doğum sonrası depresyona sosyal destek eksikliği ve mevcut hizmetler hakkında sınırlı bilgi gibi sosyal belirleyiciler yer almaktadır. Araştırma, sağlık hizmeti sağlayıcıları arasında ilişki kurmanın ve kültürel yeterliliğin önemini de vurgulamaktadır. Sağlık hizmetlerinin, kadınların endişelerini dikkate aldıklarında ve sağlık sistemi içinde yön bulmalarına yardımcı olduklarında daha etkili olduğunu belirtmektedir.²⁷ 28 AB ülkesini kapsayan 2012 Kadına Yönelik Şiddet Araştırması'ndan elde edilen verileri kullanarak, Avrupa'daki kadınlar arasında cinsiyete dayalı yapısal damgalamanın yakın partner şiddetine (IPV) etkisini incelendiği bir çalışmada uluslararası göçmen kadınların daha fazla etkilendiği vurgulanmıştır.²⁸ Nitel bir çalışmada, göçmen kadınlara ruh sağlığı hizmetleri sunan yedi sağlık hizmeti sağlayıcısının deneyimlerini incelenmiştir. Göçmen kadınlar kültürel farklılıklar, sosyal damgalanma ve Batı biyotibbına yabancılık gibi engellerle

²⁶ Teng, L et al. "Healthcare worker's perceptions of barriers to care by immigrant women with postpartum depression: an exploratory qualitative study." *Archives of women's mental health* vol. 10,3 (2007): 93-101. doi:10.1007/s00737-007-0176-x

²⁷ Ganann, Rebecca et al. "Influences on mental health and health services accessibility in immigrant women with post-partum depression: An interpretive descriptive study." *Journal of psychiatric and mental health nursing* vol. 27,1 (2020): 87-96. doi:10.1111/jpm.12557

²⁸ Scheer, Jillian R., John E. Pachankis, and Richard Bränström. "Gender-based structural stigma and intimate partner violence across 28 countries: A population-based study of women across sexual orientation, immigration status, and socioeconomic status." *Journal of interpersonal violence* 37.11-12 (2022): NP8941-NP8964.

karşılaştıkları ve manevi inançlarının da ruh sağlığı hizmetlerine erişimde önemli bir rol oynadığı görülmüştür.²⁹

Literatür taraması sonuçları, araştırma amaçlarının temel olarak göçmen ya da mültecilerin ruh sağlığını etkileyebilecek sosyal değişkenler üzerinde yoğunlaştığı ve göçmelerin yaşadıkları ruhsal sorunları anlamaya yönelik hedeflerin belirlendiği görülmektedir. En önemli sosyal değişkenlerin ise: kültürel uyum güçlükleri, damgalanma ve dışlanma, sağlık sistemine erişimde güçlükler, sağlık sistemlerinin bu gruplara uygun hizmet modeli eksiklikleri oluşu ve ekonomik güçlüklerin etkisinin incelendiği görülmektedir. Bu sistematik derlemeye dâhil edilen 26 farklı çalışmanın daha çok göçmenlerin ve özellikle kadınların; kültürel bağlantıları ve göç süreci sonrası gittikleri ülkelerde yaşadıkları anksiyete ve depresif belirtilerin en çok incelenen alanlar olduğu görülmektedir. Ayrıca gebelik sürecinde ve hemen sonrasında yaşanan ruhsal destek ihtiyacı ve problemlerin en belirgin başlıklar olduğu görülmektedir. Doğum sonrası depresyon, kadınlar ve aileleri üzerinde uzun süreli travmatik etkilere sahip olabilen ciddi bir durumdur. Yakın zamana kadar doğum sonrası depresyon araştırmaları, mülteci ve göçmen kadınlardan ziyade nüfusun tamamına odaklanıyordu. Ancak son küresel göç hareketleri sonrasında uluslararası göçmen kadınlar örneğine dikkat çekilmiştir. Uluslararası göçmen ve mülteci kadınlar arasındaki doğum sonrası depresyona odaklanıldığı bir çalışmada 30 katılımcıyla yürütülen bir çalışmada tüm katılımcılarla bir röportaj yapılmıştır. Bulgular, kültürel geçmişin ve sosyoekonomik faktörlerin kararlarını önemli ölçüde etkilediğini, kültürel farklılıkların ve sosyal damgalanmanın da sağlık uygulamalarında rol oynadığını ortaya çıkarmıştır. Kadınların doğum sonrası depresyonu yönetmek için çeşitli baş etme stratejileri kullandıkları görülmüştür.³⁰ Doğum öncesi ve sonrasında kadınların sağlık sistemlerine erişimde yaşadıkları güçlükler, sunulan hizmetlerin çok kültürlü ruhsal destek vermeye imkân sağlanması ise en çok irdelenen sağlık sistemi değişkenleri olarak dikkat çekmektedir. Göçmen ve mülteci gebe kadınlar, ev sahibi nüfusa kıyasla daha yüksek oranda doğum öncesi depresyon yaşadıkları için ruhsal bozukluklara karşı daha savunmasızdır. 2002'den 2017'ye kadar yapılan bir literatür taramasına dayanan bir çalışmada, çoğunlukla bilimsel makaleler ve AB komitelerinden gelen raporlar olmak üzere 63 ilgili belge incelenmiştir.

²⁹ O'Mahony, Joyce Maureen, and Tam Truong Donnelly. "The influence of culture on immigrant women's mental health care experiences from the perspectives of health care providers." *Issues in mental health nursing* 28.5 (2007): 453-471.

³⁰ O'Mahony, Joyce Maureen et al. "Cultural background and socioeconomic influence of immigrant and refugee women coping with postpartum depression." *Journal of immigrant and minority health* vol. 15,2 (2013): 300-14. doi:10.1007/s10903-012-9663-x

Göçmen kadınların perinatal sağlığı ile ilgili dört temel konu ortaya çıkmıştır: 1) doğum öncesi ruhsal bozuklukların yaygınlığı ve risk faktörleri, 2) bu bozuklukların değerlendirilmesi, 3) bu nüfusu desteklemek için sağlık profesyonelleri için eğitim ve 4) ruh sağlıkları için müdahalelerdir. Ebelerin ve disiplinler arası ekiplerin göçmen ve mülteci hamile kadınların ihtiyaçlarını etkili bir şekilde ele almak için eğitim almaları hayati önem taşıdığı vurgulanmıştır.³¹

Farklı ülkelerde göçmenlere ve özellikle kadınlara yönelik geliştirilen ruhsal destek programlarının (çevrim içi sosyal destek, psikoterapi, grup terapisi ve kültürel adaptasyon programları gibi) etkililiğinin incelenmesi ise dikkat çeken bir diğer araştırma alanıdır. Ruh sağlığı sorunları yaşayan Çinli ve Koreli göçmen kadınların kullandığı çevrimiçi destek forumlarını incelediği bir çalışmada, kadınların sıklıkla kişisel deneyimlerini paylaşarak sosyal destek aradıkları ortaya çıktı. En sık alınan destek türü, özellikle depresyon, anksiyete bozukluğu ve kişilik bozukluğu gibi konularda bilgilendirme amaçlıydı. Buna karşılık, dürtü kontrolüne ilişkin tartışmalara yanıt olarak duygusal destek daha sık sağlanmıştır. Genel olarak, bilgi desteği bilgi talepleriyle bağlantılıyken, duygusal destek tipik olarak aşırı davranışların ifadesiyle ilişkilendirildi.³² İspanya'daki savunmasız göçmen kadınların (n=71) ruhsal, fiziksel ve sosyal sağlıklarını iyileştirmeyi amaçlayan bir mobil iletişim sisteminin değerlendirdiği bir çalışmada: Müdahale grubuna (n=44) 26 gün boyunca günlük dört otomatik kısa mesaj gönderilirken eşdeğer olmayan kontrol grubuna mesaj verilmedi. Müdahalenin başında ve sonunda PHQ-9 kullanılarak ruh hali ve depresyon belirtileri değerlendirildi. Sonuçlar müdahale grubunda anlamlı bir iyileşme gösterdi; puanlar ortalama 9,4'ten 5,0'a düştü. Katılımcıların çoğu, mesajların ruh hallerini iyileştirdiğini (%86,3) ve sosyal çevreleriyle bağ kurma duygusunu güçlendirdiğini (%65,9) bildirdi; %86,6'sı mesaj almaya devam etmekle ilgilendiğini ifade ettiği görülmüştür.³³ Depresyon ve anlamsızlık duygusu yaşayan Koreli göçmen kadınlar için logo-otobiyografinin (LA) terapötik bir yaklaşım olarak etkinliğini araştırıldı. Sonuçlar, LA'nın depresif belirtileri etkili bir şekilde azalttığını ve bu kadınlar arasında yaşamın

³¹ Iliadou, Maria et al. "Addressing mental health issues among migrant and refugee pregnant women: A call for action." *European journal of midwifery* vol. 3 9. 2 May. 2019, doi:10.18332/ejm/108626

³² Ki, Eyun-Jung, and JooYoung Jang. "Social support and mental health: An analysis of online support forums for Asian immigrant women." *Journal of Asian Pacific Communication* 28.2 (2018): 226-250.

³³ García, Yolanda, et al. "Exploratory study of psychosocial therapies with text messages to mobile phones in groups of vulnerable immigrant women." *Journal of medical systems* 43 (2019): 1-9.

anlamını arttırdığını göstermektedir.³⁴ Minnesota'daki Somalili kadınlara yönelik akran destekli bir ruh sağlığı müdahalesinin uygulanmasının değerlendirildiği bir çalışmada 11 Somalili kadın, toplum sağlığı çalışanı, toplumsal yardım yoluyla işe alınan 55 katılımcıyı içeren 8 oturumluk bir bilişsel davranışçı terapi (BDT) programı sunmak üzere eğitildi. Çalışma sonucunda uluslararası göçmen kadınların duygu durumunun öz değerlendirmesinde önemli iyileşmeler gösterildi. Katılımcılar kaygının azaldığını ve mutluluğun arttığını bildirdi. Odak grup tartışmaları, müdahalenin özellikle bir topluluk üyesi tarafından gerçekleştirilmesi nedeniyle iyi karşılandığını ortaya çıkardı. Katılımcılar problem çözme, stresi azaltma ve öfke yönetimi konularında beceriler edindiklerini bildirdiler ve programın toplumlarında ruh sağlığı konusundaki damgalamayı azaltmaya yardımcı olduğunu belirttiler. Genel olarak, akran liderliğindeki BDT yaklaşımının Somali toplumundaki göçmen kadınlarda, ruh sağlığını iyileştirmenin kabul edilebilir bir yolu olduğu görüldü.³⁵

Araştırmalarda Kullanılan Yöntemler ve Ölçüm Araçları

Sistemik analizde değerlendirilen 26 farklı çalışmada 5 farklı araştırma yönteminin kullanıldığı ve en çok Kesitsel (9 çalışma) ve Randomize kontrollü çalışma (8 çalışma) yer aldığı görülmektedir. En çok kullanılan ölçüm araçları 'depresyon ve genel sağlık durumu' ölçekleridir. Bu ölçeklerin; Beck Depresyon Envanteri, Hamilton Depresyon Derecelendirme Ölçeği, Edinburgh Doğum Sonrası Depresyon Ölçeği ve genel sağlık anketidir. Ayrıca şu ölçeklerinde kullanıldığı görülmektedir: Kısa Form Sağlık Anketi (Sekiz sağlık alanını kapsar: fiziksel işlevsellik, fiziksel sağlığa bağlı rol sorunları, bedensel ağrı, genel sağlık, canlılık, sosyal işlevsellik, duygusal nedenlerden dolayı rol sorunları ve ruh sağlığı), Yetişkinlere yönelik sağlık görüşmesi ve muayene anketi, Toplumsal cinsiyet rolleri farkındalık testi, Harvard travma anketi, SCL 90 belirti tarama testi, EUROHIS-QOL, DSM-IV Eksen I bozuklukları için yapılandırılmış klinik görüşme (SCID-I), Alkol kullanım bozukluğu tanımlama testi, Uyuşturucu kullanım bozuklukları tanımlama testi, Bileşik kötüye kullanım ölçeği-kısa versiyonu ve Sosyal hükümler ölçeği, Göçmen dostu anne bakımı anketi (MFMCQ), Stresli yaşam olayları tarama ölçeği, Risk faktörü ölçeği, Kişisel sağlık anketi ve metin

³⁴ Cho, Sunhee et al. "Logo-autobiography and its effectiveness on depressed Korean immigrant women." *Journal of transcultural nursing* : official journal of the Transcultural Nursing Society vol. 24,1 (2013): 33-42. doi:10.1177/1043659612452005

³⁵ Pratt, Rebekah et al. "Addressing Behavioral Health Disparities for Somali Immigrants Through Group Cognitive Behavioral Therapy Led by Community Health Workers." *Journal of immigrant and minority health* vol. 19,1 (2017): 187-193. doi:10.1007/s10903-015-0338-2

mesajları memnuniyet derecesi ölçeği (FQTM) Epidemiyolojik çalışmalar merkezi depresyon ölçeği (CES-D), Depresyon anksiyete stres ölçeği [DASS], Genel sağlık anketi (GHQ), Dünya sağlık örgütü yaşam kalitesi anketi (WHOQ-BREF), PHQ-9, GAD-7, Revize edilmiş bileşik kötüye kullanım ölçeği-kısa form, Ekonomik istismarı değerlendirme ölçeği, İlişkilerde siber saldırganlık ölçeği, Genel sağlık anketi (GHQ-12), Depresyon ölçeği (CES-D), Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği (MSPSS), Çocuk yetiştirme stres ölçeği, İstismar değerlendirme taraması (AAS) ölçeğidir. Kapsamlı göçmen araştırmalarından elde edilen sonuçların analiz edildiği tanımlayıcı araştırmalarda ise çok değişkenli sonuç analizleri yapılmıştır. Ayrıca yapılandırılmış klinik görüşmeler de ölçüm yöntemleri arasında yer almaktadır.

Göçmen Kadınların Gereksinimlerini Etkileyen Faktörler ve Tanımlayıcı Özellikler

Araştırma sonuçlarında uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını en çok etkilen psikolojik değişkenlerin göçün getirdiği zorluklar ve yaşam alanının değişmesi ile gelen güçlükler ve beraberindeki depresyon belirtileridir. Ayrıca göç sürecinde ve sonrasında yaşanan gebeliklerde sağlık sistemine erişimde yaşanan güçlükler ve ruh sağlığı desteği alamamakta dikkate değerdir (Tablo 2). Göçmen kadınların etnik kökeni ve kültürel davranış eğilimlerinin önemli bir damgalanma sebebi olabilmektedir. Bu durumun ise ruh sağlığı sorunlarının yaşanmasına ve sosyal destek ağlarına erişimde yeni sorunlara yol açabilmektedir. Uluslararası göçmen kadınların ruhsal dayanıklılık düzeyin de çeşitli psikososyal destek programları ve psikoterapötik müdahalelerle görgül olumlu bir değişim yaşanabildiği görülmektedir. Kültüre duyarlı psikolojik danışmanlık ve ruh sağlığı destek sistemlerinin geliştirilmesinin önemli katkılar sağlayabileceği sistematik analizdeki çalışmalarda vurgulanmaktadır.³⁶

Araştırma Sonuçlarında Göçmen Kadınların Ruh Sağlığını Etkileyen Etmenler

Sistematik analizde yer alan 26 çalışmadan 8 tanesinde, uluslararası göçmen kadınların sağlık hizmetlerine erişimde yaşadıkları önemli zorluklar vurgulanmıştır. Özellikle doğum öncesi ve sonrası dönemde bu durum daha belirgin olmakta, bu da hem anne hem de bebek sağlığını olumsuz

³⁶ Salinero-Fort, M. Á. ve ark., 2015; Çelebi, Ö., & Polat, A., 2018; Gürbüz, B. ve ark., 2019; García, Y., Ferrás, C., & Ginzo, M. J., 2020; Shovaz, F. A., Zareei Mahmoodabadi, H., & Salehzadeh, M., 2022; Orang, T. M., Missmahl, I., Gardisi, M., & Kluge, U., 2023; Luo, Y., Ebina, Y., & Sato, Y., 2024; Reich, M., Jarvis, G. E., & Whitley, R., 2024; Li, Y., Rhee, H., Bullock, L. F., McCaw, B., & Bloom, T., 2024).

etkilemektedir. İlginçtir ki, sosyal destek ağlarına sahip olan uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığı durumları, sosyal desteği sınırlı olanlara göre daha iyi bulunmuştur.³⁷ Bu bulgu, sosyal bağların ruh sağlığı üzerindeki koruyucu etkisini bir kez daha ortaya koymaktadır. Öte yandan, uluslararası göçmen kadınların travmatik yaşam deneyimleri nedeniyle TSSB geliştirme risklerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.³⁸ Bu durum, göç sürecinde yaşanan şiddet, ayrılık, kültürel uyum zorlukları gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir.

Benzer konuda yapılan farklı bir çalışma ise uluslararası göçmen kadınların sağlık hizmetlerine geldikleri yerlere göre daha iyi eriştiklerine dair sonuçlar da paylaşılmıştır.³⁹ Göçmen kadınların yaşam kalitesi üzerinde öz bakıma dayalı yaşam becerileri eğitiminin etkililiğini değerlendirildiği bir çalışmada, bu programın göçmen kadınların öz bakım becerilerini geliştirme fırsatı verdiğini, yaşam kaliteleri ve ruh sağlıklarını olumlu yönde desteklediği görülmüştür.⁴⁰ Uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığı etkileyebilecek önemli etmenlerden birisi de göç edilen ülkeye sağlanacak sosyal uyum sürecidir. Göçmen kadınların değer temelli psikososyal uyumlarına destek olacak bir programın sonuçlarının değerlendirildiği bir çalışmada bu programın göçmenlerin sosyal uyumu için önemli bir katkı sağladığı görüldü.⁴¹

Sosyal uyumunda, sosyal destek sistemlerinin varlığı da önemli bir etkidir. Yetersiz sosyal destek nedeniyle ruh sağlığı sorunları olan göçmenler için geliştirilen internet tabanlı ruh sağlığı teşvik programının etkinliğinin değerlendirildiği bir araştırma da, bu programın uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığı sorunlarını ve depresyonunu önemli ölçüde azaldığı görüldü.⁴² İstismar mağduru uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını desteklemek için hazırlanmış mobil tabanlı bir programın etkililiğinin değerlendirildiği bir başka çalışma da ise; bu programın göçmen kadınların öz sefkat becerilerinin gelişmesine ve TSSB başta olmak üzere ruhsal bozuklukların iyileşmesine olumlu katkı sağladığı belirlenmiştir.⁴³ Araştırma kapsamında sistematik olarak değerlendirilen çalışmalarda uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını etkileyen etmenlerin özet tablosu ise aşağıda sunulmuştur (Şekil 5).

³⁷ Salinero-Fort ve ark., 2015

³⁸ Anderson ve ark., 2019

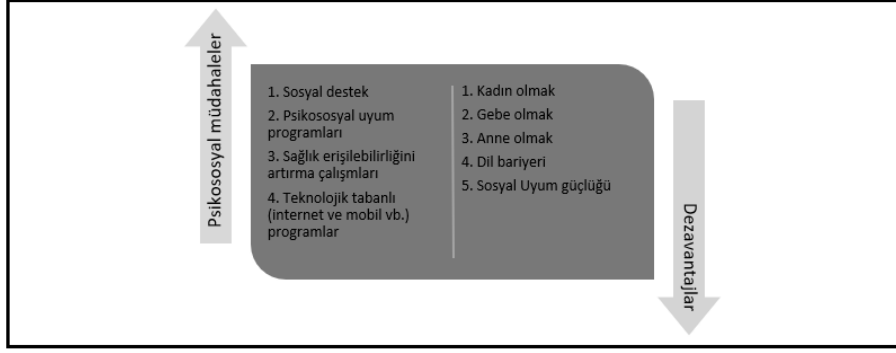
³⁹ Schytt, E. ve ark., 2022).

⁴⁰ Shovaz, F. A., Zareei Mahmoodabadi, H., & Salehzadeh, M., 2022

⁴¹ Orang, T. M., Missmahl, I., Gardisi, M., & Kluge, U., 2023

⁴² Luo, Y., Ebina, Y., & Sato, Y., 2024

⁴³ Li, Y., Rhee, H., Bullock, L. F., McCaw, B., & Bloom, T., 2024

Şekil 5 Göçmen kadınların ruh sağlığını etkileyen etmenler

Özetle, şekil- 5, Uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını etkileyen başlıca iki ana faktörü ve bu faktörlere yönelik müdahale yöntemlerini görsel olarak sunmaktadır. Şeklin sağ tarafında (dezavantajlar), uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını olumsuz etkileyen temel zorlukları ve engelleri temsil etmektedir. Bu dezavantajlar, kadın olmanın getirdiği biyolojik ve sosyal özellikler, gebelik ve annelik rolleri, dil bariyerleri ve yeni bir kültüre uyum sağlama zorlukları gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu faktörler, uluslararası göçmen kadınların yalnızlık, kaygı, depresyon gibi ruh sağlığı sorunları yaşamasına neden olabilmektedir. Psikososyal Müdahalelerin yer aldığı soldaki bölümde ise uluslararası göçmen kadınların yaşadığı bu zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olabilecek psikososyal müdahale yöntemlerini göstermektedir. Bu müdahaleler, kadınların ruh sağlığını iyileştirmek ve yaşam kalitelerini artırmak amacıyla tasarlanmıştır. Özetle Şekil-5, Uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığı sorunlarının çok boyutlu bir problem olduğunu ve bu sorunun çözümü için hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çaba gösterilmesi gerektiğini göstermektedir. Uluslararası göçmen kadınların yaşadığı zorlukları anlamak ve onlara özel olarak tasarlanmış psikososyal müdahaleler geliştirmek, bu kadınların ruh sağlığını iyileştirmek için kritik öneme sahiptir.

Araştırmaya Dâhil Edilen Çalışmaların Değerlendirilmesi

Aşağıda sunulan tablo, uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığı üzerine yapılan araştırmaların kapsamlı bir değerlendirmesini sunmaktadır. 2014-2024 yılları arasında Türkçe ve İngilizce literatürde yayımlanmış çalışmalardan elde edilen veriler, tabloda sistematik bir şekilde sunulmuştur. Çalışmaların amaçları, kullanılan araştırma yöntemleri, örneklem özellikleri ve elde edilen bulgular tabloda yer almaktadır. Bu tablo sayesinde, uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını etkileyen faktörler (kültürel uyum zorlukları, sosyal destek eksikliği, travma deneyimleri vb.) ve bu sorunlara yönelik geliştirilen müdahaleler (psikososyal destek, kültürel

duyarlılık eğitimleri, sanal ortamda sunulun psikolojik ya da sosyal destek) daha net bir şekilde görülmektedir. Tablodaki çalışmaların çoğu güncel olup, alanındaki en son gelişmeleri yansıtmakta olup hem araştırmacılar hem de uygulamacılar için önemli bir kaynak niteliğindedir (Tablo 2).

<i>Çalışma</i>	<i>Yılı</i>	<i>Örnekleme Büyüklüğü (N)</i>	<i>Amacı</i>	<i>Araştırma Deseni</i>	<i>Psikososyal Müdahale ve Ölçüm araçları</i>	<i>Sonuç</i>
Morawa, E., & Erim, Y. * Acculturation and Depressive Symptoms among Turkish Immigrants in Germany	2014	471	Almanya'da ki Türk göçmenler arasında kültürleşmenin depresif belirtiler üzerindeki etkisini araştırmaktır.	Kesitsel	Beck Depresyon Envanteri uygulandı.	Cinsiyetin kültürleşme üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı ancak depresif belirtileri etkilediği bulunmuştur; erkeklere göre daha yüksek düzeyde depresif semptomatoloji bildirmektedir.
Holtmann, C., & Tramonte, L. * Tracking the Emotional Cost of Immigration: Ethno-religious Differences and Women's Mental Health	2014	3.897	Kanada'da göçmen kadınların ruh sağlığı ile yaşamları arasındaki ilişki nedir? Etnik köken ve dinin göçmen kadınların ana faaliyetleri arasındaki kesişme zamanla farklı ruhsal sağlık	Tanımlayıcı	Kanada (LSIC). Boylamsal göçmen araştırmasında elde edilen verilerin analizine dayanmaktadır.	Etnik köken ve dinsel farklılıklar, Kanada'daki göçmen kadınların ruh sağlığını çeşitli şekillerde etkilemektedir; bazıları istihdam ortamlarındaki sosyal etkileşimlerden, diğerleri ise evdeki bakım

			sorunlarına mı yol açıyor?			sorumluluklarından dolayı stres yaşamaktadır.
Salinero-Fort, M. Á. ve ark. * Health-Related Quality of Life of Latin-American Immigrants and Spanish-Born Attended in Spanish Primary Health Care: Socio-Demographic and Psychosocial Factors	2015	1.594 (903'ü İspanya doğumlu ve 691 Latin Amerika doğumlu kişi)	İspanya'da yaşayan göçmen İspanyol ve Latin Amerika doğumluların sağlıkla ilgili yaşam kalitesini (HRQoL) karşılaştırmaktır.	Randomi ze kontrollü çalışma	Çalışma 36 Maddeli Kısa Form Sağlık Anketi (Sekiz sağlık alanını kapsar: fiziksel işlevsellik, fiziksel sağlığa bağlı rol sorunları, bedensel ağrı, genel sağlık, canlılık, sosyal işlevsellik, duygusal nedenlerden dolayı rol sorunları ve ruh sağlığı)	Latin Amerika doğumlu katılımcılar, İspanyol doğumlu katılımcılarla karşılaştırıldığında daha iyi fiziksel ve ruhsal sağlık bildirdiler; fiziksel sağlık, her iki cinsiyet için de daha genç yaş, daha yüksek sosyal destek ve gelire pozitif olarak ilişkiliydi. Daha yüksek sosyal desteğe ve gelire sahip olanlar arasında ruh sağlığı önemli ölçüde daha iyiydi ve siyasi şiddete maruz kalma, özellikle

						göçmenler arasında daha kötü ruh sağlığıyla bağlantılıydı.
Vigod, S. ve ark. * A Population-Based Study of Postpartum Mental Health Service Use by Immigrant Women in Ontario, Canada	2016	123. 231	Kanada'da yaşayan göçmen kadınların doğum sonrası ilk yılda ruh sağlığı hizmetlerine erişimlerini değerlendirmesi amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı	Verilere Klinik Değerlendirmeye Enstitüsü'nde erişildi (ICES). Ulusal ayaktan bakım raporlama sistemi (NACRS) ve acil servis ziyaretleri (CIHI-DAD) hem de Ontario Ruh Sağlığı Raporlama sistemi	Göçmen kadınların ruh sağlığı hizmetlerini kullanma oranları referanstaki kadınlara göre daha düşük bulundu.
Aygün, O. * Bir Toplum Sağlığı Merkezi Örneğinde Sığınmacı ve Mültecilere Verilen Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi	2016	891	Türkiye'de birinci basamak sağlık hizmetlerine başvuran Suriyeli göçmenlere verilen hizmetlerin bir Toplum Sağlığı Merkezi (TSM) örneğinde incelenmiştir.	Tanımlayıcı	İzmir-Karabağlar Toplum Sağlığı Merkezine 10.10.2013 - 10.10.2014 tarihleri arasında başvuran Suriyeli sığınmacı ve mülteci hastalara ait kayıtlar	Toplum sağlığı merkezinde, sığınmacılara verilen sağlık hizmetleri ile ilgili; ilk ve öncelikli olarak dil farklılığından kaynaklanan sorunlar olduğu gözlemlenmiştir.

Janssen-Kallenberg, H. ve ark. * Acculturation and other risk factors of depressive disorders in individuals with Turkish migration backgrounds	2017	662	Türk göçmen kökenli bireylerde depresif bozukluk oranları ve ilişkili risk faktörlerin incelenmesidir.	Kesitsel	Yetişkinlere Yönelik Sağlık Görüşmesi ve Muayene Anketi	Göçmen Türk kökenli bireylerde depresif bozuklukların görülme sıklığı yüksektir. Bu durum ileri yaş, düşük sosyoekonomik durum ve kültürleşme baskılarıyla açıklanabilir. Ayrıca majör depresif bozukluğun (MDB) ise kadınlarda daha fazla görüldüğü bildirildi.
Çelebi, Ö., & Polat, A. * “Yarının kadımları” Suriyeli kadımlarla özgün bir kendine yardım grup çalışması	2018	350 (30 kadına ön test ve son test uygulanmıştır)	Bu araştırmada Yarının Kadımları Komitesi toplantılarının; katılımcıların depresyon düzeylerine ve toplumsal cinsiyet rolleri farkındalığında yarattığı etki incelenmiştir.	Karma desen (Nicel ve Nitel)	Beck Depresyon Envanteri ve Toplumsal Cinsiyet Roller Farkındalık Testi	Yarının Kadımları Komitesi toplantılarına katılan kadınların ruhsal iyilik hallerinde ve cinsiyet rolleri farkındalığında olumlu değişiklikler olmuştur.
Jesuthasan, J. ve ark. * Near-death	2018	663	2015-2016'da Almanya'ya gelen altı	Kesitsel	Yaşanan veya tanık olunan travmatik olaylar	Avrupa'ya göçen kadınların çoğu savaş,

experience s, attacks by family members, and absence of health care in their home countries affect the quality of life of refugee women in Germany: a multiregion, cross-sectional, gender-sensitive study			ülkeden (Afganistan, Suriye, İran, Irak, Somali ve Eritre) mülteci kadınların yaşam kalitesinin ve travmatik deneyimleri n olup olmadığının araştırılması hedeflenmiştir.		Harvard Travma Anketi kullanılarak değerlendirildi. Ruhsal Belirti Kontrol Listesi sonuçları ise Somatizasyon SCL anketi, yaşam kalitesi açısından psikolojik, fiziksel, sosyal ve çevresel refah EUROHIS-QOL kullanılarak belirlendi.	terör ve yaşam tehditlerini birincil göç nedeni olarak gösterdi; %87'si özellikle savaş bölgelerinde en geliyorsa veya daha önce evsizlerse kaçakçıları kullanıyordu. Yaşam kaliteleri orta düzeydeydi ve Avrupa nüfusundan biraz daha kötüydü; ileri yaş, ölüme yakın deneyimler, aile içi şiddet ve sağlık hizmeti eksikliği gibi faktörlerin olumsuz etkileniyorlardı.
Fellmeth, G. ve ark. * Living with severe perinatal depression: a qualitative study of	2018	568 (11 kadınla klinik görüşme yapıldı)	Tayland-Myanmar sınırı boyunca yaşayan mülteci ve işçi göçmeni kadınlar	Karma desen (Nicel ve Nitel)	Yapılandırılmış Klinik Görüşmede DSM-IV Bozukluklarının (SCID) formu kullanıldı. Ayrıca Bir	Nitel görüşmelerde kadınların anlatılarında ortaya çıkan baskın temalar

the experience of labour migrant and refugee women on the Thai-Myanmar border			arasında perinatal depresyon deneyimlerini araştırmak hedeflenmiştir.		röportaj rehberiyle kadınların mevcut ve geçmiş yaşam deneyimleri, sosyal destek düzeyi ve depresyonun tespiti için kullanıldı.	partnerlerle ilişkilerdeki güçlükler, zorlu yaşam koşulları, depresyona baş etme mekanizmalarının zayıflığı ve ruh sağlığı desteği alamamak olduğu belirlendi. Şiddetli perinatal depresyonu olan işçi göçmeni ve mülteci kadınlar, ruh sağlıklarını ve günlük yaşamlarını etkileyen çok sayıda kronik stres etkeniyle karşı karşıya kalmaktadır.
Anderson, F. M. ve ark. * Impact of insecure immigration status and ethnicity on antenatal mental health among migrant women	2019	545 (Göçmen kadınlarda (n = 283) ve İngiltere doğumlu kadınlarda (n = 262))	Bu araştırmanın amaçları: Londra'nın iç kesimlerinde iki bir doğum servisinde göçmen kadınlar ile İngiltere doğumlu kadınlar	Randomi ze kontrollü çalışma	DSM-IV Eksen I Bozuklukları için Yapılandırılmış İş Klinik Görüşme (SCID-I) kullanıldı. Ayrıca başlangıç görüşmesinde uygulanan diğer araçlar,	Erken gebelikte yaygın görülen ruhsal bozukluklar, hem göçmen kadınlar hem de Birleşik Krallık'ta doğan kadınlar

			<p>arasında doğum öncesi ruhsal bozuklukların (CMD'lerin) yaygınlığını ve olasılığını tahmin etmek. Ayrıca göçmen statüsü ile doğum öncesi CMD olasılığı arasındaki ilişkinin etnik kökene, göçmenlik statüsüne ve Birleşik Krallık'ta geçirilen zaman uzunluğuna göre değişip değişmediğini incelemektedir.</p>		<p>Alkol Kullanım Bozukluğu Tanımlama Testi, Uyuşturucu Kullanım Bozuklukları Tanımlama Testi, Bileşik Kötüye Kullanım Ölçeği-kısa versiyonu ve Sosyal Hükümler Ölçeğidir.</p>	<p>için oldukça yaygındır. Göçmen kadınlar, özellikle güvensiz göçmen statüsüne sahip göçmen kadınlar, PTSD (travma sonrası stres bozukluğu) açısından daha yüksek risk altında olabileceği görülmüştür.</p>
<p>Gürbüz, B. ve ark. *The influence of migration on women's satisfaction during pregnancy</p>	2019	460 (184 göçmen olmayan, 214 göçmen kadın ve 62 göçmen soyundan gelenler)	<p>Almanya'ya son dönemdeki göç eğilimleri dikkate alınarak bu çalışmada, göçmen kadınların, göçmen olmayan</p>	<p>Randomi ze kontrollü çalışma</p>	<p>Göçmen Dostu Anne Bakımı Anketi (MFMCQ)</p>	<p>Çalışmaya dahil gruplar arasında doğum bakımı memnuniyeti açısından anlamlı bir fark bulunamadı. Özellikle</p>

<p>and birth: results of a comparative prospective study with the Migrant Friendly Maternity Care Questionnaire (MFMCQ)</p>			<p>kadınlara kıyasla doğum bakımı konusunda farklı düzeyde memnuniyet yaşayıp yaşamadıklarını değerlendirme amacıyla yapılmıştır. Aynı zamanda memnuniyetin göçmenler, onların doğrudan soyundan gelenler ve göçmen olmayanlar arasında farklılık gösterip göstermediğini de araştırıyor. Ayrıca, Almanca dilindeki yeterliliğin göçmen kadınların perinatal bakımdan memnuniyet düzeylerini etkileyip etkilemediğini de inceliyor.</p>		<p>göçmenler için kayda değer bir dil engeline rağmen, perinatal bakımdan genel memnuniyet tüm gruplarda yüksekti ve en az %75,8 tam memnuniyet bildirdi. Çalışmada ayrıca Almanca ve Türkçe olarak MFMCQ (Doğum Bakımı Memnuniyet Anketi) tanıtıldı ve gelecekteki analizlerde hasta beklentilerinin bakım memnuniyetini nasıl etkileyebileceğinin araştırılması planlanmaktadır.</p>
---	--	--	---	--	--

Başoğul, K. K., & Korkut, Y. *Suriyeli sđınmacı kadınlarda depresyonla ilişkili değişkenlerin incelenmesi	2020	103	Bu araştırmanın amacı, Suriyeli kadın sđınmacı popülasyonundan alınan örneklemede depresyon, stresli yaşam olayları ve risk faktörü değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Ayrıca kadınlarda Risk Faktörü Ölçeği puanlarının depresyona kadar yordadığı sorusuna yanıt aranması da amaçlanmıştır.	Kesitsel	Beck Depresyon Envanteri, Stresli Yaşam Olayları Tarama Ölçeği ve Risk Faktörü Ölçeği	Çalışmada, Suriyeli kadın sđınmacıların depresyon düzeyi ile risk faktörü ölçeği puanları arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Regresyon analizi sonuçlarına göre, risk faktörü ölçeği puanlarının depresyon üzerinde anlamlı bir yordayıcı etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, Suriyeli kadın sđınmacı grubun ruhsal durumu ve ilgili faktörler hakkında bilgi sunmaktadır.
Jo, Y. * The significance of resilience	2020	12	Çalışma Seul ve Güney Kore'deki evlilikteki	Nitel	Derinlemesine yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmelerde	Çalışma, evlilik göçmeni kadınların dayanıklılığ

in mental health promotion of marriage immigrant women: a qualitative study of factors and processes			göçmen kadınların ruh sağlığında nasıl dayanıklılık oluşturduğunu araştırıyor ve bu süreci etkileyen faktörleri belirliyor. Bulgular, bu demografiyi daha iyi desteklemek için mevcut ruh sağlığı politikalarını, hizmetlerini ve halk sağlığı stratejilerini geliştirmeyi ve iyileştirmeyi amaçlıyor.		n elde edilen verileri kullanarak yazar, dayanıklılığı ve onun gelişim sürecini etkileyen faktörleri belirlemeyi hedeflemiştir.	ının, zorluklara katlanma, profesyonel ve sosyal destek ve eş desteğinin olmaması ve çocukların ve ekonomik faaliyetin rolü gibi faktörlerde n etkilendiğini buldu. Zihinsel sağlıklarını iyileştirmek için, bilgi engellerini ele almak, göçten sonraki iki yıl içinde müdahale etmek ve kadınların tanınma ve saygı ihtiyaçlarının karşılanması karşılarken eşlerle destekleyici ilişkiler geliştirmek çok önemlidir.
García, Y., Ferrás, C., & Ginzo, M. J. * Effectiveness of a	2020	44	Bu makalede, çalışmanın başlangıcındaki depresyon derecelerinin	Kesitsel	Kişisel sağlık anketi ve Metin mesajları memnuniyet derecesi	Çalışmada, terapinin başından sonuna kadar göçmen kadınlarda

Psychosocial Therapy with SMS in Immigrant Women with Different Degrees of Depression			e göre göçmen kadınlar arasında metin mesajı terapilerini etkinliğini analiz edilmesinin amaçlanmıştır.		ölçeği (FQTM)	ruh hali ve depresyonda olumlu değişiklikler gözlemlendi; başlangıçtaki depresyon seviyeleri orta veya yüksek olduğunda kısa mesajlar semptomları önemli ölçüde iyileştirdi. PHQ-9 dördlük aralıklarının analizi, kısa mesajların ruh halini iyileştirme ve depresyonu azaltmadaki etkinliğini doğruladı.
Lien, M. H., Huang, S. S., & Yang, H. J. * A pathway to negative acculturation: marital maladjustment mediates the relationship between the length of	2021	127	Çalışmanın amacı, Tayvan'daki göçmen kadınlarda evlilik uyumunun, kültürel uyum faktörleri (ikamet süresi ve Mandarin yeterliliği) ile depresif semptomlar	Kesitsel	Epidemiyolojik Çalışmalar Merkezi Depresyon Ölçeği (CES-D)	Çalışma, ikamet süresinin uzunluğunun kültürel uyumun göstergesi olabileceği sonucuna varırken, göçmen kadınların ruh sağlığını etkileyen kümülatif

residency and depressive symptoms in immigrant women in Taiwan			arasındaki ilişkiye nasıl aracılık ettiğini değerlendir mektir.			stres olarak görülmesi gerektiğini ve evlilik uyumsuzluğunun bu etkiyi aracılık ettiğini belirtmektedir. Bu nedenle, göçmen ailelerin evlilik zorluklarının a uyum sağlamalarına yardımcı olmak için programlar ve kaynaklar sunmak, onların ruh sağlığını iyileştirmek için hayati önem taşımaktadır.
Taştekin Ouyaba, A., & Eslam Parast, N. * The impact of the demographic and migration process factors of refugee women on quality of life and the mediating role of	2021	190	Çalışmanın amacı, sosyodemografik faktörlerin ve göç deneyimlerinin Türkiye’deki kadın mültecilerin yaşam kalitesini nasıl etkilediğini değerlendirmek ve bu ilişkilerde	Kesitsel	Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği [DASS]	Çalışma, göç öncesi, sırasında ve sonrasındaki faktörlerin kadın mültecilerin yaşam kalitesini etkilediğini ve bu etkilerde ruh sağlığının aracılık ettiğini bulmuştur. Bu

mental health			ruh sağlığının aracı rolünü belirlemektedir.			bulgular, mülteci kadınların refahını iyileştirmeyi amaçlayan müdahalelere bilgi sağlayabilir.
Schytt, E. ve ark. *Community-based bilingual doula support during labour and birth to improve migrant women's intrapartum care experiences and emotional well-being—Findings from a randomized controlled trial in Stockholm, Sweden	2022	164 (CBD doula- doğum ve doğum sancıları sırasında destek sağlamak üzere eğitilmiş göçmen topluluklardan gelen iki dilli kadınlar- desteği alan (n = 88) böyle bir desteğe sahip olamayan (n = 76)	İsveç'te doğum yapan göçmen kadınların doğum sırasındaki bakım deneyimlerini ve doğum sonrası refahını iyileştirmek için toplum temelli iki dilli (CBD) desteğinin etkinliğini değerlendirmek	Randomize kontrollü çalışma	İsveç Anne Sağlığı Bakım Kayıtları ve araştırmacılarca geliştirilmiş bilgi anketi	Göçmen kadınların doğum sancuları ve doğum sonrası dönemde toplum temelli doula desteği almaları, standart bakıma kıyasla doğum sonrası iki ayda bakım derecelendirmelerini veya duygusal iyilik hallerini iyileştirmiştir ve obstetrik sonuçlar üzerindeki etkisini değerlendirmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

<p>Doma, H. ve ark.</p> <p>* Understanding the relationship between social support and mental health of humanitarian migrants resettled in Australia</p>	2022	2264	<p>Avustralya'ya yerleştirilen yetişkin insani göçmenlerin aldıkları sosyodemografik özellikler ve sosyal destek arasındaki ilişkileri tespit etmek; insani göçten sonra farklı aralıklarla sosyal destek ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi belirlemek ve cinsiyet, yaş ve göç yolunun bu ilişki üzerindeki değişiklik etkilerini incelemektir.</p>	Tanımlayıcı	<p>Bu çalışmada Avustralya'da Yeni Bir Hayat Kurma (BNLA) çalışmasından toplanan verilerin ikincil bir analizi yapılmıştır.</p>	<p>Çalışma, hem duygusal/arasal hem de bilgilendirici sosyal desteğin, insani göçmenler arasında psikolojik sıkıntıyı azaltmak için çok önemli olduğunu ve artan desteğin zamanla daha düşük sıkıntı seviyelerine ilişkili olduğunu buldu. Ayrıca kadınlar daha az destek almışlardır. Uzun vadeli ruh sağlıklarını iyileştirmek için farklı göçmen alt gruplarının özel ihtiyaçlarını ele alan özel sosyal destek programlarına olan ihtiyacı vurgulamak tadır.</p>
--	------	------	--	-------------	---	--

Shovaz, F. A., Zareei Mahmooda badi, H., & Salehzadeh, M. * Effectiveness of life skills training based on self-care on mental health and quality of life of married Afghan women in Iran	2022	60 (30 deney ve 30 kontrol grubuna ayrılmıştır)	Bu çalışmanın amacı, İran Teft'te yaşayan evli Afgan kadınların ruh sağlığı ve yaşam kalitesi üzerinde öz bakıma dayalı yaşam becerileri eğitiminin etkinliğini değerlendirmektir.	Randomi ze kontrollü çalışma	Genel Sağlık Anketi (GHQ) ve Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Anketi (WHOQ-BREF)	Sonuçlar, Afgan kadınlara öz bakıma dayalı yaşam becerileri öğrenmeleri için bir eğitim fırsatı sağlamanın, onların güçlü ve zayıf yönlerini fark etmelerini ve yaşam kalitelerini ve ruh sağlıklarını iyileştirmelerini sağladığını gösterdi.
Bentley, A., & Riutort-Mayol, G. * The association between intimate partner violence type and mental health in migrant women living in Spain: findings from a cross-sectional study	2023	1.998	Bu çalışma, göçmen kadınlarda psikolojik, fiziksel, cinsel, ekonomik ve teknoloji destekli Yakın Partner Şiddeti (IPV) dâhil olmak üzere çeşitli IPV biçimlerini ve bunların depresyon ve anksiyete semptomlarıyla	Kesitsel	PHQ-9, GAD-7, Revize edilmiş bileşik kötüye kullanım ölçeği-kısa form, Ekonomik istismarın gözden geçirilmiş ölçeği ve İlişkilerde siber saldırganlık ölçeği	Araştırmaya katılan 1.998 kadın arasında %59'u yakın partner şiddeti (IPV) yaşadığını bildirdi, ekonomik istismar daha yüksek depresyon semptomlarıyla ilişkilendirildi ve cinsel şiddet kaygıyla

			ilişkinsini IPV türüne göre ayırıştırarak değerlendirerek literatüre yeni bir katkı sağlamaktadır.			güçlü bir şekilde tahmin etti. Hem teknoloji destekli hem de yüz yüze şiddetin benzer şekilde ruh sağlığını kötüleştirdiği, şiddetin varlığında şiddetli depresyon ve kaygı semptomlarının 2,25 kattan fazla arttığı bulundu.
Atak, M., Sezerol, M. A., Değer, M. S., & Kurubal, H. * Factors Associated with the Prevalence of Postpartum Anxiety Disorder and Depression in Syrian Migrant Women Living in Turkey: A Cross-Sectional Study	2023	172	Bu çalışma, özellikle Türkiye'deki Suriyeli göçmenler olmak üzere göçmen kadınlar arasında doğum sonrası anksiyete ve depresyonla ilişkili faktörleri araştırmayı amaçlamıştır.	Kesitsel	Edinburgh Doğum Sonrası Depresyon Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri	Türkiye'de yaşayan doğum sonrası döngüdeki göçmen kadınlar üzerinde yapılan çalışmada depresyon ve anksiyete için düşük ortalama puanlar bulundu, %97,1'i muhtemelen erişilebilir sağlık hizmetleri ve psikososyal destek

						nedeniyle depresyon kesme noktasının altında puan aldı. Ekonomik durum, COVID-19 aşı durumu, eğitim düzeyleri ve hanehalkı büyüklüğü gibi faktörler depresyon ve anksiyete puanlarıyla önemli ölçüde ilişkiliydi ve bu da göçmen kadınların doğum sonrası ruh sağlığı hakkında daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğunu gösteriyor.
Orang, T. M., Missmahl, I., Gardisi, M., & Kluge, U. * Rethinking mental health care provided to	2023	103 (53'ü VBC grubunu ve 50'si bekleme listesini oluşturdu.)	Araştırmanın amacı, Değer Temelli Danışmanlık (VBC) odaklı, kültürel açıdan hassas bir psikolojik müdahalenin	Randomi ze kontrollü çalışma	"Mültecilerin ve göçmenlerin dayanıklılığın ı teşvik etme - anadil danışmanlarının kullanımında etkinlik çalışması" başlıklı bir	Çalışmanın Almanya'da ki göçmenler ve mülteciler arasında bakış açısı edinmedeki gelişimi, gelişmiş sosyal

migrants and refugees; a randomized controlled trial on the effectiveness of Value Based Counseling, a culturally sensitive, strength-based psychological intervention			n Almanya'ya yerleştirilen göçmen ve mültecilerde dayanıklılığı ve bakış açısı edinmeyi artırıp artıramayacağı ve bu gelişmelerin üç ay boyunca devam edip etmediğini değerlendirmektedir.		RCT çalışma projesinden alınmıştır (Nr. EA1/034/18).	davranış, çatışma çözümü ve azaltılmış önyargı ve saldırganlık dahil olmak üzere sosyal entegrasyonları için potansiyel faydalar olduğunu göstermektedir. VBC danışmanları, danışanların hem kendi duygusal durumlarını hem de başkalarınınkini anlamalarına yardımcı olarak bunu kolaylaştırıyor, böylece empati ve genel ruh sağlığını iyileştirmiştir.
Luo, Y., Ebina, Y., & Sato, Y. * Effect of an Internet-based mental health promotion intervention among immigrant Chinese	2024	64 (32 birey deney ve 32 birey kontrol grubunu oluşturdu)	Bu çalışma, yetersiz sosyal destek nedeniyle ruh sağlığı sorunları ve ebeveynlik stresi yaşayan Japonya'daki Çinli kadınlar	Randomize kontrollü çalışma	Genel Sağlık Anketi (GHQ-12), Depresyon Ölçeği (CES-D), Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (MSPSS), Çocuk	İnternet tabanlı ruh sağlığı teşvik müdahalesi, Japonya'daki Çinli kadınlar arasında ruh sağlığı sıkıntısını ve depresyonu

women: A quasi-experimental study			<p>çin özel olarak İnternet tabanlı bir ruh sağlığı teşvik müdahalesinin etkinliğini geliştirmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu nüfus için etkili ruh sağlığı desteğindeki boşluğu ele almayı da amaçlamaktadır.</p>		Yetiştirme Stres Ölçeği	<p>önemli ölçüde azaltdı. Ancak sosyal destek veya ebeveynlik stresini etkilemedi. Bir bilgi uygulaması ve ebeveynlik atölyeleri içeren müdahale iyi karşılandı ve çeşitli çok kültürlü ortamlarda yabancı kadınlar arasında psikolojik refahı iyileştirmek için faydalı olabileceği görüldü.</p>
Reich, M., Jarvis, G. E., & Whitley, R *Examining recovery and mental health service satisfaction among young immigrant Muslim women with mental distress in Quebec	2024	20	<p>Bu çalışmanın genel amacı Kanada'nın Quebec şehrinde, yakın zamanda akredite bir terapist, psikolog veya klinisyen gibi resmi ruh sağlığı hizmetlerini kullanmış olan</p>	Nitel	<p>Araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanıldı.</p>	<p>Araştırmada, damgalama ve yanlış anlamaların, kültürel yeterlilik eksikliğinden kaynaklanan olumsuz klinik deneyimlerin ve derinden yerleşmiş dini inançların</p>

			Quebec'teki göçmen Müslüman kadınların deneyimleri ni ve bakış açılarını anlamaktı.			Müslümanlar arasında ruh sağlığının iyileşmesini etkilediğini ortaya koydu.
Wurtz, H. M., & Samari, G. * "The panic stays in your mind...concentrating more on the worries than the relationship": Intimate partnerships during COVID-19 for immigrant women in New York City	2024	22	Bu çalışma, New York şehrinde 22 kadınla yapılan nitel görüşmeler e dayanarak, özellikle kayıtsız göçmenlik statüsüyle ilgili yapısal baskının, COVID-19 salgını sırasında göçmen kadınların yakın partnerleriyle yaşadıkları deneyimleri nasıl etkilediğini araştırmaktadır.	Nitel	Araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanıldı.	Araştırmada finansal güçlük, eşit olmayan bakım yükü ve şiddet vakalarında sınırlı destek gibi yapısal eşitsizliklerin göçmen kadınların yakın partner ilişkilerini önemli ölçüde etkilediğini tespit etmiştir.
Li, Y., Rhee, H., Bullock, L. F., McCaw, B., & Bloom, T. * Self-Compassion, Health,	2024	50 (25 kişi deney ve 25 kişi kontrol grubu grubunu oluşturdu)	ABD'deki istismara uğramış Çinli göçmen kadınlara odaklanan yenilikçi bir mobil	Randomize kontrollü çalışma	İstismar Değerlendirmeye Taraması (AAS)	Çalışma, SHE müdahalesinin Çinli göçmen kurtulanlar arasında ruh sağlığı ve öz şefkat

<i>and Empowerment: A Pilot Randomized Controlled Trial for Chinese Immigrant Women Experiencing Intimate Partner Violence</i>			tabanlı güçlendirme müdahalelerinin (öz şefkat, sağlık ve güçlendirme; SHE) ön etkinliği incelenmiştir.		üzerindeki etkilerini değerlendirdi ve bir kontrol grubuyla karşılaştırıldı. Öz yargılamayı önemli ölçüde azalttığını ve IPV (yakın partner şiddeti) tipleri, depresif semptomlar ve PTSD (Posttravmatik Stres Bozukluğu) semptomları dahil olmak üzere çeşitli sonuçlarda tutarlı iyileştirmeler gösterdiği bulundu.
--	--	--	---	--	---

Tablo 2. Çalışmaların özellikleri

Tablodan yola çıkarak, çalışmaların sadece ruh sağlığı değil, aynı zamanda sosyal destek, kültürel uyum, sağlık hizmetlerine erişim gibi farklı boyutları da ele aldığı görülmektedir. Uluslararası göçmen kadınların en büyük zorluklarından biri, yeni bir kültüre uyum sağlamalarıdır. Bu durum, depresyon, anksiyete gibi ruh sağlığı sorunlarına yol açabilmektedir. Dil bariyerleri, bürokratik engeller ve mali zorluklar gibi nedenlerle uluslararası göçmen kadınların sağlık hizmetlerine erişimini sınırlamaktadır. Aileden, arkadaşlardan ve topluluktan yeterli destek alamamak, uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Göç sürecinde yaşanan savaş, şiddet, ayrılık gibi travmatik deneyimler, uluslararası göçmen kadınlarda TSSB gibi ruh sağlığı sorunlarına neden olmaktadır. Son olarak, kültürel duyarlılık, sosyal destek ve psikoterapi gibi psikososyal müdahaleler,

uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını iyileştirmede etkili olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Göç insan yaşamında önemli değişimlere sebep olan bir süreçtir. Göç beraberinde getirdiği birçok güçlüğün yanında toplumsal cinsiyet rollerinde daha dezavantajlı olan kadınları daha fazla etkilemektedir. En önemli güçlüklerde birisi ise kadınların göç sürecinde ve sonrasında sağlık erişilebilirliği ve ruh sağlığı hizmetlerine erişim zorluğudur. Uluslararası göçmen kadınlara sıklıkla, hem göç deneyimlerinden hem de yeni bir kültüre uyum sağlama taleplerinden kaynaklanan, ruh sağlıklarını önemli ölçüde etkileyen benzersiz zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bireylerin sağlık bakımını ve müdahaleleri planlayabilmek için gereksinimlerin kapsamlı incelenmesi çok önemli bir veri kaynağını oluşturacaktır. Bu sistematik analizde incelediğimiz çalışmalarda uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığının değerlendirilmesinde, göç sürecinde ve sonrasındaki yaşam koşullarının çeşitli değişkenler dâhilinde irdelendiği görülmektedir.

Araştırmalar içerisinde uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik müdahaleler belirlenirken incelenen sosyal değişkenlerin: kültürel uyum güçlükleri, damgalanma ve dışlanma, sağlık sistemine erişimde güçlükler, sağlık sistemlerinin bu gruplara uygun hizmet modeli eksiklikleri, ekonomik güçlüklerin etkisi ve kültüre duyarlı yaklaşımlar üzerinde olduğu görülmüştür.⁴⁴

Uluslararası göçmen kadınların karşılaştığı başlıca zorluklardan bazıları, dil engelini aşmak, istihdam güvencesi sağlamak ve yeni toplumsal normları anlamaktır. Bu süreçte kültürleşme kaynaklı stres, izolasyon ve yetersizlik duygularıyla başa çıkmak da önemli bir mücadele alanını oluşturur. Ayrıca uyum süreci baskılarını yönetirken aile sorumluluklarını sürdürmenin getirdiği yük de ruh sağlığı sorunlarını şiddetlendirebilmektedir. Ev sahibi ülkedeki ayrımcılık ve sosyal dışlanma bu zorlukları daha da şiddetlendirerek depresyon ve anksiyete riskinin artmasına neden olmaktadır. Kültürel açıdan yeterli ruh sağlığı hizmetlerinin ve destek ağlarının olmayışı, etkili bakıma erişimi de engellemektedir. Keza stres etkenlerinin ele alınmadığı ve ruh sağlığının kötüleştiği bir döngü oluşmaktadır. Bu faktörlerin (kültürel değişim, sosyoekonomik baskılar ve yetersiz sosyal destek) kesişimi,

⁴⁴ Morawa, E., & Erim, Y., 2014; Holtmann, C., & Tramonte, L., 2014; Salinero-Fort, M. Á. ve ark., 2015; Vigod, S. ve ark., 2016; Aygün, O., 2016; Çelebi, Ö., & Polat, A., 2018; Jesuthasan, J. ve ark., 2018; Jo, Y., 2020; Lien, M. H., Huang, S. S., & Yang, H. J., 2021; Taştekin Ouyaba, A., & Eslam Parast, N., 2021; Orang, T. M., Missmahl, I., Gardisi, M., & Kluge, U., 2023; Reich, M., Jarvis, G. E., & Whitley, R., 2024; Wurtz, H. M., & Samari, G., 2024

uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını etkileyen karmaşık manzarayı göstermektedir. Bu sistematik analizde incelediğimiz çalışmalarda göçmen kadınların ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik farklı psikososyal müdahalelerin uygulandığı ve bunların bazıları gereksinimleri karşılanmışken bazılarının karşılanmamış olduğu bulunmuştur. Ancak uygulanan psikososyal müdahale yöntem ve programlarının ilgili ülke popülasyonu içerisindeki uluslararası göçmen, mülteci kadın gruplara uygulandığı ve geniş kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.⁴⁵

Uluslararası göçmen kadınlar hem göç sırasında hem de sonrasında sıklıkla benzersiz ve karmaşık bir dizi ruh sağlığı sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Yeni ve alışılmadık ortamlarda bulunmanın yarattığı stres, bilindik kültürel sosyal destek sistemlerini ve kültürel ortamı geride bırakmanın yarattığı travmayla birleştiğinde, sosyal izolasyon ve kaygı duyguları daha da kötüleştirebilmektedir. Farklı bir toplumsal çerçeveye uyum sağlama baskısı, damgalanma, gebelik döneminin getirdiği güçlükler, aynı zamanda potansiyel ayrımcılık ve sosyo-ekonomik istikrarsızlık deneyimlerini yönetirken, depresyon, TSSB ve anksiyete gibi zihinsel bozukluk riskinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Bunun ötesinde, ruh sağlığını çevreleyen kültürel damgalama, bu kadınların gerekli yardımı aramasını engelleyerek mücadelelerini daha da şiddetlendirebilmektedir. Ruh sağlığı desteği müdahalelerinin ise kültürel geçmişe saygı duyan ve bireysel göç deneyimlerine göre uyarlanmış erişilebilir, empatik destek sağlayan incelikli bir yaklaşım gerektirmektedir.⁴⁶

Bu sistematik derlemede sınırlılığı, sistematik derleme metodolojisine uygun olarak tarama ve analiz yapılmasına rağmen üç tane nitel araştırma çalışmasına ulaşılmıştır. Bu durum dünyada uluslararası göçmen kadınların ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik müdahaleler belirlenirken yapılan, özgün gereksinimlerin belirlenme çalışmalarının özel gereksinimler yerine tüm gereksinim alanlarına (barınma, genel sağlık, istihdam, beslenme, güvenlik vb.) yönelik yapılmasından kaynaklanmaktadır. Keza tüm dünyada farklı yerlerde birçok göç hareketi olmaktadır. Bu durum tüm göçmen grupları hedef alan bir ihtiyaç analizi ve sonrasında psikososyal müdahale sistemi geliştirmenin güçlüğünü oluşturmaktadır. Bu nedenle derlememiz kapsamlı

⁴⁵ Vigod, S. ve ark., 2016; García, Y., Ferrás, C., & Ginzo, M. J., 2020; Schytt, E. ve ark., 2022; Shovaz, F. A., Zareei Mahmoodabadi, H., & Salehzadeh, M., 2022; Orang, T. M., Missmahl, I., Gardisi, M., & Kluge, U., 2023; Luo, Y., Ebina, Y., & Sato, Y., 2024; Li, Y., Rhee, H., Bullock, L. F., McCaw, B., & Bloom, T., 2024.

⁴⁶ (anssen-Kallenberg, H. ve ark., 2017; Fellmeth, G. ve ark., 2018; Anderson, F. M. ve ark., 2019; Gürbüz, B. ve ark., 2019; Başoğul, K. K., & Korkut, Y., 2020; Bentley, A., & Riutort-Mayol, G., 2023; Atak, M., Sezerol, M. A., Değer, M. S., & Kurubal, H., 2023; Reich, M., Jarvis, G. E., & Whitley, R., 2024

müdahale çalışmalarını içeren bir kanıt düzeyi oluşturamamaktadır. Çalışmamızın diğer bir sınırlılığı, sistematik olarak taranan literatürün etki büyüklüklerinin verilmemesinden dolayı bir meta analize dönüştürülemediği olmasıdır.

Kaynakça

ALMUTAİRİ, Wjdan et al. "Mental health disorders among Middle Eastern immigrant women living in the United States: A scoping review." *Perspectives in psychiatric care* vol. 58,4 (2022): 3079-3102. doi:10.1111/ppc.13088

BERMEJO, Isaac, et al. "Health care utilisation of migrants with mental disorders compared with Germans." *Psychiatrische Praxis* 39.2 (2012): 64-70.

BEŞER, Ayşe, and K. Tekkaş Kerman. "Göç eden bireylerin öncelikli sağlık sorunları ve sağlık hizmetine ulaşımındaki engeller." *Türkiye Klinikleri J Public Health Nurs-Special Topics* 3.3 (2017): 143-8.

CENTRE FOR REVIEWS AND DISSEMINATION. *Systematic Reviews: CRD's Guidance for Undertaking Reviews in Health Care*. York, University of York (2008). https://www.york.ac.uk/media/crd/Systematic_Reviews.pdf.

CHO, Sunhee et al. "Logo-autobiography and its effectiveness on depressed Korean immigrant women." *Journal of transcultural nursing : official journal of the Transcultural Nursing Society* vol. 24,1 (2013): 33-42. doi:10.1177/1043659612452005

DELARA, Mahin. "Social determinants of immigrant women's mental health." *Advances in Public Health* 2016.1 (2016): 9730162.

GANANN, Rebecca et al. "Influences on mental health and health services accessibility in immigrant women with post-partum depression: An interpretive descriptive study." *Journal of psychiatric and mental health nursing* vol. 27,1 (2020): 87-96. doi:10.1111/jpm.12557

GARCÍA, Yolanda, et al. "Exploratory study of psychosocial therapies with text messages to mobile phones in groups of vulnerable immigrant women." *Journal of medical systems* 43 (2019): 1-9.

GURUGE, Sepali, Enid Collins, and Amy Bender. "Working with immigrant women: guidelines for mental health professionals." *Canadian Issues* (2010): 114.

GURUGE, Sepali, et al. "Social support, social conflict, and immigrant women's mental health in a Canadian context: a scoping review." *Journal of psychiatric and mental health nursing* 22.9 (2015): 655-667.

HAVE, Margreet L. Ten, and Rob V. Bijl. "Inequalities in mental health care and social services utilisation by immigrant women." *The European Journal of Public Health* 9.1 (1999): 45-51.

IACOBUCCI, Gareth. "Doctors vote for BMA to oppose four year medical degrees and apprenticeships." *BMJ (Clinical research ed.)* vol. 385 q1429. 26 Jun. 2024, doi:10.1136/bmj.q1429

ILIADOU, Maria et al. "Addressing mental health issues among migrant and refugee pregnant women: A call for action." *European journal of midwifery* vol. 3 9. 2 May. 2019, doi:10.18332/ejm/108626

KARPAT, H. Önsöz. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14.Yüzyıldan 21.Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. Derleyenler: M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (2015), 507.

KI, Eyun-Jung, and JOOYoung Jang. "Social support and mental health: An analysis of online support forums for Asian immigrant women." *Journal of Asian Pacific Communication* 28.2 (2018): 226-250.

MCAULIFFE, Marie, and Linda Adhiambo Oucho. "Report Overview: Migration Continues To Be Part Of The Solution In A Rapidly Changing World, But Key Challenges Remain." *World Migration Report 2024.1* (2024): e00033.

MIGRATION DATA PORTAL. Migration and health. Migration data portal, 2024. <https://www.migrationdataportal.org/themes/migration-and-health>.

MOHER, David, et al. "Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement." *International journal of surgery* 8.5 (2010): 336-341.

O'MAHONY, Joyce M., and TamPhD T. Donnelly. "Health Care Providers'perspective Of The Gender Influences On Immigrant Women's Mental Health Care Experiences." *Issues in Mental Health Nursing* 28.10 (2007): 1171-1188.

O'MAHONY, Joyce Maureen et al. "Cultural background and socioeconomic influence of immigrant and refugee women coping with postpartum depression." *Journal of immigrant and minority health* vol. 15,2 (2013): 300-14. doi:10.1007/s10903-012-9663-x

O'MAHONY, Joyce Maureen, and Tam Truong Donnelly. "The influence of culture on immigrant women's mental health care experiences from the perspectives of health care providers." *Issues in mental health nursing* 28.5 (2007): 453-471.

O'MAHONY, Joyce, and Nancy Clark. "Immigrant Women and Mental Health Care: Findings from an Environmental Scan." *Issues in mental health nursing vol.* 39,11 (2018): 924-934. doi:10.1080/01612840.2018.1479903

PERCIVAL, Valerie, et al. "The Lancet Commission on peaceful societies through health equity and gender equality." *The Lancet* 402.10413 (2023): 1661-1722.

POYA F. Migrant Women's Mental Health & Wellbeing [Internet]. [cited 2024 Aug 12]. Available from: <https://www.migrantwomennetwork.org/2021/10/06/report-mental-health/>.

PRATT, Rebekah et al. "Addressing Behavioral Health Disparities for Somali Immigrants Through Group Cognitive Behavioral Therapy Led by Community Health Workers." *Journal of immigrant and minority health vol.* 19,1 (2017): 187-193. doi:10.1007/s10903-015-0338-2

SCHEER, Jillian R., John E. Pachankis, and Richard Bränström. "Gender-based structural stigma and intimate partner violence across 28 countries: A population-based study of women across sexual orientation, immigration status, and socioeconomic status." *Journal of interpersonal violence* 37.11-12 (2022): NP8941-NP8964.

SPIEGEL, Paul, Kolitha Wickramage, and Terry McGovern. "Migrant and refugee health: complex health associations among diverse contexts call for tailored and rights-based solutions." *PLoS medicine* 17.3 (2020): e1003105.

STRAITON, Melanie L et al. "Managing Mental Health Problems Among Immigrant Women Attending Primary Health Care Services." *Health care for women international vol.* 37,1 (2016): 118-39. doi:10.1080/07399332.2015.1077844

SWEILEH, Waleed M., et al. "Bibliometric analysis of global migration health research in peer-reviewed literature (2000–2016)." *BMC public health* 18 (2018): 1-18.

TENG, L et al. "Healthcare worker's perceptions of barriers to care by immigrant women with postpartum depression: an exploratory qualitative study." *Archives of women's mental health vol.* 10,3 (2007): 93-101. doi:10.1007/s00737-007-0176-x

WORLD HEALTH ORGANIZATION. Five key themes for improved mental health care for refugees and migrants. World Health Organization, 2023. <https://www.who.int/news/item/10-10-2023-five-key-themes-for-improved-mental-health-care-for-refugees-and-migrants>.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. Mental health of refugees and migrants: risk and protective factors and access to care [Internet]. [cited 2024 Aug 12]. Available from: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/373279/9789240081840-eng.pdf?sequence=1>.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. Mental health of refugees and migrants: risk and protective factors and access to care. World Health Organization (2023). <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/373279/9789240081840-eng.pdf?sequence=1>.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. The world mental health report: transforming mental health for all [Internet]. 2022. Available from: <http://hdl.handle.net/10713/20295>.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. World report on the health of refugees and migrants: summary. World Health Organization, 2022. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240054462>.

Diğer kaynaklar (Sistemik olarak incelenen çalışmalar)

ANDERSON, Fraser M., et al. "Impact of insecure immigration status and ethnicity on antenatal mental health among migrant women." *The Journal of Clinical Psychiatry* 80.5 (2019): 11935.

ATAK, Muhammed, et al. "Factors associated with the prevalence of postpartum anxiety disorder and depression in Syrian Migrant women living in Turkey: A cross-sectional study." *Healthcare*. Vol. 11. No. 18. MDPI, 2023.

AYGÜN, Olgu, et al. "Bir toplum sağlığı merkezi örneğinde sığınmacı ve mültecilere verilen birinci basamak sağlık hizmetlerinin değerlendirilmesi." *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care* 10.1 (2016).

BAŞOĞUL, Kıymet Kırılı, and Yeşim Korkut. "Suriyeli sığınmacı kadınlarda depresyonla ilişkili değişkenlerin incelenmesi." *Klinik Psikoloji Dergisi* 4.2 (2020): 124-135.

BENTLEY, Abigail, and Gabriel Riutort-Mayol. "The association between intimate partner violence type and mental health in migrant women

living in Spain: findings from a cross-sectional study." *Frontiers in public health* 11 (2023): 1307841.

ÇELEBİ, Özge, and POLAT, Aslıhan. "'Yarının Kadınları' Suriyeli Kadınlarla Özgün Bir Kendine Yardım Grup Çalışması." *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 4.3 (2018): 81-87.

DOMA, Hemavarni, et al. "Understanding the relationship between social support and mental health of humanitarian migrants resettled in Australia." *BMC public health* 22.1 (2022): 1739.

ESLAM PARAST, Nastaran, and Ayşe Taştekin Ouyaba. "The impact of the demographic and migration process factors of refugee women on quality of life and the mediating role of mental health." *Perspectives in Psychiatric Care* 58.2 (2022): 785-794.

FELLMETH, Gracia, et al. "Living with severe perinatal depression: a qualitative study of the experiences of labour migrant and refugee women on the Thai-Myanmar border." *BMC psychiatry* 18 (2018): 1-13.

GARCÍA, Yolanda, Carlos Ferrás, and María José Ginzo. "Effectiveness of a psychosocial therapy with SMS in immigrant women with different degrees of depression." *Social Sciences* 9.5 (2020): 63.

GÜRBÜZ, B., et al. "The influence of migration on women's satisfaction during pregnancy and birth: results of a comparative prospective study with the Migrant Friendly Maternity Care Questionnaire (MFMCQ)." *Archives of gynecology and obstetrics* 300 (2019): 555-567.

HEATHER M. Wurtz, Goleen Samari. "The panic stays in your mind...concentrating more on the worries than the relationship": Intimate partnerships during COVID-19 for immigrant women in New York City. *Journal of Marriage and Family* (2024): 1-21. <https://doi.org/10.1111/jomf.13019>.

HOLTMANN, Cathy, and Lucia Tramonte. "Tracking the emotional cost of immigration: Ethno-religious differences and women's mental health." *Journal of international migration and integration* 15 (2014): 633-654.

JANSSEN-KALLEnberg, Hanna, et al. "Acculturation and other risk factors of depressive disorders in individuals with Turkish migration backgrounds." *BMC psychiatry* 17 (2017): 1-12.

JESUTHASAN, Jenny, et al. "Near-death experiences, attacks by family members, and absence of health care in their home countries affect the quality of life of refugee women in Germany: a multi-region, cross-sectional, gender-sensitive study." *BMC medicine* 16 (2018): 1-9.

JO, Yeonjae. "The significance of resilience in mental health promotion of marriage immigrant women: A qualitative study of factors and processes." *BMC women's health* 20 (2020): 1-13.

LI, Yang, et al. "Self-compassion, health, and empowerment: a pilot randomized controlled trial for Chinese immigrant women experiencing intimate partner violence." *Journal of interpersonal violence* 39.7-8 (2024): 1571-1595.

LIEN, Mei-Huei, Sheng-Shiung Huang, and Hao-Jan Yang. "A pathway to negative acculturation: marital maladjustment mediates the relationship between the length of residency and depressive symptoms in immigrant women in Taiwan." *BMC women's health* 21.1 (2021): 190.

LUO, Yunjie, Yasuhiko Ebina, and Yoko Sato. "Effect of an Internet-based mental health promotion intervention among immigrant Chinese women: A quasi-experimental study." *SSM-Population Health* (2024): 101686.

MORAWA, Eva, and Yesim Erim. "Acculturation and depressive symptoms among Turkish immigrants in Germany." *International journal of environmental research and public health* 11.9 (2014): 9503-9521.

ORANG, Tahereh Mina, et al. "Rethinking mental health care provided to migrants and refugees; a randomized controlled trial on the effectiveness of Value Based Counseling, a culturally sensitive, strength-based psychological intervention." *PloS one* 18.3 (2023): e0283889.

REICH, Malka, G. Eric Jarvis, and Rob Whitley. "Examining recovery and mental health service satisfaction among young immigrant Muslim women with mental distress in Quebec." *BMC psychiatry* 24.1 (2024): 483.

SALINERO-FORT, Miguel Ángel, et al. "Health-related quality of life of latin-american immigrants and spanish-born attended in spanish primary health care: socio-demographic and psychosocial factors." *PloS one* 10.4 (2015): e0122318.

SCHYTT, Erica, et al. "Community-based bilingual doula support during labour and birth to improve migrant women's intrapartum care experiences and emotional well-being—Findings from a randomised controlled trial in Stockholm, Sweden [NCT03461640]." *PLoS One* 17.11 (2022): e0277533.

SHOVAZ, Fatemeh Abbasi, Hassan Zareei Mahmoodabadi, and Maryam Salehzadeh. "Effectiveness of life skills training based on self-care on mental health and quality of life of married Afghan women in Iran." *BMC Women's Health* 22.1 (2022): 296.

VIGOD, Simone, et al. "A population-based study of postpartum mental health service use by immigrant women in Ontario, Canada." *The Canadian Journal of Psychiatry* 61.11 (2016): 705-713.

KADINLARIN BİLİM VE TEKNOLOJİDEKİ YERİ

GİZLİ KAHRAMANLAR: KADINLARIN BİLİM VE TEKNOLOJİDEKİ ROLÜ

Arzu FIRAT ERSOY*

Giriş

Bilim ve teknoloji, insanlığın ilerlemesinde temel bir rol oynamaktadır ve bu alanda kadınların önemli katkıları olmuştur. Ancak, tarih boyunca kadınların bilim ve teknolojiye rolü genellikle göz ardı edilmiş, unutulmuş veya azaltılmıştır. "Gizli Kahramanlar: Kadınların Bilim ve Teknolojiye Rolü" başlıklı bu kitap bölümü, kadınların bilim ve teknoloji sahnesindeki öncü rollerini vurgulamak ve tarih boyunca yapmış oldukları önemli katkıları yeniden değerlendirmek için bir platform sunmaktadır. Geçmişten günümüze, birçok kadın bilim insanı, matematikçi ve mühendis, önemli keşifler ve buluşlar yapmış olmalarına rağmen, bu başarılar genellikle görmezden gelinmiştir. Bu çalışma, kadınların bilim ve teknoloji sahnesindeki tarihsel başarılarına ışık tutarak, aynı zamanda günümüzdeki cinsiyet eşitsizliği sorunlarına da odaklanarak, kadınların bilim ve teknoloji alanındaki potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri için bir çağrı niteliğindedir.

Bireylerin cinsiyeti, kadın ya da erkek olmaları gündelik yaşamda karşılaştıkları birçok toplumsal meselenin, bu cinsiyetler tarafından farklı biçimlerde deneyimlenmesine etki etmektedir. Teknoloji kullanımı da kadınlar ve erkeklerin teknolojiyi üretim ve tüketim hususlarında farklılaştığı deneyim alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim cinsiyet bağlamında teknoloji kullanımına odaklanan çalışmalardan da bu sonuç çıkmaktadır.¹

1980'li yılların sonundan itibaren, feminist kuramların teknoloji ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi irdelemeye başlaması ile bu alanda canlı tartışmaların ortaya çıktığı gözlenmektedir. Tüm toplumlarda kadın ve erkeğin farklı kurgulanışı, toplumsal yaşam içinde kadın ve erkeğin davranış ve rollerindeki farklılığın, biyolojik yapı mı yoksa toplumsal yapı tarafından mı kaynaklandığı sorusunun tartışılmasına neden olmuştur. Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumda farklı cinsler arasında yaratılan iş bölümü, ataerkil

* Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Trabzon.

¹ Özcan Elçi, D, Sosyal Bilimlerde Teknoloji Kullanımı, Multi Disipliner ve İnovatif Yaklaşımlar, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2022.

yapı, siyaset, üretim biçimleri ve teknoloji gibi yapıları açıklamada işlevsel bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.²

Teknolojinin özü itibariyle eril özelliği, toplumsal iş bölümü çerçevesinde kadın rolleri ile bütünleşen teknolojinin, teknoloji olarak kabul edilip edilmediği tartışmasını da gündeme getirmiştir. Kadınların teknolojik yenilik sürecindeki rolünün göz ardı edilmesi, kadının teknik bilgiye ulaşması yönündeki engeller, kadının teknolojiye olan ilgisini küçümseme, kadın emeğinin düşük ücretli ya da ücretsiz olarak tanımlanması, kadın işi olarak tanımlanan işlerin, teknoloji ile birlikte tanımlanmaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.³

"Kadınların Bilim ve Teknolojideki Yeri" konulu bu kitap bölümü, eğitim ve iş dünyasında kadınların karşılaştığı zorlukları incelerken, bu alanda daha fazla kadın temsiline önündeki engelleri ele almaktadır. Günümüzde cinsiyet eşitsizliği konusundaki farkındalığın artmasıyla birlikte, bu çalışma, bilim ve teknoloji dünyasında kadınların daha fazla yer alması için yapılan çabaları ve bu alandaki lider kadın figürlerin etkisini derinlemesine analiz etmektedir. Bu bağlamda, kitap bölümü, kadınların bilim ve teknoloji sahnesindeki potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirebilmeleri için toplumsal ve kurumsal düzeyde atılacak adımları tartışarak, cinsiyet eşitsizliğine karşı bir çağrı niteliği taşımaktadır.

Teknoloji Kavramı ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal Cinsiyet Kavramı:

Toplumsal cinsiyet, bireylerin belirli bir toplumda ve kültürde sahip oldukları cinsiyet rolleri, davranışları, beklentileri ve kimlikleriyle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet bir toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim, din ve diğer kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal roller ve sorumluluklar, davranışlar, konumlar, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatlar olarak tanımlanmıştır. Biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında ayırım yapılır; biyolojik cinsiyet fiziksel ve anatomik özelliklere dayanırken, toplumsal cinsiyet toplumun kültürel ve sosyal normları tarafından belirlenir. Toplumsal cinsiyet, erkeklik ve kadınlık gibi belirli rolleri ve beklentileri içerebilir, ancak aynı zamanda cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim gibi daha geniş kavramları da kapsar.⁴ Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Birleşmiş Milletler'in, 2030 sonuna kadar ulaşılmayı hedeflediği 17 maddelik Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları arasında 5. maddededir. Sürdürülebilir

² Savcı, İ, "Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji", A.Ü. SBF Dergisi, 54(1), 124-142, 1999.

³ Savcı, 1999.

⁴ Oakley, A, Sex, Gender and Society. Harper and Row, New York, 1972.

Kalkınma Amaçları eylem çağrısında Toplumsal cinsiyet eşitliği amacı, "Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek" şeklinde ifade edilmiştir.⁵

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının varlığı, 1960'lı ve 1970'li yıllarda BM'ye üye ülkelerin üzerinde ortaklaştığı en önemli toplumsal sorun alanlarından biri olmuştur. Bu nedenle de 1979'da toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması için BM tarafından Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) hazırlanmıştır.

1995 yılında Pekin'de 189 ülke resmi temsilcisinin katılımıyla gerçekleşen Birleşmiş Milletler IV. Dünya Kadın Konferansı sonunda imzalanan Pekin Deklarasyonu'na göre: kadınların ve kız çocuklarının, ilerlemelerini güçlendirecek bir araç olarak toprak, kredi, bilim ve teknoloji, mesleki eğitim, bilgi, iletişim ve pazarlar dahil ekonomik kaynaklara eşit ulaşımını sağlayacak şekilde kapasitelerini geliştirmesi taahhüdünde bulunulmuştur.

Teknoloji Kavramı:

Teknoloji, insanların yaşamlarını kolaylaştıran veya değiştiren, bilimsel bilgi ve mühendislik prensiplerini kullanarak üretilen araçlar, sistemler ve süreçlerdir. Teknoloji, iletişim, sağlık, eğitim, sanayi, ulaşım ve eğlence gibi alanlarda yaygın olarak kullanılır. Teknoloji, insanların yaşamını iyileştirmek ve problemlere çözüm bulmak için kullanılırken, aynı zamanda etik, sosyal ve çevresel sorunlara da neden olabilir.

Teknolojinin özellikle bilgisayar ve enformasyon teknolojilerinin yaygınlaşmasının kol emeği gerektiren işleri yok ederek, kadınlar için yeni fırsatlar sunduğu, işin ofis dışı ortamda da yapılmasına olanak sağlayarak, kadınların hem ev içi hem çalışma sorumluluklarını eş zamanlı sürdürebileceği yönünde, kadınların gelişimini olumlu etkilediği düşünülebilir. Ancak söz konusu teknolojilerin kadınların emeklerinin düşük nitelikli, kolayca göz ardı edilebilir olarak tanımlandığı bir ortamda, teknolojik değişim ile kadın emeğinin daha da izole edildiği ve sömürüye açıldığını savunan görüşler de bulunmaktadır.⁶ İşgücü piyasaları içinde toplumsal cinsiyetçi iş bölümü nedeniyle tanımlanan kadın ve erkek işi

⁵ Ecevit, Y, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları, Eğitim Materyali, CEİD, 2001. ECEVİT, Y, Gündüz-Hoşgör, A ve Tokluoğlu C, "Professional women in computer programming occupations: The case of Turkey", Career Development International, 8(2), 78-87, 2003.

⁶ Stanworth, C, "Women and Work in information Age", Gender, Work and Organization, Vol:7, No:1, 20-32, 2000.

farklılaşması, teknolojik değişim ile birlikte değişmemekte, aksine bu bakış açısı yeniden üretilmektedir. Kadınların çalışma yaşamında teknolojik değişim ile ortaya çıkması beklenen pozitif dışsallıklardan yararlanamaması, bu bağlamda geleneksel yargıların yeniden üretilmesini sağlayan unsurlar: geleneksel olarak kadın işi olarak tanımlanan sekreterlik, hemşirelik, eğitim, bakım ve temizlik gibi işlerde kullanılan teknolojinin çok fazla teknik bilgi ve yetenek gerektirmemesi bu işlerin düşük statüsü ve dolayısıyla düşük ücretli olarak atfedilmesi, kadınların teknolojik yenilik ile birlikte geleneksel olarak erkek egemen olarak tanımlanan işlere girmesinden çok, teknolojik yenilik ile birlikte artık erkekler tarafından yapılmayan işleri üstlenmesi ve teknolojik yenilik alanının eril olarak tanımlanması şeklinde sıralanabilir.⁷

Kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında teknoloji alanında karşılaştığı bazı zorluklar şunlardır:

Düşük Temsil: Teknoloji sektöründe kadınların düşük temsili, bu alanda çalışmak isteyen kadınların ilham almasını ve rol modellere erişmesini zorlaştırabilir. Bu durum, kadınların teknoloji kariyerlerine ilgi duymalarını ve bu alanda çalışma isteklerini azaltabilir.

Cinsiyet Temelli Önyargılar ve Ayrımcılık: Kadınlar, teknoloji sektöründe cinsiyet temelli ön yargılarla ve ayrımcılıkla karşılaşabilirler. Erkek egemen bir ortamda çalışırken, kadınlar yetenekleri konusunda sürekli şüpheye düşebilirler ve işyerindeki fırsatlarından mahrum bırakılabilirler.

Kariyer İlerlemesi Zorlukları: Teknoloji sektöründe kadınlar, kariyerlerinde ilerleme konusunda engellerle karşılaşabilirler. Terfi fırsatlarına erişimde ve liderlik pozisyonlarına yükselmekte erkek meslektaşlarına kıyasla daha fazla zorlanabilirler.

Eğitim ve İş Fırsatlarındaki Eşitsizlik: Kadınlar, STEM (fen, teknoloji, mühendislik ve matematik) alanlarında eğitim ve iş fırsatlarına erişimde erkeklerle karşılaştırıldığında dezavantajlı konumda olabilirler. Bu, kız çocuklarına erken yaşlardan itibaren STEM alanlarında ilgi ve yetenek geliştirme fırsatlarının kısıtlı olmasıyla başlar ve iş dünyasında kadınların daha az tercih edilmesiyle devam eder.

İş ve Aile Dengesi Zorlukları: Teknoloji sektöründe çalışan kadınlar, iş ve aile yaşamları arasında denge kurmada zorlanabilirler. Uzun ve esnek çalışma saatleri, aile sorumluluklarını yerine getirmeyi zorlaştırabilir ve kadınları iş hayatından uzaklaştırabilir.

⁷ Harding, S ve Mc Gregor, E, "The Gender Dimension of Science and Technology", International Network News, Vol:22, Issue:3, 14-17, 1996; Savcı, 1999; Stanworth, 2000).

Bu zorluklar, kadınların teknoloji alanında başarılı olmalarını engelleyebilir ve bu da toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerinin gerçekleşmesini zorlaştırır. Bu nedenle, cinsiyet eşitliği için çaba harcanması ve kadınların teknoloji sektöründeki rolünün güçlendirilmesi önemlidir.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet ve teknoloji alanları birbirinden ayrı gibi görünse de aslında derinlemesine bir şekilde etkileşim içindedirler. Her ikisi de toplumun şekillenmesinde ve geleceğin inşasında önemli roller oynarlar.

Bilim ve Mühendislikte Toplumsal Cinsiyet

Bilim ve mühendislikte toplumsal cinsiyet kavramı, bu alanlarda cinsiyet rolleri, beklentileri, ilişkileri ve kimliklerinin nasıl şekillendiğini ve etkilendiğini ifade eder. Örneğin, kadınlar bilim ve mühendislik alanlarında genellikle erkeklerden daha az temsil edilir ve bu sektörlerde liderlik pozisyonlarına yükselmekte daha fazla zorlanabilirler. Ayrıca, kadınlar bilim ve mühendislik kariyerlerinde ayrımcılıkla ve cinsiyet temelli önyargılarla karşılaşabilirler.

Toplumsal cinsiyet kavramı aynı zamanda bilim ve mühendislikte cinsiyet eşitliği hedeflerine ulaşmak için alınması gereken önlemleri de ele alır. Bu önlemler arasında cinsiyet eşitliğini teşvik eden politika ve programların geliştirilmesi, eğitim ve iş fırsatlarının cinsiyet temelli ayrımcılıktan arındırılması ve kadınların bilim ve mühendislik alanındaki liderlik rollerine yükselmelerini destekleyen çeşitli stratejiler bulunur. Bilim ve mühendislikte toplumsal cinsiyet kavramı, bu alanlarda cinsiyet rollerinin ve ilişkilerinin nasıl şekillendiğini ve bu alanlardaki cinsiyet eşitliği çabalarının nasıl desteklendiğini açıklar. Bu kavram, daha adil ve daha kapsayıcı bir bilim ve mühendislik ortamı oluşturmak için önemlidir.

Bilim alanında kadın katılımı; bilimin kapsayıcı olması, toplumsallaşması, bilimsel verilerin politika yapıcılara rehberlik etmesi, eşitsizliklerin giderilmesine hizmet etmesi, onarıcılığı ve birçok faktör nedeniyle STEM alanlarının çıktılarının kalitesinin artmasını sağlar. Farklı perspektifler yaratıcılığı yaygınlaştırırken mevcut önyargıları azaltır ve bilgiyi ve çözümleri daha sağlam kılar.⁸

STEM alanlarına kadınların katılımının düşüklüğü genelde kız çocuklarının bu alanlara ilgi ve yeteneklerinin olmadığı şeklinde açıklanırken istatistikler bunun tersini söylemektedir. Psikoloji Çalışmaları dergisinde 2018 yılında yayınlanan uluslararası veri tabanı üzerinden 67 ülkeyi kapsayan bir araştırmada her üç ülkenin ikisinde kız çocuklarının STEM alanlarında

⁸ UNESCO, 2017.

erkek çocuklara denk veya daha iyi performans gösterdikleri görülmüştür. Hemen hemen her ülkede kız çocuklarının STEM alanında yüksek öğrenim görme becerisinin üniversitelerde bu alanlara kayıt yaptıranlardan daha fazla olduğu fark edilmiştir.⁹

Bilim ve Teknolojide Kadın İstihdamı

Cinsiyet eşitsizliğinin bilimsel ve teknolojik inovasyon üzerindeki etkisi incelendiğinde, kadınların bu alanlardaki varlığının daha etkili ve sürdürülebilir sonuçlar doğurabileceği görülmektedir. Kadınlar, farklı yaşam deneyimlerinden ve bakış açılarından gelen perspektifleriyle inovasyon süreçlerine önemli katkılarda bulunabilirler. Ayrıca, cinsiyet çeşitliliğinin bilimsel ve teknolojik araştırma ve geliştirme süreçlerine dahil edilmesi, daha kapsayıcı ve adil sonuçların elde edilmesine olanak sağlayabilir.

Kadınlar, iş gücüne katılımıyla toplumun önemli bir parçası olmuş ve ekonomik kalkınmanın önemli bir itici gücü haline gelmişlerdir. Ancak, kadınların iş gücüne katılımı geçmişten günümüze önemli değişiklikler geçirmiştir. Geçmişte, kadınların istihdamı genellikle ev işleri ve çocuk bakımı gibi geleneksel rollerle sınırlıydı ve ücretli işlerde çalışan kadınların sayısı oldukça azdı. Ancak, endüstrileşme ve modernleşme süreçleriyle birlikte, kadınların iş gücüne katılımı giderek artmıştır.

Kadınların bilim ve teknoloji sahnesindeki varlığı, sadece doğrudan katkılarıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumun genelinde daha kapsayıcı bir bilim ve teknoloji anlayışını teşvik edebilir. Bu, daha geniş bir perspektiften gelen çözümlerin bulunmasını ve bilimsel keşiflerin toplumun ihtiyaçlarını daha etkin bir şekilde karşılamasını sağlar. Sonuç olarak, cinsiyet çeşitliliğinin bilim ve teknoloji alanlarında daha fazla yer alması, sadece bu alanlardaki ilerlemeyi teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal düzeyde daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir gelişmeyi de destekler.

20. yüzyılın ortalarından itibaren, kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi, doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin değişen algılar, kadınların iş gücüne katılımını artırmıştır. Kadınlar, geleneksel olarak erkek egemen sektörlerde ve yönetim kademelerinde yer almakta daha fazla hak elde etmişlerdir. Ancak, kadınlar hala birçok sektörde erkeklerden daha düşük ücretlerle çalışmakta ve kariyerlerinde ilerlemekte zorluklarla karşılaşmaktadır. Ayrıca, kadınlar ev

⁹ Stoer, G, Geary, D.C, “The Gender-Equality Paradox in Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education”, *Psychological Science*, 29 (4), 581-593, 2018.

işleri ve çocuk bakımı gibi ev içi sorumluluklarla iş hayatını dengelemekte zorlanabilmektedirler.

Günümüzde, kadın istihdamıyla ilgili tartışmalar, cinsiyet eşitliği, iş hayatıyla aile yaşamı arasındaki denge ve kadınların iş gücüne katılımını artırma stratejileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Kadınların eşit fırsatlara ve adaletli çalışma koşullarına erişimi için çaba harcanmaktadır. Kadınların iş gücüne katılımının artırılması, ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma için önemli bir adımdır ve bu amaçla çeşitli politika ve programlar geliştirilmektedir.

Günümüzde kadın istihdamıyla ilgili bir dizi sorun bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmaktadır:

Ücret Eşitsizliği: Kadınlar genellikle aynı işi yapan erkek meslektaşlarına kıyasla daha düşük ücret alır. Bu ücret eşitsizliği, cinsiyet ayrımcılığına dayalıdır ve kadınların ekonomik olarak güvencesiz bir konumda olmalarına neden olur.

İşe Alım ve Terfi Fırsatlarında Ayrımcılık: Kadınlar, işe alım sürecinde ve kariyer ilerleme fırsatlarında cinsiyetlerine dayalı ayrımcılıkla karşılaşabilirler. Bazı sektörlerde, kadınların liderlik pozisyonlarına yükselmesi daha zor olabilir.

İş ve Aile Dengesi: Kadınlar genellikle ev işleri ve çocuk bakımı gibi ev içi sorumlulukları üstlenirken, iş hayatıyla dengelemekte zorlanırlar. Esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma ve kreş hizmetleri gibi destekleyici politikaların eksikliği, bu dengeyi daha da zorlaştırabilir.

Sektörel ve Mesleki Cinsiyet Ayrımcılığı: Bazı sektörlerde ve mesleklerde kadınlar, erkeklere kıyasla daha az temsil edilmektedir. Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) gibi alanlarda kadınların sayısı hala düşüktür ve bu alanlarda çalışan kadınlar cinsiyet ayrımcılığıyla karşılaşabilirler.

İş Güvencesizliği: Kadınlar, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde daha fazla temsil edilmektedir. Geçici, kısmi zamanlı veya sözleşmeli çalışma koşulları, kadınların iş güvencesini ve ekonomik istikrarını olumsuz etkileyebilir.

BM Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi CEDAW Komitesi'nin Kız Çocukların ve Kadınların Eğitimi başlıklı 36 numaralı Tavsiye Kararı'nda eğitimde kız çocuklara ve kadınlara yönelik ayrımcılığın hem ideolojik hem de yapısal olduğu belirtilmektedir.¹⁰

¹⁰ CEDAW, 2017.

Komite raporunda STEM alanındaki toplumsal cinsiyet ayrışmasına da dikkat çekmiştir. Okullar arasında ve okul içinde öğrencilerin kız ve erkek çocuklar için uygun ders algısı temelinde farklılaştığı görülmektedir. Okullarda kız çocuklar genellikle beşeri bilimler alanında yığılma gösterirken bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında temsiliyet düzeyleri düşüktür. Meslek liselerinde kız öğrenciler genellikle beslenme, güzellik ve saç bakım hizmetleri, yaşlı bakımı, sekreterlik gibi alanlarda yoğunluk göstermektedir. Bu tarz bir kümelenme okulların sadece kız ve sadece erkek olarak ayrılmasına neden olmaktadır. Ayrıca komite raporunda meslek liselerinde özellikle bilişim teknolojileri alanında kızların eksik temsil edildiği belirtilmiştir.¹¹ Bu durum kız çocukların düşük statülü mesleklerde istihdamına neden olmaktadır.

CEDAW Komitesi 36 Numaralı Tavsiye Kararında; kız çocukların ve kadınların, erkek çocuklar ve erkeklere sunulan ile eşit kalitede eğitim hakkına erişimini sağlamak için okulların tüm akademik ve mesleki konularda eğitim vermesinin sağlanmasını ve müfredatın cinsiyete göre ayrılmasının pekiştirilmemesini önermiştir.¹²

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın hazırladığı 11. Kalkınma Planı (2019-2023) dönemine dair "Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas Raporu'nda "Türkiye, yukarıda bahsedilen uluslararası sözleşme¹³ ile eğitim hususunda politikalar geliştirmeyi, yasal düzenlemeler yapmayı, bu yasaları uygulamaya geçirmeyi ve kadın okuryazarlığını %100 gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir" ibaresi yer almıştır.¹⁴

Teknolojik Dönüşüm Karşısında Kadınlar

Teknolojinin, yaşamın her alanında büyük etkilere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Çağımızda, teknolojik yenilikler baş döndürücü bir hızla üretilmekte; yaşantımızı ve sosyal ilişkilerimizi etkilemektedir.¹⁵

"Teknolojik Dönüşüm Karşısında Kadınlar" konusu oldukça önemlidir çünkü teknoloji, günümüzde hızla değişen ve gelişen bir alandır ve bu değişimler toplumun her kesimini etkiler. Kadınlar da teknolojik dönüşüm sürecinde önemli bir role sahiptir ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklar ve fırsatlar dikkate değerdir.

¹¹ CEDAW, 2017.

¹² CEDAW, 2017.

¹³ CEDAW2017

¹⁴ Kalkınma Bakanlığı, 2018.

¹⁵ Gökbayrak, Ş, "Ev İçi Teknolojiler ve Toplumsal Cinsiyet, "İş,Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:9, Sayı:4, 2007.

Öncelikle, kadınların teknoloji sektöründeki temsilinin artırılması gerekmektedir. Geleneksel olarak, teknoloji alanında çalışanlar genellikle erkeklerden oluşurken, kadınların bu alandaki varlığı giderek artmaktadır ancak hala yetersizdir. Kadınların teknoloji sektöründeki liderlik pozisyonlarında ve girişimcilikte daha fazla yer alması, sektörde çeşitliliğin artırılması ve daha yenilikçi çözümlerin ortaya çıkması için önemlidir.

Ayrıca, teknoloji alanındaki eğitim ve iş fırsatlarının kadınlar için daha erişilebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Kız çocuklarına erken yaşlardan itibaren STEM alanlarında eğitim verilmesi ve kadınlara bu alandaki kariyer fırsatları konusunda destek sağlanması, kadınların teknolojik dönüşüm sürecinde daha aktif bir rol oynamalarını sağlayabilir.

Ancak, teknolojik dönüşüm sürecinde kadınlar bazı zorluklarla da karşılaşabilirler. Özellikle, cinsiyet temelli ön yargılar ve ayrımcılık gibi engellerle mücadele etmek zorunda kalabilirler. Bu nedenle, cinsiyet eşitliği ve kadınların teknoloji sektöründeki rolünü güçlendirmeye yönelik politika ve programların geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Geleneksel toplumsal cinsiyetçi iş bölümü çerçevesinde ortaya çıkan kalıp yargılar doğrultusunda teknolojinin eril olarak tanımlanması, bu bağlamda da teknoloji üretme işinin öncelikle erkek işi olarak kabul edilmesi, kadınların bu alandan önemli ölçüde dışlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda da teknolojinin, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ürettiği görülmektedir.

Sonuç olarak, teknolojik dönüşüm sürecinde kadınların daha fazla temsil edilmesi ve desteklenmesi hem toplumsal cinsiyet eşitliği hem de teknolojik ilerleme açısından önemlidir. Kadınların teknoloji alanındaki potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri için toplumsal, kurumsal ve bireysel düzeyde çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir.

UNWOMEN (2020) tarafından yapılan çalışmalar Pekin Deklarasyonu'ndan günümüze 131 ülkede toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyecek 274 yasa ve mevzuat düzenlemesi yapıldığını ortaya koymuştur. Ayrıca, kadınların, erkeklerden daha yoğun olarak düşük beceri isteyen hizmet, büro ve satış işlerinde yoğunlaştığını, bu işlerde otomasyon ve dijitalleşme arttıkça, kadınların işsiz kalma olasılıklarının da arttığı belirlenmiştir. Kadınlar bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarında gelecekte yaratılacak değerli işler açısından da avantajlı bir konumda değildir. Araştırma ve inovasyonla ilgili işler, erkeklerin

egemenliğindedir. Dünya üzerindeki tüm araştırmacıların sadece yüzde 28'ini kadınlar oluşturmaktadır.¹⁶

Kadınların STEM alanlarına katılımı hem kadınların eğitim hakkından eşit olarak yararlanmaları hem de sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından kilit bir konumdur. Kız ve oğlan çocukları arasındaki toplumsal cinsiyet temelli eğitime erişim eşitsizlikleri azalmakta olsa da eğitim alanları içerisinde toplumsal cinsiyet açıkları varlığını sürdürmektedir. Özellikle geleceğin meslekleri olarak tanımlanan STEM alanlarında önemli bir toplumsal cinsiyet açığı görülmektedir. Kız çocukları oğlan çocuklardan çok daha düşük oranlarda STEM alanlarında eğitime yönelmekte ve sonrasında bu alanlarda çalışmaktadır. STEM alanlarındaki eşitsizlik en temelde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanmakta ve bu alanlardaki eşitsizliği gidermek için birçok alanda ve birçok aktörle eş zamanlı çalışma yapılması gerekmektedir.

Kadınların bilim ve teknoloji alanında toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa uğramaması için şu adımlar atılabilir:

Eğitimde Eşitlik: Kız çocuklarına erken yaşlardan itibaren STEM alanlarında eğitim ve fırsatlar sunulmalıdır. Okullarda cinsiyet temelli ayrımcılığı ve ön yargıları azaltmak için eğitim programları geliştirilmelidir.

Farkındalık ve Eğitim: Bilim ve teknoloji alanındaki cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılık konusunda toplumsal farkındalık artırılmalıdır. Eğitim ve kampanyalarla, cinsiyet eşitliği ve kadınların bilimde ve teknolojideki rolü hakkında bilinçlendirme yapılmalıdır.

Politika ve Kurumsal Desteğin Güçlendirilmesi: Kurumlar ve işyerleri, cinsiyet eşitliği politikalarını benimsemeli ve uygulamalıdır. Kadınların terfi edebilmelerini, liderlik pozisyonlarına yükselmelerini ve iş yerinde eşit temsil edilmelerini sağlayacak politikalar oluşturulmalıdır.

Cinsiyet Farkındalığı ve Eğitimi: Bilim ve teknoloji alanlarında çalışanlar, cinsiyet eşitliği ve çeşitlilik konusunda eğitilmelidir. Cinsiyet farkındalığı eğitimleri ve atölyeleri düzenlenerek, çalışanların cinsiyet temelli ayrımcılığı tanınması ve önlenmesi sağlanabilir.

Destekleyici Çalışma Ortamları: İş yerleri, kadınlara destekleyici çalışma ortamları sunmalıdır. Esnek çalışma saatleri, çocuk bakım hizmetleri, ebeveyn izinleri gibi politikalar, kadınların iş ve aile yaşamlarını dengelemelerine yardımcı olabilir.

Mentorluk ve Ağ Oluşturma: Kadınların bilim ve teknoloji alanında mentorluk programlarına katılmaları teşvik edilmelidir. Bu programlar,

¹⁶ Ecevit, 2001.

kadınların kariyerlerini geliştirmelerine, liderlik becerilerini kazanmalarına ve ağlarını genişletmelerine yardımcı olabilir.

Cinsiyet Duyarlı Dil Kullanımı: Bilim ve teknoloji alanında, cinsiyet duyarlı dil kullanımı teşvik edilmelidir. Cinsiyet ayrımcılığını ve cinsiyet temelli ön yargıları pekiştirebilecek dil kullanımlarından kaçınılmalıdır.

Bu adımlar, kadınların bilim ve teknoloji alanında cinsiyet temelli ayrımcılığa uğramamasını sağlamak için atılabilir ve cinsiyet eşitliğini teşvik etmeye yardımcı olabilir.

Kaynakça

ECEVİT, Y, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları, Eğitim Materyali, CEİD, 2001.

ECEVİT, Y, Gündüz-Hoşgör, A ve Tokluoğlu C, “Professional women in computer programming occupations: The case of Turkey”, Career Development International, 8(2), 78-87, 2003.

ÖZCAN ELÇİ, D, Sosyal Bilimlerde Teknoloji Kullanımı, Multi Disipliner ve İnovatif Yaklaşımlar, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2022.

GÖKBAYRAK, Ş, “Ev İçi Teknolojiler ve Toplumsal Cinsiyet, “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:9, Sayı:4, 2007.

HARDİNG, S ve MC GREGOR, E, “The Gender Dimension of Science and Technology”, International Network News, Vol:22, Issue:3, 14-17, 1996.

OAKLEY, A, Sex, Gender and Society. Harper and Row, New York, 1972.

SAVCI, İ, “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, A.Ü. SBF Dergisi, 54(1), 124-142, 1999.

STANWORTH, C, “Women and Work in information Age”, Gender, Work and Organization, Vol:7, No:1, 20-32, 2000.

STOER, G, GEARY, D.C, “The Gender-Equality Paradox in Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education”, Psychological Science, 29 (4), 581-593, 2018.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 11 Kalkınma Planı. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>, 2018.

UN, CEDAW General recommendation No. 36 on Girls’ and Women’s Right to Education, 2017.

UNESCO, Cracking the code: Education of girls' and women in science, technology, engineering, mathematics (STEM). Paris, 2017.